PROLOGUS

SANCTI BONAVENTURAE

IN BREVILOQUIUM

Flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Iesu Christi, ex quo omnis paternitas in caelo et in terra nominatur, ut det vobis secundum divitias gloriae suae virtutem, corroborari per Spiritum eius in interiori homine, habitare Christum per fidem in cordibus vestris; in caritate radicati et fundati, ut possitis comprehendere cum omnibus Sanctis, quae sit latitudo, longitudo, sublimitas et profundum; scire etiam supereminentem scientiae caritatem Christi, ut impleamini in omnem plenitudinem Dei [1].

Insinuatur Scripturae ortus, progressus et status.

Magnus doctor gentium et praedicator veritatis, divino repletus Spiritu, tanquam vas electum et sanctificatum, in hoc verbo aperit sacrae Scripturae, quae *theologia* dicitur, *ortum, progressum* et *statum:* insinuans, *ortum* Scripturae attendi secundum influentiam beatissimae Trinitatis, *progressum* autem, secundum exigentiam humanae capacitatis, *statum* vero sive fructum, secundum superabundantiam superplenissimae felicitatis.

De ipsius ortu.

Ortus namque non est per humanam investigationem, sed per divinam revelationem, quae fluit *a Patre luminum* [2], *ex quo omnis paternitas in caelo et in terra nominatur,* a quo per Filium eius, Iesum Christum, manat in nos Spiritus sanctus, et per Spiritum sanctum, dividentem et distribuentem dona *singulis, sicut vult,* datur fides, et *per fidem habitat Christus in cordibus nostris.* Haec est notitia Iesu Christi, ex qua originaliter manat firmitas et intelligentia totius sacrae Scripturae. Unde et impossibile est, quod aliquis in ipsam ingrediatur agnoscendam, nisi prius Christi fidem habeat sibi infusam, tanquam totius Scripturae *lucernam* et *ianuam* et etiam *fundamentum.* Est enim ipsa fides omnium supernaturalium illuminationum, quamdiu *peregrinamur a Domino* [3], et *fundamentum* stabiliens et *lucerna* dirigens et *ianua* introducens; secundum cuius etiam mensuram necesse est mensurari sapientiam nobis divinitus datam, ne quis sapiat *plus quam oportet sapere, sed ad sobrietatem, et unicuique sicut Deus divisit mensuram fidei* [4]. Mediante igitur hac fide, datur nobis notitia sacrae Scripturae, secundum influentiam Trinitatis beatae, iuxta quod expresse insinuat Apostolus in prima parte auctoritatis prius inductae.

Ex fide manat firmitas et intelligentia Scripturae.

Fides est fundamentum, lucerna, ianua.

De ipsius progressu in genere.

Progressus autem sacrae Scripturae non est coarctatus ad leges ratiocinationum, definitionum et divisionum iuxta morem aliarum scientiarum et non est coarctatus ad partem universitatis [5]; sed potius, cum secundum lumen supernaturale procedat ad dandam homini viatori notitiam rerum sufficientem, secundum quod expedit ad salutem, partim per plana verba, partim per mystica describit totius universi *continentiam* quasi in quadam summa, in quo attenditur *latitudo;* describit *decursum,* in quo attenditur *longitudo;* describit *excellentiam finaliter salvandorum,* in quo attenditur *sublimitas;* describit *miseriam damnandorum,* in quo *profunditas* consistit non solum ipsius universi, verum etiam divini indicii. — Et sic describit totum universum, quan-

Describit universum secundum quatuor.

---

[1] E F M addunt *Ephes.* 3. [14-19.]. Vulgata *gloriae suae, virtute corroborari* pro *glorine suae virtutem, corroborari* et *in interiorem hominem* [ita etiam H I] pro *in interiori homine.* Plures codd. *det nobis* et *in cordibus nostris* pro *det vobis* et *in cordibus vestris,* sed incongrue, nisi cum B substituatur *ut possimus* pro *ut possitis* [et *ut impleamur* pro *ut impleamini*]. Solae edd. 1, 3 incipiunt cum inscriptione: § 1. *De ortu progressu et statu s. Scripturae.* — Inferius respicitur Act. 9, 15: Vas electionis est mihi iste etc. — Subindè post *aperit* P addit *nobis,* et I *sive fructum* post *statum.*

[2] Iac. 1, 17. — Inferius respicitur I Cor. 12, 11: Haec autem omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis *prout* [ita etiam P Q] vult; et ibid. v. 9: Alteri [datur] fides in eodem Spiritu. — Post pauca pro *ex qua* K *ex quo.*

[3] Epist. II. Cor. 5, 6. — Superius voci *Scripturae* A K addunt *sacrae,* Vat. *ipsius;* subinde pro *ipsi fides* E *fides lumen,* H autem post *illuminationum* addit *lumen.*

[4] Rom. 12, 3, ubi Vulgata et C F N O P nec non 2 post *sed* addunt *sapere,* Vat. *sapiat.* — Inferius fide plurimorum codd. et 2 substituimus *beatae* pro *beatissimae.*

[5] Cfr. Aristot., I. Poster. c. 7. seqq. et VI. Metaph. text. 1. seqq. (V. c. 1.). — Inferius post *expedit* Vat. et 4 subiungunt *et.* Subinde post *summa* D E F H I M O P Q T et 4 *in qua* pro *in quo,* et pro *damnandorum* Vat. *damnatorum.*

tum expedit de ipso habere notitiam ad salutem, secundum ipsius *latitudinem*, *longitudinem*, *altitudinem* et *profundum*[1], habens etiam ipsa in suo progressu haec quatuor, secundum quod posterius[2] declarabitur; quia sic exigebat conditio capacitatis humanae, quae magna et multa nata est magnifice et multipliciter capere, tanquam speculum quoddam nobilissimum, in quo nata est describi non solum naturaliter, verum etiam supernaturaliter rerum universitas mundanarum; ut sic progressus sacrae Scripturae attendatur secundum exigentiam capacitatis humanae.

Anima est speculum nobilissimum.

Status vero sive fructus sacrae Scripturae non est quicumque, sed *plenitudo aeternae felicitatis*. Nam haec est Scriptura, in qua *verba sunt vitae aeternae*[3], quae ideo scripta est, non solum ut credamus, verum etiam ut vitam possideamus aeternam, in qua quidem videbimus, amabimus, et universaliter nostra desideria implebuntur; quibus impletis, vere tunc sciemus *supereminentem scientiae caritatem*, et ita impleti erimus *in omnem plenitudinem Dei*. Ad quam quidem plenitudinem conatur nos divina introducere Scriptura, iuxta praedictae sententiae apostolicae veritatem[4]. Hoc igitur fine, hac intentione sacra Scriptura perscrutanda est et docenda et etiam audienda.

De ipsius statu et fructu.

Finis doctrinae et studii.

Et ut ad istum fructum et terminum recto perveniamus progressu per viam recti itineris Scripturarum, inchoandum est ab exordio, hoc est, ut cum mera fide[5] ad *Patrem luminum* accedamus, flectendo genua cordis nostri, ut ipse per Filium suum in Spiritu sancto det nobis veram notitiam Iesu Christi et cum notitia amorem eius, ut sic ipsum cognoscentes et amantes, et tanquam in fide solidati et *in caritate radicati*, possimus ipsius sacrae Scripturae noscere *latitudinem*, *longitudinem*, *altitudinem* et *profundum*, et per hanc notitiam pervenire ad plenissimam notitiam et excessivum amorem beatissimae Trinitatis[6], quo Sanctorum desideria tendunt, in quo est status et complementum omnis veri et boni.

Quid ad eum obtinendum requiratur.

Finis ultimus omnis veri et boni.

Huius[7] sacrae Scripturae *fine* concupito et intento, et *principio* credito simul et invocato, videndus est *progressus* quantum ad ipsius *latitudinem*, *longitudinem*, *sublimitatem* et *profundum*, secundum viam et ordinem apostolici documenti.

De progressu in specie quatuor considerandа.

Consistit autem ipsius *latitudo* in multitudine suarum partium, *longitudo* vero in descriptione temporum et aetatum, *altitudo* in descriptione hierarchiarum gradatim ordinatarum, *profunditas* in multitudine[8] mysticorum sensuum et intelligentiarum.

§ 1. *De latitudine sacrae Scripturae.*

Si igitur velimus *latitudinem* sacrae Scripturae speculari, prima fronte occurrit nobis Scriptura secanda in duo testamenta, scilicet in vetus et novum. — Vetus autem occurrit[9] cum multitudine librorum. Habet enim libros *legales*, *historiales*, *sapientiales* et *prophetales*, ita quod *primi* sunt quinque, *secundi* decem, *tertii* quinque et *quarti* sunt sex, ac per hoc in *universo* viginti sex[10]. — Novum testamentum similiter habet libros his correspondentes secundum quadruplicem formam. Nam *legalibus* correspondent libri evangelici, *historialibus*, Actus

Divisio prima.

Divisio secunda.

Divisio tertia.

---

[1] Vat. *profunditatem*, quae etiam cum aliis edd. contra B C D E F G H L N immediate post substituit *Ipsa enim habet* pro *habens etiam ipsa* [1 M O Q *habens etiam et ipsa*]; in subnexis plurimi codd. habent *processu* pro *progressu*, et infra etiam *processus* pro *progressus*. Superius post *quantum* K addit *secundum quod*, 1 *tamen*, quae etiam post *habere* subiungit *homini*, B *nominatim*.

[2] In seqq. § 3.

[3] Respicitur Ioan. 6, 69: « Domine... verba vitae aeternae habes », et ibid. 20, 31: « Haec autem scripta sunt, ut credatis, quia Iesus est Christus Filius Dei, et ut credentes vitam habeatis in nomine eius ». Verbis *videbimus*, *amabimus* [P recte addit *laudabimus*] exprimitur sententia August. supra pag. 411, nota 4. allata. — Mox pro *scripta est* E I K L *scripta sunt*. Inferius post *universaliter* [M *universa*] edd., contradicentibus codd., addunt *omnia*, et post *caritatem* B I cum textu originali [Eph. 3, 19.] subiungunt *Christi*.

[4] P *iuxta praedictam Apostoli auctoritatem*. Post pauca vocibus *hac intentione* Vat. et 1, 2, 3 interserunt *etiam*. Inferius pro *fructum* L *finem*, quod substituit P pro *terminum*.

[5] S *Haec est enim via, ut cum vera* [H I etiam *vera*; quae lectio magis placet] *fide*. Inferius Vat. *ipsius* pro *eius*; ante *tanquam* A D F G H L omittunt *et*, ac non pauci codd. *sacrae* ante *Scripturae*. Vat. *nosse* pro *noscere* et *profunditatem* pro *profundum* (idem recurrit inferius).

[6] Vide supra Quaest. de scientia Christi, q. 7. in fine corp. — Pro *et excessivum* B O *et excellentissimum*, Vat. *et excellentissimum et excessivum*.

[7] E praemittit tanquam rubricam *De progressu sacrae Scripturae*. Mox plures codd. omittunt *simul*.

[8] Q V *multiplicitate*, quod etiam inferius in principio § 4. habetur. Pro *altitudo* I *sublimitas*.

[9] A supplet *nobis*.

[10] Quinque libri *legales* sunt: Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium; decem *historiales* sunt: Iosue, Iudicum, libri quatuor Regum, libri Paralipomenon duo, libri Esdrae tres, libri Tobiae, Iudith, Esther, Iob et libri Machabaeorum duo; quinque *sapientiales*: Parabolae, Ecclesiastes, Cantica, liber Sapientiae et Ecclesiasticus; sex *prophetales*: Isaias, Ieremias, Ezechiel, Daniel, liber Psalmorum et libri duodecim Prophetarum minorum (ita exhibentur libri veteris testamenti in Centiloq. p. III. sect. 32, quod opusculum hucusque communiter S. Bonaventurae adiudicabatur). Cfr. tamen Conc. Trident. sess. 4, ubi recensetur tantum liber Esdrae *primus et secundus* (non *tres*), additur liber *Ruth* et dicitur Ieremias *cum Baruch*. — Ex prologo Hieron. in l. Reg. colligitur, librum Ruth consideratum fuisse ut partem libri Iudicum, « quia in diebus Iudicum facta eius narratur historia »; mirum igitur non erit, quod ipse in praenotata enumeratione librorum veteris testamenti specialiter non nominetur. Quod attinet ad *Baruch*, constat ex scriptis Seraphici Doctoris, verba Prophetae saepe saepius esse ab ipso allegata. Demum respectu *tertii libri Esdrae* subiungimus quod ipse [et quartus] communiter in fine ed. Vulgatae exhibetur. — Notum est, post Trident. Concilium nunc in scholis vulgo numerari 46 (vel 45, si Threni uniuntur cum Ieremia) libri veteris T. et 27 novi T.

apostolici, *sapientialibus*, Epistolae Apostolorum et maxime Pauli, *prophetalibus* correspondet liber Apocalypsis; ut sic mira sit conformitas inter vetus et novum testamentum, non solum in continentia sensuum, verum etiam in quadriformitate partium. — Figurae horum. In cuius figuram et consignationem vidit Ezechiel [1] rotas quatuor faciernm et rotam in medio rotae, quia vetus est in novo, et e converso; et in libris legalibus et evangelicis est facies *leonis* propter excellentiam auctoritatis; in historialibus est facies *bovis* propter exempla virtutis; in sapientialibus est facies *hominis* propter prudentiam sagacem; in libris prophetalibus est facies *aquilae* propter intelligentiam perspicacem.

Recte autem sacra Scriptura dividitur in vetus De divisione prima. et novum testamentum, et non in theoricam et practicam, sicut philosophia [2]: quia, cum Scriptura fundetur proprie super cognitionem fidei, quae virNotandum. tus est et fundamentum morum et iustitiae et totius rectae vitae, non potest in ea sequestrari notitia rerum sive credendorum a notitia morum. Secus autem est de philosophia, quae non tantum de veritate morum, verum etiam agit de vero nuda speculatione considerato. Quoniam igitur Scriptura sacra est notitia movens ad bonum et revocans a malo; et hoc est per timorem et amorem: ideo dividitur in duo testamenta, quorum « brevis differentia est timor et amor [3] ».

De divisione secunda et tertia. Et quia quadrupliciter potest quis moveri ad bonum et revocari a malo, scilicet per *praecepta* Quatuor moventia. potentissimae maiestatis, vel per *documenta* sapientissimae veritatis, vel per *exempla* et *beneficia* innocentissimae bonitatis, vel *ex his omnibus* in unum collectis; ideo tam in novo quam in veteri testamento sunt quadriformiter traditi libri continentes sacram Scripturam secnndum correspondentiam ad quatuor praemissa. Nam libri *legales* [4] movent per praecepta maiestatis omnipotentissimae; *historiales*, per exempla bonitatis innocentissimae; *sapientiales*, per documenta veritatis providentissimae; *prophetales* movent ex omnium praedictorum aggregatione, sicut manifeste in eis apparet. Unde ipsi sunt quasi rememorativi totius legalis sapientiae et doctrinae.

Est igitur Scriptura sacra similis latissimo fluvio, Similis est fluvio. qui ex concursu multarum aquarum aggregatur magis ac magis, secundum quod longius decurrit. Nam cum primo in Scriptura essent libri *legales*, postea supervenit aqua sapientiae *historialium* librorum, tertio vero superadvenit doctrina *sapientissimi Salomonis*, post haec [5] etiam doctrina *sanctorum Prophetarum* et tandem doctrina *evangelica* revelata est, per os carnis Christi prolata, per Evangelistas conscripta, per sanctos Apostolos divulgata; additis etiam documentis, quae Spiritus sanctus, super eos veniens, docuit nos per eos: ut sic omnem veritatem, per Spiritum sanctum iuxta divinum promissum edocti [6], omnis veritatis salutaris doctrinam Ecclesiae Christi darent et sacram Scripturam consummando veritatis notitiam dilatarent.

§ 2. *De longitudine sacrae Scripturae.*

Habet etiam haec Scriptura sacra *longitudinem*, quae consistit in descriptione tam *temporum* quam *aetatum*, a principio scilicet mundi usque ad diem iudicii. Describit autem [7] per tria *tempora* mundum Tria tempora. decurrere, scilicet per tempus legis *naturae*, legis *scriptae* et legis *gratiae*, et in his tribus temporibus septem distinguit *aetates*. Quarum prima est ab Adam Septem aetates. usque ad Noe, secunda a Noe usque ad Abraham, tertia ab Abraham usque ad David, quarta a David usque ad transmigrationem Babylonis, quinta a transmigratione usque ad Christum, sexta a Christo usque ad finem mundi, septima decurrit cum sexta, quae incipit a quiete Christi in sepulcro, usque ad resurrectionem universalem, quando incipiet resurrectionis octava [8]. — Et sic Scriptura est longissima, quia in Scriptura est longissima. tractando incipit a mundi et temporis exordio in principio Genesis, et pervenit usque ad finem mundi et temporis, scilicet in fine Apocalypsis.

---

[1] Cap. 1, 15. seq. De quatuor faciebus, scil. leonis etc., ibid. v. 10. Cfr. Hieron. in hunc loc. et Gregor., l. Homil. in Ezech. homil. 6. n. 12. — Pro *consignationem* A I O Q S *consignificationem*, E P U *signationem*. Immediate post fide codd. substituimus *rotas* pro *rotam* (Ezech. loc. cit.: Apparuit rota una... habens quatuor facies. Et aspectus rotarum etc.). Subinde plurimos codd. secuti posuimus *et in libris* pro *Nam in libris*.

[2] Cfr. Aristot., II. Metaph. text. 3. (l. brevior, c. 1.) et II. Ethic. c. 1. seq. — De fide vide III. Sent. d. 23. a. 1. q. 1. in corp. — Mox voci *Scriptura* edd. praefigunt *sacra*.

[3] Ut dicit Augnst., contra Adimant. c. 17. n. 2. Cfr. tom. III. pag. 884, nota 2. — Inferius ante *omnibus* multi codd. omittunt *his*.

[4] D F hic addunt *et evangelici*, subinde *et Actus apostolici* post *historiales*, demum *et Epistolae Apostolorum* post *sapientiales*, ubi etiam substituimus ex fere omnibus codd. et ex 1, 2, 3 *providentissimae* [A *prudentissimae*] pro *sapientissimae*, et ex multis codd. cum ed. 3 *manifeste* pro *manifestissime*. Post pauca G H *legis* pro *legalis*.

[5] Ita I M N T V pro *hoc*. Subinde ex S V post *revelata* supplevimus *est*, pro quo alii habent vel *et*, vel omissionem; A O omittunt *carnis*.

[6] Ioan. 16, 13.

[7] S *etiam*, Vat. et 1, 3 *enim*.

[8] Augnst., IV. de Gen. ad lit. c. 11. n. 21, ad solvendam quaestionem: quare Deus in die *septimo* requievit ab operibus suis, adducit etiam quietem Christi in sepulcro: Ipse quippe die sabbati requievit in sepulcro etc. Idem, Epist. 55. (alias 119.) c. 13. n. 23, docet, *octavo* numero significari resurrectionem, ideoque nunc diem dominicum celebrari: « Erat antea requies mortuorum; resurrectio autem nullius erat... ut postquam facta est talis resurrectio in corpore Domini, ut praeiret in capite Ecclesiae quod corpus Ecclesiae speraret in fine, iam etiam dies dominicus, id est *octavus*, qui et primus, inciperet celebrari ». Cfr. Hexaëm. serm. 16; tom. III. pag. 33, nota 12. et tom. IV. pag. 854, nota 10, ubi loci August. de sex aetatibus mundi allegati sunt, inter quos excellit l. de Gen. contra Manich. c. 23. n. 35. seqq., utpote in quo dantur duae subnexae expositiones. — S addit *aetas*.

De 3 temporibus et 6 aetatibus.

Recte autem universum *tempus*, quod decurrit secundum triplicem legem, scilicet inditam interius, datam exterius et desuper [1] infusam, decurrit per septem *aetates* et consummatur in fine sextae; ut sic mundi *decursus* respondeat *exordio* et *maioris* mundi decursus correspondeat decursui vitae *minoris* mundi, scilicet hominis, propter quem factus

Aetas prima.

est [2]. Nam prima aetas mundi, in qua facta est ipsius mundi formatio, casus daemonum et confirmatio Angelorum, recte respondet primae diei, in qua *facta est lux* et distincta est *a tenebris* [3]. —

Secunda.

Secunda, in qua per arcam et diluvium et salvati sunt boni et deleti mali, respondet secundae diei, in qua per firmamentum facta est distinctio

Tertia.

aquarum ab aquis. — Tertia, in qua vocatus est Abraham, et inchoata synagoga, quae fructificare et generare debebat prolem ad Dei cultum, correspondet diei tertiae, in qua apparuit *terra et protulit*

Quarta.

herbam virentem. — Quarta, in qua viguit regnum et sacerdotium, quia David rex ampliavit cultum divinum, respondet diei quartae, in qua facta est

Quinta.

formatio *luminarium* et stellarum. — Quinta, in qua transmigrantes inter populos multos versati sunt et tribulati, respondet diei quintae, in qua facta est

Sexta.

formatio *piscium ex aquis* [4]. — Sexta aetas, in qua natus est *Christus* in hominis effigie, qui est vere imago Dei, respondet sextae diei, in qua formatus

Septima.

est *homo primus*. — Septima, quae est quies animarum non habens finem, respondet septimae diei, in qua *requievit Deus ab omni opere, quod patrarat* [5].

Et sic distinguuntur hae septem aetates propter insignia facta, quae fuerunt in earum exordiis, ratione quorum respondent diebus formationis mundi.

Respondent diebus creationis et humanis aetatibus.

Vocatur autem prima aetas *infantia*, quia, sicut infantia tota oblivione deletur, sic illa prima aetas per diluvium est consumta [6]. — Secunda, *pueritia*; sicut enim in pueritia loqui incipimus, sic in secunda aetate facta est distinctio linguarum. — Tertia dicitur *adolescentia*, quia, sicut vis generativa incipit tunc in actum suum exire, sic tunc vocatus est Abraham, et data est ei circumcisio, et facta est promissio de semine. — Quarta dicitur *iuventus*, quia, sicut in iuventute floret hominis aetas, sic quarta aetate sub regibus floruit synagoga. — Quinta, *senectus*, quia sicut in senectute vires minuuntur, et decidit pulcritudo, sic et in transmigratione factum est de Iudaeorum sacerdotio. — Sexta aetas dicitur *senium*, quia, sicut illa est, quae copulatur cum morte, habens tamen magnam lucem sapientiae; sic sexta aetas mundi terminatur cum die iudicii, et in ea viget sapientia per doctrinam Christi.

Simulis est carmini.

Sic igitur totus iste mundus ordinatissimo decursu a Scriptura describitur procedere a principio usque ad finem, ad modum cuiusdam pulcherrimi carminis ordinati, ubi potest quis speculari secundum decursum temporis *varietatem*, *multiplicitatem* et *aequitatem*, *ordinem*, *rectitudinem* et *pulcritudinem* multorum divinorum iudiciorum, procedentium a sapientia Dei gubernante mundum [7]. Unde sicut nullus potest videre pulcritudinem carminis, nisi aspectus eius feratur super totum versum; sic nullus videt pulcritudinem ordinis et regiminis universi, nisi eam totam speculetur. Et quia nullus homo tam longaevus est, quod totam possit videre oculis carnis suae, nec futura potest per se praevidere; providit nobis Spiritus sanctus librum Scripturae sacrae, cuius longitudo commetitur se decursui regiminis universi.

Sex proprietates iudiciorum Dei.

Notandum.

§ 3. *De sublimitate sacrae Scripturae.*

Descriptio triplicis hierarchiae.

Habet nihilominus sacra Scriptura in suo processu *sublimitatem*, quae consistit in descriptione hierarchiarum gradatim ordinatarum, quae sunt hierarchia *ecclesiastica*, *angelica* et *divina*, seu *subcaelestis*, *caelestis* et *supercaelestis* [8]; ita quod *primam* describit patenter, *secundam* aliquantulum magis occulte et *tertiam* adhuc magis occulte. Ex descriptione *ecclesiasticae* hierarchiae est alta; ex descriptione *angelicae* altior; ex descriptione *divinae* altissima, ita ut possimus dicere illud Prophetae [9]:

---

[1] B C I M *superius*; multi codd. omittunt *interius* et *desuper*. Inferius fide codd. delevimus *mundi* ante *exordio* et *etiam* ante *factus est*.

[2] Aristot., II. Phys. text. 24. (c. 2.): Utimur tanquam propter nos omnibus, quae sunt; sumus enim quodam modo et nos finis. Cfr. II. Sent. d. 15. a. 2. q. 1.

[3] Gen. 1, 3. seqq. Ibid. vv. seqq. narratur creatio et distinctio primorum dierum usque ad *sextum*. — De mundi formatione, casu daemonum etc. cfr. II. Sent. d. 2. p. 1. a. 2. q. 3; d. 3. p. II. a. 1. q. 1. seq. et d. 12. a. 1. et 2. — De arca et diluvio Gen. 7, 1. seq. — De Abraham cfr. Gen. 12, 1. seqq. — De David vide II. Reg. c. 1. seqq. — De transmigratione cfr. IV. Reg. 17-25. et Tob. 1, 1. seqq. — De Christo nato vide Luc. 2, 1. seqq.; Colos. 1, 13. de ipso dicitur: Qui est imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturae.

[4] L V addunt *et avium*. Pro *versati* A B C *verati*.

[5] Gen. 2, 2. — Superius pro *quae est* Vat. et 1, 3 *in qua est*.

[6] Gen. 7, 21. seqq. — August., I. de Gen. contra Manich. c. 23. n. 35: Quasi vespera huius diei fit diluviam, quia et infantia nostra tanquam oblivionis diluvio deletur. — De distinctione linguarum in turris Babel aedificatione vide Gen. 11, 6. seqq. Ibid. 12, 1. seqq. et 17, 4. seqq. de Abraham et circumcisione. — Superius post *prima aetas* D F addunt *ostium mundi*.

[7] Cfr. August., Epist. 138. (alias 5.) c. 1. n. 5. — E F G L O *quae gubernat* [F G *gubernavit*] *mundum*. Superius pro *multiplicitatem et aequitatem* I *multiplicem aequitatem*. Inferius pro *ordinis* Vat. et 3 *ordinationis*.

[8] Vide II. Sent. d. 9. Praenotata. — Superius post *hierarchiarum* K addit *trium*.

[9] Psalm. 138, 6. — De diverso *esse* rerum cfr. I. Sent. d. 36. a. 2. q. 2. in corp. et II. Sent. d. 3. p. II. a. 2. q. 1. fundam. 6, ubi in nota adiecta loci August. hac de re allegantur. — Inferius post *in materia* [M *in natura*] Vat. et 1, 3 addunt *vel natura* (infra p. II. c. 12, additur *propria*), quae subinde ter post *habeant* subiungunt *etiam*.

Mirabilis facta est scientia tua ex me; confortata est, et non potero ad eam.

Et hoc quidem satis recte. Nam cum res habeant *esse* in materia, habeant *esse* in anima per notitiam acquisitam, habeant etiam *esse* in ea per gratiam, habeant *esse* in ea per gloriam et habeant *esse* in arte aeterna; philosophia quidem agit de rebus, ut sunt in natura [1], seu in anima secundum notitiam naturaliter insitam, vel etiam acquisitam; sed theologia, tanquam scientia supra fidem fundata et per Spiritum sanctum revelata, agit et de eis quae spectant ad gratiam et gloriam et etiam ad Sapientiam aeternam. Unde ipsa, substernens sibi philosophicam cognitionem et assumens de naturis rerum, quantum sibi opus est ad fabricandum speculum, per quod fiat repraesentatio divinorum; quasi scalam erigit, quae in sui infimo tangit terram, sed in suo cacumine tangit caelum [2]; et hoc totum per illum unum hierarcham, Iesum Christum, qui non tantum ratione naturae humanae assumtae est hierarcha in *ecclesiastica* hierarchia, verum etiam in *angelica* et media persona in illa *supercaelesti* hierarchia beatissimae Trinitatis; ita quod per ipsum a summo capite Deo *descendit* unctionis gratia non solum *in barbam*, verum etiam *in oram vestimenti* [3], quia non tantum in Ierusalem supernam, verum etiam usque in Ecclesiam militantem.

Explicatur.

De obiecto philosophiae et theologiae.

Scala, quam facit theologia.

Christus hierarcha in tripli hierarchia.

Est enim pulcritudo magna in machina mundana, sed longe maior in Ecclesia pulcritudine sanctorum charismatum adornata, maxima autem in Ierusalem superna, supermaxima autem in illa Trinitate summa et beatissima. Ideo ipsa Scriptura non tantum habet altissimam materiam, per quam delectat et per quam in altum levat intelligentiam mentis, verum etiam ipsa est venustissima et miro quodam modo intellectum nostrum delectat [4], et sic magis ac magis delectando assuefacit ad divinorum spectaculorum contuitus et anagogias.

Pulcritudo triplicis hierarchiae et Scripturae.

§ 4. *De profunditate sacrae Scripturae.*

Habet postremo ipsa Scriptura *profunditatem*, quae consistit in multiplicitate mysticarum intelligentiarum. Nam praeter *litteralem* sensum habet in diversis locis exponi tripliciter, scilicet *allegorice*, *moraliter* et *anagogice*. Est autem *allegoria*, quando per unum factum indicatur aliud factum, secundum quod credendum est. *Tropologia* sive moralitas est, quando per id quod factum est, datur intelligi aliud, quod faciendum est. *Anagogia*, quasi sursum ductio, est, quando datur intelligi illud quod desiderandum est, scilicet aeterna felicitas Beatorum [5].

Quatuor sensus Scripturae.

Recte autem hic triplex sensus debet esse in Scriptura praeter intelligentiam *litteralem*: quia sic competit ipsius *Scripturae subiecto*, ipsius [6] *auditori* seu discipulo, ipsius *origini*, ipsius etiam *fini*.

Probatur 4 rationibus.

Subiecto, inquam, competit, quia ipsa est doctrina, quae est de *Deo*, de *Christo*, de *operibus reparationis* et de *credibili*. Subiectum enim illius quoad *substantiam* Deus est; quoad *virtutem*, Christus; quoad *operationem*, reparationis opus; quoad *omnia haec* est ipsum *credibile* [7]. *Deus* autem est trinus et unus: in essentia unus et in personis trinus. Ideo Scriptura, quae est de ipso, habet in unitate litterae triformitatem intelligentiae. — *Christus* etiam cum sit unum Verbum, *omnia per ipsum facta* dicuntur [8] et in ipso relucent, ita quod eius sapiéntia est multiformis et una. — *Opera reparationis*, cum sint multa, omnia ad Christi oblationem principalem habent aspectum. — *Credibile* ut credibile diversimode relucet secundum diversum statum credentium. Ideo propter

Primo competit subiecto.

De subiecto theologiae quadruplici.

---

[1] E *in materia vel natura*.

[2] Gen. 28, 12: Viditque [Iacob] in somnis scalam stantem super terram et cacumen illius tangens caelum. — Superius pro *substernens* 2 cum pluribus codd. *subiiciens*, et post *divinorum* T addit *operum*. Inferius pro *illum unum* O *illum verum*.

[3] Psalm. 132, 2. Cum Vulgata A post *barbam* addit *Aaron*, et *eius* post *vestimenti*. — De influentia Christi in homines et Angelos vide III. Sent. d. 13. a. 2. q. 1-3. — Infra pro *supermaxima autem* L O *suprema vero*.

[4] August., Enarrat. in Ps. 32. enarrat. 3. n. 25: Spectemus pulcra et a Pulcro spectemur. Spectemus nos mente ea quae dicuntur in sensibus divinarum Scripturarum, et gaudeamus tali spectaculo.

[5] Cfr. Origin., in Gen. Homil. 17. n. 9. et in Lev. Homil. 5. n. 5; Hieron., V. Comment. in Ezech. 16, 30. seq. et II. Comment. in Amos, c. 4, 4. seq.; Hugo a S. Vict., de Scripturis et scriptor. sacris, c. 3. seqq. et V. Erudit. didascal. c. 2. seqq.; Alex. Hal. S. p. I. q. 1. m. 4. a. 3. seqq. — Propter oppositionem ad sensum *litteralem* (historicum), i. e. qui per voces significatur, distinguitur sensus *spiritualis* (mysticus), i. e. qui per res significatur; et hic triplex est: allegoricus, tropologicus sive moralis et anagogicus. Quid quilibet sensus significet (cfr. Hexaëm. serm. 2.), continetur his versibus apud Lyranum in Prologo ad Bibliam:

> Littera gesta docet, quid credas allegoria,
> Moralis quid agas, quo tendas anagogia.

[6] Ed. 2. cum pluribus codd. *ipsi* pro *ipsius*.

[7] Plénius ostenditur hoc I. Sent. Prooem. q. 1, licet sub alio respectu; nam hic in tribus primis membris divisionis totius opinio Alex. Hal. (S. p. I. q. 1. m. 3.) proponitur, quae, ut ipse dicit, fundatur in illo verbo Dionys. de Caelest. Hierarch. c. 11. § 2: «In tria dividuntur supermundana ratione omnes divini intellectus: in *essentiam*, *virtutem et operationem*». Auctoritate Alex. Hal. et Dionys. nec non M F fundati substituimus *quoad virtutem* (I. Cor. 1, 24.) pro *quoad veritatem*, quod hucusque exhibebatur.

[8] Ioan. 1, 3. — Col. 2, 3: In quo [Christo] sunt omnes thesauri sapientiae et scientiae absconditi. Cfr. supra Quaest. de scientia Christi, q. 7. — Inferius fide plurimorum codd. et 2 substituimus *principale* pro *principaliter*, et deleximus *autem* post *Credibile*. Pro *aspectum* C *respectum*, D F G H N *respectum et aspectum*.

conformitatem ad omnia praemissa sacra Scriptura in una littera multiformem parit intelligentiam.

Competit etiam hoc *auditori:* quia nullus est conveniens eius auditor nisi *humilis, mundus, fidelis* et *studiosus* [1]. Ideo sub cortice litterae apertae occultatur mystica et profunda intelligentia ad comprimendum superbiam, ut ipsius profunditate in humilitate litterae latente et *superbi* comprimantur, et *immundi* repellantur, et *fraudulenti* declinentur, et *negligentes* excitentur ad intelligentiam mysteriorum. — Et quia auditor istius doctrinae non est unius generis, sed cuiuslibet; omnes enim salvandos oportet aliqua de hac doctrina scire [2]; ideo ipsa *multiformem* habet intelligentiam, ut sic omnem intellectum *capiat*, omni intellectui *condescendat*, omnem intellectum *superexcedat* et omnem intellectum sibi diligenter intendentem multitudine radiositatis suae *illuminet* pariter et *accendat*.

Secundo competit auditori contra 4 vitia.

Quatuor effectus.

Competit etiam *principio, a quo est:* quia est a *Deo* per *Christum* et *Spiritum* sanctum loquentem per ora Prophetarum et aliorum, qui hanc doctrinam scripserunt [3]. Quoniam autem *Deus* non tantum loquitur per *verba*, verum etiam per *facta*, quia ipsius *dicere* facere est, et ipsius *facere* dicere; et omnia creata tanquam Dei effectus innuunt suam causam: ideo in Scriptura divinitus tradita non tantum debent significare *verba*, verum etiam *facta*. — Christus etiam doctor, licet esset humilis in carne, altus tamen erat in deitate: ideo decebat ipsum et eius doctrinam habere *humilitatem in sermone* cum *profunditate sententiae*, ut, sicut Christus fuit paniculis involutus [4], ita sapientia Dei in Scriptura figuris quibusdam humilibus involveretur. — Spiritus etiam sanctus diversimode illustrabat et revelationes faciebat in cordibus Prophetarum; ipsum etiam nullus latere potest intellectus, et missus erat omnem docere veritatem [5]: ideo competebat eius doctrinae, ut in uno sermone multiplices laterent intelligentiae.

Tertio, origini.

Patri, cum Deus loquatur verbis et factis.

Christo humili et alto.

Spiritui S. multiformiter illustranti.

Competit nihilominus ipsi *fini:* quia Scriptura data est, ut per ipsam dirigatur homo in *cognoscendis* et *agendis*, ut tandem perveniat ad *optanda*. Et quia omnes creaturae ad hoc factae sunt, ut serviant homini tendenti ad supernam patriam [6]; ideo Scriptura assumit ipsarum creaturarum species diversas, ut sic per illas doceat nos sapientiam dirigentem nos ad *aeterna*. Et quia homo non dirigitur ad aeterna, nisi *cognitiva* agnoscat verum credendum, et *operativa* faciat bonum operandum, et *affectiva* suspiret ad Deum videndum et amandum et perfruendum: hinc est, quod Scriptura sacra, per Spiritum sanctum data, assumit librum creaturae, referendo in finem secundum triplicem modum intelligentiae; ut sic per *tropologiam* habeamus notitiam *agendorum* viriliter [7]; per *allegoriam credendorum* veraciter; per *anagogiam desiderandorum* delectabiliter; ut sic purgati per virtuosam operationem, illuminati per radiosam fidem et perfecti per ardentissimam caritatem, perveniamus tandem ad bravium felicitatis aeternae.

Quarto, fini quoad tria.

Triplex modus intelligentiae.

§ 5. *De modo procedendi ipsius sacrae Scripturae.*

In tanta igitur multiformitate sapientiae, quae continetur in ipsius sacrae Scripturae *latitudine, longitudine, altitudine* et *profundo*, unus est communis modus procedendi *authenticus* [8], videlicet intra quem continetur modus *narrativus, praeceptorius, prohibitivus, exhortativus, praedicativus* [9], *comminatorius, promissivus, deprecatorius* et *laudativus*. Et omnes hi modi sub uno modo authentico reponuntur, et hoc quidem satis recte.

In uno modo procedendi novem modi.

Qnia enim haec doctrina est, *ut boni fiamus* [10] et salvemur; et hoc non fit per nudam considerationem, sed potius per inclinationem voluntatis: ideo Scriptura divina eo modo debuit tradi, quo modo magis possemus inclinari. Et quia magis movetur affectus ad *exempla* quam ad argumenta, magis ad *promissiones* quam ad ratiocinationes, magis per *devotiones* quam per definitiones; ideo Scriptura ista non debuit habere modum *definitivum, divisivum* et *collectivum* ad probandum passiones aliquas de subiecto ad modum aliarum scientiarum [11]; sed oportuit, quod haberet modos proprios, secundum varias inclina-

Explicatur.

---

[1] Cfr. August., II. de Doctr. christiana, c. 41. n. 62. seq. De seq. propositione vide ibid. c. 6. n. 7. seq., et Clement. Alexandr. VI. Stromat. c. 15. — Inferius pro *apertae* F *apte*.

[2] Vide III. Sent. d. 25. a. 1. q. 3. — Aliquanto inferius pro *multitudine* A *multimode lumine*.

[3] Cfr. II. Petr. 1, 21. — De seq. propositione cfr. I. Sent. d. 27. p. II. q. 2. — Nonnulli codd. *sumserunt*. Inferius plurimi codd. et 2 omittunt *et ipsius facere dicere*.

[4] Respicitur Luc. 2, 7: Et pannis eum involvit. Cfr. Origen., in Lev. homil. 1. n. 1.

[5] Ioan. 16, 13: Cum autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem. — Pro *et missus* Vat. et 1, 3 *qui missus*. Inferius pro *ipsi fini* E II *ipsius fini*. Subinde fide multorum codd. et 2 substituimus *optanda* pro *optata*.

[6] Cfr. II. Sent. d. 15. a. 2. q. 1. — Mox pro *ipsarum* plurimi codd. et 2 *ipsas*. Subinde pro *agnoscat* D F G H L *cognoscat*.

[7] Ita M P, ast Q *terribiliter*, T *universaliter*, alii vel cum 2 *materialiter*, vel cum Vat., 1 et 3 *moraliter*. Voci *notitiam* D F praemittunt *intelligentiam sive*.

[8] Du Cange, Glossarium etc. refert ex Io. de Ianua: *Authenticus* [ab αὐθεντεῖν i. e. dominari], *auctoritate plenus, fide dignus*, cui primo credebatur ex sui dignitate. Item, authenticus dicitur etiam *nobilis*. — Verbis transpositis I *videlicet authenticus*.

[9] Ita P Q S, alii *praedicatorius;* in aliis codd. et edd. *praedictivus*, quod minus convenire videtur verbis *beneficia sibi ostensa*, quibus hoc adiectivum respondet.

[10] Iis verbis describit Aristot., II. Ethic. c. 2, finem scientiae moralis. Cfr. I. Sent. Prooem. q. 3.

[11] Aristot., I. Poster. c. 7: Tria enim sunt in demonstrationibus: unum quidem quae demonstratur conclusio... unum autem dignitates [axiomata]; dignitates autem sunt, ex quibus est demonstratio; tertium autem genus subiectum, cuius passiones [i. e. proprietates] et per se accidentia ostendit demon-

tiones animorum diversimode animos inclinantes; ut, si quis non movetur ad *praecepta* et *prohibita*, saltem moveatur per *exempla* narrata; si quis non per haec movetur, moveatur per *beneficia* sibi ostensa; si quis nec per haec movetur, moveatur per *monitiones* sagaces, per *promissiones* veraces, per *comminationes* terribiles, ut sic saltem excitetur ad *devotionem* et *laudem* Dei, in qua percipiat gratiam, per quam dirigatur circa opera virtuosa.

Quoniam igitur hi modi *narrativi* non possunt fieri per viam certitudinis rationum, quia particularia gesta probari non possunt [1]; ideo, ne Scriptura ista tanquam dubia vacillaret, ac per hoc minus moveret, Duplex certitudo. loco *certitudinis rationis* providit Deus huic Scripturae *certitudinem auctoritatis*, quae adeo magna est, quod omnem perspicacitatem humani ingenii superexcellit. Et quia non est certa auctoritas eius qui potest fallere vel falli; nullus autem est, qui falli non possit et fallere nesciat, nisi [2] Deus et Spiritus sanRevelatio divina. ctus: hinc est, quod ad hoc, quod Scriptura sacra modo sibi debito esset perfecte authentica, non per humanam investigationem est tradita, sed per revelaExcellentia Scripturae. tionem divinam. — Ideo nihil in ipsa contemnendum tanquam *inutile*, nihil respuendum tanquam *falsum*, nihil repudiandum tanquam *iniquum*, pro eo quod Spiritus sanctus, eius auctor perfectissimus, nihil potuit dicere *falsum*, nihil *superfluum*, nihil *diminutum*. Et propterea *caelum et terra transibunt, verba autem* Scripturae sacrae *non praeteribunt* [3], quin impleantur. *Donec* enim *caelum et terra transeat, iota unum aut unus apex non praeteribit a Lege, donec omnia fiant*, Salvatore testante. *Qui ergo solverit* eâ quae Scriptura docet, *et docuerit sic homines, hic minimus vocabitur in regno caelorum; qui autem fecerit et docuerit, hic magnus vocabitur in regno caelorum.*

§ 6. *De modo exponendi* [4] *sacram Scripturam.*

Quemadmodum autem Scriptura haec specialem Habet modum proprium. habet modum procedendi, sic iuxta suum procedendi modum speciali suo modo debet *intelligi* et *exponi*. Cum enim ipsa sub una littera multiplicem tegat intelligentiam, expositor debet *abscondita producere in* Explicator methodus. *lucem* [5] et illam eductam manifestare per aliam Scripturam magis patentem: sicut si exponerem illud Psalmi [6]: *Apprehende arma et scutum, et exsurge in adiutorium mihi*, et velim explicare, quae sint *arma* divina; dicam, quod eius veritas et bona voluntas; et quod ita sit, probandum per Scripturam apertam. Nam et scribitur alibi: *Scuto bonae voluntatis tuae coronasti nos*; et iterum: *Scuto circumdabit te veritas eius.* — Ad quod non potest quis de Requiritur lectio assidua litterae. facili pertingere, nisi per assuefactionem lectionis textum et litteram Bibliae commendet memoriae; alioquin in expositione Scripturarum nunquam poterit esse potens. Unde sicut qui dedignatur prima addiscere elementa, ex quibus dictio integratur, nunquam potest noscere nec dictionum significatum nec rectam legem constructionum; sic qui litteram sacrae Notandum. Scripturae spernit ad spirituales eius intelligentias nunquam assurget.

Attendat autem expositor, quod non ubique re- Non omnia mystice exponenda. quirenda est allegoria, nec omnia sunt mystice exponenda. Propter quod notandum est, quod Scriptura sacra quatuor habet partes. Una est, in qua secun- Partes quatuor Scripturae. dum litteram agit de mundanis naturis, et per illas significat reparationem nostram, sicut apparet in descriptione formationis mundi. — Alia est, in qua agit de actibus et processibus illius populi Israelitici, et per illos significat reparationem generis humani. — Tertia est, in qua nudis verbis [7] significat et exprimit quae pertinent ad nostram salutem quantum ad fidem vel mores. — Quarta est, in qua praenuntiat nostrae salutis mysterium, partim verbis nudis, partim aenigmaticis et obscuris. Et propterea Scriptura in his locis variis non est uniformiter exponenda.

Debet autem expositor dirigi in expositione sa- Triplex regula. crae Scripturae secundum triplicem regulam, quae trahi potest de verbis beati Augustini in libro de Doctrina christiana [8].

Prima est haec. Ubicumque in hac Scriptura Prima. prima verborum significatio significat *res creationis*, sive *singulares actus humanae conversationis*, ibidem res significatae per verba primo significantur, deinde nostrae reparationis mysteria; ubi vero prima

---

stratio. Cfr. Augusl., II. de Doctr. christiana, c. 31. 36. n. 48. 54. — Pro *collectivum* L O P V *collativum*. Inferius pro *ad praecepta*, quod habent fere omnes codd. et 2, aliae edd. *per praecepta*.

[1] Aristot., I. Poster. c. 14. (c. 18.): Singularium enim sensus est; non enim contingit accipere ipsorum scientiam. Cfr. ibid. c. 24. (c. 31.) et II. de Anima, text. 60. (c. 5.). Vide etiam III. Sent. d. 24. dub. 3, ubi exponitur dictum Augusl., quod facta historica nunquam intelliguntur, sed tantum creduntur. — Inferius pro *superexcellit* K L M O V *superexcellat* (respiciuntur verba Augusl., II. de Gen. ad lit. c. 5. n. 9: Maior est quippe Scripturae huius auctoritas, quam omnis humani ingenii capacitas).

[2] D F G H addunt *solus*. Inferius post *perfecte authentica*, pro quo 1 *perfectae auctoritatis vel authentica*, A C D H I N S subiungunt *quod*, F G *quia*.

[3] Matth. 24, 35. — Seq. locus est ibid. 5, 18. seq.

[4] V *intelligendi et exponendi*, 1 *intelligendi et procedendi*.

[5] Respicitur Iob 28, 11: Profunda quoque fluviorum scrutatus est et abscondita in lucem produxit. D *abscondilam*.

[6] Psalm. 34, 2. — Seq. locus est Ps. 5, 13; tertius est Ps. 90, 5. — Cfr. Hexaëm. serm. 19. — Inferius pro *et velim* M *ut velim*, et ex permultis codd. et 2 substituimus *probandum* (A D E F O addunt *est*) pro *probatur*, Q *probabo*.

[7] B C addunt *et apertis*. Inferius pro *praenuntiat* A B *pronuntiat*, T *significat*.

[8] Libr. III. c. 10. n. 14. seqq. Cfr. ibid. II. c. 9. n. 14. seqq. — Inferius voci *fidem* L praefigit *nudam*.

significatio verborum exprimit fidem sive caritatem, ibi nulla est allegoria quaerenda.

Secunda. Secunda regula est ista. Ubi verba huius Scripturae significant *res creationis*, aut *conversationis populi Israelitici*, ibi quaerat ex alio Scripturae loco, quid quaelibet res significet, et deinde significationem suam eliciat per verba nude significantia *fidei. veritatem*, vel *morum* etiam *honestatem;* utpote si dicatur: *Oves pariunt gemellos fetus* [1], ostendat, quod *oves* significant ibi homines, et *gemínus fetus* geminam caritatem.

Tertia. Tertia regula est ista. Quando aliqua Scriptura habet aliquem intellectum *litteralem* et *spiritualem*, debet discutere expositor, utrum illa attributio conveniat *historico*, an *spirituali* significato, si forte *utrique* non poterit convenire; si autem utrique competit, tunc *litteraliter* et *spiritualiter* debet affirmari; si vero *altero modo tantum*, tunc *spiritualiter* solum debet intelligi: sicut sabbatum Legis [2] esse perpetuum, sacerdotium aeternum, possessionem terrae aeternam, et pactum circumcisionis esse aeternum; quae omnia ad spirituale significatum referenda sunt.

Alia regula. Ad hoc autem, quod per sacrarum Scripturarum silvam quis secure incidendo et exponendo incedat, opus est, ut prius noverit ipsius sacrae Scripturae veritatem per verba explicita, videlicet ut attendat, quomodo Scriptura describat initium, progressum et consummationem duplicis corporis, quasi ex opposito se respicientium, bonorum scilicet, qui hic se humiliant, ut exaltentur sempiternaliter in futuro, et malorum, qui hic se exaltant, ut aeternaliter deprimantur [3]. Unde ipsa agit de toto universo quantum ad summum et imum, primum et ultimum, et quantum ad decursum intermedium, sub forma cuiusdam

Exhibet formam crucis intelligibilis. crucis intelligibilis, in qua describi habet et quodam modo videri lumine mentis tota machina universi; ad quam quidem intelligendam oportet nosse rerum *principium*, Deum, ipsarum rerum *creationem*, *lapsum*, *redemptionem* per sanguinem Iesu Christi [4], *reformationem* per gratiam, *curationem* per Sacramenta, et tandem *retributionem* per poenam et gloriam sempiternam.

Causa scribendi Breviloquium. Et quia haec doctrina tam in scriptis Sanctorum quam etiam doctorum sic diffuse tradita est, ut ab accedentibus ad Scripturam sacram audiendam non possit per longa tempora videri nec audiri — propter quod etiam novi theologi frequenter ipsam Scripturam sacram exhorrent tanquam incertam [5] et inordinatam et tanquam quandam silvam opacam — rogatus a sociis [6], ut de paupercula scientiola nostra aliquid breve in summa dicerem de veritate theologiae, eorumque precibus devictus, assensi *breviloquium* quoddam facere, in quo summatim non omnia, sed aliqua magis opportuna ad tenendum breviter tangerentur, addens simul cum hoc rationem aliquam ad intelligendum, secundum quod occurrebat pro tempore.

Quare rationes sumat a primo principio. Quia vero theologia sermo est de Deo et de primo principio, utpote quia ipsa tanquam scientia et doctrina altissima omnia resolvit in Deum tanquam in principium primum et summum: ideo in assignatione rationum in omnibus, quae in hoc toto opusculo vel tractatulo continentur, conatus sum rationem sumere a primo principio, ut sic ostenderem, veritatem sacrae Scripturae esse a Deo, de Deo, secundum Deum et propter Deum, ut merito ista scientia appareat *una* esse et *ordinata* et *theologia* non immerito nuncupata. — Si quid igitur imperfectum, vel obscurum, vel superfluum, vel minus rectum ibi fuerit, venia occupationi et brevitati temporis et pauperculae scientiae concedatur; si quid vero rectum, *soli Deo honor et gloria* [7] referatur.

Ut autem sequentia clarius elucescant, titulos particulares capitulorum praemittere curavi, ad faciliorem memoriam et lucidiorem contuitum dicendorum, quae septem partitionibus et septuaginta duobus capitulis distinguuntur.

EXPLICIT PROLOGUS.

---

[1] Cant. 4, 2: Dentes tui sicut greges tonsarum... omnes gemellis fetibus, et sterilis non est inter eas. Cfr. ibid. 6, 5. — Mox pro *geminus* L Q *gemelli*.

[2] Cfr. Exod. 12, 16. seq.; de sacerdotio Exod. 40, 13. et Num. 25, 13; de possessione terrae Gen. 17, 8, ubi etiam v. 13. de circumcisione. — Inferius post *terrae* K addit *promissionis*, et pro *spirituale significatum* B *spiritualem intellectum*.

[3] Respicitur Matth. 23, 12: Qui autem se exaltaverit etc. — Plures codd. et 2 *et aeternaliter deprimuntur* (K *deprimentur*), B *sempiternaliter deprimuntur*.

[4] In codd. et 2 omittitur *Iesu Christi*.

[5] Q *incultam*.

[6] D F *fratribus;* in verbis seqq. secuti sumus S; *de paupercula* exhibent etiam I K L M N O U V, Vat. *ut paupere portiuncula scientiolae nostrae;* 1, 2, 3 cum pluribus codd. *ut de paupertaticula* [C *paupertate*, T *particula*, A H *pauperticula*] *scientiolae nostrae* [A K M O V *meae*]. (Apud Hieronymum occurrit *paupertatula*, diminutivum *paupertatis*). Mox pro *breve* 1 *breviter*, qui etiam inferius pro *tangerentur* substituit *tangerem*.

[7] Epist. I. Tim. 1, 17. — Aliquanto superius verbo *sumere* A praemittit *ducere et*.

INCIPIUNT CAPITULA BREVILOQUII [1].

Pars I.

Prima pars, de Trinitate Dei, habet capitula novem, et sunt haec.

Primum est de illis septem, de quibus est theologia, in summa.

Secundum, quid tenendum est de trinitate personarum et unitate essentiae.

Tertium, de istius fidei intelligentia sana.

Quartum, de istius fidei expressione catholica.

Quintum, de unitate divinae naturae in multiformitate apparitionum.

Sextum, de unitate divinae naturae in multiplicitate appropriatorum.

Septimum, de omnipotentia Dei.

Octavum, de Dei sapientia, praedestinatione et praescientia.

Nonum, de voluntate Dei et providentia.

Pars II.

Secunda pars, de creatura mundi, habet capitula duodecim.

Primum, de productione mundi totalis.

Secundum, de natura corporali quantum ad *fieri*.

Tertium, de natura corporali quantum ad *esse*.

Quartum, de natura corporali quantum ad *influere* et *operari*.

Quintum, de modo describendi praedicta in sacra Scriptura.

Sextum, de productione supernorum spirituum.

Septimum, de apostasia daemonum.

Octavum, de confirmatione Angelorum bonorum.

Nonum, de productione hominis quantum ad spiritum.

Decimum, de productione hominis quantum ad corpus.

Undecimum, de productione eius quantum ad totum coniunctum.

Duodecimum, de completione et ordinatione totius mundi consummati.

Pars III.

Tertia pars, de corruptela peccati, habet capitula undecim.

Primum est de origine mali in communi.

Secundum, de primorum parentum tentatione.

Tertium, de primorum parentum transgressione.

Quartum, de primorum parentum punitione.

Quintum, de originalis peccati corruptione.

Sextum, de originalis peccati transfusione.

Septimum, de originalis peccati curatione.

Octavum, de origine peccatorum actualium.

Nonum, de origine et distinctione capitalium peccatorum.

Decimum, de origine et qualitate peccatorum poenalium.

Undecimum, de origine peccatorum finalium, quae sunt peccata in Spiritum sanctum.

Pars IV.

Quarta pars, de incarnatione Verbi, in qua sunt decem capitula.

Primum, de ratione, qua Verbum Dei debuit incarnari vel decuit.

Secundum, de incarnatione quantum ad unionem naturarum.

Tertium, de incarnatione quantum ad modum.

Quartum, de incarnatione quantum ad plenitudinem temporum.

Quintum, de plenitudine gratiae Christi quantum ad charismata in affectu.

Sextum, de plenitudine sapientiae in intellectu.

Septimum, de perfectione meriti in effectu.

Octavum, de passione Christi quantum ad statum patientis.

Nonum, de passione quantum ad modum patiendi.

Decimum, de passione quantum ad exitum passionis.

Pars V.

Quinta pars, de gratia Spiritus sancti, habet capitula decem.

Primum, de gratia, in quantum est donum divinitus datum.

Secundum, de gratia, in quantum educit liberum arbitrium extra peccatum.

Tertium, de gratia, in quantum iuvat ad bonum

Quartum, de ramificatione gratiae in habitus virtutum.

Quintum, de ramificatione ipsius in habitus donorum.

Sextum, de ramificatione ipsius in habitus beatitudinum et per consequens fructuum et sensuum.

Septimum, de exercitio gratiae respectu credendorum.

Octavum, de exercitio gratiae respectu diligendorum.

Nonum, de exercitio gratiae respectu agendorum, praeceptorum et consiliorum.

Decimum, de exercitio gratiae respectu petendorum et orandorum.

Pars VI.

Sexta pars, de medicina sacramentali, cuius capitula sunt tredecim.

Primum est de Sacramentorum origine.

Secundum est de Sacramentorum variatione.

Tertium, de Sacramentorum numero et distinctione.

Quartum, de Sacramentorum institutione.

Quintum, de Sacramentorum dispensatione.

Sextum, de Sacramentorum iteratione.

Septimum, de constitutione et integritate baptismi.

Octavum, de integritate confirmationis.

Nonum, de integritate eucharistiae.

Decimum, de integritate poenitentiae.

Undecimum, de integritate unctionis extremae.

Duodecimum, de integritate ordinis.

Decimum tertium, de integritate matrimonii.

---

[1] Haec capitula in aliis recentioribus edd. cum ed. Veneta anni 1504 omissa sunt hoc loco, ubi in omnibus codicibus et praecedentibus edd. ponuntur. Codd. et antiquae edd. verba capitulorum hic ita exhibent, ut vix nisi in rebus levissimis, vel manifestis erroribus inter se differant. Maior tamen inter eos occurrit differentia, cum in decursu operis titulus singulis capitulis inscribitur, immo a nonnullis indicatur tantum numerus capituli. Cum autem primitiva forma capitulorum etiam ibi retinenda sit, supersedendum esse putavimus, infra referre occurrentes lectiones variantes.

Pars VII.

Septima pars, de statu finalis iudicii, habet capitula septem.

Primum est de iudicio in communi.
Secundum de antecedentibus ad iudicium, cuiusmodi est poena purgatorii.
Tertium, de antecedentibus ad iudicium, cuiusmodi sunt suffragia ecclesiastica.
Quartum, de concomitantibus, sicut est conflagratio ignium.
Quintum, de concomitantibus, sicut est resurrectio corporum.
Sextum, de consequentibus, sicut est poena infernalis.
Septimum et ultimum, de gloria paradisi.

PARS PRIMA.

De Trinitate Dei.

Cap. I.

De illis septem, de quibus est theologia, in summa.

In principio intelligendum est, quod sacra doctrina, videlicet theologia, quae principaliter agit de primo principio, scilicet de Deo trino et uno, de septem agit in universo, scilicet primo [1], de Trinitate Dei; secundo, de creatura mundi; tertio, de corruptela peccati; quarto, de incarnatione Verbi; quinto, de gratia Spiritus sancti; sexto, de medicina sacramentali, et septimo, de statu finalis iudicii.

Theologia agit de septem.

Ratio autem [2] huius veritatis haec est: quia, cum sacra Scriptura sive theologia sit scientia dans sufficientem notitiam de primo principio secundum statum viae, secundum quod est necessarium ad salutem; et Deus non tantum sit rerum principium et exemplar *effectivum* in creatione, sed etiam *refectivum* in redemptione et *perfectivum* in retributione: ideo non tantum agit de Deo *creatore*, sed etiam de *creatione* [3] et *creatura*. Et quia creatura rationalis, quae est quodam modo finis omnium, non stetit, sed suo casu indiguit reparari; ideo agit de *corruptela peccati*, *medivo*, *sanitate* et *medicina* et tandem de *curatione perfecta*, quae erit in gloria, impiis proiectis in poenam. — Et ideo ipsa sola est *scientia perfecta*, quia incipit a *primo*, quod est primum principium, et pervenit ad *ultimum*, quod est praemium aeternum; incipit a *summo*, quod est Deus altissimus, creator omnium, et pervenit ad *infimum*, quod est infernale supplicium.

Ratio septemplicis divisionis.

Theologia est scientia perfecta.

Ipsa etiam sola est *sapientia perfecta*, quae incipit a causa summa, ut est *principium* causatorum, ubi terminatur cognitio philosophica [4]; et transit per eam, ut est *remedium* peccatorum; et reducit in eam, ut est *praemium* meritorum et finis desideriorum. Et in hac cognitione est sapor [5] perfectus, vita et salus animarum; et ideo ad eam addiscendam inflammari debet desiderium omnium Christianorum.

Est sapientia.

Ex his patet, quod licet theologia sit de tot et tam variis, est tamen *scientia una*, cuius subiectum, ut *u quo* omnia, est Deus; ut *per quod* omnia, Christus; ut *ad quod* omnia, opus reparationis; ut *circa quod* omnia, unicum caritatis vinculum, quo caelestia et terrestria connectuntur; ut *de quo* omnia in libris canonicis comprehensa, credibile ut *credibile*; ut *de quo* omnia in libris expositorum, credibile ut *intelligibile*, secundum Augustinum, de Utilitate credendi [6], quia « quod credimus, debemus auctoritati, quod intelligimus, rationi ».

Est scientia una. De subiecto eius multiplici.

Cap. II.

Quid tenendum est de trinitate personarum et unitate essentiae.

Primo igitur de Trinitate Dei tria consideranda sunt, scilicet qualiter unitas substantiae et naturae simul stet cum pluralitate personarum [7]; secundo, qualiter cum pluralitate apparitionum; tertio, qualiter cum pluralitate appropriatorum.

Divisio tractatus in tria.

De pluralitate igitur personarum in unitate [8] naturae hoc dictat recta fides esse tenendum, scilicet quod in unitate naturae sunt tres personae, Pater et Filius et Spiritus sanctus, quarum prima a nulla est, secunda a sola prima per generationem, tertia a prima et secunda per spirationem sive processionem;

De tribus personis.

---

[1] Ex omnium antiquiore cod. S cum E supplevimus numeros ordinales *primo* etc.

[2] Contra fere omnes codd. edd. addunt *ad intelligentiam;* pro *huius veritatis* T et 2 *praedictorum*. Inferius pro *secundum quod est necessarium* A B D E F H K M *iuxta quod expedit*, et vocibus *rerum principium* I interserit *primum*.

[3] Ita B C D F G H K L P Q et 2, E omittit *de creatione et*, aliae edd. legunt *de creatore*. Subinde plures codd. omittunt *quae est quodam modo finis omnium* (cfr. supra pag. 204, nota 2.).

[4] Vide supra pag. 120, nota 11. — Voci *causatorum* S praemittit *causarum vel etiam*.

[5] *Sapientia* enim idem esse dicitur ac *sapida scientia;* cfr. tom. III. pag. 773, nota 5. — Mox pro *et ideo* A R S *ac per hoc* et pro *addiscendam* E *adipiscendam*.

[6] Cap. 11. n. 25. — Cfr. supra pag. 205, nota 7. — De praenotatis cfr. Prooemium in I. Sent. — Superius pro *reparationis* C M *reparativum*, plures alii codd. *reparatorium*.

[7] De hoc c. 2-4; de secundo c. 5; de tertio c. 6-9.

[8] R addit *substantiae et*, B H *divinae*.

Haec trinitas non excludit 7 proprietates.

ita quod trinitas personarum non excludit ab essentia divina summam *unitatem*, *simplicitatem*, *immensitatem*, *aeternitatem*, *incommutabilitatem*, *necessitatem* et etiam *primitatem;* quin potius includit

Includit 7 alias.

summam *fecunditatem*, *caritatem*, *liberalitatem*, *aequalitatem*, *germanitatem*, *conformitatem* et *inseparabilitatem;* quae omnia sana fides intelligit esse in beatissima Trinitate [1].

Ratio.

Ratio autem huius veritatis haec est: quia fides, cum sit principium cultus Dei et fundamentum eius

Fides dictat duo.

quae secundum pietatem est doctrinae [2], dictat, de Deo esse sentiendum *altissime* et *piissime*. Non autem sentiret *altissime*, si non crederet, quod Deus posset se summe communicare; non sentiret *piissime*, si crederet, quod posset et nollet; et ideo, ut *altis-*

Concloditur.

sime et *piissime* sentiat, dicit, Deum se summe communicare, aeternaliter habendo dilectum et condilectum, ac per hoc Deum unum et trinum.

Huic autem fidei, in quantum dictat, de Deo

Primum confirmatur et applicatur.

piissime sentiendum esse, attestatur tota sacra Scriptura, quae dicitur *doctrina secundum pietatem:* quia Deum fatetur habere prolem, quam summe diligit, Verbum sibi coaequale, quod « ab aeterno genuit, in quo cuncta disposuit [3] »; per quod cuncta produxit et gubernat; per quod etiam carnem factum pro summa benignitate hominem redemit pretiosissimo eius sanguine redemptumque cibavit; per quod etiam in fine mundi, summam misericordiam impertiendo, ab omni miseria liberabit, ut per Christum omnes electi sint filii summi Patris, in quo erit omnis pietatis consummatio et Dei ad nos, et e converso.

Secundum confirmatur.

In quantum autem fides dictat, de Deo sentiendum *altissime*, non tantum attestatur ei sacra Scriptura, verum etiam omnis creatura, iuxta quod dicit Augustinus decimo quinto de Trinitate, capitulo quarto [4]: « Neque enim divinorum librorum tantummodo auctoritas praedicat, esse Deum, sed omnis quae nos circumstat, ad quam nos etiam pertinemus, universa ipsa rerum natura proclamat, se habere praestantissimum Conditorem, qui nobis mentem rationemque naturalem dedit, qua viventia non viventibus, sensu praedita non sentientibus, intelligentia non intelligentibus, immortalia mortalibus, impotentibus potentia, iniustis iusta, speciosa deformibus, bona malis, incorruptibilia corruptibilibus, immutabilia mutabilibus, invisibilia visibilibus, incorporalia corporalibus, beata miseris praeferenda iudicamus. Ac per hoc, quoniam rebus creatis Creatorem sine dubitatione praeponimus, oportet, ut eum et summe vivere et cuncta sentire atque intelligere, et mori et corrumpi mutarique non posse, nec corpus esse, sed spiritum omnipotentissimum, iustissimum, speciosissimum, optimum beatissimumque fateamur ». — Ecce, in his duodecim includuntur altissimae nobilitates divini *esse*. Sed post, ut ipse ostendit [5], haec duodecim reducuntur ad tria, scilicet *aeternitatem*, *sapientiam* et *beatitudinem;* et haec tria ad unum, scilicet ad *sapientiam*, in qua includuntur mens generans, Verbum proles et amor nectens utrumque, in quibus fides dictat beatissimam consistere Trinitatem. Et quoniam summa sapientia ponit Trinitatem, ponit etiam nihilominus omnes prius habitas nobilissimas conditiones, videlicet unitatem, simplicitatem et ceteras consequentes; necesse est, omnes praedictas nobilitates divini *esse* simul stare cum beatissima Trinitate.

Duodecim nobilitates.

Reducuntur.

Cap. III.

De istius fidei intelligentia sana.

Ad istius autem fidei intelligentiam sanam docet doctrina sacra, quod in divinis sunt *duae emanationes, tres hypostases, quatuor relationes, quinque notiones,* et ex his tantum *tres proprietates personales* [6].

Theses 5.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia, cum *primum* et *summum* principium, hoc ipso quod *primum*, sit *simplicissimum;* hoc ipso quod *summum*, sit *perfectissimum:* ideo perfectissime se communicat, quia *perfectissimum;* et indivisionem omnimodam servat, hoc ipso quod *simplicissimum:* et ideo, salva unitate naturae, sunt ibi modi emanandi perfecte [7]. Modi autem emanandi perfecte sunt duo tantum, scilicet per modum *naturae* et *voluntatis*. Primus est *generatio*, secundus *spiratio* sive processio, et ideo hi sunt ibi.

Ratio.

Duo modi emanandi.

Et quia duabus emanationibus substantificis necesse est emanare duas hypostases, necesse est

Tres hypostases.

---

[1] Cfr. supra Quaest. de mysterio Trinitatis, et I. Sent. d. 2. per totam.

[2] Epist. I. Tim. 6, 3. — Post *Ratio autem* A addit *ad intelligentiam*, et pro *quia fides* cum pluribus aliis codd. substituit *fides enim* [D F addunt *nostra*]. Inferius pro *et nollet* E S *sed nollet*, A B D F H ibi legunt: *si crederet, eum posse, sed* [A *et*] *nolle, ideoque ut* etc.

[3] Ita Glossa *ordinaria* in Ps. 61, 12; cfr. tom. III. pag. 245, nota 4. — Inferius pro *gubernat* A S et 2 *regit*, F H Q *regit et gubernat*, et pro *ut... sint* Vat. et 3 *et... sunt*.

[4] Num. 6. Textus originalis, quem Vat. 1 et 3 sequuntur, *videamus* pro *iudicamus*. Post *circumstat* D F H I K L M O P et 2 supplent *creatura*, et inferius permulti codd. et 2 omittunt *naturalem*.

[5] Cap. 5. seq. n. 7-10. — Pro *divini esse*, quod plures codd. et 2 omittunt, Vat., 1 et 2 *essentiae divinae*. Mox pro *reducuntur* E S *possunt reduci;* A B Q post *divini esse* prosequuntur *quae tamen possunt ad tria reduci*. Inferius pro *proles* edd., excepta 2, *nascens*.

[6] De *duabus* emanationibus et *tribus* hypostasibus cfr. I. Sent. d. 2. q. 4; d. 9. q. 1. et d. 10. a. 1. q. 1; de relationibus, notionibus et proprietatibus vide I. Sent. d. 26. q. 4.

[7] Vat. hic et paulo inferius *perfecti*. Inferius ante *duabus emanationibus* A praefigit *ex*, pro quo Q habet *vero*.

etiam ponere, hypostasim primo producentem ab alio [1] non emanare, ne sit in infinitum abire: ideo sunt ibi tres hypostases.

Quatuor relationes. Et quia cuilibet emanationi respondet duplex habitudo relativa, ideo sunt ibi *quatuor relationes*, scilicet paternitas, filiatio, spiratio et processio.

Quinque notiones. Qui vero per has habitudines innotescunt nobis divinae hypostases; et praeter hoc etiam hypostasis illa, in qua est prima ratio principiandi, innotescit, quia non producitur — nam hoc est nobilitatis in ipsa — ideo *quinque sunt notiones*, scilicet quatuor relationes praedictae cum *innascibilitate*.

Tres proprietates personales. Et quia quaelibet personarum unam habet proprietatem, per quam principaliter innotescit; ideo tres tantum sunt *proprietates personales*, quae his nominibus exprimuntur proprie et principaliter, scilicet Pater et Filius et Spiritus sanctus.

De proprietatibus et nominibus Patris. Cum enim proprium sit Patris esse *innascibilem* sive ingenitum, esse *principium non de principio* et esse *Patrem; innascibilitas* notificat ipsum per modum negationis, licet ex consequenti per modum positionis, quia innascibilitas in Patre ponit fontalem plenitudinem; *principium non de principio*, per modum positionis cum negatione; *esse Patrem*, per modum positionis et habitudinis, proprie, complete et determinate [2].

Item, Filii. Similiter, cum Filius sit *imago, verbum* et *filius; imago* nominat illam personam ut similitudinem *expressam; verbum*, ut similitudinem *expressivam; filius*, ut similitudinem *hypostaticam;* rursus *imago*, ut similitudinem *conformem; verbum*, ut similitudinem *intellectualem; filius*, ut similitudinem *connaturalem* [3].

Item, Spiritus S. Per hunc modum, cum proprium sit Spiritus sancti esse *donum*, esse *nexum* seu *caritatem* amborum, esse etiam *Spiritum sanctum; donum* nominat ipsum ut datum *voluntarium; caritas* sive nexus, ut datum *voluntarium et praecipuum; Spiritus sanctus*, ut datum *voluntarium, praecipuum* et *hypostaticum* [4]. — Hinc est, quod per haec tria nomina, quae sunt Pater et Filius et Spiritus sanctus, trium personarum proprietates personales insinuantur. — Haec igitur tenenda sunt ad fidei Trinitatis intelligentiam sanam.

Cap. IV.

De istius fidei expressione catholica.

Ad istius etiam fidei expressionem catholicam tenendum est secundum sanctorum Doctorum documenta, quod in divinis sunt duo modi *praedicandi*, scilicet per modum substantiae et relationis; tres modi *supponendi*, scilicet essentiae, personae et notionis; quatuor modi *significandi substantiam*, scilicet nomine essentiae, substantiae, personae et hypostasis; quinque modi *dicendi*, scilicet *quis, qui, quae, quod* et *quid;* et tres modi *differendi*, scilicet secundum differentem modum *existendi*, secundum differentem modum *se habendi* et secundum differentem modum *intelligendi* [5]. Theses quinque.

Ratio. Ratio praedictorum haec est: quia, cum primum principium sit perfectissimum simul et simplicissimum, omnia, quae perfectionis sunt, de ipso dicuntur proprie et vere; quae autem imperfectionis sunt aut non dicuntur, aut si dicuntur, secundum assumtionem humanae naturae dicuntur, vel translative. Cum igitur decem sint praedicamenta, scilicet *substantia, quantitas, relatio, qualitas, actio, passio, ubi, quando, situs* et *habere* [6]; quinque ultima proprie spectant ad corporalia seu mutabilia; ideo non attribuuntur Deo nisi transsumtivo modo et figurativo. Alia vero quinque praecedentia Deo attribuuntur, secundum id quod completionem dicunt, ita tamen, quod divinam simplicitatem non impediunt. Omnia ergo haec praedicamenta sunt id ipsum, quod est illud, de quo praedicantur; et ita per comparationem ad subiectum, in quo sunt, omnia dicuntur transire in substantiam, *relatione* tamen excepta; quae, cum duplicem habeat comparationem, scilicet ut ad *subiectum in quo*, et ut ad *terminum ad quem*, primo modo transit, ne faciat compositionem, secundo modo manet, ut faciat distinctionem. Et hinc est, quod « substantia continet unitatem, et relatio multiplicat trinitatem [7] »; et ideo manent ibi hi tantum duo modi praedicandi differentes. — De quibus talis datur regula, quod quae dicuntur secundum *substantiam* de *omnibus* dicuntur et *singillatim* et *simul* et *singulariter;* quae vero secundum Modi duo praedicandi. Regula.

---

[1] S *alia*. Mox pro *emanare* K O V *emanantem*, et pro *respondet* B *respondere debet*. Subinde pro *Et quia per* substituimus ex A B D F S *Quia vero per;* porro pro *et praeter hoc* A *et principaliter*, denique pro *nam hoc* multi codd. *quia hoc*.

[2] Cfr. I. Sent. d. 27. p. I. q. 2. et d. 28. q. 1. seqq. — Aliquanto superius post *et esse Patrem* B H addunt *non de patre*.

[3] Vide I. Sent. d. 27. p. II. q. 1. seqq. et d. 31. p. II. a. 1. q. 1. seq. nec non d. 37. p. II. dub. 2. — Superius post *rursus imago* plures codd. repetunt *nominat*.

[4] Cfr. I. Sent. d. 10. a. 1. et 2. et d. 18. q. 5. praecipue ad 4, ubi etiam de tribus nominibus Filii. — Plures codd., etiam M *voluntarium primum et* [K omittit *et*] *hypostaticum*. Superius post *Per hunc* K addit *etiam*. Subinde pro *ipsum*, quod non pauci codd. et 2 omittunt, A S *illam personam*.

[5] De duobus modis praedicandi cfr. I. Sent. d. 22. q. 4; de modis supponendi vide I. Sent. d. 5. a. 1. q. 1; d. 25. a. 1. q. 2. ad 3. et d. 33. q. 2. ad 5; de modis significandi substantiam cfr. I. Sent. d. 23. a. 1. q. 3, ubi etiam tanguntur modi dicendi, de quibus et de modis differendi vide etiam d. 26. q. 1. — Mox post *Ratio* edd. cum pluribus codd. addunt *autem ad intelligentiam*. Inferius edd., 2 excepta, *vel transsumtive* pro *vel translative* (cfr. I. Sent. d. 22. q. 3.).

[6] Ex Aristot., de Praedicam. (Edd., excepta 2, *habitus;* Aristot.: ἔχειν i. e. habere). Cfr. Boeth., de Trin. c. 4. seqq., ubi ostendit, quaenam praedicamenta sint in Deo etc. — Inferius voci *ideo* B H K S praeligunt *et*, ac post *nisi* V addit *tantum*.

[7] Boeth., de Trin. c. 6. Cfr. I. Sent. d. 26. q. 2; d. 27. p. I. q. 3. ad 1-3. et d. 33. q. 1. De seq. regula cfr. I. Sent.

relationem aut non de *omnibus* dicuntur, aut si de pluribus, *pluraliter*, ut *relati*, *distincti*, *similes*, *aequales*, propter relationem intrinsecam. Nomen autem trinitatis comprehendit utrumque.

Modi tres supponendi. Et quoniam plures possunt esse relationes in una persona [1], sicut sunt plures personae in una natura; ideo distinctio in *notione* non infert diversificationem personae, nec distinctio *personae* pluralificationem naturae. Et propterea non quidquid convenit essentiae convenit *notioni*, vel *personae*, nec e converso. Et hinc est, quod sunt ibi tres modi *supponendi;* de Regula. quibus talis consuevit dari regula: supposita *essentia*, non supponitur notio nec persona; et supposita *notione*, non supponitur essentia nec persona; et supposita *persona*, non supponitur essentia nec notio, sicut patet per exempla [2].

Modi quatuor significandi. Et quoniam vera distinctio est in suppositis substantiae, manente essentia una; ideo necesse est, ibi multipliciter significari substantiam, scilicet ut *communicabilem* et *incommunicabilem*. Ut *communicabilem*, per modum *abstractionis* per nomen *essentiae*, et per modum *concretionis* per nomen *substantiae;* ut *incommunicabilem* vero, vel ut distinguibilem per nomen *hypostasis*, vel ut distinctam Aliter. per nomen *personae*. — Vel aliter, scilicet ut *distinctam qualitercumque*, et sic *hypostasis;* vel *notabiliter et perfecte*, et sic *persona* [3]. — Exempla. Exempla horum quatuor sunt in creatura: *humanitas*, *homo*, *aliquis homo*, *Petrus;* primum *essentiam*, secundum *substantiam*, tertium *hypostasim*, et quartum *personam* dicit.

Modi quinque dicendi. Et quia in persona, quae distinguitur, non solum est considerare eum *qui* distinguitur, sed etiam illud *quo* distinguitur; et hoc est *proprietas* sive notio: ideo necesse est, quod in divinis sint quinque modi dicendi pariter et quaerendi, scilicet *quis*, ratione personae; *qui*, ratione hypostasis, quia dicit suppositum substantiae indistincte [4]; *quae*, ratione notionis; *quod*, ratione substantiae; *quid* sive *quo*, ratione essentiae.

Modi tres differendi. Et quoniam omnes hi modi in unitate essentiae radicantur, quia quidquid est in Deo est ipse Deus unus et solus; ideo non ponunt ibi differentiam, nec secundum essentiam nec secundum *esse*. Et propterea sunt ibi tantum tres modi *differendi*, scilicet secundum modos *essendi* sive emanandi, sicut differt persona a persona; secundum modos *se habendi*, sicut differt persona et essentia — quia una *persona* ad alteram refertur, et ideo distinguitur [5], *essentia* vero non refertur ad alteram, et ideo non distinguitur — secundum modos etiam *intelligendi*, sicut differt una proprietas substantialis ab altera, ut bonitas et sapientia. — Prima differentia est maior, quae possit De differentia prima. reperiri in divinis; est enim in suppositis, ita quod unum non dicitur de altero. — Secunda differentia De secunda. est *minor*, quia est in attributis; licet enim unum possit dici de alio, ut persona de essentia, aliquid tamen dicitur de uno, quod non de altero, nt: persona distinguitur et refertur, essentia vero non. — Tertia vero differentia est *minima*, quia est in con- De tertia. notatis. Licet enim unum de altero dicatur ad invicem, et idem possit dici de utrisque [6]; non tamen idem *connotatur* utrobique, nec per idem intelligi datur utrumque. — Ex primo modo differendi ori- Quid ex his oriatur. tur pluralitas personarum; ex secundo modo pluralitas praedicationum substantialium et relativarum; ex tertio pluralitas proprietatum essentialium et notionum, sive ab aeterno, sive ex tempore; sive proprie, sive transsumtive; sive communiter, sive appropriate [7]. Dictorum exempla manifesta sunt. — Iis intellectis, satis claret, et quid sentiendum, et qualiter loquendum sit de summa trinitate divinarum personarum.

Cap. V.

De unitate divinae naturae in multiformitate apparitionum.

Secundo autem de pluralitate *apparitionum* docet divina doctrina hoc esse tenendum, quod cum Deus sit incircumscriptibilis, invisibilis et incommu- Quatuor speciales effectus. tabilis; nihilominus tamen *habitat specialiter* in sanctis viris, *apparuit* Patriarchis et Prophetis, *descendit* de caelis, *misit* etiam Filium et Spiritum sanctum ad salutem humani generis. — Et licet in Deo sint indivisa natura, virtus et operatio Trinitatis; Tribuuntur diversis personis. *missio* tamen vel *apparitio* unius personae non est

---

d. 22. dub. 2; d. 31. p. I. q. 2. (ubi de terminis *relati*, *distincti*, *simites* etc.) et d. 24. a. 3. q. 1. seq. (ubi de nomine *trinitatis*). Propositio: *Nomen autem trinitatis comprehendit utrumque*, in multis codd. omittitur.

[1] Ut paternitas et spiratio activa in Patre.

[2] Alex. Hal., S. p. I. q. 56. m. 3. in corp. explicat sensum, quem hoc loco habet vocabulum *supponendi*: illud dicitur *supponi*, altero supposito, quod est in intentione [conceptu] eius in rectitudine, ut, supposito homine, supponitur animal, et supposito Petro, supponitur homo; essentia autem in ratione personae non est secundum rectitudinem, sed oblique; similiter, supposita notione, non supponitur persona. Cfr. tom. I. pag. 576, nota 1.

[3] Vide I. Sent. d. 23. a. 1. q. 1-3. et d. 25. a. 1. et 2.

[4] I M bene *indefinite*. Edd. scribunt *indistinctae*, non falso (cfr. praecedentia); sed adverbium *(indistincte dicit)* clarius rem exprimit. Codd. nunquam habent diphthongum *ae*.

[5] B addit *persona*. Inferius post *distinguitur* A subiungit *essentia*. Pro *secundum modos*, quod ter hoc loco occurrit, T *secundum differentem modum*. Subinde pro *maior*, quod praebent S V, A E L O Q *maior* (H *maior perfecta*) *et summa*, alii codd. et 2 *perfecta et summa*, Vat., I, 3 *perfectissima et summa*.

[6] B *utroque*.

[7] Cfr. I. Sent. d. 30. q. 1. seqq., ubi de proprietatibus ex respectu ad tempus; d. 22. q. 3, ubi de propriis et translativis; d. 34. q. 3, ubi de appropriatis, de quibus vide etiam infra c. 6. — Pro *et notionum* D *et connotatarum* (F G *et connotatorum*). Inferius pro *sentiendum* A B S *sciendum*, D F *sentiendum vel sciendum*.

missio vel apparitio alterius. Licet etiam sit ibi summa aequalitas, solius tamen Patris est *mittere* et *non mitti;* Spiritus sancti est tantummodo *mitti* respectu divinarum personarum, nisi forte dicatur mittere hominem assumtum; Filii autem est *mittere* et *mitti*, sicut ex Scripturis potest colligi [1].

De generali manifestatione.

Intelligentia autem et ratio praedictorum haec est: quia, licet primum principium sit immensum et incircumscriptibile, sit incorporeum et invisibile, sit aeternum et incommutabile; principium tamen est rerum spiritualium et corporalium, naturalium et gratuitarum, ac per hoc rerum etiam mutabilium, sensibilium et circumscriptarum, per quas, licet ipse sit immutabilis, insensibilis, incircumscriptibilis [2], se ipsum reddit manifestum et notum. Reddit autem se manifestum et notum *generaliter* per universitatem suorum effectuum ab ipso emanantium, in quibus dicitur esse per *essentiam*, *potentiam* et *praesentiam* [3], quod se extendit ad omnia creata. — Reddit etiam se *specialiter* notum per aliquos effectus, qui in ipsum specialiter ducunt, ratione quorum dicitur *habitare, apparere, descendere, mitti* et *mittere*. — *Habitare* namque dicit effectum *spiritualem* [4] cum acceptatione, sicut est effectus gratiae gratum facientis, quae est deiformis et in Deum reducit et Deum facit nos habere, et haberi a nobis, ac per hoc et inhabitare in nobis. Et quia gratiae effectus communis est omnibus personis; ideo una persona non inhabitat sine alia, immo simul tota Trinitas [5].

De speciálibus effectibus.

Quid sit habitare.

Notandum.

Apparere vero dicit effectum *sensibilem* cum expressa significatione, sicut Spiritus sanctus apparuit in columba. Et quoniam, sicut personae divinae distinctae sunt, sic distincte significari possunt et signis et nominibus; ideo *quaelibet persona* potest *per se apparere*, et *apparitio* potest *omnibus competere*, sive insimul, sive cuilibet per se. Unde quod Spiritus sanctus dicitur in linguis igneis et in columba apparuisse, hoc non est propter *novum vinculum*, vel *effectum* specialem; sed propter unionem, quae est inter *signatum* et *signum* sibi specialiter et modo et origine deputatum [6].

Quid apparere.

Notandum.

Descendere autem dicit utrumlibet effectuum praedictorum cum *inchoatione*. Deus enim beatissimis Angelis semper est praesens in caelis, quia in eis semper *inhabitat* et *apparet*. Peccatoribus autem in terris est modo ut absens et quantum ad *gratiam* et quantum ad *notitiam;* et ideo, eum *incipit* apparere vel inhabitare, de praesente caelis [7] et quasi absente nobis fit praesens terris: et ideo, licet in se non mutetur, nobis tamen *descendere* dicitur.

Quid descendere.

Mitti vero dicit effectus praedictos cum *aeterna productione*. Tunc enim Pater mittit Filium, quando, faciendo eum nobis praesentem per notitiam vel gratiam, insinuat, quod ab ipso procedit. Et quia Pater a nullo procedit, ideo nusquam dicitur *mitti* [8]. Quia vero Filius et producit et producitur, ideo *mittit* et *mittitur*. Quia vero Spiritus sanctus aeternaliter producitur, sed non producit nisi ex tempore; ideo ipsius est proprie *mitti*, *mittere* vero non competit sibi nisi respectu creaturae. — Ex quo apparet, quod hae sunt impropriae et exponendae: Spiritus sanctus mittit se; Spiritus sanctus mittit Filium; Filius mittit se ipsum, nisi intelligatur: in quantum est de Virgine natus. — Patet etiam, quare *mittere* et *mitti* non competit omnibus: quia, licet dicat effectum in creatura, dicit tamen relationem intrinsecam, ita quod *mittere* dicit auctoritatem, *mitti* subauctoritatem, ratione productionis aeternae interius importatae.

Quid mitti.

Notandum.

Impropriae locutiones.

Cap. VI.

De unitate divinae naturae in multiplicitate appropriatorum.

Tertio vero de pluralitate *appropriatorum* hoc docet sacra Scriptura esse tenendum, quod licet omnia essentialia omnibus personis aequaliter et indifferenter conveniant; tamen Patri dicitur appropriari *unitas*, Filio *veritas*, Spiritui sancto *bonitas*. — Et iuxta hanc sumitur secunda appropriatio Hilarii [9], scilicet « *aeternitas* » in Patre, *species* in Imagine, *usus* in Munere ». — Iuxta hanc sumitur tertia, scilicet in

Appropriatio prima.

Secunda.

Tertia.

---

[1] De habitatione Dei in viris sanctis cfr. l. Sent. d. 21. dub. 2; vide etiam ibid. d. 14. a. 2. q. 1. et d. 15. p. II. q. 1. seqq. De apparitione et missione visibili cfr. ibid. d. 16. per totam. De missione in genere, et cui competat mittere vel mitti, vide ibid. d. 15. p. I. q. 1-4, ubi etiam loci Scripturae afferuntur. — Plurimi codd. *ex Scripturis apparet*. Aliquanto superius post *ad salutem* B addit *nostram vel*. E L O T V hic prosequuntur: *Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est* etc.

[2] C I M O P Q *incircumscriptus*, B *incircumscriptibilis in se*. Pro *sensibilium* O V *visibilium*, et Q *invisibilis* pro *insensibilis*.

[3] Vide l. Sent. d. 37. p. I. a. 3. q. 2. — Mox pro *quod* H *qua*. Inferius pro *ducunt* B *diriguntur*, et pro *dicitur habitare* E F H T *dicitur inhabitare*.

[4] Val., 4 et 3 addunt *et specialem*.

[5] Cfr. Ioan. 14, 23: Et ad eum veniemus et mansionem apud eum faciemus. Inferius respicitur Ioan. 1, 32, ubi de apparitione Spiritus sancti in columba, et subinde Act. 2, 3, ubi de ipsius apparitione in linguis igneis.

[6] Vide l. Sent. d. 16. q. 3. — Mox pro *utrumlibet* B I *utrumque*.

[7] B *in caelis*, et post pauca cum C D F *in terris*. Inferius post *nobis tamen* I addit *cum praesens est*.

[8] August., II. de Trin. c. 5. n. 8: Pater enim solus nusquam legitur missus. — Superius post *Tunc enim* L M V addunt *Deus*. Inferius pro *mittere vero non competit sibi* edd. cum aliquot codd., inter quos est M, *et non mittere*, et pro *apparet* A S *patet*.

[9] Libr. II. de Trin. n. 1. Cfr. l. Sent. d. 31. p. II. a. 1. q. 3. De aliis appropriationibus vide ibid. a. 2. q. 3; d. 34. q. 4. et d. 3. p. I. dub. 3. et 4. — Superius pro *sacra Scriptura* plures codd. *Scriptura divina*, K *sacra fides*, M S legunt *appropriatorum docet Scriptura*. Subinde pro *omnibus* R *tribus*.

Patre *ratio principiandi*, in Filio *ratio exemplandi*, in Spiritu sancto *ratio finiendi*. — Et iuxta hanc sumitur quarta, scilicet *omnipotentia* Patri, *omniscientia* Filio, *voluntas* seu benevolentia Spiritui sancto. — Haec autem dicuntur *appropriari*, non quia fiant *propria*, cum semper sint *communia*; sed quia ducunt ad intelligentiam et notitiam propriorum, videlicet trium personarum.

Quarta.

Quid sit appropriari.

Intelligentia autem et ratio praedictorum haec est. Quia enim primum principium est nobilissimum et perfectissimum, ideo conditiones entis nobilissimae et generalissimae in eo reperiuntur in summo. Hae autem sunt *unum*, *verum*, *bonum*, quae non contrahunt ens secundum *supposita*, sed secundum *rationem*. Nam *unum* nominat ens ut *connumerabile*, et hoc habet per indivisionem sui in se; *verum*, secundum quod *cognoscibile*, et hoc habet per indivisionem sui a propria specie; *bonum*, secundum quod *communicabile*, et hoc habet per indivisionem sui a propria operatione [1]. Et quia haec triplex indivisio se habet secundum ordinem quantum ad rationem intelligendi, ita quod *verum* praesupponit *unum*, et *bonum* praesupponit *unum* et *verum*: hinc est, quod haec attribuuntur primo principio in summo, quia *perfecta* et *generalia*; et appropriantur tribus personis, quia *ordinata*; et ideo *summe unum* Patri, qui est origo personarum; *summe verum* Filio, qui est a Patre ut verbum; *summe bonum* Spiritui sancto, qui est ab utroque ut amor et donum.

Ratio.

De appropriatione prima.

Notandum.

Et quia summe *unum* est summe primum, quia caret omni inceptione; et quia summe *verum* est summe aequale et pulcrum; et quia summe *bonum* est summe utile et proficuum: hinc oritur secunda appropriatio Hilarii, quae est *aeternitas* in Patre, quia non habet initium, sed est omnino primum; *species* in Imagine, id est in Verbo, quia summe pulcrum; *usus* in Munere, id est in Spiritu sancto, quia summe proficuum et communicativum. Quod per alia verba sic insinuat Augustinus [2]: « In Patre *unitas*, in Filio *aequalitas*, in Spiritu sancto *unitatis aequalitatisque concordia* ».

De secunda.

Bursus, quia summe *unum et primum* tenet *rationem principiandi* et originandi; summe *pulcrum et speciosum* tenet *rationem exprimendi* et exemplandi; summe *proficuum et bonum* tenet *rationem finiendi*, quia « bonum et finis idem [3] »: hinc oritur tertia ratio appropriandi *efficientiam* Patri, *exemplaritatem* Filio, *finalitatem* Spiritui sancto.

De tertia.

Bursus, quia a primo et summo principio fluit omne *posse*, a primo et summo exemplari omne *scire*, ad summum finem tendit omne *velle* [4]; ideo necesse est, primum esse omnipotentissimum, omnisapientissimum et benevolentissimum. Unitas autem prima et summa, rediens supra se ipsam reditione completa et perfecta, est omnipotentissima, sic et veritas sapientissima, et bonitas benevolentissima; et haec appropriantur, quia ordinem insinuant. Voluntas enim dat praeintelligere cognitionem, et voluntas et cognitio praesupponunt potentiam et virtutem, quia « *posse scire* est aliquid *posse* [5] ».

De quarta.

Ex his apparet, *quae* sint appropriata et *quibus* et *qua de causa*. Haec tamen ultima, scilicet *potentia*, *sapientia* et *voluntas*, sunt potissime illa, ex quibus in Scripturis laudatur Trinitas summa. Et ideo de his aliquid dicendum est breviter et summatim.

De ultima infra agitur specialiter.

Cap. VII.

De omnipotentia Dei.

De *omnipotentia* Dei secundum doctrinam sacram haec tenenda sunt; quod Deus est omnipotens, ita tamen, quod ei non attribuuntur actus *culpabiles*, utpote mentiri et male velle; nec actus *poenales*, ut metuere et dolere; nec actus *corporales* sive materiales, ut dormire et ambulare, nisi forte transsumtive; nec actus *inconvenientes*, ut posse facere maiorem se, vel alium Deum sibi aequalem, vel infinitum actu, et consimilia: « quia, ut dicit Anselmus [6], quodlibet inconveniens, etiam minimum, apud Deum est impossibile ». Licet autem haec non possit, est tamen omnipotens vere, proprie et perfecte

Excluduntur quatuor actus.

---

[1] Cfr. IV. Sent. d. 14. p. II. a. 1. q. 1. in corp. Vide August., de Vera Relig. c. 7. n. 13; 83 Qq. q. 18; XI. de Civ. Dei, c. 28. et VI. de Trin. c. 10. n. 12. — Pro seq. propositione Alex. Hal., S. p. I. q. 43. m. 2. in fine hanc affert rationem: Absolutior [est] intentio *unius*, quae est entis, in quantum consideratur absolutum, quam intentiones *veri* et *boni*, quae sunt entis comparati. Item, intentio *veri* absolutior est intentione *boni*, sicut *esse* rei consideratum sine sua utilitate vel ordine, et *esse* rei cum sua utilitate et ordine.

[2] Libr. I. de Doctr. christiana, c. 5. n. 5.

[3] Secundum Aristot.; vide tom. II. pag. 808, nota 5. — Cfr. I. Sent. d. 27. p. I. q. 2. ad 3; d. 6. q. 3; d. 27. p. II. q. 2; d. 35. q. 1; d. 36. dub. 4. et Hexaëm. serm. 1. — Superius ante *summe pulcrum* et *summe proficuum* edd., excepta 2, repetunt *quia*.

[4] Aristot., I. Ethic. c. 2, loquens de fine ultimo seu summo bono, ait, quod sit ille, « quem propter ipsum et propter quem alia volumus ». — Paulo inferius respicitur Lib. de Causis, propos. 15: Omnis sciens, qui scit essentiam suam, est rediens ad essentiam suam *reditione completa*... et hoc non est ita, nisi quia sciens et scitum sunt res una etc. Cfr. ibid. propos. 17: Omnis virtus unita plus est infinita quam multiplicata [i. e. divisa]... Quod est quia virtus quando incipit multiplicari, tunc destruitur unitas eius, et quando destruitur eius unitas, destruitur eius infinitas... Virtus, quanto plus approximat uni puro et vero, fit vehementior eius unitas, et quanto vehementior fit eius unitas, est infinitas in ea magis apparens etc. — Huius loci rationem habentes, retinuimus lectionem Vat. (confirmatam ab edd. 1, 3 et Brixiana an. 1497), *reditione* [K *reditio*] pro *reductione*, quod plurimi codd. et 2 exhibent.

[5] Ut dicit Richard. a S. Vict. supra pag. 39, nota 7. allegatus. Vide etiam Hexaëm. serm. 21. — Inferius pro *Haec tamen* C I L O et 1 *Haec enim*, et pro *summatim* B E T *in summa*.

[6] Libr. I. Cur Deus homo, c. 20. et de Fide Trin. c. 5. Cfr. tom. I. pag. 52, nota 4. — Vide de his I. Sent. d. 42. (praecipue q. 2.) et d. 43. — Superius pro *male velle* A *malum velle*, et pro *metuere* B *tristari*. Inferius post *hoc* [F M V *haec*] R supplet *facere*.

Intelligentia autem et ratio praedictorum haec Ratio. est: quia primum principium est potens potentia, quae est potentia *simpliciter;* et ideo distributio addita ei [1] distribuit pro his quae *posse* est *posse simpliciter*. Haec autem *sunt*, quae egrediuntur a potentia *completa* et *ordinata*. — Potentiam autem *completam* dico, quae non potest *deficere* nec potest *succumbere* nec potest *indigere*. Potentia autem in peccando *deficit*, in patiendo *succumbit*, in corporalibus actionibus *indigentiam includit*. Divina vero potentia, quia potentia summa et perfectissima, ideo nec est de nihilo nec est sub aliquo nec eget aliquo alio, ac per hoc nec *culpabilia* nec *poenalia* nec *materialia* potest; et hoc, quia omnipotens est potentia *completa*.

Potentia Dei est completa et ordinata. Completa potentia excludit tria.

Potentiam autem *ordinatam* contingit tripliciter dici: vel [2] secundum *actum*, vel secundum *aptitudinem* ex parte *creaturae*, vel secundum *aptitudinem* ex parte solius *virtutis increatae*. Quod possibile est potentiae primo modo dictae est non tantum *possibile*, sed etiam *actuale;* quod secundo modo et non primo, est *possibile simpliciter*, licet non actuale; quod autem tertio modo, non primo vel secundo, est *possibile Deo*, sed impossibile creaturae. Quod autem nullo praedictorum modorum est possibile, sicut illud quod directe repugnat ordini secundum rationes et causas primordiales [3] et aeternas, *simpliciter est impossibile:* sicut quod Deus faciat aliquod actu infinitum, quod simul faciat aliquid esse et nullo modo esse, quod faciat id quod fuit, non fuisse, et cetera talia; quae *posse* est contra ordinem et complementum divinae potentiae. — Ex his patet, respectu quorum est divina potentia; patet etiam, quae debent dici *simpliciter possibilia*, et quae *simpliciter impossibilia*, et quod aliquorum impossibilitas simul stet cum vera omnipotentia.

Ordinata dicitur tripliciter. Notandum de possibilibus.

Cap. VIII.

De Dei sapientia, praedestinatione et praescientia.

De *sapientia* vero Dei haec tenenda sunt, scilicet quod ipsa divina sapientia limpidissime cognoscit omnia bona et mala, praeterita, praesentia et futura, actualia et possibilia, ac per hoc incomprehensibilia nobis et infinita; ita tamen, quod ipsa in se nullo modo diversificatur, licet diversa nomina sortiatur. — In quantum enim est cognoscitiva omnium possibilium, dicitur *scientia* sive cognitio; in quantum est cognoscitiva omnium, quae in universo fiunt, dicitur *visio;* in quantum est cognoscitiva omnium, quae bene fiunt, dicitur *approbatio;* in quantum est cognoscitiva eorum quae futura sunt, dicitur *praescientia* sive praevisio; in quantum est cognoscitiva eorum quae ab ipso Deo fienda sunt, dicitur *dispositio:* in quantum est cognoscitiva eorum quae praemianda sunt, dicitur *praedestinatio;* in quantum vero est cognoscitiva eorum quae damnanda sunt, dicitur *reprobatio* [4].

De sapientia in se. Sex nomina, quatenus ipsa est cognoscitiva.

Et quia ipsa non tantum est *cognoscitiva*, sed est etiam *ratio cognoscendi;* ideo, in quantum est ratio cognoscendi omnia cognita, dicitur *lux;* in quantum est ratio cognoscendi visa et approbata, dicitur *speculum;* in quantum est ratio cognoscendi praevisa et disposita, dicitur *exemplar;* in quantum vero est ratio cognoscendi praedestinata et reprobata, dicitur *liber vitae*. — Est igitur *liber vitae* respectu rerum, ut redeuntium; *exemplar*, ut exeuntium; *speculum*, ut euntium; *lux* vero respectu omnium [5]. — Ad *exemplar* autem spectat *idea*, *verbum*, *ars* et *ratio: idea*, secundum actum praevidendi; *verbum*, secundum actum proponendi; *ars*, secundum actum prosequendi; *ratio*, secundum actum perficiendi, quia superaddit intentionem finis. — Quia vero haec omnia unum sunt in Deo, ideo unum frequenter accipitur pro alio.

Quatuor nomina, quatenus est ratio cognoscendi. Aliter. Ad exemplar spectant alia quatuor.

Et licet divina sapientia ratione diversitatis scitorum et connotatorum diversa sortiatur vocabula, non tamen diversificatur secundum rationem intrinsecam. Cognoscit enim *contingentia* infallibiliter, *mutabilia* immutabiliter, *futura* praesentialiter, *temporalia* aeternaliter, *dependentia* independenter, *creata* increate, *alia a se* in se et per se [6]. — Et cum infallibiliter contingentia cognoscat, simul stat libertas et vertibilitas voluntatis cum praedestinatione et praescientia.

Non diversificatur in se. Notandum. Simul stat libertas.

Intelligentia autem et ratio praedictorum haec Ratio.

---

[1] Scil. signum distributivum *omne* (cfr. I. Sent. d. 4. q. 1. scholion.), quod intrat in nomen *omnipotentia*. — Inferius post *Potentia autem* [A D F H Q S *Sed potentia*] edd., 2 excepta, addunt *incompleta*.

[2] E F H S *scilicet vel*.

[3] Cfr. II. Sent. d. 18. a. 1. q. 2. in corp., ubi dicitur, quod causae primordiales dicuntur *primordiales* « per privationem prioris... (et) in quantum respiciunt Deum ut principium primum ». — Plures codd. *primordialissimas*.

[4] Cfr. I. Sent. d. 35. dub. 3; d. 36. dub. 3. et d. 38-42. — Pro *fienda* A F *facienda*.

[5] Vide IV. Sent. d. 43. a. 2. q. 1-3. De seqq. vide I. Sent. d. 27. p. II. q. 3. seq.; d. 35. q. 1. seqq.; d. 36. a. 2. q. 1. et supra Quaest. de scientia Christi, q. 2. seqq. — Alex. Hal., S. p. I. q. 23. m. 4. a. 1: *Ratio* respicit finem, *idea* formam, *exemplar* efficientem, *sapientia* cognitionem, sicut *ars* operationem. Unde in quantum efficiens, *scit*, qualiter debeat operari; secundum exemplar dicitur *sapiens*; in quantum vero *potest* operari, cum vult, dicitur *artifex*. — Superius post *sed est etiam ratio cognoscendi* cum plurimis codd. et 2 omisimus *omnia*. Pro *cognita* I M O U V substituunt *condita*. Pro *euntium* multi codd. *entium*.

[6] Cfr. I. Sent. d. 39. a. 2. q. 1-3. De seq. propositione vide ibid. d. 38. a. 2. q. 1; et d. 40. a. 2. q. 1. — Inferius pro *voluntatis* A *arbitrii*, R *libertatis*, S *libertatis vel rationis*. Subinde I L V legunt *Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est* etc.

De excellentia divinae scientiae. est: quoniam primum principium, hoc ipso quod primum et summum, cognitionem habet simul *simplicissimam* et *perfectissimum:* quia *perfectissimum*, Primo, propter perfectionem. ideo cognoscit omnia [1] distinctissime sub omnibus conditionibus, quas res habent vel habere possunt; et propterea futura scit esse futura, et praesentia praesentia; et bona scit approbanda, et mala reprobanda: hinc est, quod diversa sortitur vocabula, secundum quod dictum est supra.

Secundo, propter simplicitatem sequuntur septem. Sed quia simul stat *perfectio* sapientiae cum *summa simplicitate*, hinc est, quod omnia *alia a se* cognoscit in se et per se; ex quo sequitur secundum, quod *creata* cognoscit increate; ex quo sequitur tertium, quod *dependentia* cognoscit independenter; ex quo oritur quartum, quod *temporalia* cognoscit aeternaliter; ex quo quintum, quod *futura* cognoscit praesentialiter; ex quo sextum, quod *mutabilia* cognoscit immutabiliter; ex quo septimum, quod *contingentia* cognoscit infallibiliter.

Corollarium primum. Et ita *contingentia*, manentia contingentia, sunt divinae sapientiae prorsus infallibilia, tam in contingentibus, quae subiacent naturae, quam libertati voluntatis humanae. — Unde qui vult hoc verum [2] intelligere, quomodo simul stet libertas voluntatis creatae cum infallibilitate praedestinationis aeternae, resolvendo ab hoc ultimo procedat per illos septem gradus usque ad primum, quod primum principium perfectissime cognoscit omnia per se ipsum, quod est verum certissimum; ex quo cetera praedicta ratiocinando infallibiliter concluduntur.

Secundum. Sicut autem divinae cognitionis *certitudo* simul stat cum contingentia rerum cognitarum, quia simul est *simplicissima* et *perfectissima* divina sapientia;

De unitate eiusdem in multiplicitate rationum. Primo. sic *unitas* simul stat cum multiformitate rationum et idearum ex eadem causa. Quia enim *perfectissima* est, ideo distinctissime [3] cognoscit universa et singula et illa omnia distinctissime et perfectissime repraesentat; et ideo singulorum dicitur habere rationes et ideas tanquam rerum similitudines perfectissime ex-

Secundo. pressivas. — Quia vero *simplicissima* est, ideo omnes similitudines illae sunt unum in ipsa. Unde sicut Deus *una virtute* omnia producit ex tempore secundum omnimodam rerum integritatem, sic *una veritate* [4] omnia exprimit sempiternaliter. Et sicut una est in Deo altissimo, omnipotente *operatio activa* secundum rem, dicuntur tamen plures rerum productiones ratione pluralitatis productorum; sic una est *veritas* unius actus intelligentiae in Deo; dicuntur tamen plures similitudines, ideae et rationes ratione pluralitatis ideatorum vel *existentium*, vel *futurorum*, vel *possibilium*. Hae autem rationes vel ideae, licet Notandum. sint una *veritas* et *lux* et *essentia* [5], non tamen dicuntur esse *una ratio* vel idea. *Ratio* enim vel Quid ratio. idea dicitur ut *ad alterum* secundum rationem intelligendi. Nominat enim similitudinem cogniti, quae realiter tenet se ex parte Dei, licet secundum rationem intelligendi dicere videatur aliquid ex parte ideati.

Si autem huius simile in creatura requiratur, Non est simile increatura. dicendum, quod hoc est illius exemplaris *proprium;* quia, sicut dictum est, simul est *simplex* et *infinitum* et *perfectissimum*, quo praeintellecto, cetera conseqnenter innotescunt. Quia enim exemplar illud est *simplicissimum et perfectissimum*, ideo actus purus; quia vero *infinitum et immensum*, ideo extra omne genus [6]. Et hinc est, quod existens unum, potest esse similitudo expressiva multorum.

Cap. IX.

De voluntate Dei et providentia.

De *voluntate* autem Dei haec tenenda sunt, quod ipsa sic est *recta*, ut nullo modo possit obliquári; Tres proprietates. sic est *efficax*, ut nullo modo possit impediri; sic est *una*, ut tamen multiformiter habeat significari.

Una voluntas cum quinque signis. Significatur enim divina voluntas, quae est voluntas *beneplaciti*, per voluntatem *signi* secundum quinque differentias signorum, quae sunt *praeceptio, prohibitio, consilium, impletio* et *permissio;* secundum quae disponuntur a voluntate *beneplaciti* quaecumque in universo fiunt. « Est enim voluntas Dei prima et summa causa omnium specierum ac motionum. Nihil enim fit visibiliter et sensibiliter in ista totius creaturae amplissima quadam immensaque republica, quod non de interiore invisibili atque intelligibili aula summi Imperatoris aut inbeatur, aut permittatur, secundum ineffabilem iustitiam praemiorum atque poenarum, gratiarum et retributionum [7] ».

---

[1] A addit *simul et*, B H I L O Q S *simul*. Subinde pro *possunt* B F H S *valent*, M *valeant*, et post *hinc est* A B E H M S ac 2 addunt *igitur*.

[2] A *hoc ultimum*. Inferius vocibus *ex quo* A B S praefigunt *et*.

[3] Edd., excepta 2, addunt *et perfectissime*.

[4] Fide plurimorum codd. et 2 substituimus *veritate* pro *virtute*, quod contextui repugnat. Cfr. supra Quaest. de scientia Christi, q. 2 et 3; I. Sent. d. 35. q. 2. Mox post *altissimo* ex E H I M S supplevimus *omnipotente*, quod substituit A pro *altissimo*. Subinde pro *unius* B C G H K M O P Q T *unius*.

[5] Edd., excepta 2, *lux in essentia*. Inferius pro *dicitur*, post quod B H addunt *esse*, A *dicit respectum*, et pro *ideati* M *cogitati*, B *ideati connotati*.

[6] Cfr. I. Sent. d. 8. p. II. q. 4.

[7] August., III. de Trin. c. 4. n. 9. Textus originalis et B vocibus *omnium specierum* interserunt *corporalium*, I *temporalium*. Vat., quam sequuntur 1, 3: Est enim... fit *visibile aut intelligibile* in ista... quadam *universaque* republica, quod non de *illa imperiali* aula etc. Post *sensibiliter* A H addunt *vel intelligibiliter*. — De voluntate Dei cfr. I. Sent. d. 45-48, ubi etiam quaedam de *providentia* divina tanguntur; plenius autem de ipsa agit Alex. Hal., S. p. I. q. 26. per totam. — Post pauca verbis *ratione regulata* E H R interserunt *gubernata vel*.

Quid providentia.

Et quia ista voluntas, ratione regulata, dicitur *providentia;* hinc est, quod omnia, quae in universo fiunt, aguntur et reguntur divina providentia, quae per omnia est irreprehensibilis, quia nihil nisi iuste *praecipit, prohibet,* vel *consulit;* nihil *agit* nisi bene, nihil *permittit* iniuste.

Ratio.

Intelligentia autem et ratio praedictorum haec est. Primum principium, cum sit summe nobile, et *voluntatem* habet et *nobili modo* habet. Cum igitur voluntas de se dicat illud, secundum quod in *agentibus a proposito* [1] attenditur regula rectitudinis et

Est recta et efficax.

efficacia operationis; necesse est, quod voluntas in Deo sit *rectissima* et *efficacissima:* ideo *rectissima,* quia idem est in Deo voluntas et veritas; ideo *efficacissima,* quia idem prorsus in Deo est *voluntas* et *virtus* sive potestas. — Et quia non potest divina

Est regula rectitudinis et origo efficaciae.

voluntas carere *veritate,* ideo non tantum est *recta,* verum etiam *regula rectitudinis.* Quia vero nullo modo potest carere *virtute,* ideo non tantum est *efficax,* verum etiam *fons et origo totius efficaciae;* ita ut nihil sine illa possit effici, nihil contra illam possit fieri, nihil etiam sit, a quo valeat impediri.

Et quia *rectissima* est, nullus potest esse rectus, nisi conformetur ei [2]; nullus autem potest ei conformari, nisi voluntas illa innotescat sibi: oportuit ergo, voluntatem divinam ut regulam rectitudinis notificari

De tribus signis primis.

nobis. Rectitudo autem quaedam est *necessitatis,* et haec est in faciendo bonum necessarium et declinando malum [3]; quaedam est *perfectionis,* et haec est in supererogando ultra debitum; et secundum hoc innotescit nobis per triplex signum, scilicet *praeceptionem, prohibitionem* et *consilium;* quod quidem significat divinum beneplacitum acceptare tanquam iustum; quod fit secundum divinum *praeceptum,* quod declinatur secundum divinam *prohibitionem* et adimpletur secundum divinum *consilium.* Signa vero haec infallibilia signa sunt divinae voluntatis, ut est regula rectitudinis.

Rursus, quia *efficacissima* est, nullo modo potest aliquis aliquid *efficere,* nisi ipsa operante et coefficiente; nullus *deficere* vel peccare potest, nisi ipsa iuste deserente [4]. Et secundum hoc duo sunt eius signa, scilicet *impletio,* quod est signum voluntatis ut efficientis; et *permissio,* quod est signum voluntatis iuste deserentis. Iuste autem deserit, quia iustum est, ut sic administret res, quas condidit, ut non infringat leges, quas indidit; et sic cooperetur « rebus, quas creavit, ut eas agere proprios motus sinat [5] »: et ideo, si liberum arbitrium ad utrumque vertibile de lege naturae in malum dimittat cadere, hoc non *permittit* nisi iuste.

De ultimis signis.

Rursus, si per gratiam praeveniat et sustentet, nulli iniuriam facit; ideo non agit *iniuste* nec *omnino iuste* secundum exigentiam meritorum, quia merita ad hoc non sufficiunt; sed *gratis et misericorditer* et *quodam modo iuste,* quantum est ex condecentia bonitatis suae. Cum ergo damnat et reprobat, operatur secundum *iustitiam;* quando vero praedestinat, secundum *gratiam et misericordiam,* quae non excludit iustitiam [6]. Quia ergo omnes, secundum quod de massa perditionis erant, debebant damnari; ideo plures reprobantur quam eligantur, ut ostendatur, quod *salvatio* est secundum gratiam specialem, sed *damnatio* secundum iustitiam communem. Nullus ergo potest conqueri de divina voluntate, quia omnia agit rectissime, immo in omnibus debemus gratias agere et honorificare regimen divinae providentiae. — Si quis autem quaerat, quare magis uni peccatori munus gratiae largiatur quam alteri, hic oportet silentium imponere humanae loquacitati et exclamare cum Apostolo [7]: *O altitudo divitiarum sapientiae et scientiae Dei, quam incomprehensibilia sunt iudicia eius, et investigabiles viae eius. Quis enim cognovit sensum Domini, aut quis eius consiliarius fuit, aut quis prior dedit illi, et retribuetur ei? Quoniam ex ipso et per ipsum et in ipso sunt omnia. Ipsi gloria in saecula saeculorum. Amen.*

De iustitia in distributione gratiae et reprobatione.

Quaestio incidens.

---

[1] De hac dictione cfr. tom. I. pag. 714, nota 3.

[2] Cfr. I. Sent. d. 48. — Superius voci *efficaciae* B H praemittunt *efficientiae vel* [H *et*], ubi M omittit *totius.*

[3] Respicitur Ps. 36, 27: Declina a malo et fac bonum.

[4] Vide II. Sent. d. 37. a. 1. q. 1. et a. 2. q. 1. — Pro *operante* edd. et pauci codd. *cooperante.*

[5] August., VII. de Civ. Dei, c. 30: Sic itaque administrat omnia, quae creavit, ut etiam ipsa proprios exercere et agere motus sinat. — **Pro** *creavit,* quod plures codd. omittunt, reliqui alii (inter quos B L M S) *creat.*

[6] Cfr. Anselm., Proslog. c. 9-11, ex quo quaedam attulimus tom. IV. pag. 964, nota 3. — August., Enchirid. c. 99. n. 25: Sola enim gratia redemptos discernit a perditis, quos *in unam perditionis concreverat massam* ab origine ducta causa communis. — Ante *secundum gratiam* B L H repetunt *operatur.* Aliquanto inferius pro *in omnibus* B *de omnibus* (I. Petr. 4, 11: Ut in omnibus honorificetur Deus).

[7] Rom. 11, 33-36. Cfr. I. Sent. d. 41. a. 1. q. 2. — Paulo superius pro *munus gratiae* plures codd. et 2 *minus gratia,* Vat. et 1, 3 *gratiam.*

PARS SECUNDA.

De creatura mundi.

CAP. I

De productione mundi totalis.

His summatim praeintellectis de Trinitate Dei, dicenda sunt aliqua de creatura mundi. Circa quam haec tenenda sunt in summa: videlicet quod universitas machinae mundialis producta est in *esse* ex tempore et de nihilo ab uno principio primo, solo et summo; cuius potentia, licet sit immensa, disposuit tamen *omnia in certo pondere, numero et mensura* [1]. — Haec generaliter intelligenda sunt circa rerum productionem, ex quibus veritas colligitur, et error repudiatur. Per hoc enim, quod dicitur *ex tempore*, excluditur error ponentium mundum aeternum. Per hoc, quod dicitur *de nihilo*, excluditur error ponentium aeternitatem circa principium materiale. Per hoc, quod dicitur *ab uno principio*, excluditur error Manichaeorum ponentium pluralitatem principiorum. Per hoc, quod dicitur *solo et summo*, excluditur error ponentium, Deum produxisse inferiores creaturas per ministerium intelligentiarum. Per hoc autem, quod additur *in certo pondere, numero et mensura*, ostenditur, quod creatura est effectus Trinitatis creantis sub triplici genere causalitatis: *efficientis*, a quo est in creatura *unitas, modus* et *mensura; exemplaris*, a quo est in creatura *veritas, species* et *numerus; finalis*, a quo est in creatura *bonitas, ordo* et *pondus*. Quae quidem reperiuntur in omnibus creaturis tanquam vestigium Creatoris, sive corporalibus, sive spiritualibus, sive ex utrisque compositis.

De creatione in genere thesos 5 contra 5 errores. — Prima. — Secunda. — Tertia. — Quarta. — Quinta.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia ad hoc, quod sit ordo perfectus et status in rebus, necesse est, quod omnia reducantur ad unum principium, quod quidem sit *primum*, ut det ceteris *statum;* et *perfectissimum*, ut det ceteris omnibus *complementum* [2]. Quoniam igitur primum principium, in quo est *status*, non potest esse nisi *unum* solum; si mundum producit, cum non possit ipsum producere de se ipso, necesse est, quod producat *ex nihilo*. Et quia productio ex nihilo ponit *esse* post *non-esse* ex parte *producti*, et immensitatem in virtute producente ex parte *principii*, cum hoc sit solius Dei; necesse est, quod creatura mundi sit producta *ex tempore* ab ipsa *virtute immensa*, agente per se et immediate.

Ratio pro primis quatuor thesibus.

Rursus, quoniam principium perfectissimum, a quo manat perfectio universorum, necesse est agere *a se* et *secundum se* et *propter se* — quia nullo in agendo indiget extra se — necesse est, quod habeat respectu cuiuslibet creaturae intentionem triplicis causae, scilicet *efficientis, exemplaris* et *finalis;* necesse est etiam, omnem creaturam secundum hanc triplicem habitudinem comparari ad causam primam. Omnis enim creatura constituitur in *esse* ab efficiente, conformatur ad exemplar et ordinatur ad finem; ac per hoc est *una, vera, bona; modificata, speciosa, ordinata; mensurata, discreta* et *ponderata;* est enim *pondus* inclinatio ordinativa [3]. — Et haec quidem generaliter dicta sunt de omni creatura, sive corporea, sive incorporea, sive ex utrisque composita, sicut est natura humana.

Ratio pro quinta thesi. — Causa triplex. — Proprietates novem.

CAP. II.

De natura corporali quantum ad fieri.

Natura vero corporea nobis consideranda est quantum ad *fieri*, quantum ad *esse* et quantum ad *operari* [4].

Tria consideranda.

De natura vero corporea quantum ad *fieri* haec specialiter tenenda sunt, quod sex diebus sit in *esse* producta, ita quod *in principio*, ante omnem diem *creavit Deus caelum et terram* [5]. — Prima vero die formata est lux; secunda firmamentum factum est *in medio aquarum;* tertia die separatae sunt aquae a terra et congregatae *in locum unum;* quarta vero die caelum ornatum est luminaribus; quinta, aër et aqua volatilibus et piscibus; sexta die, terra animalibus et hominibus; *septima die requievit Deus*, non a labore nec ab opere, cum usque nunc operetur,

Quoad fieri. — De sex diebus. — Explicatur requies.

---

[1] Sap. 11, 21. — De seqq. cfr. II. Sent. d. 1. p. I. a. 1. et 2. De creatura sub triplici respectu ad Creatorem cfr. I. Sent. d. 3. p. I. dub. 3, et Alex. Hal., S. p. II. q. 7. — Pro *disposuit* A B P *disponit.*

[2] Vide supra pag. 12, nota 9. et pag. 19, nota 8. — *Omnibus* omittitur a plurimis codd. et 2, sicut et paulo superius non pauci codd. omittunt *quidem.*

[3] Sive ut August., Enarrat. in Ps. 29. enarrat. 2. n. 10, ait: Pondus enim est impetus quidam cuiusque rei velut conatus ad locum suum. Cfr. supra p. I. c. 6. — Voci *discreta* A praefigit *numerata sive,* et inferius cum pluribus aliis codd. et 2 voci *composita* addit *sive* [alii et 2 *vel*] *constituta.*

[4] De his agitur in hoc c. 2. et 3. 4. 5.

[5] Gen. 1, 1. — Seq. locus est ibid. v. 6; tertius v. 9; quartus ibid. 2, 2. Subinde respicitur Ioan. 5, 17: Pater meus usque modo operatur, et ego operor. — Cfr. de his II. Sent. d. 12-17; de *ratione seminali* vide ibid. d. 7. p. II. a. 2. q. 1; d. 15. a. 2. q. 3. et dub. 4. et d. 18. a. 1. q. 2. seq.

sed a novarum specierum conditione; quia omnia fecerat vel in *simili*, sicut illa quae propagantur, vel in *seminali ratione*, sicut illa quae aliis modis introducuntur in *esse*.

Ratio. Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est. Quia enim res manant a primo principio et perfectissimo; tale autem est *omnipotentissimum, sapientissimum* et *benevolentissimum:* ideo oportuit, quod sic producerentur in *esse*, ut in earum productione relucoret triplex nobilitas praedicta et excellentia. Et ideo triformis fuit operatio divina ad mundanam machinam producendam, scilicet *creatio*, quae appropriate respondet *omnipotentiae; distinctio*, quae respondet *sapientiae*, et *ornatus*, qui respondet *bonitati* largissimae.

Triformis operatio.

Et quoniam *creatio* est de nihilo, ideo fuit *in principio*, ante omnem diem [1], tanquam omnium rerum et temporum fundamentum.

De prima.

Rursus, quia *distinctio* corporum mundi attenditur secundum triplicem modum, ideo facta fuit per triduum. Est enim distinctio naturae *luminosae* a *perspicua et opaca*, et haec facta est in prima die in divisione lucis a tenebris; et est distinctio naturae *perspicuae* a *perspicua*, et haec facta est secunda die in divisione aquarum ab aquis; et est distinctio naturae *perspicuae* ab *opaca*, et haec facta est tertia die in divisione aquarum a terris. In his autem implicite datur intelligi distinctio caelestium et elementarium, secundum quod post [2] declarabitur. Sic igitur distinctio fieri debuit per triduum.

De secunda sec. triplicem modum.

Et quia *ornatus* correspondet distinctioni, ideo similiter tribus diebus debuit consummari. Est enim ornatus naturae *luminosae*, et hic factus est quarta die in formatione stellarum, solis et lunae; et est ornatus naturae *perspicuae*, et hic factus est quinta die, in qua ex aquis facti sunt pisces et aves ad ornatum [3] aquae et aëris; est et ornatus naturae *opacae*, scilicet terrae, et hic factus est sexta die, in qua factae sunt bestiae, facta sunt et reptilia, facta est etiam ad consummationem omnium natura humana.

De tertia similiter.

Haec autem omnia, licet potuerit Deus facere in instanti, maluit tamen per successionem temporum, tum propter distinctam et claram repraesentationem potentiae, sapientiae et bonitatis; tum propter convenientem correspondentiam dierum sive temporum et operationum; tum etiam, ut sicut in prima mundi conditione fieri debebant seminaria operum fiendorum, sic fierent et praefigurationes temporum futurorum. — Unde in illis septem diebus quasi seminaliter praecessit distinctio omnium temporum, quae explicantur per decursum septem aetatum [4]. Et hinc est, quod sex diebus operum additur septimus quietis; qui dies non scribitur habere vesperam, non quia non habuerit dies illa noctem succedentem; sed ad praefigurandam animarum quietem, quae nunquam habebit finem. — Si autem diceretur alio modo, quod omnia essent simul facta [5]; tunc omnes hi septem dies referuntur ad angelicam considerationem. Veruntamen primus modus dicendi est magis Scripturae consonans et auctoritatibus Sanctorum, et qui praecesserunt, et etiam qui secuti sunt beatum Augustinum.

Ratio triplex pro successione temporum.

Corollarium.

De septimo die.

Alius modus sec. Augustinum.

Cap. III.

De natura corporali quantum ad esse.

De natura corporea quantum ad *esse* haec tenenda sunt, quod corporalis mundi machina tota consistit in natura *caelesti* et *elementari*, ita quod *caelestis* distincta est in tres caelos principales, scilicet empyreum, crystallinum et firmamentum. — Intra firmamentum autem, quod est caelum stellatum, continentur septem orbes septem planetarum, quae sunt: saturnus, iupiter, mars, sol, venus, mercurius, luna. — Natura vero *elementaris* in quatuor sphaeras distingnitur, scilicet ignis, aëris, aquae et terrae; et sic procedendo a summo caeli cardine usque ad centrum terrae, decem occurrunt orbes caelestes [6] et quatuor sphaerae elementares; ex quibus integratur et constituitur tota machina mundi sensibilis distincte, perfecte et ordinate.

Quoad esse est duplex natura.

Tres caeli.

Septem orbes et planetae in tertio.

Quatuor elementa.

Decem orbes in universo.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia, cum natura *corporalis* ad perfectionem sui et expressionem sapientiae multiformis primi principii requirat multiformitatem formarum, sicut apparet in mineralibus, plantis et animalibus; necesse fuit ponere aliqua corpora *simplicia*, quae multiformiter *possent misceri* ad introductionem formarum multiformium; et talis est natura subiecta contrarietati, et haec est *elementaris*. Necesse etiam fuit, fieri naturam, per quam haberent haec contraria *in mixto conciliari;* et talis est natura elongata a

Ratio.

De natura elementari.

De caelesti.

---

[1] Cfr. II. Sent. d. 12. a. 2. q. 2; d. 1. p. 1. dub. 2. et 4. — Superius pro *triformis* plures codd. *triplex*.

[2] Cap. 3. et 5. — Post *elementarium*, pro quo A E *elementorum*, B addit *rerum*.

[3] B D *ornamentum*.

[4] Vide supra Prolog. § 3. — De seq. propositione cfr. August., Epist. 55. (alias 119.) c. 10. n. 19. seqq.; IV. de Gen. ad lit. c. 9. n. 16. seqq.; ibid. c. 18. n. 31. seqq. exponitur, cur septimus dies mane habuerit, non vesperam. — Ed. 1 *Unde in illis sex diebus... sex aetatum*. Superius pro *in prima* B *in ipsa*.

[5] Eccli. 18, 1: Qui vivit in aeternum creavit omnia simul. De hac secunda opinione Augustini cfr. II. Sent. d. 12. a. 1. q. 2, ubi etiam auctoritates aliorum Sanctorum allegatae sunt, et in solut. ad 2. alia datur istius loci interpretatio. Vide etiam infra c. 5. (pag. 223, col. 1. et II.).

[6] Vide II. Sent. d. 2. p. II. a. 1. q. 1; d. 14. p. 1. a. 1. q. 1. et p. II. a. 1. q. 3. in corp. De sphaera *ignis* cfr. ibid. pag. 321, nota 4. — Pro *occurrunt*, quod praebent B I S T V, alii codd. et edd. *concurrunt*. Superius pro *crystallinum* K *aqueum*, N *caelum medium*, H *et caelum medium scilicet crystallinum*. Inferius pro *sensibilis* C *materialis*.

contrarietate, cuiusmodi est natura *lucis et corporis supercaelestis* [1].

Quatuor elementa et qualitates.

Et quoniam *mixtio* fieri non potest nisi per contraria agentia et patientia, ideo necesse fuit, duplicem contrarietatem fieri in elementis, scilicet quantum ad qualitates *activas*, quae sunt calidum et frigidum; et quantum ad *passivas*, quae sunt humidum et siccum. Et quia quodlibet elementum agit et patitur, ideo habet duas qualitates, unam activam et alteram passivam, ita tamen, quod unam principalem et propriam: ac per hoc necesse est, tantum quatuor esse elementa secundum quatuor qualitates praedictas, quadrupliciter combinatas.

Tres caeli.

Natura vero *caelestis* aut est *uniformis et immobilis*, et haec est empyreum, quia *lux pura;* aut *mobilis et multiformis*, et sic *firmamentum;* aut *mobilis et uniformis*, et sic caelum medium inter empyreum et stellatum [2], quod est *caelum crystallinum*. Quartum autem membrum, scilicet quod sit multiforme et immobile, non potest stare, quia multiformitas disponit ad motus varietatem, non ad uniformem quietem.

Sunt igitur tres caeli, quorum primum per totum est luminosum, scilicet *empyreum;* secundum per totum perspicuum, scilicet *crystallinum;* tertium ex utroque coniunctum, scilicet *firmamentum*. Cum igitur tres sint caeli incorruptibiles et quatuor elementa variabilia; ut fiat debita connexio, concordia et correspondentia, disposuit Deus septem orbes planetarum, qui sua varietate motuum et incorruptibilitate formarum quasi quoddam vinculum essent et iunctura inferiorum elementarium orbium et superiorum caelestium ad perficiendum et decorandum universum; quod secundum numerales proportiones [3] ordinatum dicitur et connexum denario caelestium orbium et quaternario elementorum, reddentibus ipsum proportionaliter tam pulcrum quam perfectum et ordinatum, ut suo modo suum repraesentet principium.

Septem orbes planetarum.

Cap. IV.

De natura corporali quantum ad operari *et* influere.

Quoad operari duplex influxus.

Quantum vero ad *operari* hoc tenendum est de natura corporea, scilicet quod caelestia influunt in terrestria et elementaria quantum ad *distinctivam significationem temporum*, scilicet dierum, mensium et annorum. Sic enim dicit Scriptura [4], quod *sint in signa et tempora et dies et annos.* — Influunt etiam quantum ad *effectivam productionem* rerum genebilium et corruptibilium, scilicet mineralium, vegetabilium, sensibilium et corporum humanorum. — Sic tamen sunt in signa temporum et reginen operationum, ut non sint certa signa futurorum contingentium nec influant super liberum arbitrium per vim constellationum, quam dixerunt aliqui philosophi esse *fatum*.

Restrictio.

Ratio.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia, cum in corporibus caelestibus propter proximitatem ad primum principium sit *lux*, *motus*, *calor* et *virtus* — *lux* ratione suae formae et speciei, *motus* respectu superioris influentis, *calor* respectu inferioris naturae suscipientis, *virtus* vero omnibus modis praedictis — cum, inquam, ita sit, caelestia corpora per *lumen* et *motum* sunt in *distinctiones temporum*, scilicet *diei*, secundum lucem solis et motum firmamenti; *mensis*, secundum motum lunae in circulo obliquo [5]; *anni*, secundum motum solis in eodem circulo; *temporum* vero, secundum varium planetarum motum, distantiam et concursum, ascensum et descensum, retrogradationem et statum, ex quibus oritur diversitas in temporibus.

Quatuor in corporibus caelestibus.

Distinguunt tempora.

Influunt ad productionem quadrupliciter.

Per *virtutem* autem et *calorem* influunt *ad productionem* eorum quae ex elementis generantur, excitando, promovendo, conciliando; ita quod secundum conciliationem contrariorum ab aequalitate remotam influunt in *mineralia;* secundum conciliationem ab aequalitate minus longinquam, in *vegetabilia;* secundum conciliationem aequalitati proximantem, in *sensibilia;* secundum vero conciliationem aequalem, in *corpora humana*, quae disposita sunt ad nobilissimam formam, quae est anima rationalis [6]; ad quam ordinatur et terminatur appetitus omnis naturae sensibilis et corporalis, ut per eam quae est *forma, ens, vivens, sentiens* et *intelligens*, quasi ad modum circuli intelligibilis reducatur ad suum principium, in quo perficiatur et beatificetur [7].

Ad animam ordinatur tota natura sensibilis.

Et quoniam in illud tendit per liberum arbitrium, ideo quantum ad arbitrii libertatem praecellit omnem virtutem corporalem; ac per hoc cuncta nata sunt sibi servire, nihil autem sibi dominari habet nisi solus Deus, non fatum seu vis positionis siderum.

Ad restrictionem.

---

[1] Cfr. II. Sent. d. 14. p. I. a. 1. q. 2. fundam. 6. et in corp.; d. 17. a. 2. q. 2. — De mixtione et requisitis ad ipsam agit Aristot., I. de Generat. et corrupt. text. 43-90. (c. 6-10.) et ibid. II. text. 1. seqq. de elementis eorumque qualitatibus activis et passivis.

[2] M *et firmamentum stellatum.*

[3] Cfr. supra Quaest. de scientia Christi, q. 3. ad 8. Vide etiam Boeth., I. de Arithmetica, c. 1. seq. et II. c. 40. seqq.

[4] Gen. 1, 14. — De seqq. cfr. II. Sent. d. 2. p. II. a. 1. q. 2. et d. 14. p. II. a. 2. q. 2. seq.

[5] Scil. in zodiaco (vel a ζῴδιον i. e. parvum animal, eo quod signa zodiaci plerumque figuris exprimuntur animalium; vel a ζωή i. e. vita, quasi secundum motum planetarum in isto circulo in sublunaribus sit omnis vita). Vide II. Sent. d. 14. p. II. dub. 4. — Pro *mensis* L *mensium.*

[6] Cfr. II. Sent. d. 15. a. 1. q. 3. et d. 17. a. 2. q. 2. seq. — Superius voci *contrariorum* K praemittit *elementorum* (vide cap. praeced.).

[7] Cfr. Rom. 8, 19. seqq., et tom. II. pag. 421, nota 4.

Et propterea indubitanter verum est, quod su-
Corollarium. mus [1] finis omnium eorum quae sunt; et omnia corporalia facta sunt ad humanum obsequium, ut ex illis omnibus accendatur homo ad amandum et laudandum Factorem universorum, cuius providentia cuncta disponuntur. Haec igitur sensibilis corporalium machina est tanquam quaedam *domus* a summo opifice homini fabricata, donec ad *domum* veniat *non manufactam in caelis* [2]; ut, sicut *anima* modo ratione corporis et status meriti nunc est in terris, sic aliquando *corpus* ratione animae et status praemii sit in caelis.

Cap. V.

De modo describendi praedicta in sacra Scriptura.

Ex iam dictis colligitur, quod, sicut Deus res ordinate *condidit* quantum ad tempus et ordinate *disposuit* quantum ad situm; sic etiam ordinate *gubernat* quantum ad influentiam; et Scriptura ordinate
De modo narrandi in Scriptura. *narrat* quantum ad doctrinae sufficientiam; licet non ita explicite describat distinctionem orbium, nec caelestium nec elementarium, parum aut nihil dicat de motibus et virtutibus corporum superiorum et de mixtionibus elementorum et elementatorum, et quod plus est, nihil explicite narret de conditione supernorum spirituum, maxime cum describit istud universum in *esse* productum.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec
Ratio. est: quia, cum primum principium reddat se nobis cognoscibile et per *Scripturam* et per *creaturam*, per librum *creaturae* se manifestat ut principium *effectivum*, per librum *Scripturae* ut principium *reparativum*; et quia principium *reparativum* non potest cognosci, nisi cognoscatur et *effectivum*: ideo sacra Scriptura, licet principaliter agat de operibus *reparationis*, agere nihilominus debet de opere *conditionis*, in quantum tamen ducit in cognitionem primi principii efficientis et reficientis; et ideo ipsa est cognitio *sublimis* et *salutaris*: *sublimis*, quia
Scriptura sublimis et salotaris. de principio [3] *effectivo*, quod est Deus creator; *salutaris*, quia de principio *reparativo*, quod est Christus salvator et mediator.

Rursus, quia *sublimis* est, utpote quia agit de
Primo arguitur, quia sublimis. primo principio et ente summo; ideo non descendit ad describendas speciales entium naturas, motus, virtutes et differentias; sed stat in generalitate quadam, in qua implicantur specialia, describendo scilicet conditionem mundi quantum ad dispositionem et influentiam quoad naturam luminosam, opacam et perviam in generalitate quadam.

Et quoniam primum principium, de quo agit,
Tria in Deo. habet in se *ordinem naturae* in existendo, ordinem *sapientiae* in disponendo, *ordinem bonitatis* in influendo: ita quod *ordo naturae* habet simultatem et aequalitatem [4]; *ordo sapientiae* considerat prioritatem et posterioritatem; *ordo influentiae* superioritatem et inferioritatem: ideo ad insinuandum *ordinem*
De ordine naturae. *naturae* determinat Scriptura, iuxta quod Deum operari decebat: quod *in principio*, ante temporis decursum, fuerit illa triplex natura de *non-esse* in *esse* producta, cum dicit [5]: *In principio creavit Deus*

---

[1] B addit *quodam modo*. Aristot., II. Phys. text. 24. (c. 2.): Sumus enim quodam modo et nos finis. Cfr. II. Sent. d. 15. a. 2. q. 1. et d. 16. a. 1. q. 1. in corp. — Superius pro *virtutem* P *creaturam*. Inferius pro *cuncta* fere omnes codd. et 2 minus congrue *cetera*.

[2] Epist. II. Cor. 5, 1: Domum non manufactam, aeternam in caelis. — Mox L V omittunt *modo*, S autem *nunc*. — In fine
Additamentum. capituli A praebet longius additamentum, quod etiam in cod. 671. monasterii Admontensis et in cod. CXLII. monasterii Lambacensis (in Austria) invenitur. Comparatione horum codd. instituta, vitia uniuscuiusque cod. propria a nobis emendata sunt, et sequens textus formatus: Influentia a corporibus in haec inferiora est per naturam lucis; fit autem multipliciter: aut enim influunt corpora superiora alterando tantum per naturam *luminis et splendoris*, ut in corporibus diaphanis est lumen in habitu et non in actu, fulgor autem completae irradiationis participatur ab influentia, ut luna splendorem habet ab aspectu solis. Aut influunt alterando per naturam *luminis et caloris*, ut in corporibus diaphanis sub suo toto actu non completis, sed possibilibus ad alios actus, sicut fit alteratio caloris et splendoris in elementis superioribus, ignis scilicet et aëris. Aut influunt per naturam *caloris* tantum, ut in corporibus opacis, sicut in terra et aqua per reflexionem radiorum ad terrenam soliditatem per angulos aequales, ex qua reflexione causatur diversitas caloris in diversis temporibus. Quarto modo influunt per naturam *caloris et luminis deferentis virtutem spiritualem;* et haec influentia diversificatur secundum diversos situs terrarum et secundum diversum aspectum planetarum et secundum cursum solis in zodiaco circulo; et ab ista influentia causantur diversae impressiones in aëre, sicut venti, pluviae, nives, grandines, fulgura, tonitrua, colores iris, a sub descendens [cfr. tom. IV. pag. 979, nota 6.] et ascendens; et ab ista etiam influentia fit generatio mineralium in profundo terrae et generatio plantarum, quia horum omnium generatio fit per virtutem caelestem, incorporatam vapori, regentem operationem naturae ignis. Aut influunt per naturam *luminis deferentis virtutem spiritualem*, quae virtus occulte delata in lumine regit vegetationem in plantis et complet generationem in seminibus [Monac. et Lambac. *sensibus*]; complet etiam generationem hominis, quia, sicut expositor super II. Physicorum [ait], generans particulare relinquit generatum, antequam compleatur, generans vero universale, sicut sol et reliquae stellae, complet et supplet et perficit generationem. Unde in II. Phys. [text. 26. c. 2.]: « Sol et homo generant hominem ». Et in libro Vegetabilium: Per virtutem stellarum fit forma in materia (cfr. Aristot., II. de Plantis, c. 1. alias 4: Virtute stellarum scilicet [provenient] illorum seminum species; sed materia necessaria aqua est etc.). Item, Alfarabius: « Lux est virtus divina nobis deferens virtutem divinam fontis habens proprietatem ». Fontem igitur luminis invocemus, ut lucis suae radio mentis nostrae tenebras dissolvat et ab erroris nubilo nos reducat. — Haec explicatio illius partis, quae incipit: Per *virtutem* autem etc., spuria esse videtur.

[3] Edd. cum pluribus codd. hic et paulo inferius [2 excepta] *de primo principio*.

[4] Cfr. I. Sent. d. 20. a. 2. q. 1. seq. et d. 19. p. 1. q. 4. — Post *habet* edd., excepta 2, addunt *in se*.

[5] Gen. 1, 1. — Seq. locus est ibid. v. 2. — Aliquanto inferius post *elevata* H P Q S addunt *significatur*.

caelum et terram; et *Spiritus Dei ferebatur super aquas.* Ubi nomine *caeli* insinuatur natura luminosa; nomine *terrae,* opaca; nomine *aquae,* pervia sive perspicua, sive contrarietati subiecta, sive supra contrarietatem elevata. — Ubi etiam insinuatur Trinitas aeterna, scilicet Pater in nomine *Dei creantis,* Filius in nomine *principii,* Spiritus sanctus in nomine *Spiritus Dei.* — Et sic intelligendum est illud quod dicitur [1]: *Qui vivit in aeternum creavit omnia simul;* non quia ea creaverit in chaos omnimodae confusionis, secundum quod finxerunt poëtae, cum produxerit hanc triplicem naturam, *summam* in summo, *mediam* in medio et *infimam* in infimo; nec etiam in *esse* omnimodae distinctionis, cum *caelum* esset perfectum, et *terra incomposita* [2], natura *media,* quasi medium tenens, nondum esset ad perfectam distinctionem deducta.

Insinuatur primo. Secundo. Explicatio Scripturae.

Ad insinuandum autem *ordinem sapientiae* in disponendo determinat, quod haec triplex natura non *simul* fuit *distincta* et *ornata,* sed iuxta triplicis naturae creatae exigentiam per triduum *distincta* et per triduum aliud *ornata;* ut, sicut Deus in principio triplicem naturam simul creavit in primordio temporis, sic successione temporis in triplici mensura temporis, scilicet triplicis diei, triplicem faceret distinctionem naturae triplicis creatae; et rursus in alio triduo, triplicem ornatum triplicis naturae distinctae.

De ordine sapientiae.

Ad insinuandum vero ordinem *bonitatis* in infuendo determinat, quod haec triplex natura collocata est in mundo secundum *sub* [3] et *supra* iuxta suam *dignitatem* et *influentiam.* — Et quia *luminosum* plurimum habet de specie, ideo sibi debetur *circumferentia;* quia *opacum* minimum habet de specie, ideo sibi debetur *centrum;* quia vero [4] *pervia* tenet medium, ideo *medium* sortita est *situm.* Et quoniam natura *pervii et perspicui* communis est naturae caelesti et elementari, et rursus *luminosa* utrique convenit: ideo recte dicitur firmamentum factum *in medio aquarum* [5], non quia aquae supra caelos sint aquae fluxibiles, frigidae, graves et corruptibiles; sed quia subtiles et incorruptibiles, perviae et super omnem contrarietatem sublimatae, ac per hoc caelestis naturae et in caelestibus collocandae ratione *nobilitatis formae.*

De ordine bonitatis. Ratio collocationis primae.

Collocantur etiam ratione *virtutis* et *influentiae.* Quia enim omnis actio corporalis in rebus inferioribus regulam, originem et vigorem sumit a natura caelesti; cum duae sint qualitates activae, scilicet *calidum* et *frigidum* [6], et aliquod sit caelum principaliter influens et *calidum,* utpote caelum *sidereum* ratione luminositatis: congruum fuit, quod aliquod influeret super *frigidum,* et sic *crystallinum.* — Et sicut caelum *sidereum,* licet influat ad calorem, non tamen est formaliter calidum; sic etiam caelum, quod dicitur *aqueum* sive crystallinum, non est essentialiter frigidum. — Unde quod Sancti dicunt, quod aquae sunt ibi constitutae ad reprimendum calorem superiorum corporum et cetera similia, non secundum formalem praedicationem, sed secundum efficientiam et influentiam sunt intelligenda. — Competit ergo conditio creaturae secundum ordinem praedictum ordini creatricis sapientiae et divinae Scripturae, quia est scientia *sublimis.*

Alia ratio collocationis. Nota.

Rursus, quia ipsa est scientia *salutaris;* ideo non determinat de opere conditionis nisi propter opus reparationis. Et quoniam Angeli sic conditi sunt, ut labentes nullatenus reparentur, sicut apparebit in sequentibus [7]; ideo tacetur secundum litteram exteriorem Angelorum lapsus et conditio, quia non debebat subsequi reparatio.

Secundo, quia salutaris. Littera tacet de Angelis.

Quia vero *sublimitatem* Scripturae non decebat prorsus reticere de conditione sublimissimae creaturae; ideo sic sacra Scriptura describit rerum conditionem, iuxta quod exigit scientia *sublimis* et *salutaris;* ut tamen secundum *spiritualem* intelligentiam tota conditio *litteraliter* descripta *spiritualiter* referatur ad describendam hierarchiam angelicam et ecclesiasticam: ideo secundum *spiritualem* intellectum describitur in illis tribus naturis primo productis hierarchia *angelica* nomine *caeli* [8], et *ecclesiastica* nomine *terrae,* et *gratia,* per quam irrigatur utraque, nomine *aquae.*

De spirituali intelligentia quoad tres caelos.

Rursus, per *septenarium* dierum intelligitur septiformis Ecclesiae status secundum decursum septem aetatum [9]. Per eundem etiam septenarium intel-

Item, quoad septenarium.

---

[1] Eccli. 18, 1.

[2] Secundum translationem septuaginta interpretum, Gen. 1, 2. Vulgata: Terra... vacua. — Edd., excepta 2, prosequuntur: *natura vero media,* quae etiam superius post *nec etiam* repetunt *creavit.* Inferius pro *deducta* plures codd. *prodocta* (cfr. II. Sent. d. 12. a. 1. q. 3.).

[3] Fide codd. et 2 omisimus *medium,* quod aliae edd. hic addunt.

[4] Supple cum Vat., 1, 3 *natura.* De seq. propositione, in qua eaedem edd. voci *pervii* praefigunt *corporis,* cfr. Aristot., II. de Anima text. 68. (c. 7.) et de Sensu et sens. c. 3. — Haec et quaedam alia dicta sunt iuxta opiniones tunc communes.

[5] Gen. 1, 6. — De natura et influentia aquarum supra firmamentum positarum sive caeli crystallini cfr. II. Sent. d. 14. p. I. a. 1. q. 1, ubi etiam dictum Basilii occurrit (pag. 338, nota 3.), secundum quod aquae supra firmamentum « constitutae sunt ad reprimendum calorem » etc., ut aliquanto inferius dicitur. — Inferius pro *collocandae* S *collocatae.*

[6] Cfr. supra c. 3. — Inferius post *luminositatis* E I O addunt *suae.*

[7] Cap. 7. — Pro *nullatenus* A E F S *nullo modo.*

[8] Cfr. II. Sent. lit. Magistri, d. II. c. 1. in fine et c. 4. seq.; Comment. ibid. p. I. a. 2. q. 3. — Pro *intellectum* A I L M *intelligentiam.*

[9] De quo supra in Prologo § 2. — In seq. propositione tangitur opinio Augustini docentis, per septem dies intelligi septemplicem considerationem sive illuminationem intellectus angelici respectu eorum quae in Scriptura diversis diebus narrantur creata. Cfr. II. Sent. d. 12. a. 1. q. 2. et d. 13. a. 1. q. 1, ubi etiam haec opinio eodem modo, sicut hic fit, cum sententia aliorum Sanctorum reconciliatur. — Inferius substituimus fide plurium codd., ut G I K L M, *quae sibi* pro *qui sibi.*

ligitur septiformis Angelorum conversio a creatura ad Deum. — Et sic ex praedictis apparet sufficientia et veritas Scripturae in diversis opinionibus Sanctorum, scilicet Augustini et aliorum, quae sibi non contradicunt, cum verae sint, si recte intelligantur.

Cap. VI.

De productione supernorum spirituum.

Tria consideranda.

Consequenter vero agendum [1] est de natura spirituali et incorporea, cuiusmodi est angelica, de qua considerari oportet quantum ad *conditionem supernorum spirituum*, quantum ad *ruinam daemonum* et quantum ad *confirmationem bonorum Angelorum*.

Attributa principalia 4.

Sciendum est igitur, quod Angelis a primordio suae conditionis quatuor sunt attributa, scilicet *simplicitas essentiae*, *personalis discretio*, propter rationem insitam *memoria*, *intelligentia et voluntas*, et *libertas arbitrii* ad eligenda bona et respuenda mala [2]. — Haec autem quatuor attributa principalia alia quatuor comitantur, scilicet *virtuositas* in operando, *officiositas* in ministrando, *perspicacitas* in cognoscendo et *immutabilitas* post electionem sive in bono, sive in malo.

Minus principalia item 4.

De duobus principalibus primis.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia primum principium, hoc ipso quod primum, omnia de nihilo produxit; ideo non tantum *prope nihil*, sed etiam *prope se* [3]; non tantum substantiam a se longinquam, scilicet naturam corpoream, producere debuit, verum etiam propinquam; et haec est substantia intellectualis et incorporea, quae hoc ipso, quod Deo simillima est, *simplicitatem* habet *naturae* et *discretionem personalem*, ut Deo assimiletur ex parte substantiae sive *communis*, sive *individuae* [4]. — Habet etiam in mente imaginem Trinitatis secundum *memoriam*, *intelligentiam* et *voluntatem*; habet etiam *libertatem voluntatis*, ut assimiletur Deo ex parte potentiae sive *naturalis*, sive *electivae*, ut sic potentia *naturalis* insignita sit Dei imagine, *electiva* vero arbitrii libertate. Nequaquam enim perveniret meritorie ad praemium gloriosum, quod facit quemque beatum, nisi haberet liberum voluntatis arbitrium; hoc autem esse non potest nisi in substantia rationali, quam comitatur memoria, intelligentia et voluntas. Ubi autem est ratio, oportet, quod sit « rationalis naturae substantia individua [5] »; necesse est etiam, quod sit substantia spiritualis et incorporea, ac per hoc *simplex*, omni carens dimensione quantitativa.

De duobus aliis.

De minus principalibus.

Talis autem substantia hoc ipso, quod simplex, est *virtuosa in operando* [6]; hoc ipso, quod virtuosa et personaliter distincta, competit ei *distinctio officii in ministrando*; hoc ipso, quod simplex et virtuosa, competit ei *perspicacitas in discernendo*; hoc ipso, quod simplex et perspicax, habens *intellectum deiformem* [7]; ideo *stabilitatem* habet post electionem in electo sive in bono, sive in malo. — Et hae conditiones ipsam generalem conditionem supernorum spirituum generaliter comitantur.

Cap. VII.

De apostasia daemonum.

Thesis prima.

De *apostasia daemonum* hoc tenendum est, quod Deus Angelos omnes fecit bonos, medios tamen inter se, summum bonum, et commutabile bonum, quod est creatura; ita quod, si converterentur ad amandum quod est *supra*, ascenderent ad statum gratiae et gloriae; si vero ad bonum commutabile, quod est *infra*, hoc ipso ruerent in malum culpae et poenae; quia non est « dedecus peccati sine decore iustitiae [8] ».

Thesis secunda.

— Primus inter Angelos lucifer, praesumens de privato bono, privatam appetiit excellentiam, volens aliis superferri; et ideo cecidit cum ceteris consentientibus sibi. Cadens autem factus est *impoenitens*, *obstinatus* et *obcaecatus* et *exclusus a Dei contemplatione* et *deordinatus in operatione*, toto nitens conamine ad *subvertendum hominem* per tentationem multiplicem.

Ad primam

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia, cum primum principium sit summe bo-

---

[1] Pro *vero agendum*, quod plures codd. omittunt, E *dicendum*, M *videndum*, et inferius pro *considerari* plures codd. et 2 *considerare*. — De his tribus agitur c. 6. 7. 8.

[2] Secundum Hug. a S. Vict., quem sequitur Magister Sent., II. Sent. d. III. c. 1. — Superius post *discretio* S addit *eo quod unus differt ab alio*. Inferius post *immutabilitas* T subiungit *in persistendo*.

[3] August., XII. Confess. c. 7. n. 7: Tu eras, et aliud nihil; unde fecisti caelum et terram duo quaedam: unum prope te, alterum prope nihil. — Superius pro *produxit* plures codd. et 2 *producit*, B H *in esse producit*.

[4] Cfr. II. Sent. d. 3. p. I. a. 1. q. 1. et a. 2. q. 1. seqq.

[5] Id est persona, secundum Boeth.; cfr. I. Sent. d. 25. a. 1. q. 2. — Quod liberum arbitrium competat soli substantiae rationali, fusius ostenditur II. Sent. d. 25. p. I. q. 1. — Superius pro *quemque* M *quemlibet*, Vat., I, 3 *quemquam*. Inferius pro *dimensione* edd. cum pluribus codd. *divisione*, multi codd. sunt dubiae lectionis.

[6] Vide supra pag. 215, nota 4. (Lib. de Causis).

[7] Secundum Dionys.; cfr. tom. II. pag. 50, nota 1. et pag. 177, nota 5. (allegatus in solvenda quaest. de obstinatione voluntatis daemonum). — Immediate post II et 2 prosequuntur: *ideo post electionem stabilientem stabilitatem habet in electo* etc. (terminus *stabilientem* occurrit etiam in Q).

[8] August., III. de Lib. Arb. c. 15. n. 44, docet, nullo temporis intervallo peccatum a poena esse divisum, « ne vel puncto temporis universalis pulcritudo turpetur, ut sit in ea *peccati dedecus sine decore vindictae* ». Ibid. II. c. 19. n. 53. insinuatur definitio peccati: Aversio ab incommutabili bono et conversio ad mutabilia bona. — Quod Deus Angelos non creaverit malos, ostenditur II. Sent. d. 3. p. II. a. 1. — De peccato luciferi et minorum angelorum vide ibid. d. 5. a. 1. et 2. — De loco, in quem ceciderint, cfr. ibid. d. 6. a. 2. — De potestate tentandi homines vide ibid. d. 8. p. II. per totam. — Superius post *amandum* A addit *summum bonum*, et O *bonum incommutabile*.

num, nihil facit, quod non sit bonum; quia a bono non procedit nisi bonum [1]; quod tamen fit ab ipso hoc ipso minus est eo, et ideo non potest esse summum bonum. Fuit igitur Angelus a Deo conditus bonus quidem, sed non summus, perficiendus tamen, si affectu tenderet in summum.

Ad secundam. Et quoniam per liberum arbitrium voluntatis poterat tendere in bonum summum, vel converti ad bonum privatum; lucifer, suae pulcritudinis et altitudinis consideratione excitatus ad se diligendum et

Duplex peccatum. suum privatum bonum, *praesumsit* de altitudine habita et *ambivit* excellentiam propriam, non tamen obtentam; ac per hoc *praesumendo* constituit se sibi principium, in se ipso gloriando; et *ambiendo* constituit se sibi summum bonum, in se ipso quiescendo. Cum autem ipse nec summum esset principium nec summum bonum; necesse fuit, quod inordinato ascensu [2] rueret; pari ratione et omnes in

Poena in cadendo. hoc consentientes. — Et quia « non est delecus peccati sine decore institiae »; ideo statim, cum cecidit in peccatum, cum ceteris adhaerentibus sibi perdidit locum summum, scilicet empyreum, descendens ad imum, scilicet caliginosum aërem, vel infernum, ita quod lapsus in culpam fuit per liberum arbitrium, lapsus vero in poenam per divinum iudicium. — Et

Quadruplex immutatio. quoniam immutabilitatem habebat post electionem, ideo statim *obstinatus* est in malo, et per hoc *excaecatus* a vero et *deordinatus* est in operatione et *infirmatus* in virtute: ideo *voluntas* eius impia et *actio* aversa a Deo conversa est ad hominis *odium* et *invidiam*; et *perspicacitas* rationis a vero luminе excaecata conversa est ad *deceptiones* per divinationes et cautelas [3]; et *officiositas* in ministrando a vero ministerio amota conversa est ad tentamenta; et *virtuositas* imminuta et coarctata, quantum permittitur, convertitur ad mirabilia facienda per transmutationes repentinas, quas facit circa corpoream creaturam. — Et quia haec omnia deordinata sunt per voluntatem depravatam per superbiam; ideo haec omnia convertit ad fomentum suae superbiae, quaerens ab hominibus coli et adorari ad modum Dei. Hinc est, quod « omnia male agit [4] »; quod tamen inste Deus modo permittit ad vindictam malefactorum, laudem vero bonorum, sicut apparebit per finale iudicium.

Intentio eius.

Cap. VIII.

De confirmatione bonorum Angelorum.

De *confirmatione* vero Angelorum hoc tenendum est, quod sicut angeli *a Deo aversi* statim sunt obstinati per impoenitentiam; sic *ad Deum conversi* statim fuerunt *confirmati* per gratiam et gloriam in voluntate, perfecte *illuminati* in ratione secundum cognitionem *matutinam* et *vespertinam*, perfecte *fortificati* in virtute sive *imperativa*, sive *executiva* [5], et perfecte *ordinati* in operatione sive *contemplativa*, sive *ministrativa*; et hoc secundum *triplicem* hierarchiam, scilicet supremam, mediam et infimam.

Immutantur in melius quoad 4 attributa.

Secundum triplicem hierarchiam.

Ad supremam autem spectant Throni, Cherubim et Seraphim; ad mediam Dominationes, Virtutes et Potestates; ad infimam Principatus, Archangeli, Angeli. Ex quibus plurimi sunt *in ministerium missi* [6] et ad custodiam hominum deputati, quibus ministrant purgando, illuminando et perficiendo, secundum imperium voluntatis Dei.

Novem ordines Angelorum.

Ratio. Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia, cum Angeli propter expressam similitudinem et propinquitatem ad primum et summum principium habeant *intellectum deiformem* [7] et *immutabilitatem* post consensum ex libertate arbitrii; divina superveniente gratia, ad summum bonum conversi, cum totaliter in Deum tenderent, per gloriam fuerunt *confirmati* pariter et *perfecti*: ideo quantum

Pro immutatione.

Quoad voluntatem et intellectum.

---

[1] Dionys., de Div. Nom. c. 4. § 19: Neque enim ignis est infrigidare, neque boni non bona producere. Cfr. tom. II. pag. 111, nota 7. — Inferius pro *voluntatis* B I K M O Q V *voluntas*, et pro *excitatus* plures codd. et 2 *excaecatus*. Subinde post *principium* Vat. et 1, 3 cum uno alteroque cod. (M a secunda manu) addunt *summum*.

[2] A D F L M O addunt *descensu*, F insuper substituit *appetitu* pro *ascensu*, Vat. et 1, 3 legunt: *ut inordinato ascensu appetito, descensu rueret*; alii codd. et 2 exhibent nostram lectionem.

[3] Du Cange, Glossarium etc.: *Cautela, cautelia, cautella* saepius in malam partem accipiuntur pro fraude, astutia, dolo. — H *incantationes*, T *cantationes*. Superius post *et actio*, quod C et 2 omittunt (B omittit tantum *actio*) A repetit *eius*. Inferius pro *tentamenta* A *tentandum*. Porro cum A B C K (M a secunda manu) substituimus *imminuta* pro *immutata* (D *imminuta et immutata*).

[4] Ut dicit Glossa apud Petr. Lombard. in II. Cor. 6, 15. Cfr. tom. III. pag. 493, nota 1. — Superius pro *hominibus* F M O P et 2 *omnibus*. Mox edd. cum pluribus codd. legunt: *quod tamen insto iudicio Deus* [P addit *modo*] *permittit*. Nostra lectio est in S et confirmatur a B C D G K, qui eo differunt, quod *modo* (i. e. *nunc*) ponunt ante *Deus* et habent *iusto*.

[5] Ita B H M, quorum lectio per explicationem huius membri inferius datam approbatur; C P *imperativa sive operativa*, Q *sive motiva imperativa sive exsecutiva, expeditiva* (cfr. circa finem explicationis), alii codd. et edd. *sive motiva sive operativa*. Superius voci *Angelorum* I praemittit *beatorum*, edd. *bonorum*.

[6] Hebr. 1, 14. — De triplici actu hierarchico, scil. purgandi, illuminandi et perficiendi, ex Dionysio sumto, cfr. tom. II. pag. 127, nota 2. et pag. 267, nota 4. — Quae hic summatim tanguntur, plenius exponuntur in II. Sent., scil. d. V. lit. Magistri, c. 1. seqq., et ibid. Comment. a. 3. q. 1. seq.; d. VII. lit. Magistri, c. 1-4, ac ibid. Comment. p. I. a. 2. q. 3. de *confirmatione* Angelorum; d. 3. p. II. a. 2. q. 1. seq. et d. 4. a. 3. q. 1. seq. de eorum *cognitione*; d. 9-11. de eorum *ordinibus, missione* et *ministerio* sive custodia respectu hominum.

[7] Cfr. supra pag. 224, nota 7. — Mox pro *immutabilitatem* I *immutabilem*. Subinde pro *ex libertate arbitrii* plures codd. *ex* [P *in*] *libero arbitrio*, et D verbo *tenderent* praefigit *converterentur sive*.

ad *voluntatem* fuerunt *stabiles et felices;* quantum ad *rationem, perspicaces,* ita ut non tantum cognoscerent res in *proprio genere,* sed etiam in *arte,* ac per hoc non tantum haberent cognitionem *vespertinam,* sed etiam *matutinam,* vel etiam *diurnam,* propter illius lucis plenitudinem et omnimodam puritatem, respectu cuius omnis creatura merito po-
Quoad virtuositatem. test dici tenebra [1]. — Quantum autem ad *virtuositatem* perfecte *fortificati* sive in *imperando,* sive in *exsequendo,* vel assumto corpore, vel etiam non as-
Quoad operationem. sumto. — Quantum vero ad *operationem* perfectissime *ordinati,* ut iam non possint deordinari nec *ascendendo* ad contemplationem Dei nec *descendendo* ad ministrandum homini; quia, cum Deum *facie ad faciem* [2] contemplentur, quocumque mittantur, intra Deum currunt.

Aguntur enim et agunt secundum ordinem hier-
Triplex hierarchia. archicum in eis *initiatum* per naturam et *consummatum* per gloriam, quae, stabiliendo liberi arbitrii *vertibilitatem,* illustravit *perspicacitatem,* ordinavit *officiositatem* et roboravit *virtutem,* secundum quatuor
Ordinatio novem ordinum secundum tria. attributa superius [3] nominata. — *Perspicacitas* autem rationis in contemplando aut principaliter respicit ad *maiestatem* divinam *venerandam,* aut ad *veritatem intelligendam,* aut ad *bonitatem desiderandam;* et secundum hoc sunt tres ordines in prima hierarchia, scilicet *Throni,* ad quos *reverentia; Cherubim,* ad quos *sapientia,* et *Seraphim,* ad quos spectat *benevolentia.* — Ad perfectam autem *virtuositatem* spectat virtus *imperativa,* virtus *executiva* et virtus *expeditiva* [4]. Prima ad *Dominationes,* secunda ad *Virtutes,* tertia vero ad *Potestates* spectat, quarum est arcere potestates contrarias. — Ad perfectam *officiositatem* spectat *regere, revelare* et *relevare.* Primum est *Principatuum,* secundum *Archangelorum* et tertium *Angelorum,* quia custodiunt, ne stantes cadant, et cadentes adiuvant, ut resurgant. — Et sic patet, quod haec omnia sunt in Angelis secundum plus et minus, gradatim a superioribus descendendo usque ad ima. Ordo autem denominari debet ab eo quod « excellentius accepit in munere [5] ».
Unde nomi-natur ordo.

Cap. IX.

De productione hominis quantum ad spiritum.

Post naturam corpoream et incorpoream dicenda sunt aliqua de natura ex utrisque [6] composita, primo ex parte *mentis,* secundo ex parte *carnis,* tertio ex parte *totius hominis.*

De *anima* igitur *rationali* haec in summa te-
Anima est forma cum 4 conditionibus. nenda sunt secundum sacram doctrinam, scilicet quod ipsa est forma *ens, vivens, intelligens* et *libertate utens.* Forma quidem *ens* non a se ipsa nec de divina natura, sed a Deo de nihilo per creationem in *esse* deducta. — Forma autem *vivens;* non ex natura extrinseca, sed se ipsa; non vita mortali, sed vita perpetua. — Forma vero *intelligens* non tantum creatam, sed etiam « creatricem essentiam [7] », ad cuius imaginem facta est per memoriam, intelligentiam et voluntatem. — Forma quoque *libertate*
Triplex libertas. *utens,* quia semper est libera à *coactione;* a *miseria* vero et *culpa* libera fuit in statu innocentiae, licet non in statu naturae lapsae; haec autem libertas a *coactione* nihil aliud est quam facultas voluntatis et rationis, quae sunt potentiae animae principales [8].

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec
Ratio. est: quia, cum primum principium sit *beatissimum* et *benevolentissimum;* ideo sua summa benevolentia beatitudinem suam communicat creaturae, non tantum *spirituali* et proximae, sed etiam *corporali* et longinquae. *Corporali* tamen et longinquae communicat *mediate,* quia « lex divinitatis haec est, ut infima per media reducantur ad summa [9] ». Et ideo non tantum spiritum angelicum et separatum fecit beatificabilem, sed etiam spiritum coniunctum, sci-

---

[1] Secundum August.; cfr. tom. II. pag. 141, nota 5. — De corpore ab Angelis assumto cfr. II. Sent. d. 8. p. I. per totam. — H *tenebrosa vel tenebra.* Superius pro *in arte* edd., excepta 2, *in ipsa arte aeterna,* quae etiam inferius post *in exsequendo* addunt *sive in contemplando.*

[2] Epist. I. Cor. 13, 12. — Gregor., II. Homil. in Evang. homil. 34. n. 13: Et mittuntur igitur et assistunt; quia, etsi circumscriptus est angelicus spiritus, summus tamen spiritus ipse, qui Deus est, circumscriptus non est. Angeli itaque et missi et ante ipsum sunt, quia quolibet missi veniant, intra ipsum currunt. Cfr. II. Moral. c. 3. n. 3.

[3] Cap. 6. — De *numero* ordinum Angelorum eorumque officiis cfr. II. Sent. d. 9. Praenotata; ibid. q. 2. exponitur, quomodu ordinum distinctio sit a natura et a gratia (gloria). — Inferius voci *desiderandam* P praefigit *amandam seu.*

[4] Libr. II. Sent. d. 9, Praenotata, triplex haec virtus consistere dicitur in *praesidendo, operando* et *resistendo.*

[5] Secundum Gregor., II. Homil. in Evang. homil. 34. n. 14. Cfr. II. Sent. d. 9. q. 4. — Superius pro *relevare* B H *custodire,* et vocibus *in Angelis* edd. interserunt *beatis,* B *bonis.*

[6] B *ex utraque parte,* qui etiam inferius cum H *producta* pro *deducta.* — De his tribus agitur hic et 2 seqq. capp.

[7] Quo dicendi modo utitur Anselm., Monolog. c. 13. — R *increatam essentiam.* Pro *creatam* B D S et 1, 2 *creaturam,* nonnulli codd. *creata* [entia]. Inferius ex B substituimus *et culpa* pro *et coactione,* quod alii codd. et edd. falso exhibent.

[8] Cfr. de his II. Sent., in quo d. 17. a. 1. q. 1. et d. 18. a. 2. q. 3. ostenditur, animam non esse a se nec de divina natura, sed ex nihilo productam; d. 19. a. 1. q. 1, ipsam esse immortalem; d. 16. per totam (cfr. I. Sent. d. 3. p. II. a. 1. q. 1.), ipsam esse ad Dei imaginem factam; d. 25. p. I. et II., eam esse praeditam libertate, quae est facultas rationis et voluntatis, libertate a coactione quidem semper, libertate a culpa et miseria vero non semper.

[9] Secundum Dionys., de Caelest. Hierarch. c. 4. § 3, c. 8. § 2. et de Ecclesiast. Hierarch. c. 5. § 4. Cfr. tom. II. pag. 28, nota 3. — Superius pro *sua summa* A *suavissima* alii codd. omittunt *sua,* et *communicat* inferius ante *immediate.*

Est forma beatificabilis. licet humanum. Est igitur anima rationalis *forma beatificabilis*. Et quia ad beatitudinis praemium pervenire non est gloriosum nisi per *meritum;* nec mereri *contingit*, nisi in eo quod voluntarie et libere Est libera. fit: ideo oportuit, animae rationali dari *libertatem arbitrii* per remotionem omnis *coactionis;* quia hoc est de natura voluntatis, ut nullatenus possit *cogi*, licet per culpam *misera* efficiatur et serva peccati [1].

Rursus, quia forma beatificabilis est capax Dei per memoriam, intelligentiam et voluntatem; et hoc est esse ad imaginem Trinitatis propter unitatem in essentia et trinitatem in potentiis: ideo animam ne- Est intelligens omnia. cesse fuit esse *intelligentem* Deum et omnia, ac per hoc Dei imagine insignitam. — Et quia nihil beatum Est immortalis. potest beatitudinem amittere, nihil poterat esse beatificabile, nisi esset incorruptibile et immortale; necesse fuit, animam rationalem immortali vita de sui natura esse viventem.

Postremo, quia omne, quod ab alio beatificabile est et immortale, est mutabile secundum *bene esse* et incorruptibile secundum *esse;* ideo anima nec *a se* est nec *de divina natura*, quia *mutabilis;* nec *producta de aliquo* nec *per naturam generata*, quia est *immortalis* et incorruptibilis; et ita haec forma non Est creata. potest per generationem in *esse* introduci, quia omne naturaliter generabile est naturaliter corruptibile [2]. — Ex his apparet, qualiter finis beatitudinis necessitatem imponit praedictarum conditionum ipsi animae ad beatitudinem ordinatae.

Quoniam autem ut beatificabilis est immortalis; ideo, cum unitur mortali corpori, potest ab eo sepa- Est substantia prima. rari; ac per hoc non tantum *forma* est, verum etiam *hoc aliquid* [3]; et ideo non tantum unitur corpori ut Est perfectio et motor. *perfectio*, verum etiam ut *motor;* et sic *perficit* per essentiam, quod *movet* pariter per potentiam. Et quoniam ipsa non tantum dat *esse*, verum etiam *vivere* Habet tres potentias cum tribus actibus. et *sentire* et *intelligere;* ideo potentiam habet *vegetativam*, *sensitivam* et *intellectivam*, ita quod per potentiam *vegetativam* generat, nutrit et augmentat: generat ut *quid*, nutrit ut *quale*, augmentat ut *quantum* [4]. — Per *sensitivam* apprehendit sensibilia, retinet apprehensa, componit et dividit retenta: *apprehendit* quidem per sensitivam exteriorem quinquepartitam secundum correspondentiam ad quinque mundi corpora principalia [5]; *retinet* per memoriam, *componit* et *dividit* per phantasiam, quae est prima virtus collativa. — Per *intellectivam* autem *discernit* verum, *refugit* malum et *appetit* bonum: verum quidem *discernit* per rationalem, malum *repellit* per irascibilem, bonum *appetit* per concupiscibilem [6].

Rursus, quia *discretio veri* est cognitio, *fuga* Divisio animae totius. et *appetitus* est affectio; ideo tota anima dividitur in *cognitivam* et *affectivam*.

Amplius, quoniam *cognitio* veri est duplex: vel Divisio intellectus. veri ut *veri*, vel veri ut *boni;* et hoc vel *aeterni*, quod est supra animam, vel *temporalis*, quod est infra: hinc est, quod potentia cognitiva, utpote intellectus et ratio, dividitur ita, quod *intellectus* in speculativum et practicum, *ratio* in superiorem portionem et inferiorem; quae potius nominant diversa *officia* quam diversas *potentias* [7].

Postremo, quoniam *appetitus* dupliciter potest ad Divisio voluntatis. aliquid ferri, scilicet secundum *naturalem instinctum*, vel secundum *deliberationem* et arbitrium; hinc est, quod potentia *affectiva* dividitur in voluntatem *naturalem* et voluntatem *electivam*, quae proprie *voluntas* dicitur [8]. Et quoniam talis electio indifferens est ad utramque partem, ideo est a *libero arbitrio*. — Et quia haec indifferentia consurgit ex deliberatione praeambula et voluntate adiuncta; hinc Quid liberum arbitrium. est, quod *liberum arbitrium* est facultas rationis et voluntatis; ita quod, sicut dicit Augustinus, omnes praedictas rationales potentias comprehendit. Ait enim [9]: « Cum de libero arbitrio loquimur, non de parte animae loquimur, sed certe de tota ». Ex concursu enim illarum potentiarum, rationis supra se ipsam redeuntis et voluntatis concomitantis, consurgit integritas libertatis, quae est principium meriti, vel demeriti, secundum electionem boni, vel mali.

Cap. X.

De productione hominis quantum ad corpus.

De *corpore* vero humano in statu primae conditionis tenenda sunt haec secundum doctrinam fidei

---

[1] Ioan. 8, 34: Omnis, qui facit peccatum, servus est peccati. Cfr. II. Sent. lit. Magistri, d. XXV. c. 8. — Bernard., serm. 81. in Cantic. n. 6: Ubi autem non est libertas, nec meritum. Vide tom. III. pag. 350, nota 9. et pag. 381, nota 1.

[2] Aristot., l. de Caelo et mundo, text. 126. (c. 12.): Generabile enim et corruptibile sequuntur se invicem. — Inferius pro *Quoniam autem* O *Quoniam anima*, I legit *Quoniam autem natura beatificabilis* etc.

[3] Scil. *prima* seu singularis substantia, secundum Aristot.; cfr. tom. IV. pag. 273, nota 3; II. Sent. d. 15. a. 1. q. 1. et d. 17. a. 1. q. 2. — Aristot., II. de Anima, text. 24. (c. 2.): Anima autem id est, quo vivimus et sentimus et movemur et intelligimus primo.

[4] Cfr. Aristot., l. de Generat. et corrupt. text. 39. seqq. (c. 5.) et II. de Anima, text. 47. seqq. (c. 4.).

[5] Explicatur hoc ab E II, qui addunt: *Terra* correspondet tactui, *aqua* gustui, *aër* auditui, *ignis* [vapor] odoratui, *quinta essentia* sive quintum corpus, quod comprehendit totam luminosam naturam cum orbibus et sphaeris suis sursum ab elemento ignis usque ad caelum empyreum inclusive, correspondet visui. Cfr. de hoc Ioan. de Rupella, Sum. de anima, p. II. c. 19, qui allegat August., III. de Gen. ad lit. c. 4. n. 6. Vide tom. II. pag. 319, nota 8.

[6] Vide tom. III. pag. 579, nota 9. verba auctoris libri de Spiritu et anima.

[7] Vide II. Sent. d. 24. p. I. a. 2. q. 1. seq., et Damasc., II. de Fide orthod. c. 22. — Ex A D M et 2 substituimus *dividitur* pro *dividuntur*.

[8] Cfr. II. Sent. d. 24. p. I. a. 2. q. 3.

[9] Libr. III. Hypognosticon (inter opera August.), c. 5. n. 7: Cum de libero arbitrio agimus, non de parte hominis agimus, sed de toto (Cfr. II. Sent. d. 25. p. I. q. 3.). — P omittit *certe*.

orthodoxae, videlicet quod corpus primi hominis sic conditum fuit et *de limo terrae*[1] formatum, ut tamen esset animae *subiectum* et suo modo *proportionabile, proportionabile*, inquam, quantum ad *complexionem* aequalem, quantum ad *organizationem* pulcherrimam et multiformem et quantum ad *rectitudinem staturae; subiectum* autem, ut esset *obtemperans* sine rebellione, esset etiam *propagans* et propagabile sine libidine, esset *vegetabile* sine defectione, esset etiam *immutabile* ad[2] omnimodam incorruptionem, non interveniente morte; et secundum hoc datus est sibi locus paradisi terrestris in habitationem tranquillam. — Formata est *mulier* de latere viri in consortium et adiutorium ad propagationem immaculatam; datum est etiam *lignum vitae*[3] ad vegetationem continuam, et tandem ad immutationem perfectam per immortalitatem perpetuam.

Tria de corpore. Proportionabile tripliciter. Subiectum quadruplicitur. Mulier. Lignum vitae.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia, cum primum principium sit in producendo potentissimum, sapientissimum et optimum, et in omnibus effectibus suis hoc aliquo modo manifestet; potissime debuit hoc manifestare in ultimo effectu et nobilissimo; cuiusmodi est homo, quem inter ceteras creaturas produxit ultimo, ut in hoc potissime appareret et reluceret divinorum operum consummatio.

Ratio.

Ut igitur in homine manifestaretur Dei *potentia*, ideo fecit eum ex naturis maxime distantibus, coniunctis in unam personam et naturam; cuiusmodi sunt corpus et anima, quorum unum est substantia corporea, alterum vero, scilicet anima, est substantia spiritualis et incorporea; quae in genere substantiae maxime distant[4].

Manifestatur Dei potentia.

Ut vero ibidem manifestaretur Dei *sapientia*, fecit tale corpus, ut *proportionem* suo modo haberet ad animam. Quoniam ergo corpus unitur animae ut *perficienti* et *moventi* et *ad beatitudinem sursum tendenti*[5]; ideo, ut conformaretur animae *vivificanti*, habuit *complexionem* aequalem non a *pondere*, vel *mole*, sed ab *aequalitate naturalis iustitiae*, quae disponit ad nobilissimum modum vitae. — Ut autem conformaretur *moventi* per multiformitatem potentiarum, habuit *multiformitatem organorum* cum summa venustate et artificiositate et ductibilitate; sicut patet in facie et in manu, quae est « organum organorum[6] ». — Ut autem conformaretur animae *sursum tendenti ad caelum*, habuit *rectitudinem staturae* et caput sursum erectum; ut sic corporalis rectitudo mentali rectitudini attestaretur.

Item sapientia. Distinctio. Membrum 1.

Membrum 2. Membrum 3.

Postremo, ut in homine manifestaretur Dei *bonitas* et benevolentia, ideo fecit hominem absque omni macula et culpa et absque omni poena sive miseria. Cum enim primum principium simul sit *optimum* et *iustissimum*; quia *optimum*, non debuit facere hominem nisi bonum, ac per hoc innocentem et rectum[7]; quia *iustissimum*, poenam non debuit infligere ei qui nullum omnino habebat peccatum: ac per hoc tale corpus constituit illi animae rationali, quod ita sibi esset *obtemperans*, ut nulla esset in eo pugna rebellionis, nulla pronitas libidinis, nulla imminutio vigoris, nulla corruptio mortis; ita etiam esset *animae conforme*, ut, sicut anima erat innocens, et tamen poterat cadere in culpam, sic corpus esset impassibile, et tamen posset cadere in poenam; et ideo « poterat non mori, et poterat mori[8] »; poterat habere sufficientiam, et poterat habere indigentiam; poterat animae obtemperare, et poterat etiam adversus eam rebellionem et pugnam habere.

Item bonitas. Status primitivus.

Et propterea in statu illo corpus erat tale, ut ab eo fieret *decisio seminalis* ad propagationem prolis per adminiculum sexus muliebris pariter comprincipiantis; fieret etiam *humoris nutrimentalis consumtio* per actionem caloris; fieret etiam nihilominus *restauratio* per alimentum lignorum paradisi, restaurato per lignum vitae, seu praeservato humido radicali; quod quidem lignum hanc virtutem habuit, ob quam, ut dicit Augustinus[9], fuit non solum in cibum, verum etiam in Sacramentum. — Incorruptio igitur et immortalitas corporis Adae principaliter veniebat ab *anima* sicut a continente et influente, a *corporis bona et aequali complexione* sicut a disponente et suscipiente, a *ligno* autem *vitae* sicut a

De muliere socia et ligno vitae. Origo immortalitatis.

---

[1] Gen. 2, 7. — Pro *orthodoxae* plures codd. *orthodoxam*.

[2] S habet *per*.

[3] Gen. 2, 9. — De formatione corporis humani eiusque proportionalitate cfr. II. Sent. d. 17. a. 2. q. 1-3; de productione corporis mulieris de latere viri vide ibid. d. 18. a. 1. q. 1; de immortalitate corporis agitur ibid. d. 19. a. 2. q. 1. seq., et de propagatione eius ibid. d. 20. per totam. — Inferius pro *per* I O U V *et*. Subinde post *sapientissimum* L U V addunt et *benevolentissimum*.

[4] Utpote supremae species substantiae.

[5] Cfr. cap. praeced. — De aequalitate *a pondere* et *a iustitia* cfr. II. Sent. d. 17. a. 2. q. 3.

[6] Aristot. supra pag. 161, nota 2. allegatus. — De seq. propositione cfr. Alex. Hal., S. p. II. q. 81. m. 2, qui ad ipsam confirmandam praeter alios adducit Ovid., I. Metamorph. v. 84-86, et August., 83 Qq. q. 51. n. 3. — Inferius pro *mentali* Q S *mentis*.

[7] Eccle. 7, 30: Solummodo hoc inveni, quod fecerit Deus hominem rectum. Cfr. supra pag. 225, nota 1. — August., III. de Lib. arb. c. 18. n. 51: Omnis autem poena, si iusta est, peccati poena est etc. — Superius I L M omittunt *et culpa*, non pauci codd. et 2 autem *macula et*.

[8] August., VI. de Gen. ad lit. c. 25. n. 36. Cfr. II. Sent. lit. Magistri, d. XIX. c. 1. seqq. — Inferius fide B II Q (M a secunda manu) supplevimus *animae*, et subinde fide A B D F II I M S *etiam adversus eam* (Q *etiam adversus animam*).

[9] Libr. VIII. de Gen. ad lit. c. 4. n. 8: Erat ei ergo in lignis ceteris alimentum, in illo autem Sacramentum. Cfr. XIII. de Civ. Dei, c. 20. et VI. Op. imperf. contra Iulian. c. 30. — De *humido radicali* vide tom. I. pag. 316, nota 12. verba Scoti. — E II legunt: *Fuit non solum in sustentationis cibum, verum etiam in Sacramentum; et hoc propter latentem virtutem eius, qua scilicet praeter sustentationem ipsius manifestam occultam virtutem, conservandi scilicet ipsos et omnes posteros, habuit, ne veterascerent et vetustate perirent.* Inferius pro *complexione* multi codd. et 2 *compositione*.

vegetante et adminiculante, a *regimine* vero *divinae providentiae* sicut interius conservante et exterius protegente.

Cap. XI.

De productione hominis quantum ad totum coniunctum.

Theses quinque. De *toto* autem *homine* in paradiso collocato [1] haec tenenda sunt, scilicet quod datus est ei duplex *sensus*, scilicet interior et exterior, mentis et carnis. — Datus est ei duplex *motus*, scilicet imperativus in voluntate et exsecutivus in corpore. — Datum est ei duplex *bonum*, unum visibile, alterum invisibile. — Datum est ei duplex *praeceptum*, scilicet *naturae* et *disciplinae*; praeceptum *naturae*: *Crescite et multiplicamini* [2]; praeceptum *disciplinae*: *De ligno scientiae boni et mali ne comedas.* — Iuxta quae datum est sibi *quadruplex adiutorium*, scilicet scientiae, conscientiae, synderesis et gratiae, ex quibus sufficienter habuit, ut posset stare in bono et proficere et a malo cavere et declinare.

Ratio. Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia primum principium fecit mundum istum sensibilem ad declarandum se ipsum, videlicet ad hoc, quod per illum tanquam per speculum et vestigium reduceretur homo in Deum [3] artificem, amandum et laudandum. Et secundum hoc duplex est *liber*, unus scilicet scriptus *intus*, qui est aeterna Dei ars et sapientia; et alius scriptus *foris*, mundus scilicet sensibilis. Cum igitur esset una creatura, quae sensum habebat *intus* ad cognitionem libri *interioris*, ut Angelus; et alia, quae totum sensum habebat *foris*, ut quodlibet animal brutum: ad perfectionem universitatis debuit fieri creatura, quae hoc sensu duplici esset praedita ad cognitionem libri scripti *intus et foris*, id est Sapientiae et sui operis. Et quia in Christo simul concurrit aeterna Sapientia et eius opus in una persona; ideo dicitur *liber scriptus intus et foris* [4] ad reparationem mundi.

Duplex liber.

Duplex sensus.

Et quia cuilibet sensui respondet motus, ideo duplex datus est homini *motus:* unus secundum instinctum *rationis* in mente, alius secundum instinctum *sensualitatis* in carne [5]. Primi est *imperare*, secundi est *obtemperare*, secundum rectum ordinem; quando autem fit e converso, tunc rectitudo et regimen animae praecipitatur de statu suo.

Duplex motus.

Et quia cuilibet motui et sensui respondet appetitus ad aliquod *bonum*, ideo praeparatum est homini duplex *bonum:* « unum visibile, alterum invisibile; unum temporale, alind aeternum; unum carni, alterum spiritui. Ex his bonis Deus unum dedit, alterum promisit, ut unum gratis possideretur, alterum per meritum quaereretur [6] ».

Duplex bonum.

Et quia frustra datur bonum, nisi custodiatur; frustra promittitur, nisi ad ipsum perveniatur: ideo duplex datum est homini *praeceptum:* unum *naturae* ad custodiendum bonum datum, alterum *disciplinae* ad promerendum bonum promissum, quod nullo modo melius poterat mereri quam per *meram obedientiam. Obedientia* autem *mera* est, quando praeceptum ex se solo obligat, non ex aliqua alia causa; et tale dicitur *praeceptum disciplinae*, quia per ipsum discitur, quanta sit virtus obedientiae, quae suo merito ducit ad caelum, suo vero contrario [7] praecipitat in infernum. Non ergo datum est illud mandatum homini propter indigentiam aliquam, quam Deus haberet de humano obsequio; sed ad dandam viam merendi coronam per meram et voluntariam obedientiam.

Duplex praeceptum.

Quid mera obedientia.

Et quoniam homo ratione naturae defectivae, ex nihilo formatae nec per gloriam confirmatae poterat cadere; benignissimus Deus *quadruplex* ei contulit *adiutorium:* duplex *naturae* et duplex *gratiae.* Duplicem enim indidit rectitudinem ipsi *naturae:* unam ad recte iudicandum, et haec est *rectitudo conscientiae;* aliam ad recte volendum, et haec est *synderesis* [8], cuius est remurmurare contra malum et stimulare ad bonum. — Duplicem etiam superaddidit perfectionem *gratiae:* unam gratiae *gratis datae*, quae fuit scientia illuminans intellectum ad cognoscendum se ipsum, Deum suum et mundum istum, qui factus fuerat propter ipsum; aliam gratiae *gratum facientis*, quae fuit caritas habilitans affectum ad diligendum Deum super omnia et proximum

Quadruplex adiutorium.

De synderesi.

Duplex gratia.

---

[1] Retinuimus cum Vat., 1 et 3 *collocato*, pro quo codd. et 2 *formato;* sed Gen. 2, 8. dicitur: In quo [paradiso] posuit hominem, quem formaverat. Cfr. II. Sent. d. 17. dub. 2, ubi ratio affertur, propter quam homo *extra* paradisum productus sit.

[2] Gen. 1, 28. — Seq. locus est ibid. 2, 17. — Inferius respicitur Ps. 36, 27: Declina a malo et fac bonum. — De duplici bono cfr. II. Sent. lit. Magistri, d. XX. c. 6; de duplici praecepto vide ibid. Comment. dub. 7; de scientia ibid. lit. Magistri d. XXIII. c. 3, et Comment. a. 2; de conscientia et synderesi agitur ibid. d. 39. per totam; de gratia vide ibid. lit. Magistri, d. XXIV. c. 1. seq., d. XXIX. c. 1, et Comment. ibid. a. 1-3. — Inferius pro *sibi* A *ei*, et, pro *sufficienter* C *sufficientiam.*

[3] C D G O Q *rediretur* [N *redirent*] *in Deum.* Aliquanto inferius pro *universitatis* 1 *universi.*

[4] Ezech. 2, 9. Cfr. Apoc. 5, 1. — Eadem expositio habetur apud Hug. a S. Vict., l. de Sacram. p. VI. c. 5, in quo agitur de duplici sensu animae. — Mox pro *mundi* edd. cum aliquot codd. *generis humani.*

[5] Vide II. Sent. d. 24. p. II. dub. 3. — De seq. propositione cfr. ibid. pag. 604, nota 5.

[6] Hugo a S. Vict., l. de Sacram. p. VI. c. 6. Textus originalis plura interscrit. Ibid. et c. 7. fusius exhibentur quae mox de duobus praeceptis proponuntur. De praecepto disciplinae ad *obedientiam* hominis probandam cfr. II. Sent. d. 17. dub. 5, et August., VIII. de Gen. ad lit. c. 6. n. 12. — B *inquireretur*, edd., excepta 2, *acquireretur.*

[7] Edd., excepta 2, *suo autem demerito (?).*

[8] Edd., excepta 2, *rectitudo synderesis.* Superius voci *adiutorium* B praefigit *beneficium sive.*

sicut se ipsum [1]. — Et sic ante lapsum homo perfecta habuit naturalia, supervestita nihilominus divina gratia. Ex quo manifeste colligitur, quod si cecidit, hoc non fuit nisi ex culpa sua, quia obedire contempsit.

Cap. XII.

De completione et ordinatione totius mundi consummati.

Ex praedictis autem colligi potest, quod creatura mundi est quasi quidam *liber*, in quo relucet, repraesentatur et legitur Trinitas fabricatrix secundum triplicem gradum expressionis, scilicet per modum *vestigii*, *imaginis* et *similitudinis*; ita quod ratio *vestigii* reperitur in omnibus creaturis, ratio *imaginis* in solis intellectualibus seu spiritibus rationalibus, ratio *similitudinis* in solis deiformibus; ex quibus quasi per quosdam scalares gradus intellectus humanus natus est gradatim ascendere in summum principium, quod est Deus [2].

Liber cum triplici gradu expressionis.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia, cum omnes creaturae respectum habeant et dependentiam ad suum Creatorem, tripliciter ad ipsum comparari possunt, scilicet aut sicut ad *principium creativum* [3], aut sicut ad *obiectum motivum*, aut sicut ad *donum inhabitativum*. Primo modo comparatur ad ipsum omnis eius *effectus*, secundo modo omnis *intellectus*, tertio modo omnis *spiritus iustus et Deo acceptus*. Omnis enim *effectus*, quantumcumque parum habens de *esse*, habet Deum sicut principium. Omnis *intellectus*, quantumcumque parum habens de lumine, natus est per cognitionem et amorem capere Deum. Omnis autem *spiritus iustus et sanctus* habet donum Spiritus sancti sibi infusum.

Ratio.

Triplex comparatio ad Deum.

Et quoniam creatura habere non potest Deum sicut *principium*, quin *configuretur* ei secundum unitatem, veritatem et bonitatem; nec Deum sicut *obiectum*, quin eum *capiat* per memoriam, intelligentiam et voluntatem; nec Deum sicut *donum infusum*, quin *configuretur* ei per fidem, spem et caritatem, seu triplicem dotem [4]; et prima conformitas est longinqua, secunda propinqua et tertia proxima: hinc est, quod prima dicitur *vestigium* Trinitatis, secunda *imago* et tertia *similitudo*.

Vestigium, imago, similitudo.

Est igitur spiritus rationalis medius inter primam et ultimam, ita quod primam habet inferius, secundam interius, tertiam superius. Et ideo in statu innocentiae, cum imago non erat vitiata, sed deiformis effecta per gratiam, sufficiebat *liber creaturae*, in quo se ipsum exerceret homo ad continendum lumen divinae sapientiae; ut sic sapiens esset, cum universas res videret *in se*, videret *in proprio genere*, videret etiam *in arte*; secundum quod res tripliciter habent *esse*, scilicet in *materia* vel natura propria, in *intelligentia creata* et in *arte aeterna*; secundum quae tria dicit Scriptura [5]: *Dixit Deus: fiat; fecit*, et *factum est*.

Rationalis spiritus est medius.

Triplex visio.

Propter quam triplicem visionem triplicem homo accepit oculum, sicut dicit Hugo de sancto Victore [6], scilicet *carnis*, *rationis* et *contemplationis*: oculum *carnis*, quo videret mundum et ea quae sunt in mundo; oculum *rationis*, quo videret animum et ea quae sunt in animo; oculum *contemplationis*, quo videret Deum et ea quae sunt in Deo; et sic oculo *carnis* videret homo ea quae sunt extra se, oculo *rationis* ea quae sunt intra se, et oculo *contemplationis* ea quae sunt supra se. Qui quidem oculus *contemplationis* actum suum non habet perfectum nisi per gloriam, quam amittit per culpam, recuperat autem per gratiam et fidem [7] et Scripturarum intelligentiam, quibus mens humana purgatur, illuminatur et perficitur ad caelestia contemplanda; ad quae lapsus homo pervenire non potest, nisi prius defectus et tenebras proprias recognoscat; quod non facit, nisi consideret et attendat ruinam humanae naturae.

Triplex oculus.

Notandum.

---

[1] Respicitur Matth. 22, 37. seqq. — Inferius post *non* I, 3 cum nonnullis codd. addunt *aliunde*, et pro *obedire* S substituit *obedientiae regimen*.

[2] Vide I. Sent. d. 3. p. I. q. 2; p. II. a. 1. q. 1. ad 5. et II. Sent. d. 16. a. 2. q. 3. — Pro *summum* nonnulli codd., ut I L M, *suum*.

[3] B H P Q *causativum*. — De his cfr. supra pag. 24. col. 1.

[4] Cfr. IV. Sent. d. 49. p. I. q. 3. in corp.

[5] Gen. 1, 3. seqq. Cfr. August., II. de Gen. ad lit. c. 8. n. 16-20; IV. c. 29. n. 46. et c. 31. n. 48. Vide etiam supra pag. 204, nota 9.

[6] Libr. I. de Sacram. p. X. c. 2. — Pro *animum* et *animo* A *animam* et *anima* (textus originalis *se ipsam* et *ipsa*).

[7] Hugo a S. Vict., loc. cit.: Postquam autem tenebrae peccati in illam [animam] intraverunt, oculus quidem contemplationis exstinctus est, ut nihil videret... Fides ergo necessaria est, qua credantur quae non videntur etc. — Mox respiciuntur tres actus hierarchici, scil. purgare etc.; cfr. supra pag. 225, nota 6. — Pro *et sic* post *Deo* I L Q *ut sic*, B *ut sicut*; deinde pro *amittit* codd., excepta 2, *amisit*, quae etiam in fine cap. cum uno alteroque cod. *diligenter*.

PARS TERTIA.

De corruptela peccati.

Cap. I.

De origine mali in communi.

Praedeterminatis igitur aliquibus breviter de Trinitate Dei et creatura mundi, restat nunc, aliqua breviter tangere de corruptela peccati. De qua in summa tenendum est, quod peccatum non est *essentia* aliqua, sed *defectus et corruptela*, qua scilicet corrumpitur *modus, species* et *ordo* in voluntate creata [1]; ac per hoc corruptio peccati est ipsi bono *contraria*, nec tamen habet *esse* nisi in bono nec *ortum* trahit nisi a bono, quod quidem est liberum voluntatis arbitrium; et ipsum nec est summe malum, cum possit velle bonum; nec summe bonum, cum possit declinare in malum.

De peccato in genere.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia primum principium, cum sit ens *a se ipso*, non ab alio, necesse est, quod sit ens *propter se ipsum*, ac per hoc summe bonum, nullum prorsus habens defectum. Non est igitur aliquid nec esse potest, quod sit primum et summe malum, quia primum principium dicit summum *complementum*, et summum malum *defectum* dicit permaximum. Quoniam igitur primum principium, ut summe ens et completum [2], nec deficere potest in essendo nec in operando; nec *summe* malum est nec *aliquod* malum est nec aliquo modo malum *principiare* potest. — Quia tamen omnipotens est, potest bonum de *non-esse* in *esse* deducere, etiam sine adminiculo alicuius materiae. Quod et fecit, cum creaturam finxit, cui dedit *esse, vivere, intelligere* et *velle;* quae quidem, quia a summo bono fuit secundum triplicis causae habitudinem [3]; oportuit, quod haberet in sua substantia et voluntate *modum, speciem* et *ordinem*. Nata ergo fuit agere opera sua *a Deo* et *secundum Deum* et *propter Deum*, et hoc secundum modum, speciem et ordinem sibi insitum.

Ratio.

Non est primum et summe malum.

Nec Deus malum facere potest.

Creavit bonum, quod haberet tria in substantia et voluntate.

Sed quia de nihilo fuit et defectiva, potuit *deficere* ab agendo *propter Deum*, ut aliquid faceret propter *se*, non propter Deum, ac per hoc nec *a Deo* nec *secundum Deum* nec *propter Deum;* et hoc est *peccatum*, quod est *modi, speciei* et *ordinis* corruptivum; quod, quia defectus est, non habet causam *efficientem*, sed *deficientem*, videlicet defectum voluntatis creatae [4].

Quomodo fiat defectus et peccatum.

Quia vero corruptio est et non nisi boni; et omnis corruptio in re corruptibili est: ideo non est nisi in bono; ac per hoc, cum voluntas libera corrumpat in se ipsa modum, speciem et ordinem, deficiendo a vero bono, peccatum omne in quantum huiusmodi et est *a voluntate*, sicut a prima origine, et est *in voluntate*, sicut in proprio subiecto; quod quidem facit voluntas, quando sua defectibilitate, mutabilitate et vertibilitate, spreto bono indeficiente et incommutabili, bono commutabili inhaerescit [5].

Non est nisi a bono et in bono.

Ex quibus colligitur, quod « peccatum non est appetitio malarum rerum, sed desertio meliorum »; et ideo in appetitu voluntatis est *modi, speciei et ordinis corruptivum*, ac per hoc « adeo voluntarium, quod si non est voluntarium, iam non est peccatum ». — His autem praeintellectis, manifeste cadit impietas Manichaeorum [6] ponentium summe malum omnium malorum principium primum. Apparet etiam, quae sit mali origo, et quid sit mali subiectum.

Corollarium.

Cadit error Manichaeorum.

Cap. II.

De primorum parentum tentatione.

Ad intelligendum autem, qualiter corruptela peccati introivit in mundum, considerare oportet *lapsum* primi parentis, *traductionem* culpae originalis et *ortum* seu radicem peccati actualis. — Circa *lapsum* igitur primi parentis haec tria nobis consideranda occurrunt, scilicet *tentatio* diabolica, *culpa* commissa et *poena* inflicta [7].

Tria consideranda.

Circa primum iterum tria.

---

[1] August., XI. de Civ. Dei, c. 9: Mali enim nulla natura est, sed amissio boni *mali* nomen accepit. Lib. de Natura boni, c. 4: Quod [malum] nihil aliud est quam corruptio vel modi, vel speciei, vel ordinis naturalis. — De hoc cap. cfr. II. Sent. d. 25. p. II. q. 3; d. 34. et 35. per totam. — Superius voci *essentia* B praefigit *natura vel.*

[2] S *ut summe ens, ut summe bonum et complementum*, qui etiam inferius voci *omnipotens* praemittit *spiritus*. Subinde pro *deducere* plures codd. *producere*, A *reducere*, P *ducere*.

[3] Scil. efficientis, formalis seu exemplaris et finalis; cfr. I. Sent. d. 3. p. I. dub. 3.

[4] August., XII. de Civ. Dei, c. 7: Nemo igitur quaerat efficientem causam malae voluntatis. Non enim est efficiens, sed deficiens.

[5] Ut insinuat August., II. de Lib. Arb. c. 19. n. 53. Cfr. II. Sent. d. 35. dub. 6, ubi etiam seq. definitio peccati ab August., de Natura boni, c. 34. et 36, data affertur. Subinde proponitur sententia August., de Vera Relig. c. 14. n. 27; de qua vide supra pag. 188, nota 6.

[6] Cfr. II. Sent. d. 1. p. I. a. 2. q. 1. et d. 34. a. 2. q. 1.

[7] De his tribus agitur in hoc et 2 seqq. capp.; de peccato originali c. 5-7; de actuali c. 8-11.

Haec autem de *tentatione* tenenda sunt, quod cum Deus hominem condidisset in felicitate paradisi in duplici sexu, virili scilicet et muliebri; diabolus invidens homini, assumta specie serpentina, aggressus est mulierem, primo *quaerendo: Cur praecepit vobis Deus, ne comederetis* [1]? secundo *asserendo: Nequaquam moriemini;* tertio *promittendo: Eritis sicut dii, scientes bonum et malum;* volens ista tentatione deiicere mulierem infirmiorem et per illam postea prosternere sexum virilem; quod et fecit, Domino permittente.

Diabolus fecit tria.

Ratio antem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia, sicut primum principium est potentissimum in producendo, sic etiam est rectissimum in gubernando; et ideo « res, quas condidit, ita administrat, ut tamen eas agere proprios motus sinat [2] ».

Ratio.

Quoniam ergo homo sic factus erat, ut per victoriam pugnae perveniret ad praemium quietis aeternae; licet Deus sciret, hominem tentationi succumbere, debuit tamen permittere, hominem tentari ab eo qui *sciret, posset* et *vellet* [3]. — Quoniam igitur diabolus, qui prius erat sciens et rectus, per superbiam cadendo factus est versutus et invidus; et ideo per invidiam tentare *volebat* et per astutiam *sciebat:* ideo tentavit, iuxta quod *potuit,* et Deus permisit. Quod ergo in tentando speciem serpentinam assumsit, hoc fuit dispensationis divinae, ut non solum posset deprehendi eius versutia, verum etiam ex illa effigie versutia diabolica in tentando innotescere posset cunctis filiis Adae.

Tentationem permittere congruit.

Diabolus tentare scivit, voluit et potuit.

Rursus, quod tentavit de praecepto *disciplinae* [4], hoc similiter fuit dispensationis divinae, ut, sive vinceretur, sive vinceret, cunctis innotesceret meritum obedientiae, sive demeritum inobedientiae. — Quod autem incepit a *muliere,* hoc fuit versutiae suae, quia facilius est deiicere minus fortem; unde versutia hostis ex infirmiori parte aggreditur civitatem.

Contra praeceptum disciplinae.

Primo mulierem.

Similiter *modus,* quo in tentatione processit, magnae fuit versutiae, quia *experiendo, impellendo* et *alliciendo* processit. *Experientiam* enim sumsit in interrogatione, *impulit* in assecuratione, *allexit* autem in promissione. Primo enim *interrogavit* de causa mandati, ut rationem duceret in dubium; secundo, dubitatione habita: *Ne forte moriamur* [5], *assecuravit,* ut irascibilem duceret in contemptum; tertio, *promisit,* ut concupiscibilem duceret in appetitum, et sic his tribus modis libertatem arbitrii traheret ad consensum, quae facultas est *rationis et voluntatis,* complectens nihilominus tres praedictas vires, rationalem, irascibilem et concupiscibilem [6]; respectu quarum diabolus allexit mulierem per triplex appetibile, scilicet per *scientiam,* quae est appetibilis rationali; per *excellentiam* ad modum Dei, quae est appetibilis irascibili; per *suavitatem ligni,* quae est appetibilis concupiscibili. Et sic tentavit omne, quod erat in muliere tentabile, per omne illud, per quod poterat in tentationem induci, quod est triplex appetibile mundi, scilicet *concupiscentia carnis, concupiscentia oculorum et superbia vitae* [7]; secundum quae tria attenditur omnis tentationis origo, sive a mundo, sive a carne, sive a diabolo.

Tres gradus in tentando.

Tres modi.

Cap. III.

De primorum parentum transgressione.

De *culpa* vero primorum parentum haec tenenda sunt, quod mulier, consentiens tentationi diabolicae, appetiit *scientiam* et *excellentiam* ad modum Dei, appetiit nihilominus experiri *suavitatem ligni* vetiti; et tandem incidit in *transgressionem* praecepti. — Nec hoc contenta, offerendo fructum ligni vetiti, induxit virum, qui, nolens delicias suas contristare, mulierem non corripuit, sed potius consensum praebuit male suadenti; et oblatum pomum gustando, factus est transgressor divini mandati [8].

De peccato mulieris.

De peccato viri.

Ratio antem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia; cum a primo principio, ut supra [9] dictum fuit, datus esset homini duplex *sensus* et *appetitus* respectu duplicis *libri* et respectu duplicis *boni,* ut secundum libertatem arbitrii homo posset ad utrumque converti; mulier, audita suggestione serpentis exteriori, non recurrit ad librum *interiorem,* qui legibilem se praebet recto iudicio rationis; sed *sensum* suum circa *exteriorem* librum tenuit et circa *exterius bonum* negotiari coepit. Et quia *sensus* eius non accessit ad verum infallibile, *appetitus* eius converti coepit ad bonum commutabile. *Appetiit* ergo quod diabolus promisit, et ideo consensit, ut faceret quod suggessit. Appetendo igitur excellentem *scien-*

Ratio.

Quomodo mulier peccavit.

---

[1] Gen. 3, 1. Vulgata *ut non* pro *ne.* — Seq. locus est ibid. v. 4: Nequaquam morte [ita etiam I] moriemini; tertius ibid. v. 5. — Cfr. II. Sent. lit. Magistri, d. XXI. c. 1. seqq., et Comment. a. 1. q. 1-3.

[2] August., VII. de Civ. Dei, c. 30. Cfr. supra pag. 218, nota 3. — Superius ante *in producendo* cdd., excepta 2, ponunt *in operando sive.*

[3] Vide II. Sent. lit. Magistri, d. XXIII. c. 1, et Comment. a. 1. q. 1. seq.

[4] De quo supra p. II. c. 11. — Inferius pro *versutia* V *versutus.*

[5] Gen. 3, 3. — Paulo ante pro *rationem* P *rationalem,* et aliquanto superius pro *magnae* edd. cum pluribus codd. *maximae.*

[6] Vide II. Sent. d. 25. p. I. q. 6. ad 2.

[7] Epist. I. Ioan. 2, 16. — De praecedentibus cfr. Gen. 3, 5. seq., et de variis speciebus tentationum vide II. Sent. d. 21. a. 2. et dub. 3. — Edd. cum pluribus codd. *scilicet secundum concupiscentiam carnis, concupiscentiam oculorum et superbiam vitae* (A II et 2 *per* pro *secundum*). Pro *mundi* P *menti.* Superius post *ligni* E addit *vetiti.*

[8] Cfr. II. Sent. lit. Magistri, d. XXII. c. 1-4, et Comment. a. 1.

[9] Partis II. c. 11. — Inferius post *sed* edd. cum aliquot codd. addunt *potius,* et verbo *negotiari* E praemittit *evagari vel* (II *vagari* pro *negotiari*).

tiam, erecta est in *superbiam*, et erecta in *superbiam*, hoc ipso illecta est ad *gulam*; ac per hoc tertio prostrata est per *inobedientiam*. Primum fuit in *mente*, secundum in *sensualitate*, tertium in *operatione* [1]. — Et sicut *tentatio*, ab *inferiori* incipiens, pervenit usque ad summum, quia ab auditu per appetitum venit ad consensum; sic e converso *deordinatio*, a *superiori* incipiens, pervenit usque ad imum et fecit unum peccatum consummatum, quod in humana natura omnis peccati initium est et origo malorum.

Via deordinationis.

Nam mulier illecta illexit virum, qui similiter ad *librum exteriorem* conversus et ad *bonum commutabile*, nimis appretiando mulieris consortium et suae societatis solatium, nec mulierem voluit *corripere* nec proprias delicias *contristare*. Et quoniam debuit eam *corripere* et non corripuit, idcirco imputatur ei peccatum mulieris. Quia vero noluit suas delicias *contristare*, a se repellendo mulierem; incepit nimium se ipsum diligere, ac per hoc recedens a divina amicitia incidit in *gulam* et *inobedientiam*.

Quomodo vir peccaverit.

Fuit ergo transgressio praecepti utrique communis, licet ex alia et alia causa, quia non vir, sed *mulier seducta fuit* [2]; in utroque tamen, scilicet viro et muliere, fuit deordinatio a summo usque ad imum, quia primo in *mente* sive in ratione, deinde in *sensualitate* et postremo in *opere*. Ideo enim uterque prostratus fuit per *inobedientiam* et illectus per *gulam*, quia uterque erectus fuit in *superbiam*, mulier quidem appetendo et ambiendo quod nondum acceperat, vir nimis amando et appretiando quod iam habebat; unde mulier manducando credidit sublimari, Adam vero, existimans se aliquid magnum et Deo carum, minus graviter puniri. Nondum enim expertus fuerat rigorem divinae severitatis [3]. — Et sic uterque, dum inordinate se erexit *supra se*, cecidit miserabiliter *infra se* a statu innocentiae et gratiae ad statum culpae et miseriae.

De peccato utriusque.

Cap. IV.

De primorum parentum punitione.

De *poena* autem primis parentibus inflicta hoc tenendum est, quod vir et mulier statim post *culpam* senserunt *poenam* rebellionis et erubescentiae in carne; et ideo ad coopericndum verenda *fecerunt sibi perizomata* [4]. — Post autem divino iudicio *vir* incurrit poenam *laboris* et angustiae, poenam *famis* et indigentiae, poenam *mortis* et resolutionis in cinerem; sicut dicit Scriptura: *Maledicta terra in opere tuo* etc. — *Mulieri* autem *duplicata* est poena, quia inflicta est ei poenalitas multiplicium *aerumnarum* in conceptu, poena *dolorum* in partu, poena quoque *subiectionis* ad virum in convictu; ac per hoc, secundum quod apparet, satis graviter punitum fuit illud peccatum, scilicet ligni vetiti esus, licet fuerit faciliter perpetratum.

Poena 1.

Poena 2. multiplex.

Poena mulieri duplicata.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia, cum primum principium sit providentissimum in gubernando et rectissimum in praesidendo, nihil prorsus in universo dimittit inordinatum; et quia culpa recte ordinatur in poena, ideo statim in primis parentibus *dedecus peccati* subsecutum est *decus iudicii*, ut quod inordinatum fuit cadendo ab ordine naturae caderet statim in ordinem iustitiae. Ille enim duplex ordo sic cuncta complectitur, ut quod ab uno ceciderit in alterum relabatur [5].

Ratio.

Poena reordinat.

Quoniam ergo uterque parens, superbiendo in mente et gustando in carne, inobediens fuit suo superiori, iusto Dei iudicio factum est, ut sibi fieret *inobediens* suum inferius, et maxime quantum ad partes illas, secundum quas est coniunctio utriusque sexus, quae sunt membra deservientia virtuti generativae. Et quia hoc inerat eis non ex natura, sed ex propria culpa; ideo erubescebant et cooperiebant se.

De poenat.

---

[1] Plures codd. et edd. *opere*. Aliquanto inferius voci *malorum* A praefigit *omnium*, et pro *illexit* M N *allexit*.

[2] Epist. I. Tim. 2, 14: Et Adam non est seductus, mulier autem seducta in praevaricatione fuit. — Inferius pro *fuit in superbiam* K L M P Q U V *per superbiam*.

[3] August., XIV. de Civ. Dei, c. 11. n. 2: Inexpertus divinae severitatis [Adam] in eo falli potuit, ut veniale crederet esse commissum... Etsi credendo [serpentis verbo] non sunt ambo decepti, peccando tamen ambo sunt capti et diaboli laqueis implicati. — Edd. *divinae iustitiae et severitatis*, quae etiam paulo ante *credidit se puniendum* pro *puniri*. Pro *aliquid magnum* A Q et 2 *aliquem magnum*. Mox plures codd., inter quos A L M S T, omittunt *inordinate*, et D L O Q T U *in statum* pro *ad statum*.

[4] Gen. 3, 7. — Seq. locus est ibid. v. 17. Poena *mulieris* insinuatur ibid. v. 16. — Cfr. Alex. Hal., S. p. II. q. 105. per totam. — In principio cap. secuti sumus S, dum alii codd. omittunt vel *primis parentibus inflicta*, vel *primis parentibus*, alii cum edd. substituunt *primorum parentum* (omisso *inflicta*). Inferius pro *resolutionis in cinerem* R *incinerationis* (Q ib addit *vel incinerationis*), qui etiam inferius pro *scilicet ligni vetiti esus* substituit *inobedientiae primorum parentum* (D addit ibi *vel inobedientiae primorum parentum*). Pro *licet fuerit* multi codd. *licet esset*.

[5] Boeth., IV. de Consol. prosa 6: Ordo enim quidam cuncta complectitur, ut quod ab assignata ordinis ratione discesserit, hoc idem, licet in alium, tamen in ordinem relabatur, ne quid in regno providentiae liceat temeritati. August., Epist. 140. (alias 120.) c. 2. n. 4: Qui enim iniuste se ordinat in peccatis, iuste ordinatur in poenis. Cfr. supra pag. 224, nota 8. et I. Sent. d. 46. q. 3. seq. — Secuti sumus A D E S, alii codd. et edd. *in* [Vat., I et 3 *statim in*] *alteram differentiam* [T *partem*] *relabatur*. Il quaedam nullius momenti addit. Superius post *in poena* edd. cum uno alteroque cod. addunt: convenientius enim iniustus dolet [2 addit *tantum*] in supplicio, quam [A *qui*] laetatus [2: *quantum delectatus*] est in delicto, quoniam melius est dolere damnum salutis, quam laetari in damno acquitatis.

Rursus, quia vir, spreto summo delectabili, quaesivit in carne delectari; ideo iusto Dei iudicio inflictus est ei *labor* et *defectus famis et sitis*.

De poena 2. multiplici.

Postremo, quia propter bonum carnis separari elegit a bono mentis, ideo iusto Dei iudicio anima invita separatur a carne per *mortem* et *incinerationem;* ac per hoc, sicut Deus dederat homini secundum ordinem naturae corpus *subiectum* animae, *propagabile* sine libidine, *vegetabile* sine defectione, *immutabile* sine morte interveniente; sic, homine peccante, secundum ordinem institiae factum est [1]; ut subtraheret cuncta praedicta et infligeret opposita; ut sic culpa non remaneret impunita et inordinata, quod nequaquam pati debet divina providentia.

Et quoniam a muliere peccatum sumsit exordium; ideo poena ipsius *geminatur*. Quia enim superbiens fuit in mente, incurrit *subiectionem;* quia vidit et appetiit lignum ad vescendum suave, incurrit *dolorem;* postremo, quia fregit iugum obedientiae, incurrit vinculum et pondus *multiplicis aerumnae*.

De poena mulieris.

Et sic patet, quanto ordine divinae providentiae inflictae sunt multiplices poenae *viro* et duplicatae in *muliere*, ut sic «dedecus peccati non esset sine decore iustitiae [2]».

Cap. V.

De originalis peccati corruptione.

Post lapsum primi parentis dicenda sunt aliqua de *traductione* peccati originalis. Circa quod primo considerandus est modus *corruptionis*, secundo modus *traductionis*, tertio modus *curationis* [3].

Modus autem, quo genus humanum per originale peccatum *corrumpitur*, hic est. Nam quilibet per concubitum generatus nascitur natura *filius irae* [4], quia privatus rectitudine originalis iustitiae; propter cuius absentiam incurrimus quantum ad *animam* quadruplicem poenam, scilicet *infirmitatem, ignorantiam, malitiam* et *concupiscentiam;* quae quatuor inflicta sunt propter originale peccatum; quas sane poenas spirituales comitatur in *corpore* multiplex poenalitas, multiplex defectus, multiplex labor, multiplex morbus et multiplex dolor. Ad has poenas subsequitur poena *mortis* et *incinerationis*, poena *carentiae visionis Dei* et amissionis gloriae caelestis, non solum in adultis, verum etiam in parvulis non baptizatis; qui quidem parvuli «poena mitissima [5]» inter ceteros puniuntur, quia solam poenam *damni* habent sine poena *sensus*.

De culpa originali. De poena quoad animam. Quoad corpus. Poena mortis. Amissio gloriae.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia, cum primum principium omnia agat *a se* et *secundum se* et *propter se;* necesse est, ipsum esse optimum et rectissimum, ac per hoc piissimum et iustissimum; et inde est, quod *universae viae eius misericordia et veritas* [6] sive iudicium. Si autem Deus *a principio* hominem in tantis miseriis condidisset, nec pietas esset nec iustitia, quod scilicet tanta opus suum opprimeret miseria, nulla praecedente culpa. Similiter, si tantis miseriis repleret *nos* vel repleri permitteret sine culpa, nec pie nec iuste gubernaret nos divina providentia. Si igitur certissimum est, primum principium et in *producendo* et in *providendo* rectissimum et clementissimum esse; necesse est, quod taliter genus humanum *fecerit*, ut a principio nulla esset in eo nec *culpa* nec *miseria;* necesse est etiam, quod taliter *administret*, ut non permittat in nobis esse miseriam nisi propter aliquam culpam praeambulam. Quoniam igitur certissimum est, quod a nostra origine multiplicem contrahimus miseriam *poenae;* certum est, quod omnes nascimur *natura filii irae*, ac per hoc privati rectitudine originalis iustitiae, quam privationem vocamus *culpam originalem* [7].

Deus fecit hominem sine culpa et miseria. Poena indicat culpam originalem.

Et quia omnis *culpa* dicit recessum a bono incommutabili et accessum ad bonum commutabile [8]; et *recedere* a bono incommutabili est recedere a summa virtute, veritate et bonitate; *accedere* autem ad bonum commutabile est plus debito tendere in illud per amorem: hinc est, quod perdens originalem institiam incurrit *infirmitatem, ignorantiam, malitiam* et *concupiscentiam*.

Poena quoad animam.

Rursus, quia deserens bonum incommutabile propter bonum commutabile efficitur indignus utroque: hinc est, quod ratione carentiae originalis iustitiae perdit anima [9] quietem temporalem in *corpore* per multiplicem *corruptionem* et *mortem*, et tandem separatur a visione lucis aeternae, amittendo *felicitatem gloriae* tam in anima quam in corpore.

Poenae aliae.

Postremo, quia *carentia* huius iustitiae in nascentibus non est per motum voluntatis propriae nec

Poena parvulorum.

---

[1] Plurimi codd. et 2 omittunt *factum est, ut*, quae lectio eligi posset, si etiam in codd. mox substitueretur *subtraxit* et *inflixit*. [Pro *homine peccante* F *homini peccanti*, B M *ab homine peccante*]. Inferius vocibus *divina providentia* Q U interserunt *sapientia et* [U *vel*], et pro *ipsius geminatur* edd. cum uno alteroque cod. *eius debuit duplicari* [Q addit *et geminari*, 2 substituit *multiplicari*].

[2] Secundum August.; vide supra pag. 224, nota 8. — Edd. solae addunt: *Tanta est enim beatitudo iustitiae, ut nemo ab ea nisi ad miseriam possit abscedere.*

[3] De his agitur hic et 2 seqq. capp.

[4] Eph. 2, 3: Eramus natura filii irae, sicut et ceteri. — Quomodo peccatum originale secundum Anselmum consistat in privatione originalis iustitiae, explicatur II. Sent. d. 30. a. 2. q. 1. — De quadruplici poena secundum Bedam vide ibid. d. 22. dub. 2.

[5] Ut dicit August., Enchirid. c. 93. n. 23. Cfr. II. Sent. d. 33. a. 3. q. 1. seq.

[6] Psalm. 24, 10.

[7] Vide II. Sent. d. 30. a. 1. q. 1. seq.

[8] Cfr. supra pag. 231, nota 5.

[9] B *homo*.

per actualem delectationem; hinc est, quod originali peccato non debetur post hanc vitam poena *sensus* in gehenna, pro eo quod non supra conditum, sed citra punit divina iustitia, quam semper comitatur superabundans misericordia. — Hoc credendum est sensisse beatum Augustinum [1], licet verba eius exterius propter detestationem erroris Pelagianorum, qui aliqualem felicitatem eis concedebant, aliud sonare videantur. Ut enim eos reduceret ad medium, abundantius declinavit ad extremum.

De opinione Augustini.

Cap. VI.

De originalis peccati transfusione.

Modus autem *traductionis* peccati originalis hic est, quod licet *anima* non sit ex tradice, originalis tamen *culpa* ab anima Adae transit ad animas posterorum, mediante carne per concupiscentiam generata, ita quod, sicut ab anima peccante infecta fuit caro Adae et prona effecta ad libidinem, sic, per libidinem seminata et secum trahens infectionem vitiosam, inficit et vitiat animam; quae quidem infectio in anima non tantum est *poena*, verum etiam *culpa*. Et sic persona corrumpit naturam, et natura corrupta corrumpit personam [2], salva in omnibus divina iustitia, cui nullo modo potest imputari infectio animae, licet eam creando infundat et infundendo iniat cum carne infecta.

Mediante carne fit transfusio originalis.

Notandum.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia, cum primum principium hominem fecerit ad suam imaginem propter sui ipsius expressionem; sic condidit eum ex parte *corporis*, ut omnes homines propagarentur a primo homine tanquam ab uno radicali principio; sic ex parte *animae*, ut propter expressam similitudinem, tam in essendo et durando quam intelligendo et amando, immediate emanarent omnes spiritus rationales ab ipso Deo tanquam a primo principio et immediato. Et quoniam *spiritus*, tanquam excellentior, magis accedit ad primum principium; sic condidit Deus hominem, ut spiritus corpori praeesset, et corpus subesset spiritui creato, quamdiu ille obediret [3] Spiritui increato; et econtra, si spiritus non obediret Deo, iusto Dei iudicio *corpus* sumn inciperet sibi rebellare; quod et factum est, cum Adam peccavit.

Ratio.

Origo corporum et animarum.

Iustitia originalis.

Sicut igitur, si Adam stetisset, corpus sumn obediens spiritui fuisset, et tale ad posteros transmitteret, et Deus illi animam infunderet, ita quod, unita corpori immortali et sibi obedienti, haberet ordinem iustitiae et immunitatem omnis poenae: sic, ex quo Adam peccavit, et caro facta est rebellis spiritui, oportet, quod talem ad posteros transmittat, et quod Deus animam infundat secundum institutionem primariam; anima vero, cum unitur carni rebelli, incurrit defectum ordinis naturalis iustitiae, quo debebat omnibus inferioribus imperare. Et quia anima carni unita est, oportet, quod ipsum trahat, vel trahatur ab ipsa; et quia ipsam non potest trahere tanquam rebellem, necesse est, ut ab ipsa trahatur et incurrat *morbum concupiscentiae*. Et sic incurrit simul *carentiam* debitae iustitiae et *morbum* concupiscentiae; ex quibus duobus tanquam ex aversione et conversione dicitur *integrari*, secundum Augustinum et Anselmum, peccatum originale [4].

Transmittenda ad posteros.

Item defectus eius transmittitur.

Deo in peccato originali.

Quoniam ergo ordinatissimum fuit, quod natura humana ita *conderetur*, et quod condita ita *propagaretur*, et quod peccans ita *puniretur*, sicut dictum est prius [5], ita quod in *conditione* servatur ordo sapientiae; in *propagatione*, ordo naturae; in *punitione*, ordo iustitiae: patet, quod non est contra divinam iustitiam, si ad posteros transmittitur culpa.

Concluditur.

Rursus, quia *culpa* originalis in animam transfundi non posset, nisi *poena* rebellionis in carne praecederet; et *poena* non esset, nisi culpa praecessisset; nec *culpa* processit [6] a voluntate ordinata, sed inordinata, ac per hoc non a voluntate divina, sed humana: patet ergo, quod originalis peccati transfusio est a *peccato* primi hominis, non a Deo, non a natura condita, sed a vitio perpetrato. Et sic verum est quod dicit Augustinus [7], quod « peccatum originale non transmittit ad posteros propagatio, sed libido ».

---

[1] In libro de Fide ad Petrum (inter opera August., est Fulgentii), c. 3. n. 36. et 27. n. 70, ubi docetur, parvulos sine baptismatis Sacramento decedentes « interminabilia gehennae supplicia sustinere » et « aeterni ignis supplicio sempiterno puniendos ». Cfr. II. Sent. d. 33. a. 3. q. 1. arg. 1. et 2. ad oppos. — August., I. contra Duas Epist. Pelagian. c. 22. n. 40: Novimus, quomodo non secundum Paulum Apostolum, sed secundum Pelagium haereticum ista dicatis, parvulis videlicet baptismum necessarium non propter remissionem peccatorum, sed tantummodo propter regnum caelorum. Datis enim eis extra regnum Dei locum *salutis et vitae aeternae*, etiam si non fuerint baptizati etc. — Inferius cum edd., excepta 2, et codd., exceptis A S, retinuimus *aliqualem* pro *aliquam*. Subinde ex codd. A E S T et 2 substituimus *sonare* pro *sentire* (D H *sonare vel sentire*). Verba *Ut enim... extremum* desiderantur in multis codd.

[2] Anselm., de Conceptu virgin. et orig. pecc. c. 23: Sic spoliavit persona naturam bono iustitiae in Adam, et natura egens facta omnes personas, quas ipsa de se procreat, eadem egestate peccatrices et iniustas facit. — De modo traductionis cfr. II. Sent. d. 31. per totam; quod originale peccatum non tantum sit poena, sed etiam culpa, ostenditur ibid. d. 30. a. 1. q. 2; de aequitate divini iudicii in infusione animae agitur ibid. d. 32. a. 3. — In principio, seq. cap. pro *hic est* 2 *est talis*, aliae edd. *videtur esse talis*.

[3] Ita A B S, alii codd. et edd. *subesset*, Q *obediret et subesset*. Inferius pro *factum est* A B et 2 *fecit*, post *stetisset* edd., excepta 2, addunt *in obedientia Dei;* pro *fuisset* edd. cum pluribus codd. *esset*, et pro *transmitteret* P *transmisisset*.

[4] Vide II. Sent. d. 30. a. 2. q. 1, ubi sententia August. et Anselmi conciliatur.

[5] Hic et cap. praeced. nec non p. II. c. 11.

[6] Codd. et edd. *praecessit;* sed est error.

[7] Potius Fulgentius in libro de Fide ad Petrum, c. 2. n. 16 Cfr. supra pag. 170, nota 3.

Cap. VII.

De originalis peccati curatione.

Postremo, modus *curationis* originalis hic est [1],
Thesis 1. quod sic curatur *culpa*, quod remanet *poena* temporalis, sicut patet in parvulis baptizatis; sic cura-
Thesis 2. tur quantum ad *reatum poenae aeternae*, quod remanet quantum ad *actum et motum concupiscentiae;*
Thesis 3. sic curatur in *parente*, quod nihilominus ab eo qui curatus est per baptismum, transmittitur in *prolem*
Thesis 4. originale peccatum; sic tollitur originalis peccati *macula*, quod remanet *sequela*, cum qua oportet pugnare, quamdiu vivimus in hac vita, quia in nullo prorsus exstinguitur concupiscentia per gratiam com-
Exceptio. munem; quod dico propter beatissimam Virginem, in qua in conceptione Filii Dei exstincta fuit per gratiam singularem [2].

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec
Ratio. est: quia, sicut *infectio* derivatur in omnes a prin-
Pro thesi 4. cipio *creato*, a quo fit corporum propagatio, et hoc a parte inferiori, scilicet carnis; sic *curatio* fieri habet a principio *increato*, a quo fit animarum infusio, et hoc a parte superiori, scilicet mentis. Quoniam igitur ex parte mentis distinctio est in hominibus, ita quod secundum illam non propagatur unus ab alio, sed immediate exit a Deo [3]; gratia curativa, menti nostrae a Deo infusa respicit unumquemque, in quantum tenet rationem personae singularis et individuae, non in quantum tenet rationem productivi secundum virtutem naturae. Quia ergo originale est morbus inficiens *personam* pariter et *naturam*, *personam* in voluntate, *naturam* in carne; ideo sic curatur macula originalis in *mente*, quod remanet infectio et sequela in *carne*.

Et quia homo generat, non secundum quod *cu-*
Pro thesi 3. *ratus* in mente, sed secundum quod *corruptus* in carne, non secundum quod *spiritualis*, sed secundum quod *carnalis;* hinc est, quod quamvis sit baptizatus et sic ab originali mundatus in se, transmittit tamen originale in prolem.

Rursus, quia *reatus* poenae aeternae respicit
Pro thesi 2. deformitatem mentis et personae, *motus* autem respicit inclinationem carnis et naturae; ideo transit originale per baptismum quantum ad *reatum* et remanet quantum ad *actum* [4].

Postremo, quia temporalis afflictio conditionem
Pro thesi 1. respicit ex parte carnis; cum caro remaneat semper subiecta cuidam *infectioni*, remanere debet semper subiecta *poenalitati:* et ideo, sicut poenalitas et corruptio per gratiam non aufertur a carne; sic *sequela* illa sive concupiscentia et languor membrorum simul stare potest cum gratia curativa. Et ideo, quamvis paulatim minuatur, quia tamen radix non tollitur, nunquam omnino aufertur in viatore nisi in beatissima Virgine per gratiam singularem. Quia enim De excep-
Virgo concepit eum qui erat expiatio omnis culpae, tione.
ideo data fuit ei gratia singularis, qua exstincta fuit in ea radicitus omnis concupiscentia, ad concipiendum Dei Filium absque omni [5] peccati labe et corruptela. « Nempe decens erat, ut ea puritate, qua maior sub Deo nequit intelligi, Virgo illa niteret, cui Deus Pater unicum Filium, quem de corde suo genitum sibi aequalem tanquam se ipsum diligebat, ita dare disponebat, ut naturaliter esset unus idemque communis Dei Patris et Virginis Filius; et quam ipse Filius substantialiter facere sibi matrem eligebat, et de qua Spiritus sanctus volebat et operaturus erat, ut conciperetur et nasceretur ille, de quo ipse procedebat [6] ».

Cap. VIII.

De origine peccatorum actualium.

Postquam dictum est de traductione peccati originalis, dicenda sunt aliqua de *origine peccati actualis.* — De *ortu* igitur *peccati actualis* haec tenenda
Thesis 1. sunt in summa, quod actuale peccatum originem
Gradus quatuor. trahit a libera voluntate uniuscuiusque per *suggestionem, delectationem, consensum* et *operationem*, secundum illud Iacobi primo [7]: *Unusquisque tentatur, a concupiscentia sua abstractus et illectus; deinde concupiscentia, cum conceperit, parit peccatum; peccatum vero, cum consummatum fuerit, generat mortem.* — Si autem *suggestio* et *delectatio*
Thesis 2. sistat citra consensum, est peccatum *veniale.* — Si vero consequatur consensus et opus in his quae di-
Thesis 3. vina lege prohibita sunt, peccatum est *mortale consummatum.* — Quod si medio modo fit, ut consen-
Thesis 4. cum distinctione. sus sit sine opere, aut quia *vult* in opus procedere, sed non potest; tunc voluntas reputatur pro facto, nec minus culpabilis est, quam si in ipso facto deprehenderetur; aut quia *non vult* in opus procedere, sed vult interius voluptari in delectatione, et tunc manducat *mulier*, sed non *vir;* et licet peccatum

---

[1] Edd. *Postremo, diligenter attende, quod modus curationis culpae originalis est iste, scilicet.*

[2] Vide III. Sent. d. 3. p. I. per totam. De praecedentibus cfr. II. Sent. d. 32. a. 1.

[3] Cfr. cap. praeced. — Inferius pro *productivi* B *producti.*

[4] Augustin., I. de Nuptiis et concupisc. c. 26. n. 29: Sed quomodo manent [peccata actualia], si praeterita sunt, nisi quia praeterierunt actu, manent reatu? Sic itaque fieri e contrario potest, ut etiam illud [originale] maneat actu, praetereat reatu. — Superius edd., excepta 2, pro *motus autem* substituunt *actus autem sive motus,* et subinde *per baptismum* omittitur a pluribus codd.

[5] Ita G K O Q S U et 2, alii codd. et edd. *omnis.* Paulo ante plures codd. omittunt *singularis* et *omnis.*

[6] Anselm., de Conceptu virgin. et orig. pecc. c. 18. Post *Filium* 1 cum textu originali addit *suum,* et pro *ita dare disponebat* I L M V *communicavit.* Verba Anselmi omittuntur ab E F G H K N O P S.

[7] Vers. 14. seq.: Unusquisque vero tentatur etc.

non sit plene consummatum, est tamen inter mortalia computandum, quia, *muliere* manducante, totus homo damnari meretur; quod maxime intelligi habet in peccatis carnalibus[1].

Ratio. Ratio autem ad intelligendum praedictorum haec est. Cum *peccatum* dicat recessum voluntatis a primo
Pro thesi 1. principio, in quantum voluntas nata est agi *ab ipso, secundum ipsum* et *propter ipsum*; omne peccatum
Quid peccatum actuale. est inordinatio mentis sive voluntatis, circa quam nata sunt esse virtus et vitium[2]. Peccatum igitur actuale est actualis inordinatio voluntatis. Inordinatio autem
Mortale. ista aut est tanta, quod ordinem iustitiae *exterminat;* et hoc modo dicitur *mortale* peccatum, quia natum est auferre vitam[3], separando ipsum a Deo, per quem vivificatur anima iusta; aut tam mo-
Veniale. dica est, quod ordinem illum *non perimit*, sed in aliquo perturbat; et tunc dicitur *veniale* peccatum; quia de ipso cito adipisci possumus veniam, pro eo quod per ipsum gratia non tollitur, nec incurritur inimicitia divina. Est autem ordo iustitiae, ut bonum incommutabile praeferatur bono commutabili, ut bonum honestum praeferatur utili, et voluntas Dei praeferatur voluntati propriae, ut iudicium rectae rationis praesit sensualitati. Et quoniam lex Dei istum ordinem praecipit et vetat oppositum; quando *bonum commutabile* praefertur aeterno, et *bonum utile* praefertur honesto, et *voluntas nostra* praefertur divinae voluntati, et *sensualis appetitus* praefertur
De mortali. rationi rectae: tunc committitur peccatum mortale; de quo dicit Ambrosius[4], quod est « praevaricatio legis divinae et caelestium inobedientia mandatorum ». Hoc autem committitur, sive omittatur quod lex di-
Duplex genus peccati. vina praecipit, sive fiat id quod prohibet; ex quo oritur duplex genus peccati, *delictum* scilicet et *commissum*[5].

Quando vero bonum commutabile plus debito
De veniali. diligitur, sed non praefertur incommutabili; et utilitas non praefertur honestati; et voluntas nostra plus debito amatur, ita tamen quod non praefertur divinae; et caro concupiscit, nec tamen praefertur iudicio rationis rectae: tunc non est mortale, sed *veniale*, quia, licet hoc sit *praeter* legem, non tamen directe est *contra* legem[6]. Sensualis autem appetitus non praefertur rationi rectae, nisi quando ratio ei consentit; et ideo peccatum *mortale* non committitur citra consensum.

Si tamen sensualitas inordinate moveatur, cum Pro thesi 2.
illa inordinatio ad malum inclinet, licet ratio non consentiat; peccatum est aliquod, quia aliquo modo laedit ordinem iustitiae. — Et quia in statu innocentiae Corollarium 1.
non movebatur sensualitas nisi secundum rationis motum; ideo, stante homine, non poterat ibi esse veniale peccatum. — Nunc autem quia rationi repugnat Corollarium 2.
sensualitas, velimus nolimus; ideo necesse habemus committere aliquod veniale peccatum per primos motus; qui, etsi particulariter et singillatim possint declinari, omnes tamen nullo modo possunt caveri; quia sic sunt *peccata*, quod sunt etiam *poenae peccati:* et ideo merito dicuntur *venialia*, quia hoc ipso digna sunt venia[7].

Verum quia ratio his consentire non compelli- Pro thesi 3.
tur, si post sensum delectationis consentiatur in *opus;* tunc est plenus consensus, ac per hoc peccatum *consummatum*, quia venit usque ad *virum*, id est usque ad supremam partem rationis, ex qua pendet plenitudo consensus.

Quia vero non solum in *opus*, verum etiam in Pro thesi 4.
delectationem est consensus, in quo inferior portio sequitur sensualitatem: ideo, si in delectatione sensuali ratio sensualitati succumbat, *mulier* serpenti obedit[8], ac per hoc fit subversio recti ordinis, et ita subversio iustitiae; propter quod committitur peccatum mortale, licet minus grave, quod non solum imputatur *mulieri*, sed etiam *viro*, a quo mulier debuit compesci et cohiberi, ne obtemperaret serpenti. — Et sic patet, quod in perpetratione omnis peccati Notandum.
actualis fit aliqualis imitatio primi peccati, secundum explanationem Doctoris praecipui, scilicet Augustini, duodecimo de Trinitate[9].

Cap. IX.

De origine et distinctione capitalium peccatorum.

Consequenter descendendum est ad ortum peccatorum *in speciali;* inter quae quaedam sunt *capi-*

---

[1] Vide II. Sent. lit. Magistri, d. XXIV. c. 4. seqq., et Comment. p. II. per totam. — Post *muliere manducante* H I addunt *et viro non prohibente*, quae lectio concordat verbis Magistri, loc. cit. c. 12: Si vero diu in delectatione cogitationis teneatur, etsi voluntas perficiendi desit, *mortale* est, et pro eo damnabitur simul vir et mulier, id est totus homo, quia et tunc vir non, sicut debuit, mulierem cohibuit, unde potest dici consensisse.

[2] Cfr. II. Sent. d. 41. a. 2. q. 2. Aristot., de Praedicam. c. *de Oppositis* et II. Topic. c. 3. (c. 7.) docet, quod circa idem nata sunt fieri contraria, sive quod idem est contrariorum susceptivum. — Pro *esse* E *fieri.*

[3] A B supplent *ab anima*, T *animae*, F vero mox pro *ipsam* substituit *animam*. Post *a Deo* A prosequitur: *et a gratia, per quam vivificatur* etc. (cfr. tom. II. pag. 633, nota 5.). Inferius post *sed* Vat., 1 et 3 addunt *tantum*.

[4] Libr. de Paradiso, c. 8. n. 39. Pro *mandatorum* textus originalis *praeceptorum*, Vat. *praeceptorum vel mandatorum*. — Superius post *sensualitati* edd. cum multis codd., refragantibus antiquioribus, addunt *humanae*.

[5] Cfr. tom. II. pag. 976, nota 8, in qua afferuntur verba August. ex Alex. Hal., S. p. II. q. 412. m. 2, qui etiam dicit, quod haec divisio per oppositionem correspondeat verbo Ps. 36, 27: Declina a malo et fac bonum.

[6] Vide II. Sent. d. 42. a. 2. q. 1.

[7] Cfr. II. Sent. d. 21. dub. 4. et d. 41. a. 2. q. 1. — Superius pro *declinari* S *vitari*, D H T *vitari vel declinari*.

[8] Edd., excepta 2, *obtemperat*. Superius post *non solum* plures codd. addunt *consensus*, et pro *in delectatione sensuali* non pauci codd. et 2 *in delectationem sensualem*.

[9] Cap. 12. n. 17. seq.

talia, quaedam *poenalia*, quaedam *finalia* sive irremissibilia, quasi prima, media et postrema [1].

Quatuor de orin capitalium peccatorum.

Circa ortum *capitalium* peccatorum hoc in summa tenendum est, quod peccatorum actualium unum est *initium*, duplex *radix*, triplex *fomentum*, septiforme *caput* sive capitale peccatum.

Unum est *initium*, scilicet superbia, iuxta quod scriptum est [2]: *Initium omnis peccati est superbia;* duplex *radix*, scilicet *timor* male humilians et *amor* male accendens; triplex *fomentum*, secundum tria, quae sunt in mundo, scilicet *concupiscentia carnis*, *concupiscentia oculorum et superbia vitae;* septiforme autem *caput*, scilicet superbia, invidia, ira, accidia, avaritia, gula et luxuria. Inter quae quinque praecedentia sunt peccata spiritualia, duo vero ultima carnalia.

Ratio. Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia, cum peccatum mortale sit actualis recessus

Pro primo. a primo principio; recedere [3] autem a primo principio non potest esse nisi per contemptum ipsius vel in se ipso, vel in suo praecepto; contemptus autem primi principii est superbia: necesse est igitur, quod omnis mortalis culpa seu offensa *initium* sumat a superbia.

Pro secundo. Quia vero nullus contemnit principium summum, vel eius praeceptum per se, nisi per hoc, quod aliquid aliud ab ipso vel *vult* acquirere, vel *timet* perdere: hinc est, quod necesse est, omne peccatum actuale originem trahere a duplici *radice*, scilicet *timore* et *amore;* quae radices sunt malorum, licet non aeque primae.

Pro tertio. Nam omnis timor ortum habet ab amore; nullus enim timet aliquid perdere, nisi quia amat illud habere [4]; et ideo timor habet foveri per ea, per quae fovetur et amor. Amor autem inordinatus est respectu commutabilis boni; et quoniam illud est triplex: interius, scilicet *excellentia;* exterius, *pecunia;* inferius, carnis *lascivia:* hinc est, quod necesse est, tria esse radicalia *fomenta* actualium peccatorum, quae superius praetacta sunt, ad quae dum anima inordinate fertur, omnia peccata actualia oriuntur.

Pro quarto. Et quia hoc fit secundum septiformem modum, ideo septem sunt *capitalia* peccata; ex quibus generatur universitas vitiorum. Voluntas enim nostra

Duplex ratio. aut deordinatur, quia *appetit* quod non est appetendum, aut quia *refugit* quod non est refugiendum.

De prima. Si quia *appetit* quod non est appetendum, utpote bonum *ut nunc* seu commutabile seu apparens bonum; aut est *interius*, et sic est *privata excellentia*, quam amat superbia; aut est *exterius*, et sic est *sufficientia*, quam amat avaritia; aut *inferius* [5], et sic aut delectabile, quia est ad conservationem *individui*, et sic est alimentum, quod est delectabile secundum *gustum* et appetitur a *gula;* aut quia est ad conservationem *speciei*, et sic est coitus, qui est delectabilis secundum *tactum* et appetitur a *luxuria*.

De secunda. — Si autem voluntas deordinatur, quia *refugit* quod non est refugiendum; hoc potest esse tripliciter, secundum triplicem modum refugiendi. Aut enim refugit secundum perversum instinctum *rationalis*, et sic est *invidia;* aut secundum instinctum *irascibilis*, et sic est *ira;* aut secundum instinctum *concupiscibilis*, et sic est *accidia*. Unde quia quatuor sunt principalia *appetibilia* et tres *vires*, secundum quarum instinctum est fuga [6]; ideo tantum septem sunt peccata capitalia.

Corollarium. Rursus, quia sensus rei appetibilis est cum delectatione, sensus autem rei fugiendae est cum dolore; hinc est, quod quatuor habent coniunctam laetitiam, tria vero alia habent adiunctam tristitiam et poenam; omnia tamen dicuntur capitalia, quia deordinationes sunt principales et multarum aliarum deordinationum principia suo modo influentia. Unde licet quaedam ex his principaliter *fugam* respiciant, habent tamen et ipsa delectabilia sua. Nam *invidia* Notandum. vult privatum bonum possidere sine *socio*, et ita integraliter; *ira* sine *contrario*, et ita imperturbabiliter; *accidia* sine *labore aliquo*, et ita infatigabiliter. Et quia hoc non de facili obtinent [7], ideo magnum exercitum secum trahunt vitiorum ad huiusmodi quae appetunt consequenda, vel ad ea quae respuunt declinanda, respectu quorum dicuntur peccata capitalia, quasi capita, ex quibus alia manant quam plurima.

Cap. X.

De origine et qualitate peccatorum poenalium.

Thesis 1. De peccatis autem *poenalibus* hoc tenendum est, quod licet malum culpae et malum poenae sint diversae malorum differentiae; quaedam tamen sic sunt *peccata*, quod etiam sunt *poena* [8] peccati. *Speciali*

---

[1] De his tribus agitur hic et 2 seqq. capp.

[2] Eccli. 10, 15. — Seq. locus est I. Ioan. 2, 16. — De timore male humiliante et amore etc. vide tom. II. pag. 446, nota 7; de capitalibus peccatis II. Sent. d. 42. dub. 3. et 4.

[3] Ita A C K M P S W, alii codd. et edd. *recessus*. Mox pro *potest* et subinde pro *est superbia* nonnulli codd., ut I L, *possit* et *sit superbia* (Vat., 1, 3 et aliqui codd. *cum sit superbia*). Inferius pro *principium summum* L M O *primum principium*, A I Q S et 2 *primum principium* [A Q 2 addunt *vel*] *summum*, aliae edd. *primum et summum principium*.

[4] August., XIV. de Civ. Dei, c. 7. n. 2: Amor ergo... fugiens quod ei adversatur, timor est. Libr. de Beata Vita, n. 11. ipse ait: Ergo quod amat quisque, si amittere potest, potestne non timere? Non potest. Cfr. tom. III. pag. 766, nota 5.

[5] H addit *quod est carnis lascivia* (cfr. paulo superius).

[6] L M O V *est omnis fuga*. Superius plures codd. omittunt *perversum*. Inferius ex S et 2 ante *appetibilis* supplevimus *rei*.

[7] Ita S (scil. privatum bonum possidere), alii codd. et edd. *haec non de facili obtinentur*. Mox pro *exercitum* Vat. cum pluribus codd. perperam *exercitium*. Subinde pro *exsequenda* substituimus cum H T *consequenda*, 2 *assequenda*.

[8] Edd., excepta 2, cum paucis codd. *poenae*.

Hoc dicitur tripliciter. namque modo *peccata* et *poenae* peccati dicuntur illa quae habent adiunctum dolorem et moestitiam, sicut invidia, accidia et consimilia. — *Minus specialiter* dicuntur illa quae habent adiunctam vel meram depravationem naturae, vel ignominiam, sicut sunt illa, quantum ad quae dicitur peccator *tradi in reprobum sensum*[1]. — *Generaliter* autem peccata, quae « sunt inter primam apostasiam et ultimam poenam gehennae, et *peccata* dici possunt et *poena* peccati[2] », iuxta quod dicit Gregorius, crimina

Thesis 2. criminibus vindicari. — Licet autem idem dicatur *peccatum* et *poena* peccati, tenendum tamen est, quod omnis poena in quantum *poena* iusta est et a Deo; nulla vero *culpa* iusta nec a Deo, sed tan-

Thesis 3. tum a libero voluntatis arbitrio. — Poena vero, quae mere poena est, a Deo est inflicta; quae vero est *culpa*, vel inclinans ad culpam est *contracta*, vel *acta*[3].

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec

Ratio. est: quia, cum malum dicat recessum a primo prin-

Pro thesi 1. cipio, per hoc quod nocet bono; non autem nocet bono nisi aliquid adimendo de bono; bonum autem consistit in modo, specie et ordine: nullum est malum, quod non sit corruptivum modi, speciei et or-

Duplex ordo et malum. dinis[4]. Ordo autem duplex est, scilicet ordo *naturae* et ordo *iustitiae*. Ordo *naturae* est in bono *naturali*, ordo *iustitiae* in bono *morali*; et quia bonum *naturale* est in omni natura, bonum *morale* in voluntate habet consistere: ideo ordo *naturae* est in omni natura, ordo vero *iustitiae* in voluntate electiva consistit. Et quia *voluntas* « est instrumentum se ipsum movens[5] », *natura* vero minime; hinc est, quod ordo *iustitiae* est ordo non tantum *factus*, sed etiam *factivus*; ordo vero *naturae* est ordo *factus*. Quoniam ergo malum privare potest ordinem *iustitiae* et ordinem *naturae*; hinc est, quod duplex est malum, scilicet *culpae* et *poenae*.

Rursus, quia ordo *iustitiae* est ordo voluntarius;

Culpa est voluntaria, poena involuntaria. hinc est, quod « malum *culpae* est affectio voluntaria, malum autem *poenae* est affectio involuntaria[6] ».

Postremo, quia ordo *iustitiae*, qui est in voluntate, est ordo *factivus*; ideo « malum culpae, quod est eius privatio, est malum, quod facimus, et malum poenae est malum, quod patimur ». Et quia passio non est, nisi naturaliter praecedat actio; nec actio, ad quam non sequatur aliqua passio[7]: hinc

So comitantur invicem. est, quod nulla est *poena* sine praecedente merito *culpae*, nulla est etiam *culpa*, quin comitetur aliqua *poena*.

Et quoniam quod facimus a nobis est, quod patimur potest esse a nobis et ab aliis, utpote a causa superiori, vel inferiori: ideo, licet omnis *culpa* sit a nobis, non tamen omnis *poena* est a nobis, immo

Triplex poena. quaedam a nobis *acta*, quaedam *inflicta*, quaedam *contracta*.

Et quia cum qui facit quod non debet, iustum

Pro thesi 2. est pati quod debet; ideo omnis poena in quantum *poena* iusta est et a divina providentia, quia ordinata ad culpam et ipsius culpae ordinativa.

Quia vero passio illa potest esse per ademptionem

Pro thesi 3. boni *naturalis*, vel boni *moralis* cum naturali; hinc est, quod quaedam poena est *mere poena*, quaedam

Distinctio. vero est *poena et culpa*; quia bonum *morale*, quod est iustitia, non adimitur nisi per iniustitiam, quae est culpa. — Prima igitur poena est a Deo et secundum quod *poena*, et secundum id quod *est:* a Deo, inquam, non *instituente*, sed *vindicante*. Secunda vero, cum sit culpa, secundum id quod *est*[8], a Deo non est, sed solum quantum ad *ordinem*. Ipsa vero vel est *acta*, si sequatur ad actuale, vel est *contracta*, si sequatur ad originale.

Si ergo proprie accipiatur malum, secundum

Corollarium. quod est privatio boni naturalis et affectio involuntaria et malum, quod patimur; sic non coincidit cum malo *culpae* in idem, licet sit annexum eidem. Si autem accipiatur *large*, ut dicatur malum, quod patimur sive a nobis, sive aliunde, sive in natura, sive in voluntate; sic coincidunt *in idem*, sed non *ad idem*, vel *secundum idem:* quia quod est *culpa* in se dicitur praecedentis[9] *poena;* vel: *culpa* ratione *actionis* dicitur esse *poena* ratione *passionis*. — Et sic patet, quomodo, pro quanto et quare aliquid simul dicatur *peccatum* et *poena peccati*.

---

[1] Rom. 1, 28: Tradidit illos Deus in reprobum sensum, ut faciant ea quae non conveniunt. Cfr. ibid. v. 24. et 26, ubi dicitur, quod « tradidit illos Deus in desideria cordis eorum, in immunditiam » et « in passiones ignominiae ». — Pro *ignominiam* I P et 2 *ignorantiam*, aliae edd. *ignominiam vel ignorantiam*.

[2] His verbis complectitur Magister in II. Sent. d. XXXVI. c. 1. sententiam August., Enarrat. in Ps. 57, 9. n. 18. Ibid. c. 1. et 3. habetur etiam sententia Gregorii, quae, si *verba* attenduntur, ab August., l. contra Adversarium Legis et Prophet. c. 24. n. 51, exhibetur in exponendo praenotatum verbum Apostoli (Rom. 1, 26: Tradidit illos Deus in passiones ignominiae): « ut crimina criminibus vindicarentur ».

[3] Vide tom. II. pag. 826, nota 4. de hac poenae distinctione verba Praepositivi. — Materia huius cap. exponitur II. Sent. d. 36. per totam. — Superius fide S posuimus *libero* pro *liberae*.

[4] Cfr. supra c. 4., et II. Sent. d. 35. per totam, ubi etiam (praecipue a. 2. q. 1.) quae sequuntur fusius declarantur. — Inferius non pauci codd. omittunt *habet consistere*, et pro *consistit*, quod praebent A S et 2, alii codd. et edd. ponunt *habet consistere*.

[5] Ut dicit Anselm., de Concord. grat. et lib. arb. q. 3. c. 11.

[6] Secundum August., III. de Lib. Arb. c. 9. n. 26. Cfr. tom. II. pag. 825, nota 4. Ibid. nota 3. seq. ipsius sententia seq. ex I. de Lib. Arb. c. 1. n. 1. habetur. — Mox voci *factivus* A praemittit *activus sive*.

[7] Gilbert. Porret., de Sex Princip. c. *de Actione:* Omnis enim actio passionis est effectiva, et omne passionem inferens actio est. — Inferius pro *quin* A C E H *quam non*.

[8] Edd., excepta 2, cum aliquot codd. *quod culpa est*. Pro *vindicante* H M O Q et 2 *iudicante*. Mox pro *sed solum* edd. cum uno alteroque cod. *nisi solum*.

[9] Edd., excepta 2, *dicitur respectu praecedentis culpae*.

Cap. XI.

De origine peccatorum finalium, quae sunt peccata in Spiritum sanctum.

De peccatis autem *finalibus* sive irremissibilibus, cuiusmodi sunt peccata in Spiritum sanctum,
Thesis 1. haec tenenda sunt, quod licet omne peccatum *generaliter* sit contra Deum trinum et unum, *appropriate* tamen dicitur aliquod peccatum esse *in Patrem*, aliquod *in Filium*, aliquod *in Spiritum sanctum*. —
Thesis 2. Hoc autem peccatum in Spiritum sanctum *irremissibile* dicitur in hoc saeculo et in futuro [1], non quia in hoc saeculo non possit dimitti, sed quia raro dimittitur aut vix in hoc saeculo quantum ad *culpam*, modicum autem et quasi nihil fiet sibi re-
Thesis 3. missio in futuro quantum ad *poenam*. — Huius autem peccati sex sunt differentiae, scilicet *invidia fraternae gratiae, impugnatio veritatis agnitae, desperatio, praesumtio, obstinatio mentis* et *impoenitentia finalis*.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec
Ratio. est: quia, cum peccatum dicat recessum a primo
Pro thesi 1. principio trino et uno, omne peccatum imaginem Trinitatis deformat et ipsam animam foedat quantum ad triplicem potentiam, scilicet irascibilem, rationalem et concupiscibilem; et a libero arbitrio procedit, quod gerit in se insigne Trinitatis: Patris, ratione *facultatis;* Filii, quia *rationis;* Spiritus sancti, quia *voluntatis* [2].

Licet autem haec tria concurrant simul ad omnem culpam, quaelibet tamen harum per suum
Tres defectus et tria genera peccati. defectum potest esse ratio deordinandi alias. Defectus autem circa *facultatem* est impotentia, circa *rationem* est ignorantia, circa *voluntatem* est malitia. Et hinc est, quod cum quaedam sint peccata ex *impotentia*, quaedam ex *ignorantia*, quaedam ex *malitia;*
Hinc appropriantur. et potentia attribuatur Patri, sapientia Filio et voluntas Spiritui sancto [3]; quod quaedam dicuntur esse *in Patrem*, quaedam *in Filium*, quaedam *in Spiritum sanctum*. Et quoniam nihil magis est in voluntate quam ipsa voluntas [4]; et voluntas ipsa est origo peccati: nullum peccatum est adeo voluntarium et mere, sicut illud quod provenit ex corruptione existente in *voluntate*. — Cum enim dupliciter dicatur involuntarium, scilicet per *violentiam* et per *ignorantiam:* primum per defectum potentiae, secundum per defectum scientiae [5]; quando voluntas sola corruptione sua, licet possit resistere et sciat, hoc malum esse, aliquid eligit; tunc dicitur pec-
Duplex involontarium. Quid sit peccatum in Spiritum S. care *ex certa malitia;* et tale peccatum mere procedit ex improbitate voluntatis liberi arbitrii et directe impugnat gratiam Spiritus sancti. — Et quia mere
Pro thesi 2. procedit ex libertate arbitrii, ideo non habet colorem excusationis, et propterea modicum et quasi nihil debet ei qui punitur, de *poena* [6] relaxari. Quia vero directe impugnat gratiam Spiritus sancti, per quam fit remissio peccati; ideo dicitur *irremissibile*, non quia nullo modo possit remitti, sed quia, quantum est de se, directe est impugnativum medicamenti et remedii, per quod fieri habet remissio peccati.

Et quoniam remissio peccati fit a Deo per gra-
Pro thesi 3. tiam poenitentialem intra ecclesiasticam unitatem; ideo differentiae huius peccati accipiuntur, secundum quod directe impugnant illa tria. Aut enim impu-
Impugnant tria. gnant ipsam gratiam poenitentialem *in se;* aut in *comparatione ad Deum*, a quo datur; aut in *comparatione ad Ecclesiam*, in qua suscipitur. Si in
De primo. *comparatione ad unitatem Ecclesiae;* sic, quia unitas Ecclesiae consistit in fide et caritate, sive in gratia et veritate [7]: sic est duplex peccatum, scilicet *invidia fraternae gratiae* et *impugnatio veritatis agnitae*. — Si in *comparatione ad Deum* dantem;
De secundo. cum *universae viae eius* quantum ad iustificationem maxime sint *misericordia et veritas* [8], sic est duplex peccatum: unum scilicet, quod impugnat misericordiam, et hoc est *desperatio;* aliud, quod impugnat
De tertio. iustitiam, et hoc est *impunitatis praesumtio*. — Si vero impugnat ipsam gratiam poenitentialem *in se* vel secundum se, sic est duplex: quia gratia poenitentialis facit *resilire* a commissis [9] et *praecavere* a committendis. Contra primum est *obstinatio mentis*, contra secundum est *impoenitentia finalis*, se-
Duplex impoenitentia finalis. cundum quod *finalis impoenitentia* dicitur propositum non poenitendi; sic enim est species peccati in Spiritum sanctum. Secundum autem quod *finalis impoenitentia* dicit continuationem peccati usque in finem; sic est sequela omnium mortalium, quae in hac vita non remittuntur, et maxime omnium speciemum peccati in Spiritum sanctum.

---

[1] Matth. 12, 32: Qui autem dixerit contra Spiritum sanctum, non remittetur ei neque in hoc saeculo neque in futuro (ibid. mentio fit peccati contra *Filium* hominis). — De hoc cap. cfr. II. Sent. d. 43. per totam.

[2] Edd., excepta 2, *Filii, ratione rationis; Spiritus sancti, ratione voluntatis.* Pro *insigne* plures codd. *imaginem.*

[3] Cfr. supra p. I. c. 6. — De triplici peccato, scil. ex infirmitate, ignorantia et malitia, eiusque diversa gravitate vide Gregor., XXV. Moral. c. 14. n. 28, et Isidor., II. Sent. sive de Sum. Bono, c. 47. n. 3. seqq., ex quo Magister Sent. quaedam retulit II. Sent. d. XXII. c. 4. in fine.

[4] August., I. de Lib. Arb. c. 12. n. 26: Quid enim tam in voluntate quam ipsa voluntas sita est? Ibid. III. c. 3. n. 7: Nihil tam in nostra potestate quam ipsa voluntas est. Cfr. II. Sent. lit. Magistri, d. XLI. c. 4. — Pro *et mere* E H S *et merum* (scil. peccatum).

[5] Vide Aristot., III. Ethic. c. 1, et Damasc., II. de Fide orthod. c. 24. Cfr. II. Sent. d. 22. a. 2. q. 3. — Inferius post *Spiritus sancti* Vat., 1 et 3 addunt *per quam fit remissio peccati.*

[6] Plures codd., inter quos etiam E L M S, *de culpa.*

[7] Ioan. 1, 17: Lex per Moysen data est, gratia et veritas per Iesum Christum facta est.

[8] Psalm. 24, 10: Universae viae Domini [ita etiam B] misericordia etc. Cfr. IV. Sent. d. 46. a. 2. q. 3.

[9] Edd. cum aliquot codd. praefigunt *peccatis.*

Et sic omne peccatum *initium* sumit a superbia [1] et *consummationem* sive finem habet in finali impoenitentia; in quam qui pervenerit corruit in gehennam, a qua nullus peccans mortaliter potest liberari, nisi interveniat gratia mediatoris Christi. Et ideo incarnationem ipsius desiderabat universitas salvandorum, cui mediatori Domino nostro omnis *honor et gloria in saecula saeculorum. Amen* [2].

PARS QUARTA.

De incarnatione Verbi.

Cap. I.

De ratione, qua Verbum Dei debuit incarnari vel decuit.

Postquam aliqua praedicta sunt de Trinitate Dei, de creatura mundi et de corruptela peccati; restat nunc aliqua breviter dicere de incarnatione Verbi, per quod quidem Verbum incarnatum facta est salus et reparatio generis humani, non quia aliter Deus non potuerit humanum genus salvare vel liberare, sed quia nullus alius modus erat ita congruus et conveniens ipsi *reparatori* et *reparabili* et *reparationi* [3].

Modus congruit tribus.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia, cum principium effectivum rerum non potuerit nec decuerit esse nisi Deum; et non minus sit res conditas reparare quam in *esse* producere [4], sicut non minus est *bene esse* quam *simpliciter esse*: decentissimum fuit, rerum principium reparativum esse Deum summum, ut, sicut omnia creaverat Deus per Verbum increatum, sic omnia curaret per Verbum incarnatum [5]. Quoniam ergo Deus omnia fecit potenter, sapienter et optime seu benevolenter; decuit, ut sic repararet, quod suam *potentiam, sapientiam* et *benevolentiam* ostenderet. Quid autem *potentius* quam coniungere extrema summe distantia in unam personam [6]? Quid *sapientius* et congruentius, quam quod ad perfectionem totius universi fieret coniunctio primi et ultimi, Verbi scilicet Dei, quod est omnium principium, et humanae naturae, quae fuit ultima omnium creaturarum? Quid *benevolentius*, quam quod Dominus propter servi salutem accipiat *formam servi* [7]? Immo hoc tantae benignitatis est, ut nihil clementius, nihil benignius, nihil amicabilius cogitari possit. — Convenientissimus ergo erat hic modus Deo *reparatori* propter commendandam divinam potentiam, sapientiam et benevolentiam.

Ratio. Congruit reparatori tripliciter.

Congruit reparabili tripliciter.

Rursus, quia homo, cadens in culpam, averterat se et recesserat a principio [8] potentissimo, sapientissimo et benevolentissimo; ideo corruerat in *infirmitatem, ignorantiam* et *malignitatem*, ac per hoc de spirituali effectus est carnalis, animalis et sensualis; et ideo ineptus erat ad divinam *virtutem imitandam*, ad *lucem cognoscendam*, ad *bonitatem diligendam*. Ad hoc igitur, quod homo ab isto statu repararetur, congruentissimum fuit, ut ei condescenderet primum principium, reddendo se illi *noscibile, amabile* et *imitabile*. Et quia homo carnalis, animalis et sensualis non noverat nec amabat nec sequebatur nisi sibi proportionalia et consimilia; ideo ad eripiendum hominem de hoc statu *Verbum caro factum est* [9], ut ab homine, qui caro erat, et *cognosci* posset et *amari* et *imitari* ac per hoc et homo Deum cognoscens et amans et imitans remediaretur a morbo peccati.

Congruit reparationi tripliciter.

Postremo, quia homo perfecte reparari non poterat, nisi recuperaret *mentis innocentiam, Dei amicitiam* et *suam excellentiam*, qua soli Deo suberat; et hoc non poterat fieri nisi per Deum in forma servi: ideo congruum fuit, Verbum incarnari. — *Excellentiam* namque recuperare non poterat, nisi reparator esset Deus; quia, si mera creatura, tunc homo esset illi merae creaturae subiectus, et sic non recuperaret statum excellentiae [10]. — *Amicitiam* quoque Dei

Primo.

Secundo.

---

[1] Vide supra c. 9. — Inferius post *a quo* edd. addunt *quidem impoenitentia finali*, L M V autem prosequuntur: *nullus moriens in peccato mortali potest liberari, nisi, dum vivit, poeniteat, adiuvante et interveniente gratia mediatoris* etc.

[2] Epist. 1. Tim. 1, 17. Ibid. 2, 5: Unus et mediator Dei et hominum, homo Christus Iesus.

[3] Cfr. III. Sent. d. 1. a. 2. q. 1. 3; d. 20. q. 1. 2. et 6.

[4] August., de Verbis Apostoli, serm. 176. (alias 10.) c. 5. n. 5: Nemo recreat, nisi qui creat etc. Cfr. tom. III. pag. 28, nota 2. — Superius edd., excepta 2, voci *principium* praefigunt *primum*, et 1 *Deus* pro *Deum*.

[5] Cfr. Ioan. 1, 3. et 14. Vide tom. III. pag. 30, nota 5. — Pro *curaret* A W *recrearet*, Vat., 1 et 3 *repararet*, quae etiam inferius post *repararet* addunt *reparanda*.

[6] Vide Bernard., Serm. 3. in Vigilia Nativit. Domini, n. 8. et Serm. 2. in Nativit. Domini, n. 4. — Seq. ratio est secundum Irenaeum; cfr. tom. III. pag. 19, nota 2.

[7] Phil. 2, 7.

[8] D I L M V *a primo principio*. Inferius vocibus *divinam virtutem* S interserit *iustitiam vel*, et pro *statu* C I P substituunt *casu*.

[9] Ioan. 1, 14. Cfr. August., de Vera Relig. c. 16. n. 30. seqq. et c. 33. n. 110. — Post *eripiendum* B H addunt *vel erigendum*. Inferius permulti codd. et 2 omittunt *et imitari*.

[10] Vide supra pag. 183, nota 3. — Edd., excepta 2, *statum prioris excellentiae*. Superius pro *namque* P S *autem*. Inferius post *et ideo* E brevius concludit *Deus factus est similis homini* etc.

recuperare non poterat nisi per mediatorem convenientem, qui manum posset ponere in utrumque et utrique parti conformis esset et utrique amicus, et ideo, sicut similis Deo per Divinitatem, sic similis
Tertio. homini per humanitatem. — *Innocentiam* vero mentis recuperare non poterat, nisi dimissa culpa; quam dimittere non decebat divinam iustitiam nisi per satisfactionem condignam; et quia satisfacere non *poterat* nisi Deus pro toto humano genere, nec *debebat* nisi homo, qui peccaverat: ideo congruentissimum fuit, humanum genus reparari per Deum-hominem
Concluditur. natum [1] de genere Adae. — Quoniam ergo *excellentia* recuperari non poterat nisi per reparatorem excellentissimum, nec *amicitia* reformari poterat nisi per mediatorem amicabilissimum, nec *innocentia* reacquiri poterat nisi per satisfactorem sufficientissimum; *excellentissimus* autem reparator non est, nisi sit Deus; *amicabilissimus* mediator non est, nisi sit homo; *sufficientissimus* satisfactor non est, nisi sit Deus pariter et homo: congruentissima fuit nostrae reparationi incarnatio Verbi, ut; sicut genus humanum in *esse* exierat per Verbum *increatum* et in culpam ceciderat deserendo [2] Verbum *inspiratum;* sic a culpa resurgeret per Verbum *incarnatum.*

Cap. II.

De incarnatione quantum ad unionem naturarum.

Tria consideranda. Circa ipsum autem Verbum incarnatum tria nobis consideranda occurrunt, scilicet *unio naturarum, plenitudo charismatum* et *perpessio passionum* propter redimendum genus humanum [3]. — Circa *naturarum unionem* haec tria consideranda sunt ad intelligendum incarnationis mysterium, scilicet *opus, modus* et *tempus.*

De *opere* autem incarnationis haec tenenda sunt
Thesis 1. secundum fidem christianam, quod incarnatio est operatio Trinitatis, per quam fit assumtio carnis a Dei-
Thesis 2. tate et unio Deitatis cum carne; ita quod assumtio non tantum est carnis sensibilis, sed etiam spiritus rationalis secundum potentiam vegetandi, sentiendi
Thesis 3. et intelligendi; ita etiam, quod unio non fit in unitate *naturae*, sed *personae*, non *humanae*, sed *di-*
Thesis 4. *vinae*, non *assumtae*, sed *assumentis;* non personae *cuiuslibet*, sed personae *solius Verbi;* in qua tanta
Thesis 5. fit unio, ut quidquid dicitur de Filio Dei dicatur de filio hominis, et e converso, his tamen exceptis, in quibus exprimitur unio, vel clauditur negatio [4].

Ratio. Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec
Pro thesi 1. est: quia incarnationis opus non solum est a primo principio, in quantum est effectivum in producendo, verum etiam, in quantum est reparativum *remediando, satisfaciendo* et *reconciliando.* Quoniam ergo
Reparatio fit tripliciter. incarnatio, in quantum dicit aliquem effectum, est a primo principio, quod omnia facit ratione summae virtutis; et substantia, virtus [5] et operatio unita est et indivisa omnimode in tribus personis: hinc est, quod necesse est, incarnationis operationem a tota Trinitate manare.

Pro thesi 2. Quia vero est a primo principio, in quantum est reparativum *remediando;* et totum genus humanum lapsum fuerat et vitiatum, non solum ratione animae, verum etiam carnis: hinc est, quod necesse fuit, quod totum assumeretur, ut totum curaretur [6].
Corollarium. — Et quoniam nobis magis nota est pars carnis et magis a Deo distat; ut expressior fiat nominatio, et maior exprimatur humiliatio, et profundior explicetur dignatio: hinc est, quod opus illud non *inanimatio*, sed *incarnatio* nominatur.

Pro thesi 3. Rursus, quia est a primo principio, in quantum est reparativum *satisfaciendo*, et satisfactio non fit, nisi ab eo qui *debet* et *potest;* et non *debet* nisi homo, nec *potest* nisi Deus: oportuit, quod in satisfactione simul esset concursus utriusque naturae, divinae scilicet et humanae. Et quia impossibile est, quod divina natura concurrat cum alia sicut pars ad constitutionem tertii; nec quod ipsa transeat in aliam naturam, nec alia natura transeat in ipsam, propter simplicitatem et immutabilitatem ipsius perfectissimam: hinc est, quod Deitas et humanitas non uniuntur in unitate *naturae* nec *accidentis*, uniuntur ergo in unitate *personae* et *hypostasis.* Et quoniam divina natura in nullo supposito potest subsistere praeterquam in propria hypostasi; ideo unio illa non potest esse in hypostasi seu persona *hominis*, sed *Dei;* ac per hoc per illam unionem primum principium in una suarum hypostasum fecit se ipsum suppositum humanae naturae: et ita una tantum est ibi personalitas et unitas personalis, ex parte scilicet *assumentis.*

Pro thesi 4. Postremo, quia est a primo principio, ut est reparativum *reconciliando;* et reconcilians est mediator, mediatio autem proprie convenit Dei Filio: ideo

---

[1] A E addunt *de Virgine.*

[2] Vat. et 3 cum uno alterove cod. tantum (ut K) pro *deserendo* substituunt *per*, referentes *verbum inspiratum* ad verba serpentis in paradiso. Quae lectio nec codd. nec modo loquendi S. Doctori familiari (cfr. infra Itinerar. c. 4.) convenit.

[3] De primo agitur c. 2-4; de secundo c. 5-7; de tertio c. 8-10.

[4] Cfr. III, Sent. d. 1. a. 1. q. 2, ubi de operatione Trinitatis in incarnatione; d. 2. a. 2, ubi de natura assumta, scil. carne et spiritu; d. 5-7. de ipsa unione; d. 11. a. 2. q. 3. ad 3, ubi de exceptis a communicatione idiomatum. — Pro *his tamen* 1, 2, 3 cum pluribus codd. *his tantum.* Superius vocibus *ita quod* A C S T et 2 interserunt *tamen.*

[5] Ed. 1, omisso *substantia*, legit *et summa virtus.* S. Doctor respicere videtur illam trimembrem divisionem superius pag. 205, nota 7. ex Dionysio allatam; de qua, I. Sent. d. 8. p. II. q. 2, docet, quod in omni creato, sed non in Deo, illa membra realiter differant. — T *et summa substantia, virtus.*

[6] Secundum loquendi modum Damasc.; cfr. tom. III. pag. 268, nota 2. — Inferius pro *inanimatio* fere omnes codd. et 2 *animatio.*

et incarnatio. Mediatoris namque est esse *medium* inter hominem et Deum ad reducendum hominem ad divinam *cognitionem*, ad divinam *conformitatem* et ad divinam *filiationem*. Nullum autem magis decet esse *medium* quam personam, quae producit et producitur, quae est media trium personarum; nullumque magis decet reducere hominem ad divinam *cognitionem* quam Verbum, quo se Pater declarat, quod est unibile carni, sicut et verbum voci [1]; nullum etiam magis decet reducere ad divinam *conformitatem*, quam eum qui est imago Patris; nullum magis decet ad *filiationem adoptivam* reducere quam Filium naturalem: ac per hoc nullum magis decet fieri filium hominis quam ipsum Filium Dei [2].

Pro thesi 5. Quoniam ergo omnino idem est Filius hominis et Dei ratione incarnationis; et « quaecumque uni et eidem sunt eadem, inter se sunt eadem [3] »: hinc est, quod necessario fit communicatio idiomatum, nisi sit vocabulum, in quo aliqua repugnantia includatur; sicut sunt illa, in quibus includitur respectus unionis unius naturae ad alteram, sicut *unire*, *incarnari*, *assumere* et *assumi*; vel negatio alicuius, cuius oppositum alteri competit, sicut *incipere* esse, *creari* et consimilia, in quibus instantia fertur contra regulam praehabitam propter causam praedictam.

Cap. III.

De incarnatione quantum ad modum.

De *modo* incarnationis hoc tenendum est, quod Thesis 1. Angelo nuntiante beatissimae Virgini Mariae mysterium incarnationis perficiendum in ipsa, Virgo credidit, appetiit et consensit; Spiritus sanctus in eam supervenit [4] ad sanctificandum et fecundandum, cuius virtute « Virgo concepit Dei Filium, quem Virgo peperit et Thesis 2. post partum Virgo permansit ». — Concepit autem non solum carnem, verum etiam carnem animatam et Verbo unitam, nulli peccato obnoxiam, sed omnino sanctam et immaculatam, ratione cuius *mater Dei* dicitur et est dulcissima Virgo Maria.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia incarnatio est opus manans a primo prin- Triplex modus. cipio, in quantum est reparativum modo *congruentissimo*, *communissimo* et *completissimo*. Decet enim eius *sapientiam* operari *congrue*, decet eius *largitatem* operari [5] *communiter*, et *virtutem*, operari *perfecte*.

Quoniam ergo incarnatio est a primo principio reparante modo *congruentissimo;* et congruus modus est, quod medicina ex opposito respondeat morbo, et reparatio lapsui, et remedium nocumento; cum genus humanum lapsum fuerit per *diabolicam suggestionem*, et per *consensum mulieris* deceptae et per *generationem concupiscentialem*, transfundentem originale in prolem [6]: oportuit, quod e contrario hic esset *Angelus bonus* suadens bonum, et *Virgo credens* et consentiens in bonum suasum, et *caritas Spiritus sancti* sanctificans et fecundans ad conceptum immaculatum; ut sic « contraria contrariis curarentur [7] ». Ac per hoc, sicut mulier, per diabolum decepta et per virum concupiscibiliter cognita et corrupta, transfudit in omnes culpam, morbum et mortem; sic mulier, per Angelum erudita et per Spiritum sanctum sanctificata et fecundata, absque omni corruptione tam mentis quam corporis prolem generaret, quae omnibus ad ipsam venientibus daret gratiam, sanitatem et vitam. Pro 1. thesi argoitur ex congruentissimo modo.

Rursus, quia incarnatio est a primo principio reparante modo *communissimo* — nam per Verbum incarnatum reparatur lapsus hominum et angelorum, utpote caelestium et terrestrium [8] et hominum lapsus reparatur secundum utrumque sexum — ut medicamentum sit *commune omnibus*, decentissimum fuit, quod ad incarnationis mysterium fieret concursus *Angeli*, *mulieris* et *viri*: *Angeli* ut denuntiantis, *mulieris Virginis* ut concipientis, *viri* vero ut conceptae prolis; ut sic *Angelus Gubriel* esset nuntius Patris aeterni, *Virgo immaculata* esset templum Spiritus sancti, *proles concepta* esset ipsa persona Verbi; ac per hoc in communi reparatione omnium communis fieret concursus trium de triplici hierarchia, scilicet divina, angelica et humana, ad insinuandam non solum Trinitatem Dei, verum etiam generalitatem beneficii et liberalitatem reparatoris summi. Et quoniam *liberalitas* Spiritui sancto appropriatur et *sanctificatio Virginis*, in qua peracta fuit Verbi conceptio; hinc est, quod licet opus illud sit a tota Trinitate, *per appropriationem* tamen dicitur Virgo concepisse de Spiritu sancto [9]. Item, ex communissimo.

Postremo, quoniam est a primo principio reparante modo *completissimo;* hinc est, quod in conceptione completio debita fuit in *prole*, fuit in *conceptu*, fuit et in *virtute concipiente*. Quia completio debita debuit esse in *prole*, hinc est, quod in Pro thesi 2. argoitur ex modo completissimo tripliciter.

---

[1] Vide l. Sent. d. 27. p. II. q. 4. Cfr. etiam supra p. I. c. 2. seq.

[2] Cfr. III. Sent. d. 1. a. 2. q. 3.

[3] Aristot., I. Elench. c. 5. (c. 6.).

[4] Vide Luc. 1, 26. seqq. — Seq. sententia est ex August., Serm. 196. (alias 59. de Diversis) c. 1. n. 1. Cfr. Serm. 51. (alias 63. de Diversis), c. 11. n. 18. — De hoc cap. vide III. Sent. d. 3-5. — Superius pro *perficiendum* I M V *complendum*.

[5] Multi codd. non repetunt *decet eius* nec *operari*, quod etiam paulo post omittitur a pluribus codd. Superius ante *communissimo* et *completissimo* edd. et plures codd. repetunt *modo*.

[6] Vide supra p. III. c. 2-7. — Post *originale* 2 cum pluribus codd. addit *peccatum*, H legit *originalem culpam*.

[7] Secundum Gregor. Vide tom. IV. pag. 37, nota 4. — Inferius pro *concupiscibiliter* E I O P Q T U *concupiscentialiter*, et pro *sanitatem* K *salutem*.

[8] Cfr. Col. 1, 20. — Vide III. Sent. d. 2. dub. 4.

[9] Diffusius explicatur hoc III. Sent. d. 4. a. 1. q. 1. — Pro *peracta* P *operata*.

instanti conceptionis non tantum fuit seminis decisio, verum etiam consolidatio, configuratio, vivificatio per animam et deificatio per Deitatem unitam; ut sic Virgo Dei Filium vere conciperet propter [1] unionem carnis ad Deitatem, mediante spiritu rationali, per quem tanquam per medium congruentiae caro erat idonea ad unionem. — Quia vero completio debita debuit esse in *conceptu;* cum ex quatuor modis tres modi producendi hominem praecessissent: primus nec de viro nec muliere, sicut in Adam; secundus de viro sine muliere, sicut in Eva; tertius de muliere et viro, sicut in omnibus concupiscibiliter natis: decuit, ad complementum universi quartum modum introduci, qui scilicet esset de muliere sine semine virili per virtutem summi operatoris [2]. — Quia vero completio debita debuit esse in *virtute;* hinc est, quod in conceptione Filii Dei simul concurrit virtus *innata*, virtus *infusa* et virtus *increata:* virtus *innata* materiam praeparavit, virtus *infusa* purificando segregavit, virtus *increata subito* perfecit quod non poterat a virtute creata nisi *successive* fieri. Et sic beatissima Virgo Maria mater fuit completissimo modo, ipsum Dei Filium concipiendo absque viro, fecundante Spiritu sancto. Quia enim in mente Virginis amor Spiritus sancti singulariter ardebat; ideo in carne eius virtus Spiritus sancti mirabilia faciebat, gratia scilicet partim *excitante*, partim *adiuvante*, partim *elevante* naturam, iuxta quod conceptus ille mirabilis exigebat.

Modi 4 producendi hominem.

Virtus triplex.

Cap. IV.

De incarnatione quantum ad plenitudinem temporum.

De *tempore* vero incarnationis hoc tenendum est, quod licet Deus a principio potuerit incarnari, noluit tamen nisi in fine saeculorum, praecedente lege naturae et lege figurae, post Patriarchas et Prophetas, quibus et per quos fuit incarnatio repromissa. — Post quos incarnari dignatus est tanquam in *fine temporum* et *plenitudine*, iuxta quod dicit Apostolus [3]: *At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum, factum ex muliere, factum sub Lege, ut eos qui sub Lege erant, redimeret.*

Post duplicem legem, post Patriarchas et Prophetas.

In fine temporum et plenitudine.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia incarnatio est opus primi principii reparantis, iuxta quod decet et convenit secundum *libertatem arbitrii*, secundum *sublimitatem remedii* et secundum *integritatem universi;* nam sapientissimus Artifex in agendo omnia haec attendit. — Quoniam ergo *libertas arbitrii* hoc requirit, ut ad nihil trahatur invita; sic debuit Deus genus humanum reparare, ut salutem inveniret qui vellet quaerere Salvatorem, qui vero nollet Salvatorem quaerere nec salutem per consequens inveniret. Nullus autem quaerit *medicum*, nisi recognoscat morbum [4]; nullus quaerit *doctorem*, nisi recognoscat se ignorantem; nullus quaerit *adiutorem*, nisi recognoscat se impotentem. Quia igitur homo in principio sui lapsus adhuc superbiebat de *scientia* et *virtute;* ideo praemisit Deus tempus legis naturae, in quo convinceretur de *ignorantia;* et post, cognita ignorantia, sed permanente *superbia de virtute*, qua dicebant: non deest qui faciat, sed deest qui iubeat; addidit legem praeceptis moralibus erudientem et caeremonialibus aggravantem; ut *habita scientia*, et *cognita impotentia*, confugeret homo ad divinam misericordiam et gratiam postulandum, quae data est nobis in adventu Christi. Ideo post legem naturae et Scripturae subsequi debuit incarnatio Verbi [5].

Concurrit triplex.

Concurrit libertati arbitrii.

Post duplicem legem.

Rursus, quoniam *sublimitas remedii* requirit, ut *credatur* fide firmissima et *ametur* caritate ardentissima tanquam mysterium secretissimum et saluberrimum; ideo congruentissimum fuit, ut ante Christi adventum praeirent multa *testimonia* Prophetarum, tam explicita in verbis quam implicita in figuris, ut multis et firmis testimoniis quod erat secretum fieret certum et indubitabile ad credendum; praeirent etiam multiplicia *promissa* et ardentissima *desideria*, ut promissum beneficium exspectaretur, exspectatum differretur, dilatum amplius desideraretur, et diu desideratum ferventius amaretur et gratiosius susciperetur et sollicitius servaretur [6].

Item, sublimitati remedii.

Post Patriarchas et Prophetas.

Postremo, quoniam *integritas et perfectio universi* requirit, ut universa sint ordinata quantum ad loca et tempora; et hoc opus incarnationis erat perfectissimum inter omnia opera divina; et processus debet esse ab imperfecto ad perfectum, et non e converso [7]: hinc est, quod opus illud debuit fieri in *fine temporum*, ut, sicut primus homo, qui erat totius mundi sensibilis ornamentum, ultimo fuerat conditus, scilicet sexto die, ad totius mundi completionem: sic secundus homo, totius mundi reparati complementum, in quo primum principium coniun

Item, integritati universi.

In fine temporum.

---

[1] Ita DES, in aliis et edd. *per*. — De medio congruentiae vide III. Sent. d. 2. a. 3. q. 1.

[2] Secundum Anselm., II. Cur Deus homo, c. 8; idem, verbis mutatis, invenitur in opusculo, cui titulus: Sermones ad fratres in eremo (inter opera August.), serm. 28. — Pro *concupiscibiliter* plures codd. *concupiscentialiter*. Paulo inferius post *in virtute* OPW addunt *concipiente*. Subinde multi codd. omittunt *beatissima*.

[3] Gal. 4, 4. seq. — Vide de hoc cap. III. Sent. d. 1. a. 2. q. 4. et dub. 1. — Superius pro *a principio* [2 cum aliquot codd. *a primo principio*] Vat., 1 et 3 *in principio*, et pro *saeculorum* B *temporum*.

[4] Pro *morbum* 1 *se aegrotantem*.

[5] Secundum Hug. a S. Vict.; cfr. IV. Sent. d. 1. p. 1. q. 5. fundam. 1. — Superius pro *dicebant* non pauci codd. et 2 *dicebat* (homo), et pro *non deest... sed deest* AGMNT *non deesse... sed deesse*.

[6] Vat., 1 et 3 *et amatum gratiosius susciperetur et susceptum sollicitius servaretur*.

[7] Cfr. tom. II. pag. 330, nota 5. in fine.

gitur cum ultimo, scilicet « Deus cum limo [1] », fieret in fine temporum, hoc est in sexta aetate, quae est aetas apta ad exercitium sapientiae et ad enervationem concupiscentiae et ad transitum a statu turbinis ad quietem; quae omnia competunt sextae aetati decursus mundi propter incarnationem Filii Dei.

In plenitudine temporum.

Quoniam ergo adventus Christi fuit in tempore legis *gratiae* et in *exhibitione misericordiae repromissae* et in *principio aetatis sextae;* et haec omnia dicunt plenitudinem; quia lex *gratiae* implet legem Scripturae, et *solutio promissi* implet promissionem, et *sexta aetas* ratione perfectionis senarii [2] sonat in plenitudinem: hinc est, quod in adventu Filii Dei dicitur esse *plenitudo temporum*, non propter hoc, quod in eius adventu tempus finiatur, sed quia temporalia mysteria impleantur. Sicut autem Christus non debuit venire in *principio temporis*, quia adventus eius nimis fuisset festinus; sic nec debuit [3] differre usque in *finem ultimum*, quia tunc nimium esset tardus. Decebat enim *salvatorem* inter tempus *morbi* et tempus *iudicii* in medio introducere tempus *remedii*. Decebat *mediatorem* quaedam suorum membrorum praecedere, quaedam sequi. Decebat *ductorem* perfectum tunc se ostendere, cum esset opportunitas currendi ad bravium; et hoc est in fine temporum et citra terminum et in approximatione ad finale iudicium; ut, per timorem iudicii stimulati et per spem praemii attracti et per perfectionem exempli animati, vigorose et perfecte sequamur ducem *de virtute in virtutem*, usque quo perveniamus *ad bravium felicitatis aeternae* [4].

Cap. V.

De plenitudine gratiae Christi quantum ad charismata in affectu.

Postquam innotuit nobis Verbum incarnatum quantum ad unionem naturarum, considerandum est quantum ad *plenitudinem charismatum* spiritualium. Circa quae primo consideranda est plenitudo *gratiae in affectu*, deinde [5] plenitudo *sapientiae in intellectu*, et postremo plenitudo *meriti in opere* vel effectu [6].

De plenitudine igitur *gratiae in affectu* in Christo haec tenenda sunt, quod in Christo a sui conceptione fuit plenitudo omnis gratiae quantum ad gratiam *singularis personae* et quantum ad gratiam *capitis* et quantum ad gratiam *unionis;* ita quod per gratiam *singularis personae* habuit omnis culpae immunitatem et quantum ad *actum* et quantum ad *posse*, quia nec peccavit nec peccatum potuit habere. — Per gratiam autem *unionis* dignus est non tantum felicitate gloriae, verum etiam adoratione latriae, quae est cultus reverentiae soli Deo debitae. — Per gratiam vero *capitis* influit motum et sensum in universos, qui ad eum accedunt vel per fidem rectam, vel per fidei Sacramenta, sive adventum eius praecesserint, sive fuerint subsecuti. *Nam et qui praecedebant et qui sequebantur clamabant: Hosanna filio David* [7].

Triplex gratia.

Thesis 1.

Thesis 2.

Thesis 3.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia reparatio est operatio primi principii, ita quod ab ipso *manat* secundum liberalitatem et ad ipsum *reducit* secundum conformitatem; ideo oportet, quod fiat per gratiam et deiformitatem. Gratia enim et manat a Deo liberaliter et reddit hominem deiformem. Quoniam ergo reparativum principium per gratiam reparat, et omnis res plenius et perfectius est in suo fonte et origine [8] quam alibi; necesse est, quod in principio nostro reparativo, scilicet Christo Domino, fuerit omnis gratiae plenitudo. Et quoniam reparativum principium in reparando non tantum tenet rationem *principii*, verum etiam *medii* et *extremi*, *extremi* quidem in satisfaciendo, *medii* in reconciliando, et *principii* in superinfluendo: ideo necesse est, quod in Christo fuerit plenitudo gratiae ratione *extremi* satisfacientis, *medii* reconciliantis et *principii* superinfluentis. Quoniam igitur extremum ad *satisfaciendum* idoneum necesse est esse Deo placens, ac per hoc ab omni peccato perfecte [9] immune; et hoc non potest esse nisi per donum divinae gratiae in aliquo homine: necesse fuit ponere in Christo gratiam ipsum sanctificantem et confirmantem, quam vocamus *gratiam singularis personae*.

Ratio.

Pro thesi 1.

Triplex ratio.

Extremum satisfaciens.

Rursus, quoniam medium ad *reconciliandum* conveniens non est, nisi habeat in se utramque naturam, superiorem scilicet et inferiorem, adorabilem et adorantem; et hoc nullo modo fieri potest nisi per summe

Pro thesi 2.

Medium reconcilians.

---

[1] Secundum Bernard., Serm. 3. in Vigilia Nativit. Domini, n. 8. — Superius respicitur I. Cor. 15, 47: *Primus homo* de terra, terrenus; *secundus homo* de caelo, caelestis. — De *sexta aetate* cfr. supra Prolog. § 2. — Inferius pro *turbinis* F G H N P *tribulationis*, O *laboris*, I *de labore a statu turbinis.*

[2] Vide I. Sent. d. 2. q. 4. scholion. — Superius pro *misericordiae* D F H N *gratiae.*

[3] In codd. et 2 omittitur *debuit.* Inferius fide plurimorum codd. et 2 supplevimus *in medio*, pro quo B F *ut in medio;* G N legunt *ut in medio introduceret;* I, post *salvatorem* addito *venire*, legit: *ut in medio introduceretur.*

[4] Psalm. 83, 8. — Phil. 3, 14: Ad destinatum persequor ad bravium supernae vocationis Dei in Christo Iesu. — Pro *usque quo* E *quousque.* Superius pro *citra* non pauci codd. et 2 *inter.*

[5] D E S *secundo*, et mox *tertio* pro *postremo.* Subinde pro *igitur*, quod B D M omittunt, E T *autem.*

[6] De his agitur hic et 2 seqq. capp.

[7] Marc. 11, 9. et Matth. 21, 9. — De immunitate a culpa cfr. III. Sent. d. 12. a. 2. q. 1; de gratia singularis personae, unionis et capitis vide ibid. d. 13. per totam; de latria ibid. d. 9. a. 1. q. 1. — Superius pro *debitae* A H *debitus.*

[8] I L M V *omnis res in suo principio est plenius et perfectius sicut in suo fonte et origine.* Mox pro *quam alibi* I *quam in suo rivulo et effectu.* Superius pro *reducit* non pauci codd. *reformat*, Q *reducit et reformat.*

[9] B M N Q omittunt *perfecte.* Inferius edd. *ipsam* pro *ipsum*, quod habent L M N, aliique propter compendiosam scripturam ita legi possunt.

dignativam et gratuitam unionem; ideo necesse est in Christo ponere gratiam super omnem gratiam et omnimoda reverentia venerandam, quam vocamus *gratiam unionis*, ratione cuius Christus homo *est super omnia benedictus Deus* [1], et ideo cultu latriae venerandus.

Pro thesi 3. Principium superfluens.

Postremo, quia principium ad influendum ellicax non est, nisi habeat in se plenitudinem fontalem et originalem, quae non tantum est plenitudo sufficientiae, sed etiam superabundantiae; ideo necesse est, Verbum incarnatum esse *plenum gratiae et veritatis* [2], ita quod *de plenitudine eius accipere* valeant universi iusti, sicut universa membra a capite recipiunt influentiam motus et sensus. Et propter hoc vocatur haec gratia *gratia capitis*, pro eo quod, sicut caput habet in se sensuum plenitudinem et ceteris membris est conforme ceterisque praesidet ac ceteris beneficium praestat influentiae, quae ipsi capiti connectuntur: sic Christus, habens in se gratiae superabundantiam [3] et nobis consimilis in natura, prae ceteris sanctus et iustus, ceteris, qui ad ipsum accedunt, praestat beneficium gratiae et spiritus, per quae fit sensus et motus in spiritualibus.

Corollarium.

Et quoniam ad ipsum accedere est per fidem, vel per fidei Sacramentum; et fides Christi eadem est in praeteritis, praesentibus et futuris: ideo ratio influendi in Christo ponitur respectu omnium, tam praeteritorum quam praesentium quam etiam futurorum, in Christum credentium et in Christo renatorum, qui per fidem copulantur Christo et per gratiam influentem fiunt *membra Christi* et *templa Spiritus sancti* [4], ac per hoc *filii Dei Patris*, connexi ad invicem per indivisibile vinculum caritatis. Quod sicut distantia locorum non dividitur, sic nec diuturnitate temporum separatur; ac per hoc omnes iusti, ubicumque sint et quandocumque fuerint, unum efficiunt corpus Christi mysticum, sensum et motum suscipiendo ab uno capite influente, secundum fontalem, radicalem et originalem plenitudinem omnis gratiae in Christo habitantis [5] sicut in fonte.

Cap. VI.

De plenitudine sapientiae in intellectu.

De plenitudine autem *sapientiae* Christi *in intellectu* hoc tenendum est, quod in Verbo incarnato, Christo scilicet Domino nostro, fuit omnis sapientiae plenitudo [6] non solum quantum ad *cognita*, verum etiam quoad *cognoscendi modos* et differentias. — In Christo namque fuit cognitio *sempiternalis* ex parte Deitatis, cognitio *sensibilis* ex parte sensualitatis et carnis, cognitio *scientialis* ex parte mentis et spiritus; et haec fuit triplex: quaedam scilicet per *naturam*, quaedam per *gratiam* et quaedam per *gloriam*. Unde sapientiam habuit et ut Deus et ut homo, ut comprehensor et ut viator, ut illuminatus per gratiam et ut recte formatus per naturam; et ita in universo fuerunt in Christo quinque modi cognoscendi. — Primus est secundum *divinam naturam;* et hoc modo cognovit omnia actualia et possibilia, finita et infinita, cognitione *actuali* et *comprehensiva*. — Secundus est per *gloriam;* et hoc modo cognovit omnia actualia et finita, cognitione *actuali* et *comprehensiva;* infinita vero [7] non nisi forte cognitione *habituali*, vel *excessiva*. — Tertius, per *gratiam;* et hoc modo cognovit omnia spectantia ad humani generis redemptionem. — Quartus, secundum *naturam integram*, cuiusmodi fuit in Adam; et hoc modo cognovit omnia, quae spectant ad universi constitutionem. — Quintus, secundum *sensibilem experientiam;* et hoc modo cognovit ea quae veniunt ad organa sensuum, secundum quem modum dicitur, quod *didicit ex his quae passus est, obedientiam* [8].

Thesis generalis. Duplex plenitudo sapientiae. Modi cognoscendi quinque. Modus primus. Secundus. Tertius. Quartus. Quintus.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia, sicut reparativi principii est nos reparare per liberalissimam gratiam; sic etiam per providentissimam sapientiam. Quod enim secundum ordinem sapientiae conditum fuit non potest absque luce et ordine sapientiae reparari; et ideo, sicut Christus debuit esse immunis ab omni *culpa*, sic elongatus debuit esse ab omni *ignorantia*, ac per hoc totaliter repletus supernae sapientiae luce et circumfulgentia. Quapropter cognitionem perfectam habuit secundum utramque naturam et potentiam cognoscitivam et secundum omnem rerum existentiam.

Ratio. Pro thesi generali.

Quia ergo res habent *esse* in *aeterna arte* et in *humana mente* et in *proprio genere* [9]; necesse fuit, Christum habere hanc triformem rerum cognitionem. Quia vero res dupliciter potest cognosci in *arte*, scilicet vel ab ipso artifice, vel ab alio contemplante artem; similiter habet dupliciter esse et cognosci in

De quinque modis.

---

[1] Rom. 9, 5. — Paulo ante pro *venerandam* A H L *reverendam*.

[2] Ioan. 1, 14. Ibid. v. 16: Et de plenitudine eius nos omnes accepimus etc. — Superius post *originalem* B addit *et radicalem*, H legit *originem radicalem* (cfr. finis cap.).

[3] Ita non pauci codd., inter quos E M P S V, edd. *gratiam superabundantem*.

[4] Epist. I. Cor. 6, 15. et 19. — Superius pro *Sacramentum* I M Q *Sacramenta*, et pro *in Christo* plures codd. et 1, 2, 3 *in ipso*. Paulo inferius pro *indivisibile* Vat., 1, 3 cum uno alteroque cod. non bene *indissolubile*.

[5] Col. 1, 18. seq.: Et ipse est caput corporis Ecclesiae.. quia in ipso complacuit, omnem plenitudinem inhabitare.

[6] Col. 2, 3: In quo [Christo] sunt omnes thesauri sapientiae et scientiae abscondíti. — Mox pro *quoad* plures codd., ut F G H M N R et 2 *quantum ad*. Subinde pro *differentias* M *causas*, et pro *sensibilis* D E K S *sensualis*, ac pro *scientialis* E *spiritualis*.

[7] Fide plurium codd., inter quos B S T, post *vero* hoc loco et infra in explicatione adiecimus *non nisi forte*. Superius pro *possibilia* edd., excepta 2, *potentialia*. Inferius post *gratiam* C H addunt *unionis*.

[8] Hebr. 5, 8. — De hoc cap. vide supra Quaest. de scientia Christi, q. 1. et 5. seqq.; III. Sent. d. 14. per totam. — Pro *cognovit ea* plures codd., Vat., 1 et 3 *cognovit omnia*.

[9] Cfr. supra pag. 230, nota 5. — Post pauca pro *potest*

mente, etiam praeter *acquisitionem,* quae Christo non competit propter imperfectionem, scilicet vel secundum *habitum innatum,* vel secundum *habitum infusum:* hinc est, quod necessarium fuit ad perfectam sapientiae plenitudinem, quinque modos praedictos reperiri in Christo Deo et homine, ut in *arte aeterna* cognoscat [1] res et per *naturam Deitatis* et per *gloriam comprehensionis;* in *mente* sua per habitum naturalem et *innatum,* sicut cognoverunt Adam et Angeli; et per habitum gratuitum et *infusum,* sicut Sancti Dei per Spiritum sanctum illuminati; in *proprio* vero *genere* cognosceret via sensus, memoriae et experientiae, quae in *nobis* facit rem incognitam cognosci [2], in *Christo* vero rem cognitam secundum unum modum cognosci fecit secundum alium.

De cognitis sec. 1. modum. Quoniam autem divina substantia, virtus et operatio est immensa, hinc est, quod secundum *primum* modum, qui est per naturam Deitatis, *infinita actualiter comprehendit;* quodam enim ineffabili modo summe infinito omnis infinitas est finita.

Secundum 2. modum. Quia vero creaturae quantumcumque sublimatae finita est substantia, virtus et operatio, ita tamen, quod mens humana non quiescit nisi in bono infinito, nec tamen illud proprie comprehendit, quia infinitum non comprehenditur a finito, accepta comprehensione proprie: hinc est, quod quantum ad *secundum* modum cognoscendi anima Christi per gloriam comprehensionis capit quantumcumque potest capere natura finita, per bonum infinitum beatificata, cui est summe unita; ac per hoc ad *finita* se extendit *actualiter comprehendendo,* ad *infinita* vero non nisi forte *habitualiter,* vel etiam *excedendo.* Non enim potest anima [3] aequari Verbo, nec in scientia nec in aliquo alio.

Secundum 3. modum. Rursus, quia gratia maxime respicit opus reparationis; hinc est, quod secundum *tertium* modum cognoscendi per gratiam perfectissimam cognovit Christus omnia, quae spectant ad reparationem nostram, longe excellentius et melius quam aliquis Prophetarum, vel etiam Angelorum.

Secundum 4. modum. Amplius, quia natura hominis bene instituta nata erat omnibus creaturis praeesse et ipsas nosse tanquam eas quae debeant sibi servire, sicut patuit in primi hominis conditione [4]: hinc est, quod quantum ad *quartum* modum cognoscendi cognovit Christus omnia, quae spectant ad mundanam machinam construendam, longe excellentius quam Adam.

Secundum 5. modum. Postremo, quia sensus non est perceptivus rerum nisi ad obiecti praesentiam [5]; hinc est, quod secundum cognitionem sensitivam non simul cognoscebat omnia, sed modo haec, modo illa, iuxta quod opportunum erat ad reparationem humani generis faciendam.

Cap. VII.

De perfectione meriti in effectu.

De plenitudine autem *meriti* Christi hoc tenendum est, quod in Christo Domino fuit omnis meriti perfectio et plenitudo: primo, quantum ad *eum qui merebatur,* quia non tantum erat homo, verum etiam Deus. — Secundo, quantum ad *tempus,* in quo merebatur, quia ab instanti conceptionis usque ad horam mortis. — Tertio, quantum ad id, *per quod* merebatur, quia per perfectissimum habitum caritatis et perfectissimum exercitium virtutis in orando, in agendo et in patiendo. — Quarto, quantum ad *eum cui merebatur,* quia non tantum *sibi,* verum etiam *nobis,* immo omnibus iustis. — Quinto, quantum ad id *quod merebatur nobis,* quia non tantum gloriam, verum etiam gratiam et veniam, non tantum gloriam spiritus, sed etiam stolam carnis et apertionem ianuae caelestis [6]. — Sexto, quantum ad *id quod merebatur sibi,* quia, licet non mereretur glorificationem mentis, quam iam habebat; merebatur tamen glorificationem corporis et accelerationem resurrectionis et clarificationem sui nominis et dignitatem iudiciariae potestatis. — Séptimo, quantum ad *modum,* quo merebatur. Cum enim tripliciter dicatur aliquis mereri: vel de indebito faciendo debitum, vel de debito faciendo magis debitum, vel de debito uno modo faciendo debitum alio modo [7]; omnibus his modis meruit *nobis,* tertio tantum modo meruit *sibi,* faciente hoc plenitudine gratiae Spiritus sancti, per quam Christus simul erat beatus et in statu merendi, ita quod super eius meritum omnia merita nostra habent fundari [8].

Thesis 1. Thesis 2. Thesis 3. Thesis 4. Thesis 5. Thesis 6. Thesis 7.

Ratio. Pro thesi 1. et 2. Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia, cum in principio reparativo, Christo scilicet Domino nostro, necessario fuerit plenitudo gratiae et sapientiae, quae sunt nobis origo recte et sancte vivendi; necesse est, quod in Christo fuerit plenitudo et perfectio omnis meriti secundum omnem

---

A *possunt,* et *habent* pro *habet.* Subinde cum A B C F G I K L M N O et 2 vocibus *dupliciter cognosci* interseruimus *esse et.*

[1] Edd., excepta 2, *cognosceret.*

[2] Respiciuntur verba Aristot. supra pag. 21, nota 10, allegata. — Mox pro *cognitam* plures codd., inter quos E L M P S, *notam,* B *innotam.*

[3] Vat., 1 et 3 addunt *Christi.*

[4] Partis II. c. 4. circa finem et c. 11. — Superius pro *perfectissimam* A *perfectissime.* Inferius pro *construendam* A *constituendam.*

[5] Cfr. II. Sent. d. 8. p. I. a. 3. q. 2. ad 5; tom. III. pag. 342, nota 7. et pag. 738, nota 4.

[6] F H I L *ianuae regni caelestis.*

[7] Pro explicando hoc triplici modo D affert exemplum de homine, cui vita aeterna debetur vel propter gratiam de novo susceptam (quae, licet ad ipsam sese disposuerit, tamen ipsi non debebatur), vel gratiae cooperando, vel non solum operando, sed etiam patiendo.

[8] De hoc cap. vide III. Sent. d. 18. per totam et d. 17. a. 2. q. 1, ubi de *oratione* Christi.

modum plenitudinis. Quia enim in Christo fuit plenitudo *gratiae unionis* [1], per quam erat Deus ab instanti conceptionis, habens gloriam comprehensionis et motum liberi arbitrii; hinc est, quod necessario fuit in Christo perfectio meriti et quantum ad excellentissimam *dignitatem merentis* et quantum ad celerrimam *opportunitatem temporis*.

Pro thesi 3. Rursus, quia fuit in eo plenitudo *gratiae singularis personae*, per quam habuit firmissimam caritatem et omnes virtutes perfectas quantum ad habitus et exercitia; necesse fuit, quod in eo esset plenitudo meriti quantum ad id, *per quod* contingit mereri, cuiusmodi est radix caritatis et actus multiplicis nobilitatis [2].

Pro thesi 4. et 5. Amplius, quia fuit in eo plenitudo *gratiae capitis*, per quam plenissimam habuit influentiam in membra sua; hinc est, quod plenitudinem habuit meriti non tantum respectu *sui*, sed etiam respectu *nostri*, quibus, sicut omnia spiritualia, quae habemus, intluit ratione Deitatis, sic meruit ratione assumtae humanitatis, sive sint bona status praesentis, sive aeternae felicitatis.

Pro thesi 6. Postremo, quia tantorum charismatum plenitudo necessario ponebat in Christo summam et perfectam felicitatem secundum sui partem superiorem, licet dispensative propter nos esset in statu viae; hinc est, quod perfectionem habuit meriti, quantum ad id quod meruit *sibi*, quia non [3] gloriam et beatitudinem animae concreatam, quae naturaliter in ipso omne meritum anteibat, sed solum illa, cum quibus status viae stare non poterat, sicut stolam carnis cum glorificatione suae excellentissimae dignitatis.

Pro thesi 7. Hinc est etiam, quod perfectionem habuit meriti quantum ad *modum* merendi. Quia enim in ipso ab instanti conceptionis fuit perfectissima plenitudo, statim omnia meruit, quae potuit mereri respectu sui; ac per hoc de debito uno modo facere potuit debitum alio modo; de indebito autem debitum, vel de debito magis debitum facere non potuit *sibi;* quia nullo modo potuit in sanctitate proficere, cum a principio esset sanctissimus. Fecit tamen hoc *nobis*, qui merito ipsius *iustificamur per gratiam* [4], proficimus in iustitia et per aeternam gloriam coronamur.

Corollarium. Ac per hoc in merito Christi radicata sunt omnia merita nostra, sive satisfactoria poenae, sive meritoria vitae aeternae, quia nec ab offensa summi boni digni sumus absolvi, nec immensitatem aeterni praemii, quae Deus est, digni sumus lucrari nisi per meritum hominis-Dei, cui dicere possumus et debemus: *Omnia opera nostra operatus es in nobis, Domine* [5]. Ipse, inquam, est Dominus, cui Propheta dicit: *Dixi Domino: Deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non eges.*

Cap. VIII.

De passione Christi quantum ad statum patientis.

Postquam circa Verbum incarnatum considerata est unio naturarum, considerata nihilominus plenitudo charismatum, deinde consideranda est *tolerantia passionum;* circa quam considerandus est *status patientis, modus patiendi* et *exitus passionis* [6].

Thesis 1. De *statu patientis* haec tenenda sunt, scilicet quod Christus assumsit non tantum humanam naturam, sed etiam *defectus* circa naturam. Assumsit enim poenalitates *corporales*, ut famem, sitim et lassitudinem; assumsit etiam *spirituales*, ut tristitiam, gemitum et timorem; nec tamen *omnes corporales* assumsit, sicut sunt defectus aegritudinum multiformium, nec *omnes spirituales*, sicut sunt ignorantia et rebelliones carnis ad spiritum; nec *qualitercumque*, quia sic necessitatem patiendi suscepit, ut nihil pati posset *invite*, nec secundum voluntatem *Deitatis* nec secundum voluntatem *rationis*, licet passio fuerit contra voluntatem *sensualitatis et carnis*, sicut exprimit oratio Salvatoris, quae dicit: *Non sicut ego volo, sed sicut tu vis* [7].

Thesis 2.

Thesis 3.

Ratio. Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia, cum principium reparativum in reconciliando necessario habeat mediatoris officium; ideo necesse est, quod habeat convenientiam cum utroque extremorum non solum quantum ad *naturam*, verum etiam quantum ad *ea quae sunt circa naturam*. Quoniam ergo Deus est iustus et beatus, impassibilis et immortalis; homo vero lapsus est peccator et miser, passibilis et mortalis: necesse fuit, mediatorem *Dei et hominum* [8], ut hominem posset reducere ad Deum, cum Deo communicare in iustitia

Pro thesi 1.

---

[1] Cfr. supra c. 5, ubi etiam de gratia *singularis personae* et *capitis*.

[2] Ita communiter codd. et 2, aliae edd. *virtutis*, A Q *nobilitatis et* [Q *vel*] *virtutis*, H *nobilitatis virtutis*. Hieron., Epist. 148. (alias 14.) n. 21: Summa apud Deum nobilitas, clarum esse virtutibus [Cfr. I. Cor. 1, 26. seqq.]. — Pro *radix* U *habitus*.

[3] Ed. 1 addit *meruit*. Mox pro *gloriam* B K *gratiam*. Subinde plures codd. et 2 *corporis* pro *carnis* et B C I L M O Q *clarificatione* pro *glorificatione*.

[4] Rom. 3, 24: Iustificati gratis per gratiam ipsius. — Pro *in iustitia* L U V *per iustitiam*.

[5] Isai. 26, 12: Domine, dabis pacem nobis; omnia enim opera nostra operatus es nobis. — Seq. locus est Ps. 15, 2. — Cfr. III. Sent. d. 20. q. 3. seq. et IV. Sent. d. 15. p. I. q. 1.

[6] De his tribus agitur in hoc et 2 seqq. capp. — Superius post *considerandus est* B H addunt *primo*, et post *status patientis* cum pluribus aliis codd., exceptis tamen E M P S, prosequuntur *secundo modus patiendi, tertio exitus passionis*.

[7] Matth. 26, 39. Vulgata et 1 omittunt *vis*. — De hoc cap. cfr. III. Sent. d. 15-18. — Superius vocibus *ut nihil* edd. cum aliquot codd. interserunt *tamen*.

[8] Epist. I. Tim. 2, 5. — Vide III. Sent. d. 19. a. 2. q. 2, in cuius fine allegatur pro hac expositione August., IX. de Civ. Dei, c. 15, ex quo etiam hic quaedam verbotenus (v. g. *mortalitatem transeuntem et beatitudinem permanentem*) proferuntur.

et beatitudine, cum homine vero in passibilitate et mortalitate; ut sic, habendo « mortalitatem transeuntem et beatitudinem permanentem », hominem redneeret de praesenti miseria ad vitam beatam; sicut econtra angelus malus, habendo immortalitatem cum miseria et iniustitia, fuit mediator faciens cadere in culpam et miseriam per suggestionem suam. Quoniam ergo Christus mediator debuit habere innocentiam et beatitudinem fruitionis cum mortalitate et passibilitate; hinc est, quod simul debuit esse Corollarium. *viator* et *comprehensor*. — De omni enim statu aliquid habuit in se, secundum quod dicitur [1] assumsisse de statu *innocentiae* peccati immunitatem, de statu *naturae lapsae* mortalitatem, de statu vero *gloriae* beatitudinem fruitionis perfectae.

Rursus, quoniam poenalitates vitiosae, sicut sunt Pro thesi 2. illa quatuor propter peccatum originale inflicta, scilicet ignorantia, infirmitas, malitia et concupiscentia [2], stare non possunt cum perfectissima innocentia; hinc est, quod has nec assumere debuit nec assumsit. — Quia vero poenae, quae sunt *exercitativae* virtutis perfectae et *testificativae* humanitatis verae, non simulatae, potissime illae sunt, quae respiciunt naturam in communi, sicut fames et sitis in absentia alimenti, tristitia et timor in praesentia nocumenti; hinc est, quod illas debuit assumere et assumsit.

Postremo, quia nullus innocens debet invitus Pro thesi 3. aliquam poenam sustinere [3], quia hoc esset contra ordinem divinae iustitiae; nullus etiam mortalis vult mori et pati secundum *appetitum naturae*, quae naturaliter refugit mortem: hinc est, quod Christus habere debuit huiusmodi poenalitates, sic tamen, ut nihil posset pati *invite secundum rationem*, non solum propter beatitudinem et Deitatem omnipotentem sibi unitam, per quam poterat repellere omnia; sed etiam propter perfectissimam innocentiam, quae [4] secundum ordinem naturalis iustitiae nihil permittitur pati invite; sic etiam pateretur, ut tamen hoc esset *contra naturalem inclinationem* et appetitum natu- De oratione Christi. rae, qui est in sensualitate et carne. — Et hinc est, quod Christus, orans secundum rationem, voluntatem *carnis* exprimebat, qua passionem refugiebat, cum dicebat: *Transeat a me calix iste* [5]; voluntatem tamen *rationis* voluntati Patris conformabat et appetitui carnis praeponebat, cum dicebat: *Non mea voluntas, sed tua fiat.* — Et sic una voluntas non erat Corollarium. alteri contraria: quia « secundum voluntatem *divinam* quod iustum erat voluit, secundum voluntatem *rationis* iustitiae consensit, sed secundum *voluntatem carnis* poenam recusavit, sed tamen iustitiam non accusavit. Et sic unaquaeque voluntas quod suum erat operabatur et quod ad se pertinebat sequebatur: voluntas *divina* iustitiam, voluntas *rationalis* obedientiam, voluntas *carnis* naturam [6] »; ac per hoc non erat in Christo colluctatio et pugna, sed pacata ordinatio et tranquillitas ordinata.

Cap. IX.

De passione Christi quantum ad modum patiendi.

De *modo* autem *patiendi* hoc tenendum est, quod Christus passus est passione *generalissima*, Thesis 1. generalis. passione *acerbissima*, passione *ignominiosissima*, passione *interemptoria*, sed *vivificativa*. — Passione, Thesis 2. inquam, *generalissima* quantum ad naturam humanam, non solum secundum omnia membra corporis principalia, verum etiam secundum omnem animae potentiam, licet nihil pati posset secundum divinam naturam. — Passus est etiam passione *acer-* Thesis 3. *bissima*, quia non solum *dolendo*, ut patiens per vulnera, sed etiam *condolendo*, ut compatiens propter nostra delicta. — Passus est etiam passione *ignomi-* Thesis 4. *niosissima* et propter patibulum crucis, quae erat supplicium pessimorum, et propter consortium iniquorum, videlicet latronum, *cum quibus fuit deputatus* [7]. — Passus est etiam passione *interemptoria* Thesis 5. per separationem animae a corpore, salva tamen unione utriusque cum Deitate. Anathema enim est qui dicit, Dei Filium naturam, quam semel assumserat, aliquando reliquisse.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec Ratio. est: quia reparativum principium, sicut ordinate Pro thesi generali. produxit, sic et ordinate reparare debuit genus humanum. Sic igitur reparare debet, ut salva sit *li-* Triplex respectus. *bertas arbitrii*, salvus sit nihilominus *honor Dei*, salvus sit etiam *ordo regiminis universi*. — Quia ergo Primus. reparare debuit, salva *libertate arbitrii*, reparavit dando exemplum efficacissimum; exemplum autem illud efficacissimum est, quod *invitat* et *informat* ad Duplex effectus.

---

[1] A Boethio, de Una Persona et duabus naturis, c. 8. Vide III. Sent. d. 12. a. 2. q. 1. ad 4. et d. 16. a. 1. q. 3. ad 2. — Supra pro *enim* B M P aliique *etiam*, A Q *ergo*.

[2] Vide supra pag. 234, nota 4. in fine. — Pro *originale* Vat. *mortale*.

[3] Cfr. supra pag. 228, nota 7. — Inferius pro *quae* edd. cum nonnullis codd. *quia*.

[4] Edd., excepta 2, *qua*. Inferius pro *ut tamen* (G K omittunt *tamen*) edd., excepta 1, *ut etiam*.

[5] Matth. 26, 39. — Seq. locus habetur ibid. non iisdem verbis, quae sumta sunt ex Luc. 22, 42.

[6] Hugo a S. Vict. in Libello de Quatuor Voluntat. in Christo. In textu originali plura interseruntur. Cfr. I. Sent. d. 48. a. 2. q. 2. in corp. et III. Sent. d. 17. a. 1. q. 3. in corp.

[7] Isai. 53, 12: Cum sceleratis reputatus est. Marc. 15, 28. et Luc. 22, 37: Cum iniquis reputatus [Luc. deputatus] est. — De poena Christi generalissima et acerbissima cfr. III. Sent. d. 16. per totam; de passione interemptoria vide ibid. d. 21. per totam, in qua a. 1. q. 1. fundam. 1. legitur: Augustinus et Damascenus: Anathema sit qui dicit, Verbum deposuisse quod semel assumsit. — Superius pro *delicta* A *debita*.

[8] Vide III. Sent. d. 20. q. 5. — Superius pro *debet* D E H *debuit*, et pro *libertas arbitrii* S *veritas liberi arbitrii*. Inferius post *et informat* Vat., 1 et 3 addunt *hominem*.

culmen virtutum. Nihil autem magis *informat* hominem ad virtutem quam exemplum tolerandi mortem propter institiam et obedientiam divinam, mortem, inquam, non quamcumque, sed poenalissimam. Nihil vero magis *incitat* quam tanta benignitas, qua *pro nobis* altissimus Dei Filius absque nostris meritis, immo cum multis nostris demeritis *posuit animam suam*[1]; quae benignitas tanto maior ostenditur, quanto pro nobis graviora et abiectiora sustinuit vel pati voluit. Deus *enim proprio Filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum; quomodo non etiam cum illo omnia nobis donavit?* Ex quo invitamur ad ipsum amandum et amatum imitandum.

Secundus. Rursus, quia reparare debuit, salvo *honore Dei,* ideo reparavit offerendo obsequium satisfactorium. « Est autem *satisfacere* honorem Deo debitum rependere[2] ». Honor autem Deo subtractus per superbiam et inobedientiam respectu rei, ad quam homo astringitur, nullo modo melius restituitur quam per *humiliationem* et *obedientiam* ad eam rem, ad quam nullatenus tenebatur. Quoniam ergo Christus Iesus in quantum Deus aequalis erat Patri *in forma Dei;* in quantum homo innocens nullatenus erat debitor mortis; dum *semetipsum exinanivit* et *factus est obediens usque ad mortem*[3], exsolvit Deo quae non rapuit per obsequium satisfactionis perfectae, et obtulit sacrificium suavitatis summae pro perfecta Dei placatione.

Duplex modus.

Tertius. Postremo, quia reparare debuit, salvo *ordine regiminis universi,* ideo per remedium convenientissimum reparavit. Convenientissimum autem est, ut contraria contrariis curentur[4]. Quia ergo homo, volens esse sapiens ut Deus, peccavit, in ligno vetito volens delectari, ita quod inclinatus est ad *libidinem,* erectus in *praesumtionem;* ac per hoc totum genus humanum infectum est et perdidit immortalitatem et incurrit debitam mortem: hinc est, quod ad hoc, quod homo repararetur convenienti remedio, Deus factus homo voluit *humiliari* et in ligno *pati:* et contra universalem infectionem pati passione *generalissima,* contra libidinem passione *acerbissima,* contra praesumtionem passione *ignominiosissima,* contra mortem debitam et invitam pati voluit mortem non meritam[5], sed *voluntariam.*

Duplex peccatum et remedium.

Quia ergo generalitas corruptionis in nobis infecerat non solum corpus et animam, sed etiam omnem corporis partem et omnem animae potentiam[6]; hinc est, quod Christus passus est in omni corporis parte et in omni potentia animae et in superiori portione rationis, quae summe in Deo *delectabatur* ut *ratio* et propter unionem sui ad superius, et summe *patiebatur* ut *natura* et propter coniunctionem ad inferius, quia Christus erat *viator* et *comprehensor* simul. Pro thesi 2.

Rursus, quia libido vehementer infecerat in nobis animam et carnem et quantum ad carnalia et quantum ad spiritualia peccata[7]; hinc est, quod Christus et acerbissima passione *passus* est in *carne* et amarissima *compassus* est in *anima.* Et quia in *carne* erat maxima aequalitas complexionis et perfecta vivacitas sensuum, in *anima* vero summa caritas ad Deum et summa pietas ad proximum; hinc est, quod uterque dolor fuit intensissimus. Pro thesi 3.

Amplius, quia tumor superbiae aliquando consurgit interius ex *praesumtione,* aliquando exterius ex *ostentatione* et *aliena laude;* ideo ad remediandum omnem superbiam Christus passus est utrumque genus ignominiae et in *se patiente* et in *comitatu,* quem habuit in passione. Pro thesi 4.

Postremo, quia haec omnia non attingebant divinam naturam impassibilem, sed solum humanam; hinc est, quod in morte Christi sic facta est divisio animae a carne, ut tamen salva esset unitas personae et unio tam carnis quam animae cum Deitate. — Et quia unio animae cum corpore facit *hominem* et facit *vivum;* hinc est, quod Christus non fuit *homo* in illo triduo, licet anima et caro essent unitae cum Verbo[8]. Unde quia mors in *humana natura* non potuit mortem inducere in *personam,* quae semper fuit viva; ideo mortua est mors in vita, et per Christi mortem *absorpta est mors in victoria*[9], et princeps mortis devictus, ac per hoc homo a morte et causa mortis per meritum mortis Christi tanquam per medium efficacissimum liberatus. Pro thesi 5. Corollarium.

Cap. X.

De passione Christi quantum ad exitum passionis.

De *exitu* autem passionis Christi et *fructu* haec indubitanter tenenda sunt, quod anima Christi post Thesis 1.

---

[1] Epist. I. Ioan. 3, 16. — Seq. locus est Rom. 8, 32: Qui etiam proprio etc. — Superius pro *incitat* D *invitat.* Inferius fide A D E S T supplevimus *sustinuit vel,* pro quo 2 *sufficienter.* Immediate post plurimi codd., exceptis A K et edd. variata interpunctione, legunt: *pati voluit Deus. Qui enim* etc. Pro *abiectiora* H N *acerbiora.*

[2] Secundum Anselm., I. Cur Deus homo, c. 11. et 20. Cfr. IV. Sent. d. 15. p. I. q. 1. et p. II. a. 1. q. 1; in primo loco cit. pro *rependere* cum T substituitur *reddere;* in secundo cum 1 N *impendere.* Inferius pro *tenebatur* A D K et 2 *tenetur.*

[3] Phil. 2, 6-8. — Immediate post respicitur Ps. 68, 5: Quae non rapui tunc exsolvebam. Cfr. August. in hunc loc., ex quo quaedam referuntur II. Sent. lit. Magistri, d. XXII. c. 4.

[4] Vide supra pag. 123, nota 4. — De seqq. vide supra p. III. c. 3. et 4. — Inferius Vat., 1, 3 *in praesumtione,* refragantibus codd. et 2.

[5] Edd., excepta 2, *non invitam,* P *non debitam.*

[6] Cfr. supra p. III. c. 5. seq.

[7] Vide supra p. III. c. 8. — Inferius post *amarissima* A 1 addunt *compassione.*

[8] Cfr. III. Sent. d. 22. q. 1.

[9] Epist. I. Cor. 15, 54. — Cfr. III. Sent. d. 19. a. 1. per totum. — Superius post *mortua est* A addit *semper.*

passionem descendit ad infernum sive ad limbum, ad liberationem non omnium, sed eorum qui inter membra Christi decesserunt per-fidem vivam, vel per
Thesis 2. fidei Sacramenta. — Post haec *tertia die resurrexit* a mortuis resumendo corpus, quod prius vivificaverat, sed non tale, quale prius fuerat; quia prius fuit passibile et mortale, postquam autem resurrexit, im-
Thesis 3. passibile et immortale, vivens perpetuo. — Deinde post quadraginta dies ascendit ad caelos, ubi, super omnem creaturam exaltatus, sedet ad dexteram Patris [1]. Quod dictum intelligitur non quantum ad situm, qui non competit Deo Patri, sed quantum ad excellentiam bonorum, quia residet in potioribus bonis
Thesis 4. Patris. — Postremo, interiectis decem diebus, misit in Apostolos promissum Spiritum sanctum, per quem congregata est Ecclesia gentium et ordinata secundum diversas distributiones officiorum et gratiarum.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec
Ratio. est: quia, sicut Christus in quantum Verbum increatum perfectissime omnia formavit, sic in quantum incarnatum omnia perfectissime reformare debuit. Decet enim perfectissimum principium opus non dimittere citra perfectum, debuit ergo reparatorium principium redemptionis humanae remedium perducere [2] ad perfectum. Ad hoc autem, quod esset per-
Ratio duplex in remedio. fectissimum, oportuit, quod esset *sufficientissimum* et *efficacissimum*.

Quia ergo *sufficientissimum*, ideo se extendit
Arguitur ex prima. ad *caelestia, terrestria* et *infernalia*. Quia ergo per Christum sunt *infernalia* recuperata, *terrestria* remediata, *caelestia* redintegrata; ita quod primum horum fecit per *veniam*, secundum per *gratiam* et tertium per *gloriam*: ideo post passionem anima *descendit* ad inferos ad liberandum in inferno detentos; deinde *resurrexit* a mortuis ad vivificandum in peccatis mortuos; *ascendit* ad caelos reducendo captivitatem [3] ad redintegrandum Ierusalem caelestem; *misit Spiritum sanctum* ad aedificandum Ierusalem terrestrem. Quae omnia necessario consequuntur et exiguntur ad sufficientiam reparationis humanae.

Rursus, quia remedium illud fuit *efficacissi-*
Item, ex secunda. *mum* tam in eos qui Christi adventum *praecesserunt*, quam in eos qui *sequuntur*, qui tamen ad ipsum Christum accesserunt et accedunt et eius membra fuerunt et sunt; tales autem sunt qui adhaerent ei per fidem, spem et caritatem: ideo remedium il-
Pro thesi 1. lud efficaciam habere debuit primo in eos qui in Christum crediderunt, credendo speraverunt et sperando amaverunt; ac per hoc statim debuit ad inferos *descendere* ad ipsorum liberationem. Unde aperta ianua caeli per Christi passionem, qui satisfaciendo amoverat rhomphaeam [4] mutando sententiam divinam eripuit de inferno omnia membra sua.

Debuit etiam habere efficaciam praecipuam in eos
Pro thesi 2. qui Christi adventum *sequuntur*, ut attrahendo ad *fidem, spem* et *caritatem* tandem ad gloriam perduceret caelestem. Ut igitur *aedificaret ad fidem*, qua
Resurrexit ad fidem aedificandam. credimus Christum verum hominem et verum Deum, qua etiam credimus, eum voluisse nos redimere per mortem et ad vitam nos reducere posse per resurrectionem; ideo voluit *resurgere* ad vitam immortalem, interiecto tamen spatio temporis debito, scilicet triginta sex horarum; in quo ostenditur, quod vere mortuus fuit; nec magis accelerare debuit, ne, si citius resurgeret, crederetur, quod non vere mortuus fuisset, sed se mortuum finxisset; nec amplius differre, ne, si semper iaceret in morte, crederetur impotens, et quod nullos posset ad vitam revocare; ideoque *resurrexit tertia die* [5].

Amplius, ut *crigeret ad spem*, ad caelestem
Pro thesi 3. *ascendit* gloriam, quam speramus. Sed quia spes
Ascendit ad spem erigendam. non oritur nisi ex fide immortalitatis futurae; ideo non statim ascendit, sed spatio quadraginta dierum interiecto, in quo per multa signa et argumenta veram astrueret resurrectionem, per quam animus solidaretur in fide et sublevaretur ad sperandam gloriam caelestem [6].

Postremo, ut *inflammaret ad caritatem*, *misit*
Pro thesi 4. *ignem Spiritus sancti* in die Pentecostes. Et quia
Misit Spiritum S. ad caritatem inflammandam. nullus hoc igne impletur, nisi qui petit, quaerit et pulsat cum instanti et importuno spei desiderio; ideo non statim post ascensionem misit, sed decem dierum spatio interiecto, in quo discipuli iciunantes, orantes et gementes disposuerunt se ad Spiritus sancti susceptionem. — Ac per hoc, sicut debitum servavit horam in *patiendo* [7], sic in *resurgendo*, sic in

---

[1] Cfr. Marc. 16, 19. et Act. 1, 1. seqq.; ibid. 2, 1. seqq. de missione Spiritus sancti. — Explicatio annexa dictionis *sedere ad dextram Patris* est secundum Glossam in Ps. 109, 1; de qua vide tom. III. pag. 395, nota 7. Cfr. etiam II. Sent. d. 2. p. II. dub. 2. — De hoc cap. vide III. Sent. d. 22. q. 4-6. — Edd. *dextram Dei Patris*. Superius pro *perpetuo* E I M O S *in sempiternum*, D *in aeternum*. Inferius pro *Apostolos* B *discipulos*.

[2] Ed. 1 *per remedium ducere*.

[3] Respicitur Ps. 67, 19: Ascendisti in altum, cepisti captivitatem. Cfr. Eph. 4, 8. — De redintegranda Ierusalem caelesti vide II. Sent. d. 9. q. 7.

[4] Respicitur Gen. 3, 24, ubi dicitur, quod Deus ciecit Adam ex paradiso « et collocavit ante paradisum voluptatis Cherubim et flammeum gladium » etc. iuxta August., Enarrat. in Ps. 149, 6. n. 12, et Isidor., XVIII. Etymolog. c. 6, rhomphaea (graece ῥομφαία] et framea et spata significant gladium bis acutum; cfr. Eccli. 21, 4. et Apoc. 2, 12. — Vide III. Sent. d. 18. a. 2. q. 3. — Post *aperta* H I O Q V addunt *est*, et pro *qui* non pauci codd. et 2 substituunt *quae*.

[5] Epist. I. Cor. 15, 4. — Superius pro *debuit*. quod plures codd. et 2 omittunt, B H *voluit*.

[6] Vide I. Cor. 15, 5. seqq. et I. Thess. 4, 12. seqq.

[7] Secundum Glossam Bedae in Marc. 15, 33. Christus eadem hora mortem moriendo destruxit, qua Adam peccando mortem huic mundo invexerat. Cfr. tom. III. pag. 463, nota 9. Ibid. pag. 458, nota 2. ex Augustino affertur ratio mystica horarum 36, quibus Christus requievit in sepulcro. — Aliquanto superius edd. *repletur* pro *impletur*.

ascendendo in caelum, sic in *mittendo Spiritum sanctum*, et propter fundationem trium virtutum praedictarum et propter multa mysteria, quae in his temporibus implicantur.

Plenitudo ac diversitas charismatum.

Et quoniam Spiritus sanctus, qui caritas est et per caritatem habetur, est omnium origo charismatum; ideo, cum descendit Spiritus sanctus, effusa est plenitudo charismatum ad corpus Christi mysticum consummandum. Et quia diversa membra debent esse in corpore perfecto et diversorum membrorum diversa officia et exercitia et diversorum officiorum diversa charismata; hinc est, quod *uni datur per Spiritum sermo sapientiae, alii sermo scientiae, alii fides, alii gratia sanitatum, alii operatio virtutum, alii prophetia, alii discretio spirituum, alii genera linguarum, alii interpretatio sermonum; quae omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis, prout vult*[1], secundum suam liberalissimam providentiam et providentissimam largitatem.

PARS QUINTA.

De gratia Spiritus sancti.

Cap. I.

De gratia, in quantum est donum divinitus datum.

Post tractatum de incarnatione Verbi, quod est origo et fons omnis doni gratuiti, dicenda sunt aliqua de *gratia* Spiritus sancti, quae nobis quadrupliciter consideranda occurrit. Primo, in quantum est donum divinitus datum. — Secundo, in comparatione ad liberum arbitrium. — Tertio, in comparatione ad habitus virtutum. — Quarto, in comparatione ad exercitia meritorum.

Partes 4 huius tractatus.

Thesis 1. De gratia igitur, in quantum est *donum divinitus datum*, haec tenenda sunt, quod ipsa est donum, quod a Deo immediate donatur et infunditur.

Thesis 2. Etenim cum ipsa et in ipsa datur Spiritus sanctus, qui est donum increatum, *optimum et perfectum, quod descendit a Patre luminum*[2] per Verbum incarnatum, secundum quod Ioannes in Apocalypsi *fluvium splendidum ad modum* vidit *crystalli procedere de sede Dei et Agni*. — Ipsa nihilominus est donum, per quod anima perficitur et efficitur sponsa Christi, filia Patris aeterni et templum Spiritus sancti; quod nullo modo fit nisi ex dignativa condescensione et condescensiva dignatione Maiestatis aeternae per donum gratiae suae. — Ipsa denique est donum, quod animam purgat, illuminat et perficit[3]; vivificat, reformat et stabilit; elevat, assimilat et Deo iungit, ac per hoc acceptabilem facit; propter quod donum huiusmodi *gratia gratum faciens* recte dicitur et debuit appellari[4].

Thesis 3.

Thesis 4.

Effectus dei.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia, cum primum principium *productivum* pro sua summa benevolentia fecerit spiritum rationalem capacem beatitudinis aeternae[5]; et *reparativum* principium capacitatem illam infirmatam per peccatum reparavit ad salutem; et beatitudo aeterna consistit in habendo summum bonum; et hoc est Deus et bonum excellens improportionaliter omnem humani obsequii dignitatem: nullus omnino ad illud summum bonum dignus est pervenire, cum sit omnino supra omnes limites naturae, nisi, Deo condescendente sibi, elevetur ipse supra se. Deus autem non condescendit per sui *essentiam* incommutabilem, sed per *influentiam* ab ipso manantem; nec spiritus elevatur supra se per *situm localem*, sed per *habitum deiformem*. Necesse est igitur spiritui rationali, ut dignus fiat aeternae beatitudinis, quod particeps fiat influentiae deiformis. Haec autem influentia deiformis, quia est a Deo et secundum Deum et propter Deum, ideo reddit imaginem nostrae mentis conformem beatissimae[6] Trinitati non tantum secundum *ordinem originis*, verum etiam secundum *rectitudinem electionis* et secundum *quietudinem fruitionis*. Et quoniam qui hoc habet immediate ad Deum redncitur, sicut immediate ei conformatur; ideo donum illud immediate donatur a Deo tanquam a principio influxivo; ut, sicut immediate emanat a Deo Dei *imago*, sic immediate manet ab ipso Dei *similitudo*, quae

Ratio.

Pro thesi 1.

Triplex conformitas.

---

[1] Epist. 1. Cor. 12, 8-11. Vulgata hinc inde plura addit. — Superius vocibus *diversa officia* I interserit *sunt*.

[2] Iac. 1, 17. — Seq. locus est Apoc. 22, 1: Et ostendit mihi fluvium aquae vitae splendidum tanquam crystallum, procedentem de sede etc. — Inferius verba *perficitur et* desiderantur in aliquibus codd., in Vat., 1 et 3.

[3] Cfr. supra pag. 225, nota 6.

[4] Cfr. II. Sent. d. 26. q. 1. seq. — A pluribus codd., ut B C I M, omittitur *dicitur et*.

[5] Ut ostensum est supra p. II. c. 9, et seq. propositio exposita est p. IV. c. 1. seqq. — Inferius pro *reparavit ad salutem* [2 cum pluribus codd. addit *aeternam*] C I Q U et 1 *reparaverit ad salutem*, ac subinde pro *consistit* D E I *consistat*.

[6] I M *beatificativae*.

est divinae imaginis perfectio deiformis, et ideo dicitur *imago recreationis* [1].

Pro thesi 2. Rursus, quoniam qui fruitur Deo Deum habet; ideo cum gratia, quae sua deiformitate disponit ad Dei fruitionem, datur donum *increatum*, quod est Spiritus sanctus, quod qui habet habet et Deum [2].

Pro thesi 3. Et quoniam nullus Deum habet, quin ab ipso specialius habeatur; nullus habet et habetur a Deo, quin ipsum praecipue et incomparabiliter diligat et diligatur ab ipso sicut sponsa a sponso; nullus sic diligitur, quin ad aeternam hereditatem adoptetur pro *filio:* hinc est, quod gratia gratum faciens facit animam *templum Dei, sponsam Christi* et *filiam Patris* aeterni. Et quia hoc non potest esse nisi ex summa dignatione et condescensione Dei; ideo illud non potest esse per habitum aliquem naturaliter insertum, sed solum per donum divinitus gratis infusum; quod expresse apparet, si quis ponderet, quantum est esse Dei templum, Dei filium, Deo nihilominus indissolubiliter et quasi matrimonialiter per amoris et gratiae vinculum copulatum [3].

Pro thesi 4. Postremo, quia mens nostra non efficitur conformis beatissimae Trinitati secundum rectitudinem electionis nisi per *vigor m virtutis, splendorem veritatis* et *fervorem caritatis;* et *vigor virtutis* animam *purgat, stabilit* et *elevat; splendor veritatis* animam *illuminat, reformat* et Deo *assimilat; fervor caritatis* animam *perficit, vivificat* et Deo *iungit,* et ex his omnibus homo Deo *placens et acceptus* existit: hinc est, quod illa influentia deiformis dicitur habere omnes decem actus praedictos, ita tamen, quod denominatur ab ultimo sicut a completissimo. —

Corollarium. Dicitur enim *gratia gratum faciens,* quia habentem facit Deo gratum, cum non solum gratis detur *a Deo,* verum etiam sit *secundum Deum* et *propter*

Notandum. *Deum;* cum ad hoc sit, ut per ipsam opus manans a Deo revertatur in Deum, in quo ad modum circuli intelligibilis consistit omnium spirituum rationalium complementum [4].

Cap. II.

De gratia, in quantum iuvat ad bonum meritorium.

Secundo, Spiritus sancti gratia nobis occurrit consideranda in *comparatione ad liberum arbitrium,* et hoc secundum duplicem modum. Primo scilicet, in quantum ipsa est *adiutorium ad meritum;* secundo vero, in quantum est *remedium contra peccatum* [5].

Gratia dicitur triplici-ter. De gratia igitur Dei, in quantum est *adiutorium ad merendum* [6], haec tenenda sunt, quod cum gratia dicatur *generaliter, specialiter* et *proprie; generaliter* dicitur adiutorium divinum creaturae liberaliter et gratis impensum et indifferenter ad quemcumque actum; et sine huiusmodi adiutorio gratiae nec possumus aliquid efficere nec durare in *esse.* — Primo. *Specialiter* dicitur gratia adiutorium divinitus datum, Secundo. ut quis praeparet se ad suscipiendum Spiritus sancti donum, quo perveniat ad meriti statum; et talis dicitur gratia *gratis data,* et sine hac nullus sufficienter facit quod in se est, ut se praeparet ad salutem. — *Proprie* vero gratia dicitur adiutorium datum Tertio. divinitus ad merendum, quod quidem dicitur donum *gratiae gratum facientis,* sine quo nullus potest mereri nec in bono proficere nec ad aeternam pervenire salutem. Ipsa enim tanquam radix merendi omnia merita antecedit; propter quod dictum est [7], quod « praevenit voluntatem, ut velit; subsequitur autem, ne frustra velit ». Unde nullus ipsam mereri potest merito *condigni,* sed « ipsa meretur augeri a Deo in via, ut aucta mereatur et perfici » in patria et gloria sempiterna ab ipso Deo, cuius est gratiam *infundere, augere* et *perficere* secundum cooperationem voluntatis nostrae et secundum propositum sive beneplacitum praedestinationis aeternae.

Ratio. Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec De sensu primo. est: quia, cum primum principium sua omnipotenti virtute et benignissima largitate creaturam omnem de nihilo produxerit ad *esse;* ac per hoc creatura de se habeat *non-esse,* totum autem *esse* habeat aliunde: sic facta fuit, ut ipsa pro sua defectibilitate semper suo principio indigeret et primum principium pro sua benignitate influere non cessaret [8]. Cum ergo spiritus rationalis, hoc ipso quod de nihilo, sit in se *defectivus;* hoc ipso quod natura limitata et egena, sit *in se recurvus,* amans proprium bonum; hoc ipso quod totus a Deo, sit totaliter *Deo obnoxius;* et quia *defectivus* est, de se tendit in *non-esse;* quia *recurvus,* per se non assurgit ad rectitudinem perfectae iustitiae; quia totaliter *Deo obnoxius,* et Deus bonis eius non indiget [9], nihil potest

---

[1] Vide ll. Sent. d. 26. q. 3. et 4. ac l. Sent. d. 14. a. 2. q. 2.

[2] Cfr. l. Sent. d. 14. a. 2. q. 1. — Subinde substituimus ex pluribus codd., ut A B E M P cum 2 *specialius* pro *specialiter;* post *sicut* D F prosequuntur *sponsus a sponsa, et e converso;* et ante *hereditatem* edd. 1, 3 addunt *beatitudinis.*

[3] Vide ll. Sent. d. 29. a. 1. q. 1. in corp.

[4] Cfr. supra p. II. c. 12. — Pro *revertatur* A *referatur.*

[5] De his agitur hic et seq. cap. Sed observandum, quod in tabula supra pag. 209 secundum codd. relata ordo 2.° et 3. capituli invertitur cum quadam differentia verborum.

[6] B C E I M T *meritum.*

[7] Ab August., Enchirid. c. 32. n. 9. — Seq. locus est August., Epist. 186. (alias 106.) c. 3. n. 10. Cfr. ll. Sent. lit. Magistri, d. XXVI. c. 2, et Comment. ibid. d. 27. dub. 1, in cuius fine triplex gratiae acceptio explicatur; ibid. a. 2. per totum et d. 28. dub. 2. ostenditur, quid mereri contingat et quid non.

[8] Vide l. Sent. d. 37. p. I. a. 1. q. 1. in corp.; ll. Sent. d. 37. a. 1. q. 1. et 2. — Superius pro editionum lectione *de se non habeat esse* cum B I O P Q S substituimus *de se habeat non-esse* (l *de se habet non-esse,* quae etiam paulo ante cum aliis edd. *pro-duxit* pro *produxerit*).

[9] Psalm. 15, 2: Dixi Domino: Deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non eges. — Gen. 15, 1: Ego [Deus] pro-

facere de se et propria virtute, per quod Deum sibi constituat debitorem, et maxime mercedis aeternae, quae Deus est, nisi per divinam condescensionem: hinc est, quod ad hoc, quod *salvetur in esse*, cum sit *defectivus*, indiget semper adiutorio divinae praesentiae, manutenentiae et influentiae, per quam manuteneatur in *esse;* quae, quamvis sit universalis in creaturas omnes, nominatur tamen nomine *gratiae*, quia non ex debito procedit, sed ex liberalitate bo-
De secundo. nitatis divinae. — Hinc est etiam, quod ad hoc, ut se *praeparet ad donum supernae gratiae*, cum sit *recurvus*, indiget dono alterius *gratiae gratis datae*, maxime post naturam lapsam, per quam habilis efficiatur ad bona moralia, quae sunt bona ex *circumstantia* [1], quae nullo modo possunt dici bona, nisi procedant ex intentione recta, videlicet quod non propter nos, sed propter summum bonum fiant, ad quod non assurgit spiritus noster recurvus, nisi praeveniatur a Deo per aliquam gratiam gratis datam.
De tertio. — Hinc nihilominus est, quod ad hoc, quod *faciat opera meritoria* mercedis aeternae; cum totaliter sit *Deo obnoxius* et debitor sui totius, indiget dono *gratiae gratum facientis*, per quam Deus sibi condescendat, prius acceptans suam imaginem et voluntatem quam operationem ex ipsa manantem; quia, cum « causa nobilior sit effectu [2] », nullus potest se facere meliorem nec facere opus Deo placens, nisi prius placeat ipse, ut Deus prius *ipsum* respiciat
Est radix merendi. quam *ad munera eius* [3]. Et ideo omnis radix merendi fundatur in gratia gratum faciente, cuius est facere hominem Deo dignum; propter quod nullus potest eam mereri merito *condigni*, sed solum merito *congrui*.

Ipsa autem habita *meretur sui ipsius augmen-*
Habita meretur augeri. *tum* in statu viae per bonum eius usum merito *digni*. Nam cum solus Deus sit ipsius gratiae fontale principium influendi, *ipse* solus est principium augmentandi per modum infundentis, et *gratia* per modum meriti et dignitatis, et *liberum arbitrium*
Notandum. per modum cooperantis et merentis, pro eo quod liberum arbitrium *cooperatur* gratiae et quod est gratiae *suum facit*.

Et ideo non tantum liberum arbitrium per gra-
Meretur condigne gloriam. tiam meretur gratiae augmentum in statu viae merito *digni*, verum etiam *complementum* in statu patriae merito *condigni*, tum propter *sublimitatem* Rationes septem. doni Spiritus sancti cooperantis in merito; tum propter *veracitatem* Dei promittentis; tum propter *verabilitatem* liberi arbitrii consentientis et finaliter perseverantis; tum propter *difficultatem* status merendi [4]; tum propter *dignitatem* Christi nostri capitis intervenientis, quod debet glorificari cum suis membris; tum propter *liberalitatem* Dei retribuentis, quem non decet parva reddere propter obsequium sibi fideliter obtemperantis; tum propter *nobilitatem* operis, quod ex caritate procedit, quod tantum ponderat in conspectu iudicis, quantum amor, ex quo procedit, qui Deum incomparabiliter praeponit omnibus creaturis, et ideo non sufficienter et competenter potest nisi in Deo et summo bono remunerari. — Ex quibus omnibus tanquam ex septem rationibus gloriam aeternam merito non tantum *congrui*, sed etiam *condigni* mereri facit gratia septiformis.

Cap. III.

De gratia, in quantum est remedium peccati.

De gratia vero, in quantum est *remedium contra peccatum*, haec tenenda sunt, quod liberum arbitrium, licet sit « sub Deo potentissimum [5] », potest Thesis 1. tamen per se in peccatum corruere, sed nullatenus potest resurgere sine adiutorio divinae gratiae, quae dicitur *gratum faciens*. — Illa autem gratia, licet Thesis 2. sit sufficiens remedium contra peccatum, non tamen infunditur adulto, nisi adsit liberi arbitrii consensus. Ex quo colligitur, quod ad iustificationem impii qua- Requiruntur quatuor. tuor concurrunt, scilicet *infusio gratiae, expulsio culpae, contritio* et *motus liberi arbitrii*. — Ex- Thesis 3. pellitur ergo culpa a Dei dono, non a libero arbitrio, non tamen sine libero arbitrio. Nam gratiae *gratis* Gradus 5 in hoc processo. *datae* est liberum arbitrium revocare a malo et excitare ad bonum; et *liberi arbitrii* est consentire, vel dissentire; et *consentientis* est gratiam suscipere; et *suscipientis* cooperari eidem, ut tandem *perveniat* ad salutem [6].

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec Ratio. est: quia, cum primum principium, hoc ipso quod Pro thesi 1. primum et potentissimum, sit causativum omnium, quae fiunt in universo praeterquam peccatorum, quae

---

tector tuus sum et merces tua magna nimis. — Mox pro *et propria* 1 *ex propria*, quae etiam cum aliis edd. et nonnullis codd. pro *per quod* substituit *propter quod*. Inferius pro *manutenentiae et influentiae* 2 cum aliquot codd. *manutenente et influente*, et pro *universalis* BC et 1 *generalis*.

[1] Cfr. II. Sent. d. 36. dub. 5. et d. 41. a. 1. q. 1. in corp.

[2] Ut notat Avicenna, Metaph. tr. 6. c. 3. Vide tom. IV. pag. 19, nota 9. — De gratiae subiecto cfr. II. Sent. d. 26. q. 5. — Pro *ex ipsa* 2 cum pluribus codd. perperam *ex ipso*, aliae edd. *ex eo*.

[3] Gen. 4, 4: Et respexit Dominus ad Abel et ad munera eius. — Inferius edd., excepta 2, cum pluribus codd. *condigni* pro *digni;* subinde pro *augmentandi* et *infundentis* plures codd. *augendi* et *influentis*.

[4] Plures codd. et 1 *merentis*. Superius pro *digni* M *congrui* (cfr. II. Sent. d. 27. a. 2. q. 2. in corp.), econtra in fine cap. G H K N *digni* pro *congrui*.

[5] De hac dictione Bernardo a Scholasticis tributa cfr. tom. II. pag. 115, nota 6. — Quid valeat liberum arbitrium absque gratia gratum faciente et gratis data, ostenditur II. Sent. d. 28. per totam. — Inferius pro *Ilta autem* 2 cum pluribus codd. *Ipsa autem*. Subinde verbo *concurrunt* M praemittit *sunt necessaria et*.

[6] De his quatuor requisitis vide IV. Sent. d. 17. p. 1. per totam.

Corruit, sed non resurgit per se.

sunt « transgressiones legis divinae et caelestium inobedientiae mandatorum [1] », nihil habet sibi rebelle, iniuriosum et offensivum nisi peccatum, quod, contemnendo Dei praeceptum et avertendo nos a bono

Facit quatuor.

incommutabili, *offendit* Deum, *deformat* liberum arbitrium, *perimit* donum gratuitum et *obligat* ad supplicium aeternum. Cum igitur deformatio imaginis et peremptio gratiae sit quasi annihilatio in *esse* moris et vitae gratuitae; cum offensa Dei sit tantum [2] ponderanda, quantus est ipse; cum reatus poenae aeternae rationem teneat infiniti: impossibile est, quod homo resurgat a culpa, nisi *recreetur* in vita gratuita, nisi *remittatur* offensa, et poena *relaxetur* aeterna. Solus igitur, qui fuit principium *creativum*, est et principium *recreativum*, Verbum scilicet Patris aeternum, quod est *Christus Iesus, mediator Dei et hominum* [3], quod quia omnia de nihilo creat, ideo creat se ipso solo sine aliquo intermedio.

Modus reparationis.

Quia vero recreat, *deformatum* per vitium culpae reformando per habitum gratiae et iustitiae, *obligatum* ad poenam absolvendo per satisfactionem condignam; hinc est, quod nos reparat, sustinendo pro nobis poenam in natura assumta et infundendo gratiam reformativam, quae, quoniam continuat nos suae origini [4], facit nos membra Christi; ac per hoc animam peccatricem, quae fuerat inimica Dei, prostibulum diaboli et serva peccati, facit sponsam Christi, templum Spiritus sancti et filiam Patris aeterni; quod totum fit per gratuitam et condescensivam infusionem doni gratuiti.

Pro thesi 2.

Rursus, quoniam Deus sic reformat, quod leges naturae inditas non infirmat [5]; ideo sic hanc gratiam tribuit libero arbitrio, ut tamen ipsum non cogat, sed eius consensus liber maneat; et ideo ad hoc, quod *culpa expellatur*, non solum necesse est, quod *gratia introducatur*, verum etiam, quod liberum arbitrium in adultis — in adultis dico, quia in parvulis sufficit fides Ecclesiae et meritum Christi, et excusat impotentia sui [6] — necesse est, inquam, quod conformet se *expulsioni culpae* per detestationem omnium peccatorum, quam vocamus *contritionem;* est etiam necesse, quod conformet se *introductioni gratiae*, per complacentiam et acceptationem doni divini, quam vocamus *motum liberi arbitrii*. Et sic necesse est, ista quatuor concurrere ad instificationem impii.

Pro thesi 3.

Postremo, quia praedispositio ad formam completivam debet esse ei conformis; ad hoc, quod liberum arbitrium se disponat ad gratiam gratum facientem, indiget adminiculo gratiae *gratis datae;* et quia gratiae est liberum arbitrium non cogere, sed praevenire, et simul utrinsque est in actum prodire: hinc est, quod in nostra instificatione concurrit actus *liberi arbitrii* et *gratiae*, consone quidem et ordinate, ita quod gratiae gratis datae est *excitare* liberum arbitrium; liberi arbitrii autem est huiusmodi excitationi *consentire*, vel *dissentire;* et [7] *consentientis* est ad gratiam gratum facientem se praeparare, quia hoc est facere quod in se est; et sic disposito gratia *gratum faciens* habet infundi, cui liberum arbitrium potest *cooperari*, si vult, et tunc meretur; vel *contrariari* per peccatum, et tunc demeretur. Si ergo cooperetur ei usque in finem, meretur *pervenire* ad aeternam salutem.

De 5 gradibus.

Corollaria

Verum est igitur quod dicit Augustinus [8], quod « qui creavit te sine te non instificabit te sine te ». — Verum est etiam, quod *non est volentis neque currentis, sed Dei miserentis.* — Verum est etiam, quod nullus potest superbire de meritis, quia nihil in nobis Deus praeter sua dona coronat. Reservavit enim sibi Deus munera gratiae liberaliter largienda, ut discat homo non esse ingratus nec in se, quasi non acceperit, sed in Domino gloriari [9]. — Verum est etiam, quod licet liberum arbitrium per se legem implere non possit nec gratiam in se efficere, inexcusabile tamen est, si non facit quod potest, quia gratia *gratis data* semper est praesto ad commonitionem, cuius adminiculo facere potest quod in se est; quo facto, habeat gratiam *gratum facientem;* qua obtenta, divinam impleat legem et faciat Dei voluntatem; qua facta, tandem ad beatitudinem perveniat sempiternam propter opera meritoria, quae totaliter sunt *a gratia*, totaliter etiam *a libero arbitrio*, licet principalius a gratia: quia, ut dicit Augustinus [10], « gratia ad liberum arbitrium comparatur, sicut sessor ad equum », qui quidem sessor liberum arbitrium *dirigit, deducit* et *perducit* ad portum aeternae

Notandum.

---

[1] Secundum Ambros. supra pag. 237, nota 4. allegatum.

[2] Plures codd. *tanta*, G legit *tanta ponderans*, E *tanti ponderis, quantus est ipse, qui offenditur, cum* etc.

[3] Epist. I. Tim. 2, 5. — Cfr. supra pag. 241, nota 4. — Post *recreativum* edd. addunt *et reparativum* contra plurimos codd., inter quos sunt A B M P. Pro *aeternum* F G M *aeterni.*

[4] Vide II. Sent. d. 26. q. 4. in corp.

[5] Cfr. supra pag. 218, nota 5. — De seq. propositione vide supra p. I. c. 8. et II. Sent. d. 25. p. II. q. 5, ubi ostenditur, quod, licet Deus *immutet* voluntatem, non tamen ipsam *cogat.* — K P *infringat.*

[6] Cfr. IV. Sent. d. 4. p. I. dub. 2.

[7] A D K et 2 addunt *ita in instificatione.*

[8] Serm. 169. (alias 15. de Verbis Apostoli) c. 11. n. 13. Cfr. tom. IV. pag. 327, nota 2. — Seq. locus est Rom. 9, 16. — Subinde respicitur verbum August., quod « cum Deus coronat merita nostra, nihil aliud coronat quam munera sua »; cfr. tom. II. pag. 698, nota 3. — Inferius vocibus *quia nihil* D F interserunt *homo quidquid habet meriti praeventrix gratia donat et.*

[9] Cfr. I. Cor. 1, 31. et 4, 7. — Inferius *quod potest* omittitur ab E H I K M S et 2, pro quo A *quantum in se est*, B D F et 1 *quod in se est*, et pro *commonitionem* 1 *communicationem.*

[10] Libr. III. Hypognost. (inter opera August.) c. 11; cfr. etiam Serm. 30. (alias 12. de Verbis Apostoli) c. 8. n. 10. Verba vide tom. II. pag. 600, nota 6, quae ibid. d. 26. q. 6. explicantur. — Superius voci *voluntatem* ex G I K M O Q praefixi mus *Dei.*

felicitatis, exercendo nos in operibus perfectae virtutis secundum donum ipsius gratiae septiformis.

Cap. IV.

De ramificatione gratiae in habitus virtutum.

Tertio restat agere de gratia *in comparatione ad habitus virtutum*, circa quam consideranda sunt tria. Primum est, qualiter gratia una ramificatur in habitus *virtutum;* secundum est, qualiter ramificatur in habitus *donorum;* tertium est, qualiter ramificatur in habitus *beatitudinum*[1].

De ramificatione igitur gratiae in habitus *virtutum* haec tenenda sunt, quod cum una sit gratia gratificans animam, septem tamen sunt *virtutes gratuitae*, quibus regitur vita humana: tres quidem theologicae, scilicet fides, spes et caritas; et quatuor cardinales, scilicet prudentia, temperantia, fortitudo et iustitia, quae uno modo est virtus *communis* et generalis, alio modo *specialis* et propria. — Hae autem septem virtutes, licet sint *distinctae* et proprias excellentias habentes, sunt tamen *connexae* et *aequales* ad invicem in eodem; et licet sint *gratuitae* per gratiam informatae, possunt tamen fieri *informes* per culpam, sola caritate excepta, et iterum *informari* per poenitentiam, adveniente gratia, quae est habituum virtualium *origo, finis* et *forma*[2].

Virtutes theologicae. Cardinales.

Sunt connexae. Gratuitae, vel informes.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia, sicut principium *productivum* sua summa perfectione in dando vitam naturae non tantum dat *vivere* quantum ad actum primum, verum etiam quantum ad actum secundum, qui est *operari;* sic necesse est, quod principium *reparativum* vitam tribuat spiritui in *esse* gratuito et in quantum ad *esse* et quantum ad *operari*. Et quoniam unius viventis secundum unam vitam primam multae sunt operationes vitales ad illius vitae perfectam manifestationem; cum actus diversificentur per obiecta, et diversitas actuum requirat distinctionem habituum[3]: hinc est, quod licet una sit gratia vivificans, ramificari tamen necessario habet in varios habitus propter varias operationes. — Et quoniam quaedam sunt opera moralia *primaria*, sicut credere; quaedam *media*, sicut intelligere credita; quaedam vero *postrema*, sicut videre intellecta; et in primis anima *rectificatur*, in secundis *expeditur*, in tertiis *perficitur:* ideo gratia gratum faciens ramificatur in habitus *virtutum*, quorum est animam *rectificare;* in habitus *donorum*, quorum est animam *expedire;* et in habitus *beatitudinum*, quorum est animam *perficere*[4].

Ratio. De habitibus superaturalibus. Divisio operum.

Tria genera habituum.

Rursus, quoniam rectitudo animae perfecta requirit, quod ipsa rectificetur secundum duplicem faciem, scilicet *superiorem* et *inferiorem*, et respectu *finis*, et respectu eorum *quae sunt ad finem;* ideo necesse est, animam quantum ad *superiorem* faciem, in qua consistit imago Trinitatis aeternae, rectificari per tres *theologicas* virtutes, ut, sicut imago creationis consistit in trinitate potentiarum cum unitate essentiae, sic imago recreationis in trinitate habituum cum unitate gratiae, per quos anima fertur recte in summam Trinitatem secundum tria appropriata tribus personis[5]; ita quod *fides* dirigit in summe verum credendo et assentiendo, *spes* in summe arduum innitendo et exspectando, *caritas* in summe bonum desiderando et diligendo.

De virtutibus theologicis.

Necesse est etiam, quantum ad *inferiorem* faciem animam rectificari per quatuor *cardinales* virtutes. Nam *prudentia* rectificat rationalem, *fortitudo* irascibilem, *temperantia* concupiscibilem, *iustitia* vero rectificat omnes has vires in comparatione ad *alterum*. — Et quia illud *alterum* determinate potest esse *proximus*, potest etiam idem homo comparari ad *se ipsum* ut ad alterum, potest etiam esse ipse *Deus;* hinc est, quod *iustitia* circuire dicitur[6] omnes vires. Dicitur etiam non tantum virtus *cardinalis*, verum etiam *generalis*, comprehendens totius animae rectitudinem, cum ipsa dicatur « rectitudo voluntatis ». Unde ipsa non tantum comprehendit virtutes ordinantes ad *proximum*, sicut est aequitas et liberalitas; verum etiam ad *se ipsum*, sicut est poenitentia et innocentia; nec non ad *Deum*, sicut est latria, pietas et obedientia.

De cardinalibus. Iustitia duplex.

Postremo, quoniam omnis rectitudo virtutum secundum *esse gratuitum* manat a gratia tanquam ab *origine* et radice; et secundum *esse meritorium* comparatur ad caritatem sicut ad *originem*, *formam* et *finem:* hinc est, quod ceterae virtutes gratuitae quoad *habitus* sunt *connexae* et quoad *actus meritorios* sunt *aequales*. — Hinc est etiam, quod ceteri

Suut connexae.

Gratuitae, vel informes.

---

[1] De his agitur hic et 2 seqq. capp.

[2] De unitate gratiae eiusque diversitate a virtutibus cfr. II. Sent. d. 27. a. 1. q. 1. seq.; de virtutibus theologicis et cardinalibus vide III. Sent. d. 23-33; de connexione virtutum earumque forma (caritate) agitur ibid. d. 36. — Supra pro *gratiam informatae* O P Q U satis bene *gratiam informantem*.

[3] Secundum Aristot.; vide supra pag. 69, nota 8. — Idem etiam II. de Anima, text. 36. seq. (c. 4.) insinuat distinctionem inter actum vitae primum et secundum. — In hac propositione voci *multae* edd. cum paucis codd. praefigunt *membrorum*. Aliquanto superius post *actum primum* B H addunt *qui est vivere*. Inferius pro *vivificans* S *gratificans*.

[4] Cfr. III. Sent. d. 34. p. I. a. 1. q. 1.

[5] Vide supra p. I. c. 6. — Pro *innitendo*, quod recte exhibent B M (cfr. III. Sent. d. 36. a. 1. q. 1. et a. 2. q. 1, ubi inter actus spei recensentur *confidere*, *inniti* [summae largitati] et *exspectare*), edd. *imitando*, Q *in vincendo*, I K O V *in laudando*. Superius verbo *rectificari* G H N addunt *a Deo*.

[6] Ab August., II. de Gen. contra Manich. c. 10. n. 14. Cfr. tom. III. pag. 720, nota 11. — Seq. locus est Anselm., de Conceptu virg. et orig. pecc. c. 3. et Dialog. de Veritate, c. 12: Iustitia est rectitudo voluntatis propter se servata. — Post *omnes vires* 1 prosequitur: *est enim non tantum virtus cardinalis specialis, verum etiam* etc. Superius pro *potest etiam idem homo comparari* I K M O V *potest esse idem homo comparatus*.

habitus virtutum possunt esse *informes*, sola caritate excepta, quae est virtutum forma. Cum enim habentur sine gratia et caritate, in quibus consistit vita virtutum, tunc *sunt informes*. Cum autem superinfunditur gratia, tunc *formantur* et decorantur
Simile. et Deo acceptabiles fiunt; sicut et colores absque luce sunt invisibiles, superveniente autem lumine, fiunt lucidi, pulcri et aspectui complacentes. Unde quemadmodum ex luce et coloribus fit unum in ratione motivi, et una lux sufficit ad multos colores illuminandos; sic ex gratia et habitibus informibus, cum formantur, fit unum secundum rationem meritorii et gratiti; et una nihilominus gratia sufficit ad informationem et gratificationem habituum diversorum [1].

Cap. V.

De ramificatione gratiae in habitus donorum.

De ramificatione autem gratiae in habitus *donorum* haec tenenda sunt, quod licet plurima sint dona gratiae gratis datae, et *generaliter* omnes habitus divinitus dati *dona Dei* non absurde dici possint; *specialiter* tamen et *appropriate* septem sunt dona Spiritus sancti, quae enumerat et nominat Isaias [2], loquens de flore, qui processit de radice Iesse, id est Christo, de quo dicit, quod *requiesceet super eum*
Septem dona. *Spiritus Domini, spiritus sapientiae et intellectus, spiritus consilii et fortitudinis, spiritus scientiae et pietatis, et replebit eum spiritus timoris Domini.* In hac autem enumeratione descendendo procedit a summo et combinando, ut simul ostendatur donorum
Ostenduntur quatuor. *distinctio, connexio, origo* et *ordo*.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec
Ratio. est: quia, cum principium reparativum per summam liberalitatem non tantum det gratiam ad *rectificandum* contra obliquitates vitiorum per habitus *virtutum*, verum etiam ad *expediendum* contra impedimenta symptomatum [3] per habitus *donorum;* ideo plurificari debent dona gratuita, secundum quod necessarium est ad expeditionis sufficientiam. Quoniam igitur anima nostra indiget septiformiter expediri;
Septiformis causa expeditionis. hinc est, quod ex septiformi causa necesse est Spiritus sancti dona esse septiformia. Indiget namque expediri contra *vitiorum obliquitates*, quantum ad *vires naturales* et quoad *superadditas virtutes*, in *patiendo*, in *agendo*, in *contemplando* et *utroque modo*.

Primo igitur, propter *vitiorum obliquitates* ex- Causa prima.
peditissime repellendas septem sunt dona Spiritus sancti, utpote *timor* contra superbiam; *pietas* contra invidiam; *scientia* contra iram, quae quasi est quaedam insania [4]; *fortitudo* contra accidiam, quae mentem reddit ad bona invalidam; *consilium* contra avaritiam; *intellectus* contra gulam, et *sapientia* contra luxuriam.

Secundo, propter expediendas *vires naturales* Secunda.
Spiritus sancti dona debent esse septem. Nam *irascibilis* indiget expediri ad bona tam in prosperis quam in adversis; in prosperis expeditur per *timorem*, in adversis per *fortitudinem. Concupiscibilis* indiget expediri quantum ad affectionem respectu *proximi*, et hoc fit per *pietatem;* et quantum ad affectum respectu Dei, et hoc fit per *gustum sapientiae. Rationalis* vero indiget expediri in veritatis *speculatione, electione* et *exsecutione;* per donum *intellectus* expeditur ad verum speculandum, per donum *consilii* ad verum eligendum, per donum *scientiae* ad electum exsequendum; per donum enim *scientiae* recte conversamur *in medio nationis pravae et perversae* [5].

Tertio, propter expedienda *septem virtutum of-* Tertia.
ficia septem debent esse Spiritus sancti dona. Nam *timor* expedit ad temperantiam, timor enim carnes configit [6]; *pietas* ad veram iustitiam; *scientia* ad prudentiam; *fortitudo* ad fortitudinem seu patientiam; *consilium* ad spem; *intellectus* ad fidem; *sapientia* ad caritatem. Unde sicut « caritas est mater et consummatio omnium virtutum », sic *sapientia* donorum, ita ut vere dicat Sapiens [7]: *Venerunt mihi omnia bona pariter cum illa et innumerabilis honestas per manus illius.*

Quarto, propter expeditionem in *patiendo* con- Quarta.
formiter ad Christum septem sunt habitus donorum. Christum autem ad patiendum movit *paterna voluntas, humana necessitas* et *virtutis strenuitas. Divina* [8] quidem *voluntas* movit, ut cognita per *intellectum*, ut amata per *sapientiam*, ut in reverentia habita per *timorem*. Movit etiam *nostra necessitas*, ad quam cognoscendam necessaria est *scientia*, ad quam miserandam superadditur *pietas*. Movit nihilominus *virtutis strenuitas*, ut provida in eligendo per *consilium*, ut vigorosa in perferendo per *fortitudinem*. Et sic dona debent esse septem.

Quinto, propter expeditionem in *agendo* septem Quinta.
dona dantur a Spiritu sancto. Nam ad actionem expeditam [9] necesse habemus expediri ad *declinandum*

---

[1] Cfr. III. Sent. d. 23. a. 2. q. 5. — Superius post *motivi* B addit *ad videndum*.

[2] Cap. 11, 2. et 3. — De hoc cap. vide III. Sent. d. 34. et 35.

[3] Scil. accidentium, quae morbum vitiorum sequuntur, sive sequelae morbi vitiorum. Cfr. tom. III. pag. 736, nota 7.

[4] Iram, ut ait Cicero, IV. Disp. Tusc. c. 23, « bene Ennius initium dixit insaniae ». — Inferius pro *bona* K M O P *bonum*.

[5] Phil. 2, 15. Cfr. III. Sent. lit. Magistri, d. XXXV. c. 1.

[6] Edd., 2 excepta, addunt: *unde: Confige timore tuo carnes meas* [Ps. 118, 120.].

[7] Sap. 7, 11. — Praecedens sententia de caritate est Hieron., Epist. 82. (alias 62.) n. 11. Vide III. Sent. lit. Magistri, d. XXIII. c. 3, ubi ipsa attribuitur Ambrosio. — Voci *donorum* edd., excepta 2, praemittunt *omnium*.

[8] Vat., 1 et 3 *Paterna*.

[9] Edd. *expediendam*.

a malo, quod fit per *timorem*. Necesse etiam habemus expediri ad *proficiendum in bono* duplici: vel *necessitatis*, vel *supererogationis*. Circa primum expedimur per *scientiam* et *pietatem*, ita quod unum est dirigens, et aliud exsequens; circa secundum, per *consilium* dirigens et per *fortitudinem* exsequentem. Necesse etiam habemus *quiescere in optimo*, et hoc quantum ad *intellectum* veri et quantum ad *affectum* boni; primum fit per donum *intellectus*, secundum per donum *sapientiae*, in quo est quies.

Sexto, ad expeditionem in *contemplando* dona Sexta. Spiritus sancti sunt in septenario numero. Nam ad vitam hierarchicam et contemplativam necessarium est animam *purgari*, *illuminari* et *perfici*[1]. *Purgari* autem oportet a concupiscentia, a malitia, ab ignorantia, ab infirmitate seu impotentia; primum facit *timor*, secundum *pietas*, tertium *scientia*, quartum *fortitudo*. *Illuminari* autem indigemus in operibus reparationis et primariae conditionis; primum dat *consilium*, secundum *intellectus*. *Perfici* autem habemus per accessum ad summum, quod consistit in uno, et hoc per donum *sapientiae;* et sic arcanum contemplationis a lato consummatur quasi in cubito[2].

Septimo denique, ad expeditionem in *actione* Septima. *et contemplatione* septem debent esse dona Spiritus sancti. Nam *contemplativa* propter conversionem ad Trinitatem tria debet habere dona expedientia: quantum ad reverentiam maiestatis, *timorem;* quantum ad intelligentiam veritatis, *intellectum;* quantum ad saporem seu gustum bonitatis, *sapientiam*[3]. *Aetica* vero, quae versatur in agendis et sustinendis, debet habere quatuor, scilicet *pietatem* ad agendum et *fortitudinem* ad sustinendum; et directiva harum duarum, scilicet *scientiam* et *consilium*. Unde quia ad expeditionem necessaria est *directio*, ideo fit donorum combinatio; et plura sunt dona ad intellectum spectantia, quia lux cognitionis vehementer expedit *ad dirigendos pedes in viam rectam*[4].

Cap. VI.

De ramificatione gratiae in habitus beatitudinum, et per consequens fructuum et sensuum.

De ramificatione autem gratiae in habitus *beatitudinum* haec tenenda sunt, quod septem sunt *beatitudines*, quas Salvator enumerat in sermone de monte[5] scilicet *paupertas spiritus*, *mititas*, *luctus*, *esuries iustitiae*, *misericordia*, *munditia cordis* et *pax*. — Ad has beatitudines propter sui perfectionem et plenitudinem duodecim *fructus Spiritus* et quinque *sensus spirituales* consequuntur; qui non dicunt novos *habitus*, sed *status* delectationum et *usus* spiritualium speculationum, quibus replentur et consolantur spiritus virorum iustorum.

Septem beatitudines. Duodecim fructus. Quinque sensus spirituales.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia, cum reparativum principium sit perfectissimum et perfectissime reparativum et reformativum per donum gratuitum; ideo gratiae donum ab ipso manans liberaliter et abunde ramificari debet usque ad habitus perfectionum, qui, cum fini approximent, recto vocabulo nuncupantur ex nomine *beatitudinum;* quarum *sufficientia*, *numerus* et *ordo* colligitur ex *integritate perfectionis*, ex *modis perfectionum* et ex *dispositionibus ad perfectionem*.

De beatitudinibus. Tria colliguntur ex triplici ratione.

Primo igitur ad *integritatem perfectionis* requiritur necessario perfectus *recessus a malo*, perfectus *processus in bono* et perfectus *status in optimo*. Quoniam autem *malum* aut procedit ex tumore superbiae, aut ex rancore malitiae, aut ex languore concupiscentiae[6]; ideo ad perfecte elongandum ab hoc triplici genere mali tres sunt necessariae beatitudines, scilicet *paupertas spiritus* elongans a malo tumoris, *mititas* elongans a malo rancoris, et *luctus* elongans a malo libidinis et languoris concupiscentialis. — Quia vero perfectus *processus in bono* attenditur secundum divinam imitationem; et *universae viae Domini misericordia et veritas*[7]: hinc est,

Prima ratio ex triplici radice. Subdistinctio.

---

[1] Cfr. supra pag. 225, nota 6. — De seq. propositione vide supra pag. 234, nota 4. in fine.

[2] Respicitur Gen. 6, 15. et 16, ubi agitur de structura arcae. Vide supra pag. 195, nota 7. — Origen., Homil. 2. in Gen. n. 5: Ad unum autem totius constructionis numerum summa revocatur, quia *unus Deus Pater, ex quo omnia* [1. Cor. 8, 6.], et *unus Dominus, et una* Ecclesiae *fides* est, *unum baptisma, unum corpus et unus spiritus* [Eph. 4, 4. seq.], et ad unum perfectionis Dei finem cuncta festinant. Hugo a S. Vict., l. Allegor. in vetus testam. c. 13: Arca deorsum *lata* erat, quia multi sunt vocati; sursum *stricta*, quia pauci electi... Deorsum *lata*, quia multi sunt activi; sursum *stricta*, quia pauci contemplativi. Deorsum *tata*, quia multi imperfecti; sursum *stricta*, quia pauci perfecti. Cfr. Gregor., II. Homil. in Ezech. homil. 4. n. 16. seq. — Pro *a lato*, quod I K L M O V omittunt, I perperam *ab alto*, quae etiam cum Vat. et 3 *cubico* pro *cubito* (contra Vulgatam).

[3] Cfr. supra pag. 210, nota 5. — Substituimus ex B *saporem seu* (quod P omittit) pro pristina, sed incongrua lectione *sapientium sive*.

[4] Luc. 1, 79: Ad dirigendos pedes nostros [ita et I K] in viam pacis [ita et P, edd. *rectam et pacis*]. — Superius posuimus *harum duarum* fide plurium codd., inter quos L M, pro *horum duorum;* ac subinde ex A Q *plura* pro *plurima*.

[5] Matth. 5, 3. seqq. — Fructus Spiritus S. enumerantur Gal. 5, 22. seq. — Quae proponuntur in hoc cap. tanguntur III. Sent. d. 34. p. I. a. 1. q. 1. in fine corp. et a. 2. q. 1. in fine corp. Quoad numerum beatitudinum (*septem*, non *octo*) cfr. ibid. d. 36. q. 1. scholion.

[6] Cfr. supra p. III. c. 8.

[7] Psalm. 24, 10. — Superius pro *concupiscentialis* plures codd. vel *concupiscentis*, vel *concupiscentiae*, vel cum 2 *concupiscibilis*. Terminus *concupiscentialis* et adverbium occurrit apud Augustin.; cfr. Magister II. Sent. d. XXX. c. 7.

quod duplex est beatitudo secundum has duas vias, scilicet *esuries* sive zelus *iustitiae*, et *affectus misericordiae*. — Quoniam autem *status in optimo* est vel per limpidam cognitionem, vel per tranquillam affectionem; hinc est, quod sunt duae ultimae beatitudines, scilicet *munditia cordis* ad Deum videndum et *pax mentis* ad perfecte fruendum.

Secundo etiam, si *modi perfectionum* attendantur, debent esse septem habitus beatitudinum. Nam est perfectio *religionis*, *praelationis* et *internae sanctitudinis* [1]. Ad perfectionem autem *religionis* necessario requiritur abdicatio boni privati, acceptatio boni fraterni et appetitio boni aeterni; primum fit per *paupertatem spiritus*, secundum per *mititatem affectus*, tertium per *amaritudinem luctus*. — Ad perfectionem vero *praelationis* duo necessario requiruntur, scilicet *zelus iustitiae* et *affectus misericordiae*; *misericordia* enim *et veritas custodiunt regem* [2]. Secundum haec duo disponi debet regimen praelationis in Ecclesia militante. — Ad perfectionem autem *internae sanctitudinis* necessario requiritur *puritas conscientiae* et tranquillitas totius animae per *pacem Dei* omnem humanum sensum exsuperantem.

Secunda, item.

Tertio, si attendantur *dispositiones praecambulae*; septem debent esse beatitudines. *Timor* enim facit recedere a malo et a mali occasione; et quia *radix omnium malorum est cupiditas* [3]: ideo *timor* disponit ad *spiritus paupertatem*, in qua simul iungitur humilitas cum paupertate, ut sic elongetur vir perfectus a fonte omnis culpae, scilicet a superbia et cupiditate. Et hinc est, quod *paupertas spiritus* est fundamentum totius perfectionis evangelicae. Unde primo oportet hoc fundamentum sternere qui vult ad culmen perfectionis venire, secundum illud Matthaei decimo nono [4]: *Si vis perfectus esse, vade et vende omnia, quae habes;* ecce, perfecta *paupertas*, quae nihil sibi prorsus retinet; *et sequere me;* ecce, *humilitas*, quae facit, quod homo abnegando se ipsum tollat crucem suam et sequatur Christum, qui est totius perfectionis principalissimum fundamentum. Disponit ergo timor ad spiritus paupertatem. — *Pietas* autem ad *mititatem;* nam qui pie ad aliquem afficitur nec illum irritat nec ab illo irritatur. — *Scientia* disponit ad *luctum*, quoniam per scientiam cognoscimus nos a statu beatitudinis relegatos in hanc vallem miseriae et lacrymarum. — *Fortitudo* autem disponit ad *esuriem iustitiae;* qui enim fortis est tam avide se tenet cum iustitia, ut malit a vita corporali quam a iustitia separari. — *Consilium* disponit ad *misericordiam;* nihil enim Deus magis consulit in Scriptura quam facere misericordiam, quod super omnia reputat holocausta [5]. — *Intellectus* disponit ad *cordis munditiam;* nam speculatio veritatis mundat cor nostrum ab omnibus phantasiis. — *Sapientia* disponit ad *pacem;* nam sapientia iungit nos summo vero et bono, in quo est finis et tranquillitas totius nostri rationalis appetitus.

Tertia secundum 7 dona.

Qua pace adepta, necessario sequitur superabundans delectatio spiritualis, quae in *duodenario fructuum* continetur ad insinuandam *superabundantium* delectationum. Est enim duodenarius numerus *abundans* [6], in quo insinuatur spiritualium charismatum exuberantia, quibus fruitur et delectatur anima sancta; et tunc est homo ad contemplationem idoneus et ad aspectus et amplexus sponsi et sponsae, qui fieri habent secundum *sensus spirituales*, quibus *videtur* Christi sponsi summa pulcritudo sub ratione *Splendoris; auditur* summa harmonia sub ratione *Verbi; gustatur* summa dulcedo sub ratione *Sapientiae* comprehendentis utrumque, Verbum scilicet et Splendorem; *odoratur* summa fragrantia sub ratione *Verbi inspirati* in corde; *astringitur* summa suavitas sub ratione *Verbi incarnati*, inter nos habitantis [7] corporaliter et reddentis se nobis palpabile, osculabile, amplexabile per ardentissimam caritatem, quae mentem nostram per ecstasim et raptum transire facit *ex hoc mundo ad Patrem*.

De fructibus et sensibus spiritualibus.

De numero duodenario.

Ex dictis igitur manifeste colligitur, quod habitus *virtutum* ad exercitium principaliter disponunt activae; habitus vero *donorum* ad otium [8] contemplativae; habitus autem *beatitudinum* ad perfectionem utrinsque. *Fructus* vero *Spiritus*, qui sunt *caritas, gaudium, pax, patientia, longanimitas, bonitas, benignitas, mansuetudo, fides, modestia, continentia, castitas* [9], dicunt delectationes consequentes

Corollarium 1.

---

[1] Plures codd., inter quos L M, hic et inferius *sanctitatis*. Subinde pro *requiritur* D S *requiruntur*, pro *acceptatio* 2 cum pluribus codd. *acceptio*, et pro *appetitio* Q *appretiatio*.

[2] Prov. 20, 28. — Inferius respicitur Phil. 4, 7: Et pax Dei, quae exsuperat omnem sensum, custodiat corda vestra etc.

[3] Epist. I. Tim. 6, 10. — Inferius pro *fonte* C H K et 1 *fomite* (cfr. supra p. III. c. 9.).

[4] Vers. 21. — Seq. locus ibid.: Et veni, sequere me. — Subinde respicitur Matth. 16, 24: Si quis vult post me venire, abneget semetipsum et tollat crucem suam et sequatur me. Cfr. supra Quaest. de perfectione evang. q. 1. et 2. — Inferius pro *fundamentum* G H *exemplum*, F legit *perfectionis principium*.

[5] Cfr. Osee 6, 6; Matth. 9, 13. et 12, 7. — H *quae super omnia reputatur holocausta*, G substituit *quam* pro *quod*. Superius pro *hanc vallem* I K L M O P *hac valle*, et subinde plures codd., inter quos E L M, omittunt *corporali*.

[6] Cfr. tom. IV. pag. 972, nota 3. — Quae sequuntur de sensibus spiritualibus habentur etiam quasi ad verbum in Compendio theolog. veritatis, lib. V. c. 56. — Superius pro *fructuum* F G N et 2 *fructu*, H *numero* (in edd., excepta 2, additur *Spiritus*).

[7] Respicitur Ioan. 1, 14. et paulo inferius Ioan. 13, 1. — Pro *astringitur* A *amplectitur*. Inferius pro *et raptum* P *raptam*.

[8] Ita P Q T U V Z et etiam in Centiloq. p. III. sect. 46, ubi eadem verba transcripta sunt. Edd., excepta 2, *actum* (G et 2 *actus*), M O *donum*. Cfr. Gregor., II. Homil. in Ezech. homil. 7. n. 11; Bernard., V. de Considerat. c. 13. n. 32. et Serm. in Cantic. serm. 62. n. 4.

[9] Gal. 5, 22. seq.

opera perfecta. *Sensus* vero *spirituales* dicunt perceptiones mentales circa veritatem contemplandam.

Revelatio per triplicem visionem. Quae quidem contemplatio in Prophetis fuit per *revelationem* quantum ad triplicem visionem, scilicet corporalem, imaginativam et intellectualem [1]; in aliis

Speculatio per 6 gradus. vero iustis reperitur per *speculationem*, quae incipit a sensu et pervenit ad imaginationem et de imaginatione ad rationem, de ratione ad intellectum, de intellectu ad intelligentiam; de intelligentia vero ad sapientiam sive notitiam excessivam, quae hic in via incipit, sed consummatur in gloria sempiterna.

Et in his gradibus consistit *scala Iacob, cuius*

Corollarium 2. *cacumen attingit caelum* [2]; et *thronus Salomonis*, in quo residet Rex sapientissimus et vere pacificus et amorosus ut sponsus speciosissimus *et desiderabilis totus; in quem desiderant Angeli prospicere*, et ad quem suspirat desiderium sanctarum animarum, sicut *cervus desiderat ad fontes aquarum*. Quo quidem desiderio ferventissimo ad modum ignis spiritus noster non solum efficitur agilis ad ascensum,

Docta ignorantia. verum etiam quadam *ignorantia docta* supra se ipsum rapitur in caliginem et excessum, ut non solum cum sponsa dicat: *In odorem unguentorum tuorum curremus* [3], verum etiam cum Propheta psallat: *Et nox illuminatio mea in deliciis meis*. Quam nocturnam et deliciosam illuminationem nemo novit nisi qui probat, nemo autem probat nisi per gratiam divinitus datam, nemini datur, nisi ei qui se exercet ad illam; ideo deinceps consideranda sunt exercitia meritorum.

Cap. VII.

De exercitio gratiae respectu credendorum.

Quarto igitur restat considerare gratiam quantum ad *exercitia meritorum*. Et circa haec consideranda sunt quatuor. Primo, de exercitatione gratiae in *credendis*, cuiusmodi sunt articuli fidei; secundo, in *diligendis*, cuiusmodi sunt illa quae spectant ad ordinem diligendi; tertio, in *exsequendis*, cuiusmodi sunt praecepta legis divinae; quarto in *postulandis*, cuiusmodi sunt petitiones orationis dominicae [4].

De *articulis* autem *fidei* haec tenenda sunt,

Thesis 1. quod licet per fidem astringamur credere plurima, quae sunt supra rationem, et *generaliter* omnia, quae continentur et afferuntur in canone sacrae Scripturae; *specialiter* tamen et proprie articuli fidei dicuntur Thesis 2. illi qui continentur in serie Symboli apostolici; qui uno modo sunt *duodecim*, si habeatur respectus ad eos, qui Symbolum ediderunt, alio modo *quatuordecim*, si consideremus, quae radicaliter credenda sunt tanquam omnium credendorum fundamenta [5].

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec Ratio. est: quia, cum primum principium in se ipso sit summe *verum* et *bonum*, in opere vero suo sit summe *iustum* et *misericors*; et summe *vero* debeatur firma assensio, summe *bono* fervens dilectio, Gratia ordinat ad 4 exercitia. summe *iusto* universalis [6] subiectio, summe *misericordi* fiducialis invocatio; et gratia sit ordinativa mentis nostrae ad primi principii culturam debitam: hinc est, quod ipsa dirigit et regulat ad debita et meritoria exercitia in *credendis, amandis, exsequendis* et *postulandis*, secundum quod requirit summa veritas, bonitas, iustitia et misericordia in Trinitate beata.

Quoniam igitur *veritati* est credendum, et ma- Pro thesi 1. iori veritati magis credendum, et summae veritati per consequens summe credendum; et veritas primi principii in infinitum maior est omni veritate creata et luminosior omni lumine intellectus nostri: hinc est, quod ad hoc, quod intellectus noster recte sit ordinatus in credendis, necesse est, quod plus credat summae veritati quam sibi, et quod se redigat in obsequium Christi [7]; ac per hoc, quod non solum Notandum. credat quae sunt *secundum rationem*, verum etiam quae sunt *supra rationem* et *contra sensuum experientiam*; quod si recusat, non exhibet summae veritati debitam reverentiam, dum iudicium industriae propriae praefert dictamini lucis aeternae; quod esse non potest absque tumore superbiae et elationis improbandae.

Rursus, quia veritas *supra* rationem sive *prae-* Duo requiruntur ad credendum. *ter* rationem est veritas non visa nec apparens, sed magis occulta et ad credendum difficillima; ideo ad hoc, quod firmiter credatur, necessaria est *illustratio veritatis* animam elevans, necessaria est etiam *testificatio auctoritatis* animam firmans. Primum fit per *fidem infusam*, secundum per *Scripturam authenticam*, quarum utraque est a veritate summa

---

[1] Secundum August., XII. de Gen. ad lit. c. 6. n. 15. seqq. Cfr. supra pag. 8, nota 4, et tom. III. pag. 503, nota 4. — Distinctio virium animae, exhibita in seq. propositione et etiam in Itinerar. mentis in Deum, c. 1, sumta est ex Lib. de Spiritu et anima (inter opera August.), c. 10-14.

[2] Gen. 28, 12. — De throno Salomonis cfr. III. Reg. 10, 18. seqq.; subinde allegatur Cant. 5, 16; I. Petr. 1, 12. et Ps. 41, 1.

[3] Cant. 1, 3. — Seq. locus est Ps. 138, 11. — Cfr. II. Sent. d. 23. a. 2. q. 3. in corp. et ad 6, nec non supra Quaest. de scientia Christi, q. 7. circa finem corp.; Incend. amoris, c. 3. circa finem, et Itinerar. mentis in Deum, c. 7, ubi in textu verba Dionysii de raptu in caliginem et excessum allegantur aliique doctores citantur. — Inferius ante *nemini* delevimus cum C K L M O P T *quae quia;* post *nemini* P T addunt *autem*.

[4] De his quatuor agitur in hoc et 3 seqq. capp. — Superius pro *articuli* E *illa quae spectant ad articulum*.

[5] Cfr. III. Sent. d. 23-25. — Superius pro *plurima* I K L V *plura*. Subinde pro *dicuntur* S *sunt dicendi*, et pro *ediderunt* L *condiderunt*.

[6] E P W et 2 *humilis*.

[7] Respiciur II. Cor. 10, 5. Cfr. supra pag. 52, nota 7. — Ante *redigat* M addit *totum*. Inferius pro *improbandae* O Q *improbitate* (plures codd. *improbatae*).

per Iesum Christum, qui est Splendor et Verbum [1], et per Spiritum sanctum, qui veritatem ostendit et docet et nihilominus credere facit. Hinc est, quod *auctoritas* praebet fulcimentum fidei, et *fides* assentit auctoritati. Et quia auctoritas principaliter residet in sacra Scriptura, quae per Spiritum sanctum est condita tota ad dirigendam fidem catholicam; hinc est, quod vera fides a Scriptura non dissonat, sed ei assentit assensione non ficta.

Pro thesi 2. Articuli 14. Postremo, quia veritas, ad quam credendam arguimur per fidem, et de qua sacra Scriptura agit principaliter, non est veritas quaecumque, sed veritas divina, vel ut est in natura propria, vel ut est in natura assumta — nam in huius veritatis cognitione consistit et praemium patriae et meritum viae [2] —

Articuli 7 de Divinitate. hinc est, quod articuli fidei, qui sunt fidei fundamenta, aut spectant ad *Divinitatem*, aut ad *humanitatem*. Et quoniam *Divinitas* habet considerari in *tribus personis*, scilicet Patre generante, Filio genito et Spiritu sancto procedente, et *quadriformi operatione*, scilicet creatione in *esse* naturae, recreatione in *esse* gratiae, resuscitatione in reparatione vitae et glorificatione in collatione gloriae; hinc est, quod articuli spectantes ad *Divinitatem* sunt septem. — Si-

Alii septem de humanitate. militer, quia Christi *humanitas* habet considerari ut concepta de Spiritu sancto, ut nata de Virgine, ut patiens in cruce, ut descendens ad infernum, ut resurgens a morte, ut ascendens in caelum, ut veniens ad iudicium finale; hinc est, quod septem sunt articuli *humanitatis*, et sic in universo *quatuordecim*, ad modum septem stellarum et septem candelabrorum aureorum, in quorum medio Filius hominis ambulabat [3].

Una tamen fides. Quoniam ergo unus est Christus in divina natura et humana; et una tantum est veritas summa, quae est ratio credendi una, prima, summa et sola, quae non mutatur per tempora: hinc est, quod de omnibus praedictis articulis una tantum est fides de eadem, non mutata tam in praesentibus quam in praeteritis quam in futuris, licet magis clara sit et explicita in eis qui Christum sequuntur, quam in eis qui praecesserunt eius adventum; sicut novum testamentum est clarius quam vetus, in quibus praedicti articuli continentur [4].

Vel articuli 12. Et quia Spiritus sanctus hos articulos fidei in Scripturarum profunditate contentos in unum compegit per duodecim Apostolos tanquam per testes firmissimos; hinc est, quod praedicti articuli in unum Symbolum Apostolorum collecti fuerunt. Et ideo secundum Apostolos componentes *duodecim* articuli dici possunt, quia quilibet Apostolus in aedificationem fidei posuit unum articulum quasi lapidem unum vivum; quod Spiritus sanctus recte praefiguravit in duodecim viris, qui duodecim lapides de Iordanis alveo extraxerunt ad altare dominicum construendum [5].

Cap. VIII.

De exercitio gratiae respectu diligendorum.

De *diligendis* autem haec tenenda sunt, quod licet omnia opera divina sint *valde bona* [6], quatnor tamen proprie sunt ex caritate diligenda, scilicet *Deus* aeternus, quod *nos* sumus, *proximus noster* et *corpus nostrum*. — In quorum dilectione servandus est *ordo* et *modus*, ut *Deus* diligatur primo et super omnia et propter se; secundo, quod *nos sumus* sub Deo et pro Deo; tertio, *proximus noster*, sicut et nos; quarto, *corpus nostrum* infra nos et infra proximum tanquam bonum minus praecipuum. — Ad hoc autem exsequendum datur *unus caritatis habitus* et *duplex mandatum*, in quo pendet universitas Legis et Prophetarum [7], non solum quantum ad vetus testamentum, verum etiam quantum ad novum.

Thesis 1. Thesis 2. Thesis 3.

Ratio. Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia primum principium, hoc ipso quod primum, est summum; et hoc ipso quod summum, est summe bonum; et hoc ipso quod summe bonum, est summe beatum et summe beatificativum; et hoc ipso quod summe beatificativum, est ipso summe fruendum; et hoc ipso quod est eo summe fruendum, summe est ei inhaerendum per amorem et in eo quiescendum tanquam in fine [8]. Quoniam ergo amor rectus et ordinatus, qui *caritas* appellatur, principaliter fertur in illud bonum, quo fruitur et in quo quiescit; et ipsum est ratio diligendi [9]: hinc est, quod illud praecipue diligit tanquam beatificativum et cetera per consequens, quae per illud idonea su beatificari. Quoniam igitur nobiscum ad beatitudinatus est *proximus* pervenire; natum est etiam pervenire et *corpus nostrum* tanquam beatificabile cum

Pro thesi 4.

---

[1] Cfr. Hebr. 1, 3. et Ioan. 4, 1. Ibid. 16, 13: Cum autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem.

[2] Ioan. 17, 3: Haec est autem vita aeterna, ut cognoscant te solum Deum verum, et quem misisti Iesum Christum.

[3] Apoc. 1, 12-16. Cfr. III. Sent. d. 25. a. 1. q. 4, ubi etiam de fine huius cap. (12 articulis). — Superius pro *humanitatis* Vat., 1 et 3 *spectantes ad humanitatem*.

[4] Cfr. III. Sent. d. 23. a. 1. q. 3; d. 24. a. 1. q. 2. et d. 25. a. 1. q. 1. seqq. — Superius post *eadem* supple: veritate.

[5] Ios. 4, 2. seqq. — Superius vocibus *secundum Apostolos* A interserit *duodecim*, et pro *aedificationem* 2 cum nonnullis codd. substituit *aedificatione*.

[6] Gen. 1, 31. — Sententia de quatuor diligendis est August., I. de Doctr. christiana, c. 23. n. 22. — E hic addit *et ideo diligenda;* inferius vocibus *quod nos sumus* R praeligit *noster spiritus sive,* et pro *corpus nostrum* plures codd. *corpus proprium*.

[7] Matth. 22, 40. — De hoc cap. vide III. Sent. d. 28. et 29. per totam; de modo diligendi Deum cfr. ibid. d. 27. a. 2. q. 5. seq.

[8] Vide August., de Doctr. christiana, c. 32. n. 35.

[9] Cfr. III. Sent. d. 27. a. 1. q. 4-3. et dub. 1. — Aliquanto inferius pro *quatuor tantum* edd., excepta 2, *quatuor tanquam*.

spiritu: hinc est, quod quatuor tantum ex caritate diligenda esse dicuntur, scilicet *Deus* et *proximus*, *spiritus noster* et *corpus nostrum*.

Pro thesi 2. Rursus, quoniam Deus est supra nos tanquam bonum supremum, spiritus noster intra nos tanquam bonum intrinsecum, et proximus noster iuxta nos tanquam bonum cognatum, corpus vero nostrum infra nos tanquam bonum subiectum; hinc est, quod hic debet servari *ordo* in diligendo, ut primo *Deus* diligatur super omnia et propter se ipsum; secundo, *spiritus noster* sub Deo supra omne bonum caducum; tertio, *proximus noster* iuxta nos ad consimile bonum; quarto, *corpus nostrum* infra nos sicut bonum infimum; et in eodem gradu contineri debet corpus proximi, quia utrumque tenet rationem inferioris boni respectu spiritus nostri.

Pro thesi 3. Postremo, quia amor est pondus mentis [1] et origo omnis affectionis mentalis, qui de facili reflectitur in se et difficulter tendit in proximum et difficilius elevatur in Deum; hinc est, quod licet quatuor sint diligenda ex caritate, duplex tamen datur *mandatum*: unum, quod dirigit in Deum, aliud, quod dirigit in proximum. — Et quia omnia praecepta vel ad Deum referuntur, vel ad proximum, tanquam in finem, et in illud quod est ad finem; hinc est, quod in his duobus mandatis clauditur collectio mandatorum et comprehensio omnium Scripturarum.

Duplex mandatum.

Unus habitus. Et caritas ipsa est radix, forma et finis virtutum, iungens omnes cum ultimo fine et ligans omnia ad invicem simul et ordinate [2]; ideo ipsa est pondus inclinationis ordinatae et vinculum colligationis perfectae, *ordinem* quidem servans respectu diligendorum diversorum quantum ad affectum pariter et effectum, *unitatem* autem habens in habitu quantum ad unum finem et unum principale dilectum, quod est ratio diligendi respectu omnium aliorum, quae per amoris vinculum nata sunt colligari in unum Christum quantum ad caput et corpus, quod universitatem in se continet salvandorum. Quae unitas nunc inchoatur in via, sed consummatur in aeterna gloria, iuxta quod Dominus orat [3], *ut sint unum, sicut et nos unum sumus; et ego in eis, et tu in me, ut sint consummati in unum;* qua unitate consummata per vinculum caritatis, erit *Deus omnia in omnibus* aeternitate certa et pace perfecta, eruntque omnia per amorem communia communione ordinata et ordinatione connexa et connexione indissolubiliter alligata.

Unitas in Christo.

Deus omnia in omnibus.

Cap. IX.

De exercitio gratiae respectu agendorum, praeceptorum et consiliorum.

Thesis 1. De *praeceptis* autem legis divinae hoc tenendum est, quod in lege *Moysaica* sunt praecepta *iudicialia*, *figuralia* et *moralia*, utpote decem praecepta decalogi in duabus tabulis conscripta *digito Dei* [4]. — Lex autem *evangelica iudicialia* temperat auferendo, *figuralia* evacuat adimplendo, *moralia* consummat adiiciendo. Adiicit autem documenta instruentia, promissa excitantia et consilia perficientia; cuiusmodi sunt consilium paupertatis, consilium obedientiae et consilium castitatis, ad quae implenda invitat Christus Dominus noster eum qui vult esse perfectus [5].

Thesis 2.

Thesis 3.

Ratio. Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia primum principium, sicut est summe *bonum* in se ipso, sic est summe *iustum* in opere suo et in universi regimine disponendo. Quoniam ergo summe *iusti* est zelare iustitiam non tantum in se, verum etiam in altero; institia autem consistit in conformando se regulis iuris: hinc est, quod divinae iustitiae est regulas iustitiae homini imprimere et exprimere, non tantum *dictando* per modum veritatis erudientis, sed etiam *praecipiendo* et *obligando* per modum voluntatis imperantis [6]. Et quoniam gratia facit voluntatem nostram divinae voluntati conformem, ipsius est disponere nos ad obtemperandum et subiacendum illis regulis institiae secundum dictamen legis divinitus datae.

Congrait Deo praecepta dare.

Pro thesi 1 et 2. Rursus, quoniam divinis imperiis dupliciter obtemperare contingit, videlicet ex *timore poenae*, vel ex *amore iustitiae;* et primum est imperfectorum, secundum autem perfectorum; ideo Deus duplicem homini contulit legem: unam timoris, alteram amoris, unam in servitutem generantem et alteram in adoptionem filiorum Dei transferentem [7]. Ac per hoc, quia timentibus et imperfectis competit, ut *terreantur* per iudicia et *manuducantur* per signa et *dirigantur* nihilominus per praecepta; hinc est, quod lex *Moysaica*, quae est lex timoris, continet *iudicialia* et *figuralia* et *moralia*. — Perfectis autem et amantibus convenit *aperta instructio* documentorum, *larga promissio* praemiorum et *alta perfectio* consiliorum; hinc est, quod lex *evangelica* continet

---

[1] Vide tom. III. pag. 639, nota 3. — De origine affectionum mentalium ex amore cfr. supra pag. 238, nota 4. — Cfr. III. Sent. d. 27. dub. 2.

[2] Vide supra c. 4. — Edd. *finis virtutum, quae iungit omnes... et ligat omnia... et ordinat* [2 *ordinate*], *ac per hoc ipsa etc.*

[3] Ioan. 17, 22. seq. — Seq. locus est I. Cor. 15, 28. — Superius post *aliorum* Vat., I et 3 addunt *dilectorum* (2 *diligendorum*), quae etiam subinde pro *universitatem* substituunt *unitatem*. Pro *Quae unitas* 2 cum pluribus codd. perperam *Quae universitas.*

[4] Exod. 31, 18. — P *conscriptis digito Dei.*

[5] Matth. 19, 21: Si vis esse perfectus, vade, vende quae habes etc.

[6] Cfr. III. Sent. d. 37. a. 1. q. 1. — Aliquanto superius Vat. et 3 *in universo regimine* pro *universi regimine*, refragantibus praeter I et 2 multis codd., inter quos L M T, (A *in universi regiminis dispositione*), et pro *summe iusti* cum G I K O et 2 *summae iustitiae.*

[7] Respicitur Rom. 8, 15. et Gal. 4, 24. seqq. — Inferius pro *documentorum* E *mandatorum.*

ista tria. Et ideo dicitur lex Moysaica differre ab evangelica, quia illa *figurae*, haec *veritatis;* illa lex *poenae*, haec *gratiae;* illa *litteralis*, ista *spiritualis;* illa *occidens*, ista *vivificans* [1]*:* illa *timoris*, ista *amoris;* illa *servitutis*, ista *libertatis;* illa *oneris* et ista *facilitatis.*

Decem praecepta moralia. Postremo, quoniam regulae spectantes ad iustitiae necessitatem continentur in divinis praeceptis; et iustitiae est « ius suum unicuique reddere [2] »: necesse est, quod praecepta moralia quaedam sint, quae ordinant nos ad *Deum;* quaedam ad *proximum* secundum duplex caritatis praeceptum; quod Spiritus sanctus voluit insinuare per duarum mysterium tabularum, et ideo *digito Dei scriptae* dicuntur. — Et quia Deus est trinus, Pater scilicet et Filius et Spiritus sanctus, cui competit summa maiestas *adoranda*, veritas *profitenda* et caritas *acceptanda*, secundum vim irascibilem, rationalem et concupiscibilem, per actum operis, oris et cordis: ideo triplex est mandatum primae tabulae, correspondens tribus praemissis, scilicet *adorationis* subiectivae, *iurationis* veridicae et *sabbatizationis* sacratae.

In 1. tabula tria.

In 2. tabula septem. Quia vero proximus est imago Trinitatis, et ei, in quantum praefert imaginem Patris, debetur *pietas;* in quantum praefert imaginem Filii, debetur *veracitas* [3], in quantum praefert imaginem Spiritus sancti, debetur *benignitas:* hinc est, quod septem sunt mandata, quae ad secundam tabulam spectant. Nam penes *pietatem* sunt *duo:* unum, quod pietatem mandat, scilicet de patre honorando; alterum, quod impietatem vetat, scilicet de non occidendo. Penes *veracitatem*, quae principaliter consistit in verbo, accipitur *unum*, scilicet de falso testimonio non ferendo. Penes *benignitatem*, cui opponitur cupiditas et concupiscentia, quarum utraque potest esse in opere, vel in corde, accipiuntur *quatuor*, scilicet *non moechaberis, non concupisces uxorem, non furtum facies,* et *non concupisces rem alienum* [4]. Et habent haec ordinari secundum maiora vel minora nocumenta, per quae infringi potest iustitia. Et sic regulae spectantes ad iustitiae necessitatem debent contineri in decem praeceptis.

Pro thesi 3. Quoniam autem iustitia ad perfectionem pervenit, dum perfecte se elongat a malo et quantum ad *culpam* et quantum ad *causam;* et omne malum oritur ex triplici radice, scilicet concupiscentiae carnis, concupiscentiae oculorum et superbiae vitae [5]: hinc est, quod tria sunt *consilia* evangelica, perfecte nos elongantia a triplici radice praedicta. Quae ideo sunt consilia, quia, ut perfecte faciant recedere a malo non solum separant ab illicitis, verum etiam a licitis et concessis, quae possunt esse occasio mali: ac per hoc non solum institiam continent *sufficientem*, verum etiam *abundantem* [6], secundum quod competit perfectioni evangelicae legis et exercitationi gratiae perficientis.

Cap. X.

De exercitio gratiae respectu petendorum et orandorum.

De *petitionibus* autem orationis dominicae hoc tenendum est, quod licet Deus sit liberalissimus et promptior ad dandum quam nos ad accipiendum; vult tamen orari a nobis, ut occasionem habeat largiendi dona gratiae Spiritus sancti. — Vult autem orari non solum oratione *mentali*, quae est, « ascensus intellectus in Deum », verum etiam *vocali*, quae est « petitio decentium a Deo [7] », non solum per *nos ipsos*, verum etiam per *Sanctos* tanquam per coadiutores nobis divinitus datos, ut quod minus digni sumus impetrare per nos impetrare valeamus per Sanctos. — Et quia, *quid oremus, secundum quod oportet, nescimus*, ne vagaremur incerti, formam nobis tradidit in oratione, quam composuit; in qua sub septenario petitionum numero universitas comprehenditur petendorum. Thesis 1. Thesis 2. Thesis 3.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia primum principium, sicut est summe verum et bonum in se ipso, sic *misericors* et *iustum* in opere suo. Et quoniam *misericordissimum* est, ideo libentissime condescendit humanae miseriae per infusionem gratiae suae. Quia vero simul cum hoc *iustum* est, ideo *donum perfectum* [8] non dat nisi desideranti, non dat gratiam nisi regratianti, non impendit misericordiam nisi miseriam cognoscenti, ut salva sit libertas arbitrii, et non vilescat nobilitas doni, et integer perseveret cultus honoris divini. Quoniam ergo orantis est divinum affectare subsidium, proprium allegare defectum et gratias agere propter beneficium Ratio. Pro thesi 1.

---

[1] Epist. II. Cor. 3, 6: Littera enim occidit, spiritus autem vivificat. — Ultima differentia insinuatur Matth. 11, 30. et Act. 15, 10. Cfr. III. Sent. d. 40. q. 4-3.

[2] De hac iustitiae definitione cfr. tom. III. pag. 728, nota 1. — Inferius Vat., I et 3 *ordinent* pro *ordinant*, refragante 2 cum pluribus codd., M *sunt ordinantia.*

[3] Ed. 2 cum pluribus codd. hic *veritas*, et paulo inferius *veritatem*. Vat., I et 3 omittunt *praefert* secundo et tertio loco positum.

[4] Exod. 20, 12. seqq.; Deut. 5, 18. seqq. Cfr. III. Sent. d. 37. a. 2. q. 1. seqq. — Post *uxorem* E supplet *alterius*, 2 *proximi tui.* Inferius pro *nocumenta* E P T W *damna.* Subinde pro *ad iustitiae necessitatem* non pauci codd. *ad commonitionem*, D *ad iustitiae necessitatem et commonitionem.*

[5] Epist. I. Ioan. 2, 16. Cfr. supra p. III. c. 8. — De consiliis vide supra Quaest. de perfectione evang. q. 2. seqq.

[6] Similis distinctio occurrit in Glossa supra pag. 186, nota 1. allegata. — Superius pro *sunt consilia* S *dicuntur consilia.*

[7] Duplex haec orationis definitio datur a Damasc., III. de Fide orthod. c. 24. — Seq. locus est Rom. 8, 26, ubi pro *secundum quod* Vulgata *sicut.* — Inferius substituimus cum 2 et pluribus codd. *tradidit* pro *tribuit*, ubi Vat., I et 3 addunt *Dominus et Deus noster Christus.*

[8] Iac. 1, 17. — Inferius non pauci codd. omittunt *miseriam.*

gratis datum; hinc est, quod oratio disponit ad susceptionem divinorum charismatum, et Deus orari vult ad hoc, ut munera largiatur.

Pro thesi 2. Rursus, quia ad hoc, ut desiderium efficaciter sursum tendat ad impetrandum dona divina, necesse est, quod *affectio* nostra sit fervida, et *cogitatio* in unum collecta, et *exspectatio* nostra sit certa et firma; et quia cor nostrum frequenter est tepidum, frequenter dispersum, frequenter etiam pavidum propter peccati remorsum nec audens per se ipsum comparere ante divinum conspectum: hinc est, quod Dominus voluit, nos non tantum orare *mentaliter*, verum etiam *vocaliter* ad nostri affectus excitationem per verba et ad recollectionem cogitationum

Intercessio Sanctorum. per sensum verborum [1]. — Voluit etiam, nos orare per Sanctos, et Sanctos pro nobis, ad dandam fiduciam pavidis, ut qui non audent, vel non possunt impetrare per se per idoneos impetratores obtineant;

Triplex ratio. ac per hoc in orantibus *humilitas* conservetur, in Sanctis intercedentibus *dignitas* declaretur, in omnibus Christi membris *caritas* et *unitas* ostendatur, qua quae inferiora sunt ad superiora fiducialiter recurrant, et superiora inferioribus liberaliter condescendant.

Pro thesi 3. Postremo, quia Deus iustus et misericors exaudire non debet nisi in his quae spectant ad suum honorem et ad nostram salutem; huiusmodi autem sunt, quae spectant ad praemium patriae et ad viaticum viae, et prima sunt tria, sequentia quatuor: hinc est, quod petitiones orationis dominicae, quae docent, quid petere utiliter debeamus, sunt septem [2].

Primae 3 petitiones. — Quae enim spectant ad divinum honorem et praemium patriae sunt tria, scilicet *intelligentia* veritatis, *reverentia* maiestatis et *concordia* voluntatis, seu per alia verba, vel est *visio* summi veri, quod non videtur nisi a mundis et sanctis, et hoc petitur, cum dicitur: *Sanctificetur nomen tuum*, id est, tui nominis notitia perfectis, sanctis et mundis donetur; vel est *tentio* summi ardui, quae reges facit, et per quam regnum habetur, et hoc petitur, cum dicitur: *Adveniat regnum tuum;* vel est *fruitio* summi boni, quae non datur nisi his qui voluntates suas habent divinae voluntati conformes, et hoc petitur, cum dicitur [3]: *Fiat voluntas tua, sicut in caelo et in terra.* — Quae autem spectant ad transitum viae aut respiciunt *collationem* boni conferentis, aut *amotionem* mali nocentis. *Collatio* autem boni conferentis petitur in pane quotidiano sive supersubstantiali, in quo petitur quidquid necessarium est ad conservationem vitae praesentis sive secundum spiritum, sive secundum corpus. *Amotio* autem mali nocentis petitur in tribus petitionibus ultimis: quia omne malum aut tenet rationem *praeteriti*, aut *futuri*, aut *praesentis;* vel aliter, aut tenet rationem mali *culpae*, aut *pugnae*, aut *poenae*. Primum petitur amoveri in *dimissione debitorum;* secundum, in *victoria tentationum;* tertium et ultimum, in *liberatione* ab oppressione malorum. — Et sic septem in universo sunt petitiones, in quibus universaliter [4] petitur quidquid petendum est; et hoc quidem satis recte, ut septenarius petitionum respondeat septenario divinorum charismatum et donorum gratiae septiformis.

Sequentes 4.

Aliter.

Propter quod notandum, quod septiformem septenarium proponit nobis sacra Scriptura considerandum, scilicet *vitiorum capitalium*, *Sacramentorum*, *virtutum*, *donorum*, *beatitudinum*, *petitionum* et *dotum gloriosarum*, trium spiritualium et quatuor corporalium, ut apparebit inferius [5]: septenarium *vitiorum* tanquam primum, a quo debemus recedere; septenarium *Sacramentorum* secundum, per quem debemus incedere; septenarium *dotum* ultimum, quem debemus appetere; septenarium *petitionum* penultimum, quo debemus petere; septenarium autem *virtutum*, *donorum* et *beatitudinum* triplicem intermedium, per quem debemus transire; ut sic, *septies in die* [6] laudantes nomen Domini et orantes, impetremus gratiam septiformem virtutum, donorum et beatitudinum, qua vincamus septiformem pugnam vitiorum capitalium et perveniamus ad septiformem coronam dotum gloriosarum, adiuvante nihilominus septiformi medicina Sacramentorum divinitus ad reparationem humani generis statutorum.

Corollarium.

Septiformis septenaria.

---

[1] Cfr. IV. Sent. d. 15. p. II. a. 2. q. 3. circa finem; ibid. d. 45. a. 3. q. 1. seqq. agitur de suffragiis Sanctorum. — Mox B omittit *per*, et pro *ut qui* edd., excepta 2, *ut quod*.

[2] Matth. 6, 9. seqq. et Luc. 11, 2. seqq. — Inferius voci *mundis* (cfr. Matth. 5, 8.) O addit *perfectis*, ac pro *et hoc*, quod ter occurrit, Vat., 1 et 3 *et huec*.

[3] D F G M U et 2 *subditur*.

[4] F N *utiliter*.

[5] Partis VII. c. 7. — De *septenario* peccatorum cfr. supra p. III. c. 9, virtutum, donorum et beatitudinum vidē c. 4. seqq. huius partis, Sacramentorum c. 3. partis seq. — Edd. cum paucis codd. immediate post repetunt *proponit ergo*.

[6] Psalm. 118, 164.

PARS SEXTA.

De medicina sacramentali.

Cap. I.

De Sacramentorum origine.

Postquam actum est de Trinitate Dei, de creatura mundi, de corruptela peccati, de incarnatione Verbi et gratia Spiritus sancti; iam nunc sexto agendum est de medicina sacramentali. Circa quam consideranda sunt septem. Agendum est enim de Sacramentorum *origine, variatione, distinctione, institutione, dispensatione, iteratione* et uniuscuiusque *integritate.*

Definitio. De *origine* igitur Sacramentorum hoc tenendum est, quod Sacramenta sunt signa sensibilia, divinitus instituta tanquam medicamenta, in quibus « sub tegumento rerum sensibilium divina virtus secretius operatur [1] »; ita quod ipsa « ex *similitudine* repraesentant, ex *institutione* significant, ex *sanctificatione* Finis principalis. conferunt aliquam spiritualem gratiam », per quam anima curatur ab infirmitatibus vitiorum, et ad hoc principaliter ordinantur tanquam ad finem ultimum; Fines sub fine. valent tamen ad *humiliationem, eruditionem* et *exercitationem* sicut ad finem, qui est sub fine.

Ratio. Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia principium reparativum, quod est Christus crucifixus, Verbum scilicet incarnatum, quod sapientissime dispensat omnia, quia divinum [2], et clementissime curat, quia divinitus incarnatum; sic debet reparare et sanare genus humanum aegrotum, se- Quadruplex congruentia. cundum quod competit ipsi *aegrotanti, aegritudini* et *occasioni aegrotandi* et ipsius *aegritudinis curationi.* Ipse autem *medicus* est Verbum incarnatum, Deus scilicet invisibilis in natura visibili. Homo *aegrotans* est non tantum spiritus nec tantum caro, sed spiritus in carne mortali. *Morbus* autem est originalis culpa, quae per ignorantiam inficit mentem et per concupiscentiam inficit carnem. *Origo* autem huius culpae, licet principaliter fuerit ex consensu rationis, occasionem tamen sumsit a sensibus carnis [3]. — Ad hoc ergo, quod medicina correspondens esset omnibus supradictis, oportuit, quod non tantum esset spiritualis, verum etiam aliquid haberet de sensibilibus signis, ut, sicut haec sensibilia fuerunt animae occasio labendi, ita essent ei occasio resur- De fine principali. gendi. Quoniam ergo signa sensibilia, quantum est de se, non habent efficacem ordinationem ad gratiam, licet habeant longinquam *repraesentationem* de sui natura; hinc est, quod oportuit, quod ab auctore gratiae *instituerentur ad significandum* et *benedicerentur ad sanctificandum;* ut sic essent ex naturali similitudine *repraesentantia*, ex adiuncta institutione *significantia*, ex superaddita benedictione *sanctificantia* et ad gratiam praeparantia, per quam sanetur et enretur [4] anima nostra.

De finibus sub fine. Rursus, quoniam gratia curativa non datur elatis, incredulis et fastidiosis; ideo oportuit, haec signa sensibilia divinitus dari, quae non solum *sanctificarent* et gratiam conferrent ac per hoc sanarent, verum etiam *significatione erudirent* et *susceptione humiliarent* et *diversificatione exercitarent;* ut sic, per *exercitationem* exclusa accidia a concupiscibili, per *eruditionem* exclusa ignorantia a rationali, per *humiliationem* exclusa superbia ab irascibili, tota anima curabilis fieret a gratia Spiritus sancti, quae reformat nos secundum has tres potentias ad imaginem Trinitatis et Christi.

Quo sensu sint gratiae vasa et causa. Postremo, quoniam per huiusmodi signa sensibilia, divinitus instituta gratia Spiritus sancti suscipitur et in eis ab accedentibus invenitur; hinc est, quod huiusmodi Sacramenta dicuntur *gratiae vasa* [5] et *causa*, non quia gratia in eis substantialiter contineatur nec causaliter efficiatur, cum in sola anima habeat collocari et a solo Deo habeat infundi; sed quia in illis et per illa gratiam curationis a summo medico Christo ex divino decreto oporteat hauriri, « licet Deus non alligaverit suam potentiam Sacramentis [6] ».

De ortu, usu et fructu. Ex praemissis igitur apparet non solum, quis sit Sacramentorum *ortus*, verum etiam, quis *usus*, et quis *fructus*. Nam *ortus* eorum est Christus Dominus; *usus* autem est actus exercitativus, eruditivus et humiliativus; *fructus* vero est hominum cura

---

[1] Isidor., VI. Etymolog. c. 19. n. 40. Vide tom. III. pag. 895, nota 3. — Seq. sententia est Hug. a S. Vict., l. de Sacram. p. IX. c. 2, qui etiam, ibid. c. 3, docet, Sacramenta esse instituta « propter humiliationem, propter eruditionem, propter exercitationem ». — De hoc cap. cfr. IV. Sent. d. 1. p. 1. per totam. — Mox post *ex similitudine* Vat., I et 3 addunt *naturali.*

[2] A B C H *quia Verbum divinum.* Pro *dispensat* I K L O U *disponit.*

[3] Cfr. supra p. III. c. 3.

[4] Vat., I et 3 *sanaretur et curaretur.*

[5] Hug. a S. Vict., l. de Sacram. p. IX. c. 4. — Pro *accedentibus* E *accipientibus.*

[6] Ut docet Magister Sententiarum, IV. Sent. d. 1. c. 5. (cfr. Hug. a S. Vict., l. de Sacram. p. IX. c. 5.). — Fide D E I K M N et 2 substituimus *potentiam* pro *gratiam.*

De causa quadruplici. et salus. — Patet etiam, quae sit *causa efficiens*, quia divina institutio; quae *materialis*, quia signi sensibilis repraesentatio; quae *formalis*, quia gratuita sanctificatio; quae *finalis*, quia hominum medicinalis curatio. Et quia « denominatio fit a forma et a fine [1] »; hinc est, quod dicuntur *Sacramenta*, quasi medicamenta sanctificantia. Per haec enim anima a foeditate vitiorum reducitur ad sanctificationem perfe-
Corollarium. ctam. — Et ideo, licet sint corporalia et sensibilia, sunt tamen veneranda tanquam sancta, quia sacra significant mysteria, ad sacra praeparant charismata, a sacratissimo Deo data, sacra institutione et benedictione divinitus consecrata, ad cultum sacratissimum Dei in sacra Ecclesia constituta, ita ut merito dici debeant *Sacramenta*.

Cap. II.

De Sacramentorum variatione.

De *variatione* autem Sacramentorum hoc tenen-
Thesis 1. dum est, quod Sacramenta ab initio ad curationem hominis instituta sunt et semper cum morbo hominis cucurrerunt et usque in finem saeculi perdurabunt; sed alia fuerunt in *lege naturae*, alia sub *lege scripta*, alia sub *gratia*. Et in his omnibus illa quae posteriora sunt, significatione sunt evidentiora et ef-
Thesis 2. fectu gratiae digniora. — In lege enim naturae fuerunt *oblationes*, *sacrificia* et *decimationes*. In lege autem scripta introducta est *circumcisio*, superaddita est *expiatio*, et superadiecta est *oblationum*, *decimationum* et *sacrificiorum multiformis distin-*
Thesis 3. *ctio*. — In lege autem nova « statuta sunt Sacramenta numero pauciora, utilitate potiora, virtute efficaciora [2] » et praeeminentia digniora; in quibus est impletio simul et evacuatio Sacramentorum omnium praedictorum.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec
Ratio. est: quia Verbum incarnatum, quod est reparationis
Pro thesi 1. nostrae principium et fons et origo Sacramentorum, cum sit clementissimum et sapientissimum; eo quod clementissimum est, non permisit, quod curreret morbus peccati sine remedio Sacramenti; eo vero, quod sapientissimum est, ideo iuxta dictamen suae immutabilis sapientiae cuncta ordinatissime gubernantis diversa adhibuit medicamenta et varia, secundum mutationem variam temporum diversorum. Quoniam ergo « ab initio, procurrente tempore, et adventu Salvatoris magis ac magis appropinquante, semper magis ac magis *effectus* salutis crevit et *cognitio* veritatis; congruum fuit, et ipsa *signa* salutis per successionem temporum alia post alia variari, ut *effectus* gratiae divinae in salutem cresceret, simulque et ipsa *significatio* in ipsis signis visibilibus evidentior appareret [3] ». Et ideo « primum per *oblationem* et postea per *circumcisionem*, ad ultimum per *baptismalem ablutionem* expiationis et iustificationis Sacramentum formari institutum est; quia eiusdem mundationis forma et similitudo in *oblatione* quidem occulte invenitur, in *circumcisione* vero evidentius exprimitur, per *baptismum* autem manifestius declaratur ». Et hinc est, quod « illa primi temporis Sacramenta, sicut dicit Hugo [4], fuerunt sicut veritatis *umbra*, medii temporis sicut *figura* seu imago, postremi, scilicet gratiae, sicut *corpus* », quia intra se veritatem et gratiam curatricem continent, quam praesentant, et praesentialiter conferunt quod promittunt.

Rursus, quoniam praesentia veritatis et gratiae [5], Pro thesi 2.
quae in lege gratiae exhibetur, ratione suae excellentiae et multiformitatis in opere et virtute per unum signum exprimi non poterat, ut decebat; hinc est, quod in omni tempore et lege plura fuerunt Sacramenta data ad illam veritatem et gratiam exprimendam; sed praecipue in tempore legis figurae, cuius est figurare, multa signa et varia praecesserunt, quae sua varietate Christi gratiam multipliciter exprimerent et excellentius commendarent, et multipliciter commendando nutrirent parvulos, exercerent imperfectos [6] et duros onerando frangerent et ad iugum gratiae domarent et quodam modo emollirent.

Postremo, quoniam, veritate superveniente, ces- Pro thesi 3.
sat umbra, et figura praenuntians sortitur finem intentum, quo habito, cessare debet eius usus et

---

[1] Secundum Aristot., II. de Anima, text. 49. (c. 4.): A fine appellare omnia iustum est. — Superius pro *cura* D G H *curatio*, et post *efficiens* Vat., 1 et 3 supplent *Sacramentorum*, quae etiam inferius vocibus *tamen veneranda* interserunt *medicinalia*, *et ob hoc*.

[2] August., IX. contra Faustum, c. 13, ubi pro *statuta* ponitur *instituta*, quod exhibent etiam D E. Cfr. Hug. a S. Vict., I. de Sacram. p. VIII. c. 12. et p. XI. c. 6. — De hoc cap. vide IV. Sent. d. 1. p. II. per totam et d. 2. a. 1. q. 1. seq. — Superius, commumissimam lectionem codd. et 2 secuti, substituimus *sub gratia* (ita etiam Hug. a S. Vict., locis cit.) pro *sub lege gratiae*. Inferius pro *omnium praedictorum* I K L U V *omnium praeteritorum*.

[3] Hug. a S. Vict., I. de Sacram. p. XI. c. 6, nonnullis tamen mutatis. Pro *ipsa significatio* editio originalis *ipsa sanctificatio*; quae lectio potius videtur esse vitium editionis, quam, relictis codicibus, non satis consulte ipsi secuti sumus, referentes eundem locum tom. IV. pag. 50, col. II; cfr. nota 6. Ibid. et seq. sententia invenitur, in qua pro *formari* Vat., 1 et 3 perperam *formaliter*.

[4] Loc. in praeced. nota cit. Cfr. etiam ipsius liber de Sacram. legis naturalis et scriptae.

[5] Ioan. 1, 17: Quia Lex per Moysen data est, gratia et veritas per Iesum Christum facta est. — Inferius pro *opere* I K L *operatione*, et pro *non poterat, ut decebat* P *non potest nec* (F L T Z etiam *nec*) *decet*.

[6] Plurimi codd. et 2 perperam *perfectos*. Respicitur Hug. a S. Vict., I. de Sacram. p. XI. c. 4: Primum igitur ante Legem parvulos consilio nutrivit, postea sub Lege exercitatos praecepto tentavit, novissime sub gratia perfectos in libertate spiritus ambulare permittit.

actus; hinc est, quod gratia superveniente, vetera Sacramenta et signa impleta sunt pariter et sublata, quia signa erant *prognostica* futurorum et quasi praenuntiantia de longinquo [1]; et nova nihilominus instituta tanquam *demonstrativa* praesentis gratiae et *rememorativa* quodam modo passionis dominicae, quae fons est et origo gratiae curativae sive in nobis, sive in his qui praecesserunt Christi adventum; sed in his qui praecesserunt, tanquam pretium *promissum*, in his qui sequuntur, tanquam pretium *persolutum*. Et quoniam non debetur gratia promissioni pretii nisi ratione persolutionis; et abundantior debetur persoluto pretio quam promisso: hinc est, quod passio Christi immediatius sanctificat Sacramenta temporis legis novae et pleniori [2] gratia in eis redundat. Propter quod illa praeparaverunt et perduxerunt ad haec, sicut via ad terminum, sicut signum ad signatum, sicut figura ad veritatem, et sicut imperfectum reducit et praeparat ad perfectum.

Cap. III.

De Sacramentorum numero et distinctione.

De *distinctione* autem et numero Sacramentorum
Thesis 1. novae legis hoc tenendum est, quod ipsa sunt septem secundum correspondentiam ad gratiam septiformem, quae per septenarium temporis nos reducit ad principium, quietem et circulum aeternitatis, sicut ad octavam resurrectionis universalis [3]. — Horum
Thesis 2. vero Sacramentorum ianua est *baptismus*, deinde *confirmatio*, *eucharistia*, *poenitentia*, *unctio extrema*, *ordo* et *matrimonium*, quod licet ultimo collocetur propter morbum concupiscentiae annexum, ipsum tamen fuit ante omnia introductum in paradiso etiam ante peccatum.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec
Ratio. est: quia principium nostrum reparativum, Chri-
Pro utraque thesi. stus Dominus, Verbum incarnatum, cum sit *Dei virtus et sapientia* [4] et misericordia nostra; sic potenter, sic sapienter, sic clementer, sic decenter sua debet instituere Sacramenta in lege gratiae, ut nihil prorsus desit curationi nostrae, quantum competit
Tria concurrunt ad sanationem. statui praesentis vitae. Ad perfectam autem curationem aegritudinis concurrunt haec tria, scilicet *expulsio aegritudinis*, *introductio sanitatis* et *conservatio introductae salutis* [5]. — Primum igitur, quoniam
Congruentia septenarii ex septemplici morbo. ad perfectam curationem perfecta et universalis requiritur *morbi expulsio;* et morbus est septiformis, triplex *culpabilis*, scilicet culpa originalis, mortalis et venialis; et quadruplex *poenalis*, scilicet ignorantia, malitia, infirmitas et concupiscentia; et « non sanat oculum quod sanat calcaneum », sicut dicit Hieronymus [6]: hinc est, quod oportuit, adhiberi contra haec septenarium medicamentorum ad hunc septiformem morbum plenius expellendum, scilicet contra originalem *baptismum*, contra mortalem *poenitentiam*, contra venialem *unctionem extremam*, contra ignorantiam *ordinem*, contra malitiam *eucharistiam*, contra infirmitatem *confirmationem*, et contra concupiscentiam *matrimonium*, quod eam temperat et excusat.

Rursus, quia perfecta curatio non potest esse
Item, ex usu septem virtutum. sine *restitutione integrae sanitatis;* et sanitas animae integra consistit in usu septem virtutum, trium scilicet theologicarum et quatuor cardinalium: hinc est, quod ad harum usum sanum restituendum institui oportuit septiforme Sacramentum. Nam *baptismus* sanando disponit ad fidem, *confirmatio* ad spem, *eucharistia* ad caritatem, *poenitentia* ad iustitiam, *unctio extrema* ad perseverantiam, quae est fortitudinis complementum et summa [7], *ordo* ad prudentiam, *matrimonium* ad temperantiam conservandam, quam maxime persequitur infirmitas carnis, sed honestas remediat nuptiarum.

Postremo, quoniam perfecta curatio esse non
Item, ex armatura septiformis gratiae. potest sine *conservatione salutis introductae;* et salus introducta conservari non potest in conflictu certaminis nisi in acie Ecclesiae, quae est *terribilis ut castrorum acies ordinata* [8]; et hoc quidem fit per septiformis gratiae armaturam: hinc est, quod necesse est, septem esse Sacramenta. Nam ut haec acies sit perfecte et continue communita; cum constet ex partibus corruptibilibus, indiget Sacramentis *munientibus*, *relevantibus* et *renovantibus*: *munientibus* pugnantes, *relevantibus* cadentes et *renovantibus* morientes. Sacramentum autem *muniens* aut munit *ingredientes*, et sic est *baptismus;* aut *stantes*, et sic est *confirmatio;* aut *exeuntes*, et sic est *extrema unctio*. — Sacramentum vero *relevans* aut relevat a casu *veniali*, et sic est *eucharistia;* aut a *mortali*, et sic est *poenitentia*. — Sacramentum autem *renovans* aut renovat in *esse spirituali*, et sic est

---

[1] Cfr. IV. Sent. d. 1. p. I. q. 2. ad 4, ubi triplex genus signorum sacramentalium explicatur.

[2] A C T *plenior*. I K L O omittunt *temporis*. In fine cap. D addit *adipiscendum*.

[3] Cfr. supra pag. 203, nota 8. et p. V. c. 10. in fine. — De hoc cap. vide IV. Sent. d. 2. a. 1. q. 3. — Inferius voci *introductum* P praefigit *institutum et* (cfr. Gen. 2, 21.), quod Vat., 1 et 3 circa finem cap. eidem voci praemittunt.

[4] Epist. I. Cor. 1, 24, ubi Apostolus dicit: « Christum Dei virtutem et Dei sapientiam ». — Superius post *reparativum* Vat., 1 et 3 addunt *et curativum nostrorum morborum*, nonnulli codd. *scilicet*.

[5] Cfr. tom. III. pag. 750, nota 11. verba Augustini.

[6] In Comment. in Marc. 9, 28. (inter opera Hieron.); cfr. tom. IV. pag. 52, nota 9. — De septiformi morbo cfr. supra p. III. c. 5. et 8. — Inferius post *mortalem* B H addunt *actualem*.

[7] P *complementum summum*.

[8] Cantic. 6, 3. et 9.

ordo, cuius est administrare Sacramenta; aut in *esse naturali*, et sic est *matrimonium*, quod quia renovat multitudinem in *esse* naturae, quod est omnium fundamentum, ideo primo fuit ante omnia introductum; licet propter morbum concupiscentiae annexum, et quia minime est *sanctificativum*, quamvis *significatione* sit *Sacramentum magnum* [1], inter medicamenta spiritualia ultimo collocetur et lo-
Notandum. cum sortiatur extremum. Unde quia baptismus est ingredientium, confirmatio pugnantium, eucharistia vires resumentium, poenitentia resurgentium, extrema unctio exeuntium, ordo novos milites introducentium, matrimonium novos milites praeparantium; patet ex his sufficientia et ordo medicamentorum sacramentalium et armorum.

Cap. IV.

De Sacramentorum institutione.

De *institutione* autem Sacramentorum hoc te-
Thesis 1. nendum est, quod septem Sacramenta legis gratiae Christus instituit tanquam *novi testamenti mediator* [2] et praecipuus lator legis, in qua vocavit *ad promissa* aeterna, dedit *praecepta* dirigentia et in-
Thesis 2. stituit *Sacramenta* sanctificantia. — Instituit vero ea in *verbis* et *elementis* ad evidentiam significationis et efficaciam sanctificationis, ita quod semper habent *significantiam* veritatis, sed non semper *efficaciam* curationis, non propter defectum a parte sui, sed a
Thesis 3. parte suscipientis. — Instituit autem praedicta Sacramenta *diversimode*, quaedam scilicet ex eis *confirmando*, *approbando* et *consummando*, ut matrimonium et poenitentiam; quaedam autem *insinuando* et *initiando*, ut confirmationem et unctionem extremam; quaedam vero *initiando* et *consummando* et in semetipso *suscipiendo*, ut Sacramentum baptismi, eucharistiae et ordinis. Haec enim tria et plene instituit et etiam primus suscepit [3].

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec
Ratio. est: quia principium reparativum nostrum est Chri-
Pro thesi 1. stus crucifixus, Verbum scilicet incarnatum, quod quia Verbum est Patri coaequale et consubstantiale, est Verbum summae virtutis, summae veritatis et summae bonitatis, ac per hoc et summae auctoritatis; et ideo ipsius est proprie novum *testamentum* introducere, ipsius etiam est *legem* dare integram et sufficientem secundum exigentiam summae *virtutis* et *veritatis* ac *bonitatis* suae. Ratione igitur summae bonitatis *promissa* proposuit beatificantia; ratione summae veritatis *praecepta* dedit dirigentia; ratione vero summae virtutis *Sacramenta* statuit adminicultantia; ut sic per *Sacramenta* virtus repararetur ad implenda *praecepta* dirigentia, et per *praecepta* directiva perveniretur ad *promissa* aeterna, faciente hoc Verbo aeterno, Christo scilicet Domino, in lege evangelica, in quantum est *via*, *veritas et vita* [4].

Rursus, quoniam reparativum principium non Pro thesi 2.
solum est Verbum in quantum Verbum, sed etiam in quantum incarnatum [5], quod, hoc ipso quod incarnatum, omnibus se offert ad notitiam veritatis et omnibus digne accedentibus se exhibet ad gratiam curationis; hinc est, quod tanquam *plenum gratiae et veritatis* [6] ad maiorem *evidentiam* significandi et *efficaciam* sanctificandi Sacramenta instituit in *elementis* simul et *verbis*, ut, dum *elementa* oculis, et *verba* auribus se offerrent, qui sunt duo sensus maxime cognoscitivi, *evidentiam* darent significationis expressae; deinde etiam *verba* sanctificarent *elementa*, ut plenior fieret *efficacia* curationis humanae, quae quoniam nulli datur repugnanti et impugnanti fontem gratiae interius in corde; ideo sic instituta sunt, ut *significarent* semper et universaliter, non autem *sanctificarent* nisi accedentes digne absque omni fictione [7].

Postremo, quoniam, etsi Verbum incarnatum sit Pro thesi 3.
fons gratiae sacramentalis, *aliqua* tamen gratia sacramentalis fuit *ante incarnationem*, *aliqua* vero non nisi *post Spiritus sancti missionem*, *quaedam* autem *medio modo se habens*; hinc est, quod oportuit, Sacramenta institui *diversimode*. Nam *ante incarnationem* necessaria fuit et compunctio *poenitentialis* et generatio *matrimonialis*; ideo haec duo Sacramenta non de novo instituit, sed iam a se instituta et naturali dictamini quodam modo impressa consummavit et confirmavit in lege evangelica, dum poenitentiam praedicavit et nuptiis interfuit et legem coniugii approbavit, secundum quod colligitur ex diversis Evangelii locis [8]. — Ante vero *Spiritus*

---

[1] Eph. 5, 32: Sacramentum hoc magnum est. — Edd., refragantibus pluribus et melioribus codd., perperam *collocatur* et *sortitur* pro *collocetur* et *sortiatur*. In fine cap. I L O V addunt *spiritualium* (etiam K a secunda manu, sed primitus *supernaturalium*).

[2] Hebr. 9, 15. — Inferius pro *Instituit vero* S *Instituit enim*.

[3] Cfr. IV. Sent. d. 3. p. II. a. 1. q. 1; d. 7. a. 1. q. 1. seq.; d. 8. p. I. a. 2. q. 1-3. et dub. 4; d. 17. p. II. a. 1. q. 1-3; d. 23. a. 1. q. 2; d. XXIV. lit. Magistri, c. 1, et Comment. p. I. a. 2. q. 2. seq.; d. 26. a. 1. q. 1. seq. — Pro *plene instituit* multi codd. et 2 *plene statuit*.

[4] Ioan. 14, 6. — Superius pro *beatificantia* A S *beneficia*. Subinde pro *repararetur* 2 cum pluribus codd. *reparetur*, et E *perveniatur* pro *perveniretur*.

[5] Sensus videtur requirere, ut verba ita construantur: quoniam Verbum est reparativum principium non solum in quantum Verbum, sed etiam etc. Tamen codd. et edd. eandem positionem verborum habent, quam retinuimus.

[6] Ioan. 1, 14. — De duobus sensibus maxime cognoscitivis cfr. tom. III. pag. 529, nota 9. et 10. — Superius post *se offert* Vat., I et 3 addunt *quantum*.

[7] Cfr. IV. Sent. d. 1. p. I. q. 2. et d. 4. p. I. a. 2. q. 2. seq.

[8] Matth. 4, 17. et Marc. 1, 14. seq. — Ioan. 2, 1. seqq. — Matth. 19, 4. seqq.

sancti missionem nec fuit plena Spiritus sancti donatio ad *confirmationem* et nominis Christi publicam confessionem, nec *unctio* mentis plenaria ad evolationem; ideo haec duo Sacramenta, scilicet confirmationem et extremam unctionem, Christus solum initiavit et insinuavit, *confirmationem* manum parvulis imponendo et praedicendo discipulos baptizandos Spiritu sancto; *unctionem* vero *extremam* discipulos ad curandum mittendo, qui infirmos *ungebant oleo*, sicut dicitur in Marco [1]. — *Medio* autem *tempore* et fuit *regeneratio* et Ecclesiae *ordinatio* et spiritualis *cibatio;* ideo Christus haec tria Sacramenta, scilicet baptismi, eucharistiae et ordinis, et complete et clare instituit: primo baptismum suscipiendo, deinde formam dando et ceteris publicando [2]; ordinem vero, dando primo potestatem ligandi et solvendi peccata humani generis et potestatem conficiendi Sacramentum altaris; eucharistiam vero, comparando se grano frumenti et conficiendo et dando discipulis, imminente passione, Sacramentum corporis et sanguinis sui. — Et ideo haec tria Sacramenta per Christum distincte et integre debuerunt institui et in lege veteri multipliciter figurari tanquam Sacramenta substantialia novi testamenti et propria legislatoris, Verbi scilicet incarnati.

Cap. V.

De Sacramentorum dispensatione.

De *dispensatione* autem Sacramentorum hoc tenendum est, quod potestas dispensationis Sacramentorum regulariter spectat ad solum genus humanum. — In omnibus autem Sacramentis dispensandis necessaria est in dispensante intentio. — In aliquibus etiam necessario cum intentione requiritur ordo *sacerdotalis* [3], vel *pontificalis; pontificalis*, inquam, necessarius est dispensationi *confirmationis* et *ordinis; sacerdotalis* vero dispensationi *eucharistiae, poenitentiae* et *unctionis extremae. Baptismus* autem et *matrimonium*, licet ad sacerdotes spectent, possunt tamen praeter ordinem sacerdotalem dispensari de facto, maxime in articulo necessitatis. — Thesis 1. Thesis 2. Thesis 3.

His autem existentibus, Sacramenta dispensari possunt a bonis et malis, a fidelibus et haereticis, *intra* Ecclesiam et *extra*, sed *intra* secundum veritatem et ad utilitatem, *extra* vero non ad utilitatem, licet dispensentur secundum veritatem [4]. Thesis 4.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia reparativum principium nostrum, Verbum scilicet incarnatum, quia [5] in quantum Deus et homo Sacramenta instituit ad salutem hominum, ordinavit, sicut et congruum fuit, ut hominibus dispensarentur per ministerium hominum propter servandam conformitatem dispensatoris ad salvatorem Christum et ad ipsum hominem salvandum. Quoniam ergo Christus salvator humanum genus salvavit, secundum quod exigebat *aequitas iuris, dignitas ordinis* et *securitas salutis — operatus est* enim *salutem* [6] nostram modo recto, ordinato et certo — hinc est, quod secundum horum trium exigentiam Sacramenta commisit hominibus dispensanda. — Primo igitur, quia *rectitudo iuris* exigit, ut opera hominis, secundum quod *homo*, non fiant praecipitanter: et opera hominis ut *ministri Christi* aliquo modo referantur ad Christum; et opera hominis ut *ministri salutis* aliquo modo referantur ad salutem vel in generali, vel in speciali; et dispensatio Sacramentorum est opus hominis ut *rationalis*, ut *ministri Christi* et ut *ministri salutis:* hinc est, quod necesse est, quod fiat *ex intentione;* et ex intentione [7], qua quis intendat facere quod Christus instituit ad humanam salutem, vel saltem facere quod facit Ecclesia, in quo clauditur in generali intentio praedicta, quia ipsa Ecclesia, sicut Sacramenta a Christo accepit, sic ad fidelium salutem dispensat. Ratio. Pro thesi 1. Triplex exigentia. Ex prima arguitur pro thesi 2.

Rursus, quia *ordo dignitatis* exigit, ut maiora maioribus, minora minoribus et media mediocribus [8] committantur; et quaedam sunt Sacramenta, quae praecipue respiciunt *excellentiam virtutis* sive dignitatis, ut Sacramentum confirmationis et ordinis; quaedam, quae respiciunt *indigentiam necessitatis*, ut baptismus et matrimonium, quorum unum generat, alterum regenerat ad existentiam debitam; quaedam autem *media*, ut eucharistia, poenitentia et unctio extrema: hinc est, quod *prima* tanquam suprema Ex secunda pro thesi 3.

---

[1] Cap. 6, 13. — Ibid. 10, 13; Matth. 19, 13. et Luc. 18, 15. dicitur, quod parvuli sunt ei oblati, ut manus eis imponeret sive tangeret illos. Act. 1, 5: Vos autem baptizabimini Spiritu sancto etc. — Superius verbis *confirmationem manum* I K L O V interserunt *siquidem*. Subinde pro *discipulos baptizandos* A E H Z *discipulis eos baptizandos*, I K L M O U V *discipulis baptizandis*.

[2] Matth. 3, 13; 28, 19; Marc. 16, 15. et Ioan. 3, 5. — De ordine cfr. Ioan. 20, 22. seq.; Luc. 22, 19. et 1. Cor. 11, 24. seq.; ubi etiam de eucharistia. Ioan. 12, 24. seq.: Nisi granum frumenti etc. — Inferius pro *primo* H P W *Petro* (Matth. 18, 18.). Subinde plurimi codd. et 2 omittunt *discipulis*, et post *distincte* I K L addunt *et aperte*.

[3] A P Q et 2 addunt *scilicet*, nonnulli alii *simul*.

[4] De hoc cap. cfr. IV. Sent. d. 6. p. II. a. 2, ubi de intentione; d. 3. a. 1. et 2, ubi de ministro baptismi (a. 1. q. 1. casus 1. ostenditur, non spiritum, sed hominem esse ministrum); d. 7. a. 1. q. 3. de ministro confirmationis; d. 13. a. 1. q. 1. seqq. de ministro eucharistiae; d. 17. p. III. a. 1. et d. 19. per totam de ministro poenitentiae; d. 23. a. 2. q. 1. de ministro extremae unctionis; d. 25. a. 1. de ministro ordinis; d. 27. a. 2. q. 1. et d. 28. q. 3. de ministro matrimonii. — Superius pro *haereticis* plures codd. *infidelibus*, B *infidelibus et haereticis*.

[5] Fide communissimae lectionis codd. et 2 adiecimus *quia*. Mox post *instituit* A et 1 addunt *et*, mutato subinde cum B *sicut* in *sic*.

[6] Psalm. 73, 12.

[7] Ex B I O P addidimus *et ex intentione*, D G *et ex tali intentione*. Infra pro *in quo* A L *in qua*.

[8] Vat., 1 et 3 *mediis*.

non possunt dispensari nisi ab episcopis et pontificibus, quantum est de iure communi; *alia* vero tanquam infima dispensari possunt a quibuscumque ordinibus et personis inferioribus, maxime in articulo necessitatis, quod dico ratione baptismi; *media* vero a solis sacerdotibus, qui inter episcopos et inferiores personas sunt quasi in medio constituti.

Ex tertia arguitur pro thesi 4.

Postremo, quia *securitas salutis* exigit, ut res sic fiat, ut in dubium non cadat; et nullus est, qui certus sit de bonitate et credulitate dispensatoris, et idem ipse non est certus de se, *utrum amore, an odio dignus sit*[1]: ideo, si Sacramenta dispensari solum possent a bonis, nullus esset *certus* de susceptione Sacramenti; et sic oporteret semper iterari, et *malitia* unius praeiudicaret alienae saluti; nulla etiam esset *stabilitas* in gradibus hierarchiae Ecclesiae militantis, quae maxime consistit in Sacramentis dispensandis. Et ideo congruum fuit, ut Sacramentorum dispensatio committeretur homini non ratione *sanctitatis*, quae variatur secundum voluntatem, sed ratione *auctoritatis*, quae semper manet, quantum est de se; ac per hoc oportuit, quod se extenderet ad bonos et ad malos, ad eos qui sunt *intra*, et ad eos qui sunt *extra* Ecclesiam. — Verum, quia *extra* unitatem fidei et caritatis, quae facit nos filios Ecclesiae et membra, nullus potest salvari; ideo, si Sacramenta *extra* recipiantur, non ad salutem recipiuntur, quamvis vera sint Sacramenta; sed utilia possunt fieri, si quis redeat ad sanctam matrem Ecclesiam, unicam Christi sponsam, cuius filios tantum Christus sponsus reputat dignos hereditate aeterna. Unde Augustinus contra Donatistas[2]: « Ecclesia paradiso comparata indicat nobis, posse quidem *baptismum* eius homines etiam foris accipere, sed *salutem beatitudinis* extra eam neminem vel percipere vel tenere. Nam et flumina de fonte paradisi, sicut Scriptura testatur, etiam foras largiter manaverunt; nominatim quippe commemorantur et per quas terras fluant, et quod extra paradisum constituta sint, omnibus notum est; nec tamen in Mesopotamia vel in Aegypto, quo illa flumina pervenerunt, est felicitas vitae, quae in paradiso commemoratur. Ita fit, ut, cum paradisi *aqua* sit extra paradisum, *beatitudo* tamen non sit nisi intra paradisum. Sic ergo *baptismus* Ecclesiae potest esse extra Ecclesiam, *munus* autem *beatae vitae* non nisi intra Ecclesiam reperitur, quae super petram etiam fundata est, quae ligandi et solvendi claves accepit. Haec est una, quae tenet et possidet omnem sponsi sui et Domini potestatem, per quam coniugalem potestatem etiam de ancillis parere filios potest, qui, si non superbiant, in sortem hereditatis vocabuntur, si autem superbiant, extra remanebunt. Magis ergo, quia pro Ecclesiae honore atque unitate pugnamus, non tribuamus haereticis quidquid apud eos eius agnoscimus, sed eos arguentes doceamus, quod ex unitate habent nec valere ad salutem, nisi ad eandem venerint unitatem ».

Extra unitatem deest utilitas.

Confirmatur.

Cap. VI.

De Sacramentorum iteratione.

Thesis 1.

De *iteratione* autem Sacramentorum hoc tenendum est, quod licet commune sit omnibus Sacramentis non iterari super eandem personam et materiam et ex eadem causa, ne fiat contumelia Sacramento[3]; specialiter tamen tria sunt Sacramenta, Thesis 2. quae non sunt aliquatenus iteranda, scilicet *baptismus*, *confirmatio* et *ordo*. In his namque tribus imprimitur triplex character interior, qui non delet; inter quos character baptismalis retinet fundamentum, nec alii possunt imprimi, nisi ille primitus imprimatur. — Unde si quis ordinatur non baptizatus, Thesis 3. nihil prorsus efficitur, sed est totum de novo faciendum, quia « non intelligitur iteratum, quod constat non fuisse factum[4] ».

Ratio. Pro thesi 1.

Ratio autem ad intelligentiam praemissorum haec est: quia principium nostrum reparativum, Verbum scilicet incarnatum, licet ratione summae virtutis et sapientiae et bonitatis suae nihil agat *ineffieaciter*, nihil *inepte*, nihil *infructuose;* potissime tamen hoc observare[5] debet in nobilissimis suis operibus, cuiusmodi sunt illa, per quae reparatur genus humanum. Quoniam ergo Sacramenta sunt de genere huiusmodi operum divinorum; hinc est, quod contumelia quodam modo fit eis, quando super eandem materiam et personam et ex eadem causa iterantur; quia ex hoc ostenditur, quod prius dispensata fuerunt *ineffieacia*, *inepta* et *infructuosa*, contra id quod exigebat ipsius reparativi principii virtus, sapientia et bonitas summa, quae semper assistit ad operandum n illis et per illa Sacramenta.

---

[1] Eccle. 9, 1. — Inferius pro *alienae* I K L O *alterius*.

[2] Libr. IV. de Baptismo contra Donat. c. 1. et 2. Respicitur in ipso textu Gen. 2, 8. et 10. seqq.; Matth. 16, 18. seq. et Gal. 4, 22. seqq.

[3] August., l. de Baptismo contra Donat. c. 1. n. 2: Nulli enim Sacramento iniuria facienda est.

[4] Innocent. III. in C. *Veniens* (3.), X. de presbytero non baptizato (lib. III. tit. 43.) et in C. *Tuae litterae* (1.), X. de clerico per saltum promoto (lib. V. tit. 29.). Primo loco cit. habetur etiam, quod « baptismus sit *fundamentum* omnium Sacramentorum », et quod « ante susceptionem baptismi non suscipiatur aliud Sacramentum, quoniam, ubi fundamentum non est, *superaedificari* non potest »; ad quae verba respicitur infra circa finem huius cap. — De hoc cap. cfr. IV. Sent. d. 6. p. I. per totam (praecipue q. 4. et 6.); d. 7. a. 3. q. 3; d. 24. p. II. a. 1. q. 1. seqq.

[5] Ed. 1 *servare*, quae etiam superius pro *praemissorum* cum I K L et 2 *praedictorum*. Inferius pro *ex hoc* I K L M *in hoc*.

Rursus, quoniam inter haec Sacramenta repa-
Pro thesi 2. rantia, in quibus est generaliter efficacia divinae virtutis ad reparationem humani generis, quaedam sunt, quae tantum introducta sunt propter *remedia morborum;* quaedam etiam [1] non solum ad hoc, sed ad statuendum, discernendum et ordinandum in Ecclesia *hierarchicos gradus;* et *morbi* possunt variari, expelli et iterum introduci, *gradus* autem Ecclesiae debent esse firmi, solidi et inconcussi: hinc est, quod Sacramenta, quae respiciunt *morbos* iterabiles, habent effectus transeuntes, ac per hoc et iterabiles
De characteribus. ratione novae causae. Sacramenta vero illa, quae respiciunt *gradus hierarchicos* et status fidei determinatos, necesse est, quod praeter effectus remediantes aliquos effectus tribuant permanentes ad gradum et statum Ecclesiae distinctionem fixam et stabilem. Et quoniam hoc non potest fieri per data naturalia, vel per dona gratuita gratum facientia; necesse est, quod fiat per aliqua signa substantiae incorruptibili, scilicet animae incorruptibili, a principio incorruptibili secundum conformitatem ad incorruptibile indelebiliter et gratis impressa, quae *characteres* appellantur; qui, quoniam nunquam delentur, ideo nec iterari possunt, nec illa Sacramenta, in quibus huiusmodi characteres imprimuntur.

Postremo, quoniam triplex est status fidei, secun-
Character in 3 Sacramentis. dum quem habet fieri distinctio in populo christiano, videlicet [2] in acie ecclesiasticae hierarchiae, scilicet status fidei *genitae, roboratae* et *multiplicatae;* secundum primum fit distinctio fidelium ab incredulis, per secundum fit distinctio fortium ab infirmis et debilibus; secundum tertium fit distinctio clericorum a laicis: hinc est, quod illa Sacramenta, quae respiciunt triplicem fidei statum praedictum, characteres imprimunt, per quos indelebiliter impressos semper distinguunt, ac per hoc nunquam iterari possunt. Quoniam ergo *baptismus* respicit statum fidei *genitae,* in quo populus Dei distinguitur ab incredulis, ut Israelitae ab Aegyptiis; et *confirmatio* respicit statum fidei *roboratae,* in quo distinguitur populus fortis ab infirmis, sicut pugiles ab his qui ad pugnandum [3] non sunt idonei; et *ordo* respicit statum fidei *multiplicatae,* in quo distinguitur clerus a laicis, sicut levitae ab aliis tribubus: hinc est, quod in his tantum tribus Sacramentis characteres imprimuntur.

Quia vero distinctio populi a non-populo est
Pro thesi 3. prima et radicalis; hinc est, quod character baptismalis est fundamentum omnium aliorum characterum; et ideo, illo non substrato, nihil poterit superaedificari; ac per hoc oportet de novo fieri. Si autem ille substernatur, alii imprimi possunt nec unquam ulterius iterandi sunt; nec Sacramenta tria praedicta, quae hos imprimunt, ex causa aliqua iterantur, et gravis de facto iterantibus debet poena imponi [4] propter divini contumeliam Sacramenti; licet alia quatuor ex causis diversis possint sine sui contumelia iterari.

Cap. VII.

De constitutione et integritate baptismi.

Iam nunc septimo loco restat videre de *integritate* uniuscuiusque [5] Sacramenti; quae cum sint in numero septiformi, primo dicendum est de *integritate baptismi,* qui est ianua aliorum Sacramentorum.

De *integritate* igitur Sacramenti *baptismi* hoc Thesis 1.
tenendum est, quod ad hoc, quod aliquis baptizetur vere et plene, requiritur *expressio formae* vocalis, a Domino institutae [6], quae est haec: Ego te baptizo in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, Amen; absque omissione vocabuli et sine interpositione vocabuli, absque praeposteratione ordinis supradicti et sine commutatione nominis praenotati. — Requiritur Thesis 2.
etiam *mersio* vel ablutio per *elementum aquae* in toto corpore, vel saltem in digniori parte, ita quod *expressio* et *mersio* fiat ab uno et eodem et in eodem tempore. — Quibus concurrentibus, si non sit *fictio* Thesis 3.
in baptizando, datur ei gratia *regenerans, rectificans* et *purificans* ab omni culpa. — Quod ut effi- Thesis 4.
cacius fiat, *catechismus* et *exorcismus* tanquam praeparatorii praemittuntur tam in parvulis quam in adultis; ita tamen, quod in *adultis* requiritur *fides propria,* in *parvulis* autem sufficit *fides aliena* [7].

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec Ratio.
est: quia, cum principium nostrum reparativum, Verbum scilicet incarnatum, tanquam perfectissimum et sufficientissimum principium reparare habeat genus humanum per medicamenta Sacramentorum, ita quod nihil sit in eis superfluum, nihil inordinatum, nihil etiam diminutum [8]; ita disponere debuit, quod Sacramentum baptismi et alia integrarentur, secundum quod exigebat *sua virtus, nostra salus* et Triplex exigentia.
etiam *noster morbus.* — Quoniam ergo *virtus* nos

---

[1] Ed. I addit *quae.* Mox post *sed* N addit *etiam.*

[2] Pro *videlicet,* quod edd. et pauci codd. omittunt, E F G H minus, aptae ponunt *et.* Inferius pro *incredulis* D P substituunt *infidelibus.*

[3] Ita I K L M O edd. *pugnam;* B prosequitur *non sunt habiles nec idonei.* Inferius pro *clerus* S *clericus,* et *christiani* pro *a non-populo.*

[4] Cfr. tom. IV. pag. 146, nota 7. — Inferius pro *sui,* quod C E T omittunt, multi codd. *sua,* 2 *alia.*

[5] C I K L M O V *cuiuslibet.* — De unoquoque septem Sacramentorum agitur specialiter capp. seqq.

[6] Cfr. Matth. 28, 19. — Inferius pro *mersio* A H Q R S et 2 *immersio.*

[7] De hoc cap. vide IV. Sent. d. 3-5. et d. 6. p. II. a. 3.

[8] Aristot., I. de Caelo et mundo, text. 32. (c. 4.) et III. de Anima, text. 45. (c. 9.) docet, quod Deus et natura nihil faciunt frustra neque deficiunt in necessariis.

Pro thesi 1. reparans est virtus *totius Trinitatis*, quam sancta mater Ecclesia credit in animo, confitetur in verbo et profitetur in signo, sub trium personarum distinctione et proprietate, ordine et origine naturali; est etiam virtus *passionis Christi*, qui mortuus et sepultus fuit et *die tertia resurrexit*[1]: hinc est, quod ad horum expressionem in Sacramento, quod primum omnium Sacramentorum est, et in quo primo et principaliter haec virtus operatur, debuit fieri expressio *Trinitatis* in distincta, propria et ordinata nominatione, quantum est de forma communi, licet in tempore primitivae Ecclesiae potuerit fieri *in nomine Christi*[2], in quo intellectus clauditur Trinitatis. Debuit etiam fieri propria et ordinata nominatio verbi *baptizandi* cum trina mersione ad expressionem mortis Christi et sepulturae et resurrectionis post tridnum factae, quantum est *de congruitate*. Et quia simul operatur utraque virtus et in uno Christo Salvatore, utrumque horum debet fieri ab *uno* et eodem simul et in eodem tempore, propter servandam unitatem in Sacramento et significandam unitatem in nostro Mediatore[3].

Pro thesi 2. Rursus, quoniam *salus nostra* requirebat inchoari per regenerationem seu renovationem in *esse* gratiae conferentis spirituale *esse*, abstergendo *immunditiam*, effugando *tenebras* et refrigerando *concupiscentiam*, quae universaliter labefactat[4] omnem hominem descendentem seminaliter ab Adam; hinc est, quod Sacramentum primum, quod est regenerativum, debuit fieri in elemento, quod haberet conformitatem ex naturali repraesentatione ad triplicem effectum praedictum gratiae inchoantis nostram salutem. Quoniam ergo aqua sua puritate *mundat*, sua pervietate *luminis est delativa*, sua frigiditate *refrigerat;* et maxime communis est omnibus inter omnia liquida: hinc est, quod Sacramentum regenerationis nostrae perfici debuit in elemento *aquae indifferenter;* quia « omnis aqua omni aquae est eadem specie[5] », et etiam, ne aliquis propter defectum elementi periculum salutis posset incurrere.

Pro thesi 3. Postremo, quoniam *morbus noster*, contra quem principaliter est baptismus, est originale peccatum, quod animam privat vita gratiae et omnium virtutum rectitudine habilitante et pronam quodam modo reddit ad omne genus culpae, et traducitur aliunde et « parvulum facit concupiscibilem et adultum actu concupiscentem », redigit etiam in diabolicam servitutem et in potestatem principis tenebrarum[6]: hinc est, quod ad hoc, quod per illud Sacramentum per contrarium sufficiens adhibeatur remedii medicamentum, congruit, in eo dari gratiam *regenerantem* contra privationem vitae gratuitae, gratiam *rectificantem* in septiformi virtute contra privationem virtutis habilitativae, gratiam *purificantem* ab omni culpa contra pronitatem ad omnem deordinationem vitiosam.

Pro thesi 4. Et quoniam originale peccatum trahitur aliunde et parvulum facit concupiscibilem et adultum actu concupiscentem, necessaria est *adulto fides propria* et *poenitentia*, sed *parvulo* sufficit *alienа*, quae scilicet est in universali Ecclesia. Quia vero baptismus debet eruere de servitute diaboli et de potestate principis tenebrarum[7] tam parvulos quam adultos; hinc est, quod utrique *exorcizari* debent ad expulsionem potestatis contrariae, utrique etiam *catechizari: adulti*, ut, expulsa caligine erroris, informentur ad fidem; *parvuli* vero, ut sciant patrini, quid eos debeant edocere, ne pro humano defectu impediatur baptismatis Sacramentum, quominus habeat finem suum.

Cap. VIII.

De integritate confirmationis.

Thesis 1. De Sacramento *confirmationis* hoc tenendum est, quod ad ipsius integritatem requiritur forma vocalis, quae secundum morem magis communem haec est: Signo te signo crucis, confirmo te chrismate salutis, in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti. Amen.

Thesis 2. — Requiritur etiam chrisma, quod conficitur ex oleo olivarum et balsamo, de quo cum per manus episcopi signum crucis fronti imprimitur sub praedicta forma verborum confirmationis, suscipitur Sacramentum;

Thesis 3. per quod confirmatur homo ut pugil ad nomen Christi audacter et publice confitendum[8].

Ratio. Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia reparativum principium nostrum, Verbum scilicet incarnatum, sicut aeternaliter conceptum est in corde Patris et temporaliter in carne sensibiliter apparuit homini, sic neminem reparat, nisi ipsum et corde credendo concipiat et creditum exterius con-

---

[1] Epist. I. Cor. 15, 4. — Inferius post *in Sacramento* I addit *baptismi*.

[2] Cfr. Act. 2, 38; 8, 12. et 16; 10, 48; 19, 5, et de opinione illa IV. Sent. d. 3. p. I. a. 2. q. 2. scholion. — Mox voci *Trinitatis* Vat., I et 3 praeligunt *totius*. Subinde pro *propria et ordinata nominatio* plures codd. *expressio*, et *immersione* pro *mersione*.

[3] Cfr. IV. Sent. d. 3. a. 1. q. 1. casus 3. — Plures codd. *in salvatore nostro et mediatore Christo*.

[4] Plures codd., inter quos B L M P et 2 *labefacit*, T W *labefecerat*. Superius pro *tenebras* non pauci codd. *tenebram*.

[5] Aristot., I. Topic. c. 6. (c. 5.). — Superius post *pervietate*, pro quo D F *perspicuitate*, Vat., I et 3 addunt *seu diaphanitate*. Mox pro *et etiam* plures codd., inter quos L M V Z, *et similiter*.

[6] Respicitur Col. 6, 12. — Praecedens sententia, quae etiam paulo inferius recurrit, est Magistri Sent., II. Sent. d. XXX. c. 9. Cfr. Hugo S. Vict., Sum. Sent. tr. 3. c. 11. et I. de Sacram. p. VII. c. 31. — Superius pro *pronum* ex I K L O Q V substituimus *pronam*, F vero post *reddit* supplet *hominem*.

[7] Col. 1, 13: Qui eripuit nos de potestate tenebrarum et transtulit in regnum Filii dilectionis suae.

[8] Vide IV. Sent. d. 7. per totam. — Aliquanto superius pro *requiritur* E *exigitur*, et pro *communem* A G K Q *communis*. — Forma illa indicata habetur in Pontificali Romano. Post *crucis* aliqui codd. addunt *et*.

fitendo depromat confessione debita; huiusmodi est confessio veridica veritate plena, quae non tantum est veritas speculativa, verum etiam practica. Haec autem est, in qua non tantum est « adaequatio intellectus, sermonis et rei [1] », verum etiam, in qua totus homo veritati conformatur secundum intelligentiam *rationis*, secundum complacentiam *voluntatis* et secundum adhaerentiam *virtutis*, ut sit *ex toto corde, tota anima et tota mente* [2], sit *ex corde puro, conscientia bona et fide non ficta*; et talis est confessio *integra*, *placida* et *intrepida*; ut sit *integra* ratione eius, de quo est; *placida* ratione eius, coram quo fit; *intrepida* ratione eius, a quo fieri habet illa confessio. Quoniam ergo ad hoc homo pusillanimis non est idoneus, nisi per manum supernae gratiae confirmetur; ideo ad hoc Sacramentum confirmationis fuit divinitus institutum tanquam immediate sequens baptismum.

Triplex conformatio ad veritatem.

Proprietates 3 confessionis.

Quia vero « finis imponit necessitatem his quae sunt ad finem [3] »; ideo integrari debet hoc Sacramentum secundum exigentiam confessionis praedictae et suarum conditionum, trium videlicet praedictarum. Primo ergo, quoniam confessio haec debet esse *integra*; et integritas confessionis non est, nisi quis confiteatur Christum verum hominem pro hominibus crucifixum, eumdemque verum Dei Filium incarnatum, in Trinitate Patri et Spiritui sancto per omnia coaequalem: hinc est, quod in forma vocali non tantum fit expressio actus confirmandi, verum etiam ipsius signi crucis et nominis beatissimae Trinitatis.

Pro thesi 1.

Confessio sit integra.

Amplius, quoniam confessio debet esse *placida* ratione eius, coram quo fit, et fieri habet coram Deo et hominibus [4]; et Deo non potest placere, nisi adsit *lumen intelligentiae* et *nitor conscientiae*, nec proximo, nisi adsit *odor bonae famae* et *vitae honestae*: ideo ad horum designationem in elemento exteriori commiscetur *oleum* olivarum, quod est nitidum, et *balsamum*, quod est odoriferum; ut per hoc significetur, quod confessio, ad quam hoc Sacramentum ordinat et disponit, coniunctum debet habere *nitorem* conscientiae et intelligentiae cum suavi *odore* tam vitae quam famae, ne contrarietas aliqua sit inter linguam et conscientiam, vel inter linguam et famam, propter quam talis confessio non acceptetur ab homine nec approbetur a Christo.

Pro thesi 2.

Sit placida.

Postremo, quoniam talis confessio debet esse *intrepida*, ut nec pudore nec timore dimittat quis dicere veritatem, nec [5] tempore persecutionis ignominiosam mortem Christi in cruce confiteri publice formidet quis vel erubescat, praecipue horrens incidere in consimilem poenam et ignominiam passionis; et huiusmodi timor et pudor potissime apparet in facie et maxime in fronte: ideo ad omnem verecundiam et formidinem propulsandam et *manus potestativa* imponitur, quae confirmet, et *crux* fronti imprimitur, ut non erubescat eam publice confiteri nec formidet pro confessione nominis Christi, si opus fuerit, quantumcumque poenam vel ignominiam sustinere, tanquam verus pugil unctus ad proelium et tanquam miles strenuus, ferens in fronte regis sui signum et crucis eius triumphale vexillum, cum quo paratus sit penetrare hostium cuneos securus. Non enim potest crucis gloria libere praedicari, si crucis poena et ignominia formidetur, iuxta quod sanctus dicebat Andreas: « Ego, si crucis ignominiam expavescerem, crucis gloriam non praedicarem [6] ».

Sit intrepida.

Cap. IX.

De integritate eucharistiae.

De Sacramento *eucharistiae* hoc tenendum est, quod in hoc Sacramento verum Christi corpus et verus sanguis non tantum significatur, verum etiam veraciter continetur sub duplici specie, panis scilicet et vini, tanquam sub uno, non sub duplici Sacramento; hoc autem est post consecrationem sacerdotalem, quae fit in prolatione vocalis formae a Domino institutae; super panem scilicet: Hoc est [7] corpus meum; super vinum vero: Hic est calix sanguinis mei. Quibus verbis cum intentione conficiendi a sacerdote prolatis, transsubstantiatur utrumque elementum secundum substantiam in corpus et sanguinem Iesu Christi; remanentibus speciebus sensibilibus, in quarum utraque continetur *totaliter*, non *circumscriptibiliter*, sed *sacramentaliter* totus Christus. — In quibus etiam proponitur nobis ut cibus, quem qui digne accipit, non solum sacramentaliter, verum etiam per fidem et caritatem spiritualiter manducando, corpori Christi mystico magis incorporatur et in se ipso

Thesis 1.

Thesis 2.

Thesis 3

---

[1] De hac veritatis definitione cfr. tom. I. pag. 707, nota 5.

[2] Marc. 12, 30. — Seq. locus est I. Tim. 1, 5. — Pro *ut sit* I, 2 cum pluribus codd. *ut sic*. Immediate post pro *sit* plures codd. et 2 *sic*.

[3] Secundum Aristot., II. Phys. text. 88. seqq. (c. 9.). — Inferius plures codd., inter quos E L M, omittunt *in Trinitate*.

[4] Cfr. Matth. 10, 32. — De significatione olei et balsami cfr. verba Hug. a S. Vict. et Innocent. III. allegata tom. IV. pag. 167, nota 1. et pag. 593, nota 2. seq.

[5] Ita I K L M, sed edd. cum aliis codd. *et*, qui paulo inferius post *publice* prosequuntur *formidat et erubescit* (C O *formudet et erubescat*). Subinde pro *propulsandam* I M O V *propellendam*, L *repellendam*, et pro *potestativa* P *episcopi*, W *pontificum*.

[6] *Passio S. Andreae*, apud Surium, Histor. seu vit. Sanctor., tom. XI. pag. 745, § 4; et apud Galland. Biblioth. (tom. 4. pag. 155, c. 4.). Edd. cum paucis codd.: *Ego, si crucem expavescerem... minime praedicarem.* D H cum Surio *crucis patibulum.* — Superius respicitur 3. ant. I. Noct. festi S. Martini (11. Nov.): Hostium cuneos penetrabo securus (ex libro, cui titulus *Liber responsalis*, inter opera S. Gregorii).

[7] E K addunt *enim*. Inferius post *sanguinis mei* K addit *etc.*, et pro *in quarum* C I K L M O *sub quarum*. Subinde post *circumscriptibiliter* Vat., 1 et 3 addunt *nec localiter*.

relicitur et purgatur; qui vero indigne accedit *iudicium sibi manducat et bibit, non diiudicans* sanctissimum *corpus Christi*[1].

Ratio. Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia principium nostrum reparativum, Verbum scilicet incarnatum, et *sufficientissimum* est in virtute et *sapientissimum* in sensu; ideo sic nobis contulit Sacramenta, secundum quod exigit *sapien-*

Arguitur ex sufficientia pro thesi 1. *tia* et *sufficientia* sua[2]. — Et quia *sufficientissimum* est, ideo in largiendo medicamenta morborum et charismata gratiarum non tantum instituit Sacramentum, quod nos in *esse* gratiae *generaret*, ut baptismum, et genitos *augmentaret* et roboraret, ut confirmationem, verum etiam quod genitos et augmentatos *enutriret*, ut Sacramentum eucharistiae; propter quod haec tria Sacramenta omnibus dantur, qui accedunt ad fidem. Quoniam ergo nutrimentum nostrum quantum ad *esse* gratuitum attenditur in

Triplex effectus. unoquoque fidelium per conservationem *devotionis* ad Deum, *dilectionis* ad proximum et *delectationis* intra se ipsum; et *devotio* ad Deum exercetur per sacrificii oblationem, *dilectio* ad proximum per unius Sacramenti communionem, et *delectatio* intra se ipsum per viatici refectionem: hinc est, quod principium nostrum reparativum istud Sacramentum eu-

Triplex modus eucharistiae. charistiae dedit in *sacrificium* oblationis et *Sacramentum* communionis et *viaticum* refectionis.

Item, ex sapientia. Quia vero principium nostrum reparativum non tantum est sufficientissimum, verum etiam *sapientissimum*, cuius est omnia agere ordinate; ideo sic dedit et disposuit nobis *sacrificium*, *Sacramentum*

Triplex congruentia. et *viaticum* exhibere, secundum quod competit *tempori gratiae revelatae*, *statui viae* et *capacitati*

Prima requirit tria. Primum. *nostrae*. — Primo igitur, quoniam *tempus gratiae revelatae* requirit, quod iam non offeratur *oblatio* qualiscumque, sed *pura*, *placida* et *plenaria*[3]; et nulla alia est talis, nisi illa quae fuit in cruce oblata, scilicet Christi corpus et sanguis: hinc est, quod necessario oportet in hoc Sacramento non tantum figurative, verum etiam veraciter corpus Christi tanquam *oblationem* huic tempori debitum contineri. —

Secundum. Similiter, quia *tempori gratiae* consonat, quod *Sacramentum* communionis et dilectionis non tantum sit communionem et dilectionem significans, verum etiam ad illam inflammans, ut « efficiat quod figurat[4] »; et quod maxime nos inflammat ad dilectionem mutuam et maxime unit membra est unitas capitis, a quo per vim amoris diffusivam, unitivam et transformativam manat in nos dilectio mutua: hinc est, quod in hoc Sacramento continetur verum Christi corpus et caro immaculata ut se nobis diffundens et nos invicem iniens et in se transformans per ardentissimam caritatem, per quam se nobis dedit, se pro nobis obtulit et se nobis reddidit et nobiscum existit usque ad finem mundi[5]. — Per hunc etiam Tertium. modum *refectio* competens *statui gratiae* est refectio *spiritualis*, *communis* et *salutaris*. Refectio autem spiritus est verbum vitae[6], ac per hoc refectio spiritualis *spiritus in carne* est Verbum incarnatum seu caro Verbi, quae cibus est *communis* et *salutaris*, quia, licet sit una, omnes tamen salvantur per ipsam. Quia ergo non est dare alium cibum *spiritualem*, *communem* et *salutiferum* nisi ipsum verum Christi corpus; hinc est, quod necesse est, ipsum in hoc Sacramento veraciter esse contentum, exigente hoc perfectione *sacrificii* placativi, *Sacramenti* unitivi et *viatici* refectivi; quae debent esse in tempore novi testamenti et gratiae revelatae et veritatis Christi.

Secunda congruentia requirit velamen congruum. Rursus, quia *statui viae* non competit Christum aperte videre, propter velamen aenigmatis et propter meritum fidei; nec convenit Christi carnem dentibus attrectare et propter horrorem cruditatis[7] et immortalitatem ipsius corporis: ideo necesse fuit, corpus et sanguinem Christi tradi velatum sacratissimis symbolis et similitudinibus congruis et expressis. Et quoniam nihil magis est idoneum ad *refectionem* quam cibus panis et potus vini; nihil est etiam magis idoneum ad *significationem* unitatis corporis Christi veri et mystici, quam panis factus de mundissimis granis et vinum expressum de purissimis acinis in unum collectis[8]: ideo sub his speciebus magis quam sub aliis debuit Sacramentum istud exhiberi. Et quia Christus sub illis speciebus esse debebat non secundum mutationem factam in *ipso*, sed potius in *eis*; ideo ad prolationem duplicis verbi praedicti, in quo insinuatur existentia Christi sub speciebus illis, fit conversio substantiae utriusque in corpus et sanguinem, remanentibus solis accidentibus tanquam signis ipsius corporis contentivis et etiam expressivis.

Pro thesi 2. Quia vero corpus Christi beatum et gloriosum non potest dividi in partes suas nec separari ab anima neque a Divinitate summa; ideo sub utraque specie est unus Christus et totus et indivisus, scilicet corpus et anima et Deus; ac per hoc utrobique est *unum* et simplicissimum Sacramentum continens totum Christum. Et quoniam quaelibet pars speciei significat corpus Christi; hinc est, quod totum sic

---

[1] Epist. I. Cor. 11, 29. Ed. 1 cum Vulgata *corpus Domini*. — De eucharistia agitur IV. Sent. d. 8-13.

[2] Vat. *efficientia sua*.

[3] Cfr. Hebr. 9, 10.

[4] Quo loquendi modo utitur secundum Augustinum Magister Sent., in lit. IV. Sent. d. IV. c. 1.

[5] Matth. 28, 20: Et ecce, ego vobiscum sum etc. Tit. 2, 14: Qui dedit semetipsum pro nobis, ut nos redimeret etc. — Pro *ad finem* plures codd. *in finem*. Superius pro *diffundens* B melius *infundens*.

[6] Cfr. Ioan. 6, 69.

[7] Cfr. IV. Sent. lit. Magistri, d. XI. c. 3. — Codd. et 2 *crudelitatis*.

[8] Secundum August., in Ioan. Evang. tr. 26. n. 17. Cfr. IV. Sent. lit. Magistri, d. VIII. c. 7. — Inferius pro *in quo* Vat., 1 et 3 cum uno alteroque cod. *in qua*.

est in tota specie, quod in qualibet eius parte, sive sit integra, sive divisa; ac per hoc non est ibi ut circumscriptum, ut occupans locum, ut [1] habens situm, ut perceptibile per aliquem sensum corporeum et humanum, sed omnem latens sensum, ut fides habeat locum et meritum. Propter quod etiam, ut non deprehendatur, accidentia illa habent omnem operationem, quam etiam habebant prius, licet sint praeter subiectum, quamdiu intra se continent Christi corpus; quod quidem est, quamdiu durant in suis proprietatibus naturalibus et sunt idonea ad cibandum.

Tertia congruentia. Pro thesi 3.

Postremo, quoniam *capacitas nostra* ad Christum efficaciter suscipiendum non est in carne, sed in spiritu, non in ventre, sed in mente; et mens Christum non attingit nisi per cognitionem et amorem, per fidem et caritatem, ita quod fides illuminat ad recogitationem [2], et caritas inflammat ad devotionem: ideo ad hoc, quod aliquis digne accedat, oportet, quod *spiritualiter* comedat, ut sic per recogitationem fidei masticet, per devotionem amoris suscipiat; per quae non in se transformet Christum, sed ipse potius traiiciatur in eius mysticum corpus.

De indigne communicantibus.

— Propter quod manifeste colligitur, quod qui tepide, indevote et inconsiderate accedit *iudicium sibi manducat et bibit* [3], quia tanto Sacramento contumeliam facit. Et ideo consilium est his qui se sentiunt minus mundos mente, vel carne, vel etiam indevotos, ut differant, quousque parati ad esum veri Agni mundi, devoti et circumspecti accedant.

Corollarium.

Propter quod etiam hoc Sacramentum praeceptum est celebrari cum solemnitate praecipua tam quantum ad *locum* quam etiam quantum ad *tempus* et quantum ad *verba* et *orationes* et quantum ad *vestimenta* in celebratione Missarum; ut tam ipsi sacerdotes conficientes quam etiam suscipientes percipiant [4] gratiae donum, per quam purgentur, illuminentur, perficiantur, reficiantur, vivificentur et in ipsum Christum per excessivum amorem ardentissime transferantur.

Cap. X.

De integritate poenitentiae.

Thesis 1.

De Sacramento *poenitentiae* hoc tenendum est, quod ipsa est « secunda tabula post naufragium [5] », ad quam naufragans per mortale peccatum recurrere potest, quamdiu est in statu praesentis vitae, quandocumque et quotiescumque divinam clementiam voluerit implorare. — Ipsius autem partes integrales Thesis 2. sunt *contritio* in animo, *confessio* in verbo et *satisfactio* in facto. Ex quibus tunc poenitentia integratur, cum peccator omnem mortalem culpam perpetratam et facto deserit et verbo accusat et animo detestatur, proponens nunquam iterare peccatum. — Iis autem debito modo concurrentibus cum absolu- Thesis 3. tione facta ab eo, in quo est ordo, clavis et inrisdictio; absolvitur homo a peccato et reunitur Ecclesiae et reconciliatur Christo, mediante clave sacerdotali; per cuius etiam iudicium non tantum habet fieri *ab-* Thesis 4. *solutio*, verum etiam *excommunicatio* et *relaxatio*, quae proprie habet fieri ab episcopo tanquam ab Ecclesiae sponso [6].

Ratio.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia principium nostrum reparativum, Verbum scilicet incarnatum, eo ipso quod Verbum, fons est *veritatis* et *sapientiae;* eo ipso quod incarnatum, fons est *pietatis* et *indulgentiae:* ideo debet reparare genus humanum per medicamenta Sacramentorum, et praecipue contra praecipuum morbum, qui scilicet est peccatum mortale; iuxta quod decet *pontificem* pium, *medicum* peritum et *iudicem* aequum; ut sic in curatione nostra appareat Verbi incarnati summa *clementia*, summa *prudentia* et summa *iustitia*. Tria in curatione.

Ex summa clementia arguitur pro thesi 4.

Primum igitur, quoniam in curatione nostra a mortali culpa per poenitentiam apparere debet ipsius Christi *pontificis* piissimi summa *clementia;* et summa clementia Pontificis superexcedit omnia peccata humana, qualiacumque et quantacumque sint et quotiescumque fuerint perpetrata: hinc est, quod peccantes suscipere ad veniam est ipsius Pontificis clementissimi, non [7] semel nec bis, sed quotiescumque suppliciter imploraverint clementiam Dei. Et quia divina clementia tunc vere et suppliciter imploratur, quando intervenit poenitentiae lamentum; et ad hoc potest homo convertere se, quamdiu est in statu praesentis vitae, quia vertibilis est in bonum et in malum: hinc est, quod quantumcumque et quandocumque et quotiescumque peccator peccaverit, ad poenitentiae Sacramentum potest habere refugium, per quod sibi fiat remissio peccatorum.

---

[1] Edd., excepta 2, *vel.* Pro *ut perceptibile* 1 *aut perceptibile.* Aliquanto inferius pro *idoneae* cum E substituimus *idonea.*

[2] Ed. 2 cum pluribus codd. *recognitionem* (sed vide IV. Sent. d. 9. a. 1. q. 2.), Vat., 1 et 3 *recognitionem vel recordationem.* Idem recurrit inferius, ubi pro *ut sic per recogitationem,* quod exhibent B M, alii codd. et edd. substituunt *ut sic* [Vat., 1 et 3 addunt *Christum*] *per recordationem.* Superius pro *in carne* permulti codd. et 2 *a carne,* ac pro *in spiritu* E P T W et 2 *a spiritu.*

[3] Epist. I. Cor. 11, 29. — Mox pro *contumeliam* plures codd. *iniuriam.* Subinde pro *ut differant* 2 *ire differant.*

[4] I M V *percipientes suscipiant,* qui etiam inferius cum nonnullis aliis codd. pro *excessivum* substituunt *excellentissimum;* 2 legit: *per excellentissimum amorem et excessivum.* Pro *transferantur* P *transformentur.*

[5] Hieron., Epist. 130. (alias 8.) n. 9.

[6] De Sacramento poenitentiae agitur IV. Sent. d. 14-22. — Pro *habet* A *habent;* voci *episcopo* F praefigit *solo,* qui etiam superius cum pluribus aliis codd. pro *reunitur* substituit *restituitur,* K R et 2 *remittitur.*

[7] A addit *tantum,* Vat., 1 et 3 *solum;* P autem subiungit *tantum* post *bis.* Inferius pro *vertibilis* edd., excepta 2, *convertibilis.*

Item, ex prodeotia pro thesi 2.

Rursus, quia in curatione nostra debet manifestari [1] ipsius Christi, peritissimi *medici* summa *prudentia;* et prudentia medici est in adhibendo remedia contraria, per quae non tantum morbus auferatur, verum etiam praescindatur causa; cum peccetur in Deum delectatione, consensu et perpetratione, scilicet corde, ore et opere: hinc est, quod prudentissimus Medicus instituit, ut contra deordinationem peccatoris secundum triplicem vim, scilicet affectivam, interpretativam et operativam, quae fit per *delectationis complacentiam* occultam, esset reformatio poenitentis secundum triplicem vim praedictam

Tria requiruntur.

per *doloris poenitentiam* conceptam [2] in corde per *compunctionem*, expressam in ore per *confessionem*, consummatam in opere per *satisfactionem*. Et quia omnia peccata mortalia ab uno Deo avertunt et uni gratiae opponuntur et unam principalem hominis rectitudinem pervertunt; hinc est, quod ad hoc, quod poenitentiae medicamentum sit sufficienter ex suis partibus integratum, necesse est, quod poenitentia habeatur de omnibus peccatis et quantum ad *praeteritum* per displicentiam de perpetratis, et quantum ad *praesens* per cessationem de perpetrandis, et quantum ad *futurum* per propositum numquam recidivandi vel in idem, vel in aliud genus peccati [3]; ut sic totaliter recedendo a culpa per poenitentiam divina gratia suscipiatur, per quam obtineatur venia omnium peccatorum.

Item, ex iustitia pro thesi 3.

Postremo, quia in curatione nostra manifestari debet ipsius Christi *iudicis recta iustitia;* et ipsius in propria persona non est iudicare ante iudicium ultimum et finale: ideo ad particularia iudicia ante finem iudices debuit constituere [4]. Et quia iudices isti inter Deum offensum et hominem offendentem sunt quasi intermedii ut proximi Christo et praepositi populo; Domino autem illi praecipue sunt proximi et familiares ratione officii, qui sunt eius praecipue ministerio consecrati, scilicet sacerdotes: ideo *omnibus* in sacerdotali ordine constitutis et *solis* datur potestas duplicis clavis, scilicet clavis *scientiae* ad discernendum, et clavis, quae est *potestas ligandi et solvendi*, ad diiudicandum et absolutionis beneficium impendendum.

Ordo in iurisdictione.

Quia vero propter confusionem vitandam non quilibet cuilibet est praelatus in Ecclesia militante, cum ipsa hierarchia ecclesiastica debeat esse secundum potestatem iudiciariam ordinata; ideo haec potestas *ligandi* et *solvendi* concessa est primo *uni* primo et summo sacerdoti, cui collata est tanquam summo capiti potestas universalis; et deinde secundum particulares Ecclesias dividitur in partes, ita quod primo in episcopos et deinde in presbyteros descendit a capite uno. Ideo, licet unusquisque sacerdos habeat ordinem et clavem, ad eos tamen usus clavis tantum se extendit, qui sibi ordinarie sunt subiecti, nisi sibi ab eo qui habet iurisdictionem ordinariam, committatur. Cum vero illa iurisdictio principaliter sit in capite summo et deinde in episcopo et postremo in sacerdote curato; potest quidem a quolibet horum committi alteri, sufficienter quidem ab infimo, magis a medio et maxime a supremo.

Pro thesi 4.

Et quia in Pontifice summo et etiam in episcopis est huiusmodi iurisdictio non tantum ad iudicandum inter Deum et hominem in occulto, verum etiam ad iudicandum inter hominem et hominem in aperto, tanquam in illis quibus commissum est Ecclesiae regimen et custodia, sicut sponso committitur sponsa; hinc est, quod *gladium* [5] habent praelati, quo possunt percutere ad iuris defensionem in *excommunicatione*, et *potestatem largiendi* de thesauris meritorum Ecclesiae, quos habent repositos et commendatos tam a capite quam a membris, et hoc in *relaxatione;* ut sic tanquam veri Dei iudices ligandi et solvendi integram possideant potestatem, per quam impoenitentes feriant et compescant rebelles, et nihilominus absolvant et reconcilient Deo et sanctae matri Ecclesiae veraciter poenitentes.

Cap. XI.

De integritate unctionis extremae.

Thesis 1.

De Sacramento *unctionis extremae* hoc in summa tenendum est, quod ipsa est Sacramentum exeuntium ex hac vita, praeparans et disponens ad sanitatem perfectam; valet etiam ad delenda venialia et ad recuperandam sanitatem praesentem, si infirmo expediat. — Ad huius autem Sacramenti integritatem requiritur oleum simplex, sed consecratum, vocalis expressio orationum, inunctio infirmi in septem partibus determinatis, scilicet in oculis, auribus, naribus, labiis, manibus, pedibus et lumbis. — Nec debet istud Sacramentum dari nisi adultis et postulantibus, imminente periculo mortis, et hoc per manum et ministerium sacerdotis. — Ex quo colligitur, quod inter hoc Sacramentum et confirmationem est differentia septiformis, scilicet in *efficacia*, *materia*, *forma*, *suscipiente*, *dante*, *loco* et *tempore* [6].

Thesis 2.

Thesis 3.

Thesis 4.

Ratio.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia principium nostrum reparativum, Verbum

Pro thesi 1.

---

[1] Vat., I et 3 praefigunt *apparere et.* Inferius ante *cum peccetur* fide codd. communiter et 2 omisimus *et.*

[2] Vat., 1 et 3 *dolorem poenitentiae conceptum;* 4 insuper mox pro *expressam* et *consummatam* substituit *expressum* et *consummatum.* Superius post *delectationis* D E F addunt *complementum et.*

[3] Cfr. IV. Sent. d. 14. p. 1. dub. 4, ubi sub hoc triplici respectu explicantur diversae definitiones poenitentiae. — Superius pro *medicamentum* I K L M O U V et 1 *Sacramentum.*

[4] M *iudices constituit*, qui etiam aliquanto inferius pro *diiudicandum* cum pluribus aliis codd. *iudicandum.*

[5] Cfr. tom. IV. pag. 486, nota 5. — Inferius pro *quos habent repositos* E *quos habet* [ita etiam G M] *recondtos.*

[6] De hoc cap. vide IV. Sent. d. 23. per totam.

sciliçet incarnatum, nos reparat in quantum *mediator Dei et hominum, homo Christus Iesus*[1]; et in quantum *Iesus* habet salvare, in quantum autem *Christus*, unctus, habet unctionis gratiam in alios derivare: hinc est, quod ipsius est in Sacramentis suis *unctionem* membris suis tribuere *salutarem*. Quoniam autem anima ad hoc, quod perfecte sanetur, indiget triplici genere sanitatis, scilicet ad strenuitatem *actionis*, ad suavitatem *contemplationis* et ad felicitatem *comprehensionis;* et prima est *intrantium* in aciem Ecclesiae, secunda est *praesidentium* in eadem, quorum est alios erudire, et tertia est *exeuntium* de eadem per mortem: hinc est, quod non solum unctionem *sacramentalem* instituit Dominus in *confirmatione*, verum etiam *mediam* in *ordine pontificali* et *extremam*, imminente *periculo mortis*.

Ex fine dependent quaior.

Quoniam igitur «finis imponit necessitatem his quae sunt ad finem[2]»; hinc est, quod secundum exigentiam huius finis debet hoc Sacramentum *operari*, debet etiam *integrari*, *suscipi* et *dispensari*.

Primo, operatio.

— Primum igitur, quia huius Sacramenti *operatio* debet regulari a fine; et finis est, quia introductum est ad salutem felicitatis perpetuae facilius et expeditius consequendam; et hoc fit per *devotionem* sursum levantem et per *exonerationem* a culpis venialibus et aliis sequelis, quae deorsum deprimunt: hinc est, quod Sacramentum istud efficacian habet et ad *devotionem excitandam* et ad *venialia dimittenda* et ad *peccatorum scorium facilius abolendam*. Et quia pluribus infirmis expedit adhuc vivere ad suorum cumulum meritorum; hinc est, quod Sacramentum istud et animam vigorando in bono et exonerando a malo frequenter etiam alleviat a morbo. Et hoc est quod dicit beatus Iacobus[3], quod *oratio fidei salvabit infirmum, et si in peccatis fuerit, dimittentur ei.*

Secundo, materia et forma. Pro thesi 2.

Rursus, quia huius Sacramenti *institutio* debet esse secundum exigentiam finis; et hic est acquisitio spiritualis salutis per remissionem culparum; et haec salus respicit sanitatem et munditiam conscientiae interioris, secundum quam iudicat ille iudex caelestis: hinc est, quod in hoc Sacramento debet esse *oleum simplex* et *consecratum*, quia sanctitatem et nitorem designat in habitaculo conscientiae[4]. — Quia vero super illam salutem mortalis homo non habet potestatem; hinc est, quod *oratio* et *forma vocalis* exprimitur per verbum deprecativum ad impetrandum gratiae donum. — Et quoniam anima infirmitates spirituales contrahit in corpore secundum quatuor virtutes ipsius corporis regitivas, scilicet *sensitivam*, *interpretativam*, *generativam* et *progressivam;* hinc est, quod membra his virtutibus deservientia sunt inungenda. Quia igitur quinque sunt membra deservientia quinque sensibus, scilicet *oculi* visui, *aures* auditui, *nares* olfactui, *manus* tactui et *os* gustui et etiam alii virtuti, scilicet interpretativae, et *pedes* deservient progressui, et *lumbi* generationi — quia genitalia indignum et pudendum est contrectari et etiam nominari — hinc est, quod inunctio debet fieri in septem locis praedictis, ut sic disponatur homo per hoc Sacramentum ad plenitudinem sanitatis per deletionem omnis venialis peccati.

Tertio, susceptio. Pro thesi 3.

Postremo, quia istius Sacramenti *susceptio* a fine dependet; et finis est velocior transitus ad caelum per *depositionem oneris*[5] venialium et *conversionem* mentis ad Deum: ideo non debet dari nisi *adultis*, qui venialiter peccant; nec aliquibus nisi *petentibus*, qui devotione sursum eriguntur; nec aliquibus nisi in *periculo constitutis* et quasi in transitu ad alium statum. — Et quia hoc Sacramentum est *periclitantium;* et tamen habet materiam sacram, scilicet oleum consecratum: hinc est, quod propter *periculum evitandum* communiter committi debet sacerdotibus, et propter *consecrationem* olei non est nisi a *consecratis manibus* contrectandum.

Quarto, dispensatio.

Pro thesi 4.

Differentiae 7.

Ex variatione igitur finis in *confirmatione* et *unctione extrema* oritur diversitas in *efficacia*, in *materia* et in *forma*, in *loco* et in *tempore*, in *suscipiente* et in *dispensante*: in *efficacia*, quia illud Sacramentum disponit ad melius[6] agonizandum, hoc ad celerius evolandum; in *materia*, quia illud in oleo permixto balsamo, hoc vero in oleo puro; in *forma*, quia illud in indicativa, hoc vero in deprecativa; in *loco*, quia illud in fronte, hoc vero in multiplici parte; in *tempore*, quia illud in sanitate, hoc autem in aegritudine; in *suscipiente*, quia illud non solum adultis, verum etiam parvulis, hoc vero tantum adultis; in *dante*, quia illud ab episcopis, hoc autem a sacerdotibus quibuscumque. Et haec omnis diversitas a fine procedit, quia, sicut clarnit, diversitas in finibus proximis diversitatem introducit in his quae ad fines illos habent finaliter ordinari.

Notandum.

Cap. XII.

De integritate ordinis.

Thesis 1.

De Sacramento *ordinis* haec in summa tenenda sunt, quod «ordo est signaculum quoddam, quo spiritualis potestas traditur ordinato[7]». — Licet autem

Thesis 2.

---

[1] Epist. I. Tim. 2, 5. — Subinde respicitur Matth. 1, 21: Vocabis nomen eius Iesum; ipse enim salvum faciet populum suum etc. Hebr. 1, 9: Propterea unxit te Deus etc.

[2] Secundum Aristot., II. Phys. text. 88. seqq. (c. 9.).

[3] Cap. 5, 15: Et oratio fidei salvabit infirmum, et alleviabit eum Dominus, et si in peccatis sit, remittentur ei.

[4] Cfr. supra pag. 273, nota 4.

[5] ita permulti codd. et 2; aliae edd. et M *omnium*. Inferius post *in periculo* F K M O addunt *mortis*, et pro *communiter*, quod nonnulli codd. omittunt, F habet *convenienter*.

[6] B C E H L T *viribus*.

[7] Ut dicit Magister Sententiarum, IV. Sent. d. XXIV. c. 13. Ibid. in capp. praecedentibus et subsequentibus insinuantur quae hic subnectuntur. — De hoc cap. cfr. IV. Sent. d. 24.

ordo sit *unum* de septem Sacramentis, septiformis tamen est ordinis gradus. Primus est in *ostiariis*, secundus in *lectoribus*, tertius in *exorcistis*, quartus in *acolythis*, quintus in *subdiaconis*, sextus in *diaconis*, septimus in *presbyteris*. His autem quasi per modum cuiusdam praeparatorii supponitur *clericalis*
Thesis 3. *tonsura* et etiam *psalmistatus;* per modum autem complementi superponitur *episcopatus*, *patriarcha-*
Thesis 4. *tus* et etiam *papatus;* a quibus manant ordines et dispensari debent sub debitis signis, tam ex parte visus quam ex parte auditus, solemnitate debita nihilominus observata quantum ad *tempus*, *locum*, *officium* et *personam*.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec
Ratio. est: quia principium nostrum reparativum, Ver-
Pro thesi 1. bum scilicet incarnatum, quia ut Deus et homo Sacramentorum medicamenta ad salutem hominum instituit *ordinate*, *discrete* et *potestative* secundum exigentiam suae bonitatis, sapientiae et virtutis; hinc est, quod ipsa medicamenta Sacramentorum commisit hominibus dispensanda non qualitercumque, sed
Triplex exigentia et modus. eo modo, quo exigebat *ordo*, *discretio* et *potestas*. Oportuit ergo, aliquas personas ad huiusmodi officium exsequendum distingui et segregari, quibus ordinario iure potestas huiusmodi committeretur. — Et quia huiusmodi discretio non debuit fieri nisi per signa sacra, cuiusmodi sunt Sacramenta; hinc est, quod debuit esse aliquod Sacramentum, quod esset sacrum signaculum *ordinativum*, *distinctivum* et *potestativum* ad Sacramenta cetera dispensanda modo *distinctivo*, *potestativo* et *ordinativo*. Et ideo
Definitio ordinis. ordo definitur «signaculum quoddam, in quo spiritualis potestas traditur ordinato»; ita quod simul in eius notificatione clauduntur tria praedicta, ex quibus colligi possunt in summa, quae ad integritatem ordinis exiguntur.

Primum igitur, quoniam ordo est signaculum
Pro thesi 2. *distinctivum* et sequestrativum ab omni populo, ut
Signaculum distinctivum. quis divino cultui sit totaliter mancipatus; ideo or-
Tonsura. dines praecedit *distinctio* quaedam in *tonsura* et *corona*, per quam intelligitur *resecatio* temporalium appetituum et mentis elevatio ad aeterna, ut totus ostendatur clericus deputatus esse ad divinum cultum; et ideo dicit in susceptione coronae: *Dominus pars hereditatis meae*[1] etc. — Et quia talis debet esse
Psalmistatus. instructus in divinis laudibus, quae maxime consistunt in Psalmis; ideo *psalmistatus* tanquam praeambulus ceteros ordines antecedit, quem tamen largo modo Isidorus inter ordines numeravit.

Secundo vero, quia ordo est signaculum *ordi-* Ordinativum.
nativum et in se ipso etiam ordinatum; et ordo consistit in graduum disparitate et distinctione completa, secundum quod exigit septiformis gratia, ad cuius dispensationem Sacramentum ordinis principaliter ordinatur: hinc est, quod septem sunt ordines Septem ordines.
gradatim ordinati usque ad sacerdotium, in quo *status* est ordinum; quia ipsius est consecrare Sacramentum corporis Christi, in quo est plenitudo omnium gratiarum; unde alii sex sunt tanquam subministrativi et quasi gradus quidam, per quos ascenditur ad thronum Salomonis[2]; qui et sex sunt propter numeri perfectionem, quia senarius est primus Senarius.
numerus perfectus, et propter hoc, quod sic exigit perfectio et sufficientia officii ministrandi. Nam oportet, aliquos ministrare quasi a remotiori, aliquos a propinquiori et aliquos a proximo, ut nihil desit in ministerio ordinato. Et quia quodlibet horum ministeriorum geminatur secundum actum purgandi et illuminandi[3]; hinc est, quod sex sunt ordines ministeriales et septimus omnium perfectissimus, in quo altaris conficitur Sacramentum, qui consummatur in ordine uno tanquam in termino ultimo et completo.

Postremo, quia ordo est signaculum *potestati-* Potestativum.
vum non tantum respectu aliorum Sacramentorum Pro thesi 3.
dispensandorum, verum etiam respectu sui; et potestas super potestatem est potestas *excellens:* ideo sibi non tantum competit *potestas simplex*, cuius- Episcopatus.
modi est in ordine simplici, verum etiam *eminentia potestatis*, cuiusmodi est in his quorum est ordines ordinarie dispensare[4]. Et quia excellentia, quanto magis deseendit, tanto magis dilatatur et quanto magis ascendit, tanto magis unitur: hinc est, quod plures sunt episcopi, paneiores archiepiscopi, pauciissimi patriarchae et unus pater patrum, qui *Papa* Papatus excellentia.
merito appellatur, tanquam unus, primus et summus pater spiritualis omnium patrum, immo omnium fidelium et hierarcha praecipuus, sponsus unicus, caput indivisum, Pontifex summus, Christi vicarius, fons, origo et regula cunctorum principatuum ecclesiasticorum; a quo tanquam a summo derivatur ordinata potestas usque ad infima Ecclesiae membra, secundum quod exigit praecellens dignitas in ecclesiastica hierarchia[5].

Et quia haec dignitas praecipue manet in ordine, Pro thesi 4.
ideo hoc Sacramentum non debet dispensari nisi cum magna discretione et solemnitate, ac per hoc non *a quolibet* nec *cuilibet* nec in *quolibet loco* nec *quo-*

---

et 25. — P hic et infra *ordinando*. Inferius post *episcopatus* F bene addit *archiepiscopatus* (cfr. infra explicationem), et post *quam* plures codd. subiungunt *etiam*.

[1] Psalm. 15, 5. — Sententia Isidori invenitur in VII. Etymolog. c. 12. n. 3; II. de Offic. ecclesiast. c. 12. et eius Epist. ad Ludifredum. Cfr. tom. IV. pag. 631, nota 1. — Inferius pro *praeambulans* cum pluribus codd. substituimus *praeambulus*.

[2] Libr. III. Reg. 10, 18. seqq., ubi dicitur, quod thronus, quem fecit Salomon, habebat sex gradus etc. — De perfectione numeri senarii cfr. 1. Sent. d. 2. q. 4. scholion. — Plures codd. *ad gradum Salomonis*. Superius voci *principaliter* plures codd. praefigunt *specialiter et*. Inferius pro *a proximo* non pauci codd. et 2 *de proximo*.

[3] Cfr. supra pag. 225, nota 6. et pag. 195, nota 7. — II P et 1 addunt *et perficiendi*. Inferius pro *termino* B I K O T U *fine*.

[4] Vat. cum pluribus codd., exceptis tamen I L M O P Q, *ordinare et dispensare*.

[5] Cfr. supra Quaest. de perfectione evang. q. 4. a. 3.

libet tempore; sed personis *litteratis, honestis* et a cunctis *irregularitatibus alienis, ieiuno stomacho, loco sacro, tempore Missae* et *temporibus* ab ecclesiastico iure *statutis* debent huiusmodi ordines dispensari, et hoc ab *episcopis*, quibus propter sui eminentiam reservatur dispensatio ordinum, confirmatio per impositionem manuum, consecratio monialium et abbatum et dedicatio ecclesiarum [1]; quae propter sui celebritatem non debent dispensari nisi ab his qui habent praeeminentiam potestatis.

Cap. XIII.

De integritate matrimonii.

De Sacramento *matrimonii* hoc in summa te-
Thesis 1. nendum est, quod « matrimonium est coniunctio legitima maris et feminae, individuam vitae consuetudinem retinens [2] ». Haec autem coniunctio non solum fuit post peccatum, verum etiam ante peccatum; sed prius fuit institutum Sacramentum coniugii in *officium*, nunc autem non solum in *officium*, verum etiam in *remedium* contra libidinis morbum; prius significabat coniunctionem Dei et animae, nunc autem praeter hoc significat coniunctionem Christi et Ecclesiae et duarum naturarum in unitate personae.
Thesis 2. — *Introducitur* autem haec coniunctio in *esse* per liberum consensum animorum ex parte utriusque personae, exterius expressum in aliquo signo sensibili, *consummari* autem habet in copula carnali. Nam per verba de futuro dicitur matrimonium *initiari*, per verba de praesenti *ratificari*, sed per car-
Thesis 3. nalem copulam habet *consummari*. — Huius autem Sacramenti tria sunt *bona*, « scilicet fides, proles
Thesis 4. et Sacramentum [3] »; et duodecim *impedimenta*, quae impediunt contrahendum et dirimunt iam contractum, quae in his versibus continentur:

Error, conditio, votum, cognatio, crimen,
Cultus disparitas, vis, ordo, ligamen, honestas;
Si sis affinis, si forte coire nequibis:
Haec socianda vetant coniugia, iuncta retractant.

Ratio. Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia principium nostrum reparativum, Verbum scilicet incarnatum, eo ipso quod *Verbum Dei*, est Pro thesi 1.
fons sapientiae in excelsis [4]; eo ipso quod *incarnatum*, est *clementiae* fons in terris; et ideo, eo ipso quod *Verbum increatum*, est humani generis *formativum* ex summa *sapientia;* eo ipso quod *incarnatum*, est ipsius *reformativum* ex summa *clementia*. Ideo enim humanum genus reparat per clementiam, quia prius reparabile fecit ex sapientia, quae pro suo summo ordine exigebat, quod genus humanum faceret potens *stare*, potens *labi*, potens etiam *reparari*, sicut in praecedentibus [5] ostensum fuit. Quoniam ergo Verbum Dei in sua sapientia hominem fecit, sicut et congruum fuit, potentem *stare, cadere* et *surgere;* hinc est, quod genus humanum eo modo propagandum ordinavit, quod ex ipso modo propagandi haberet quod manuduceret ipsum ad D. statu et remedio.
standum; haberet etiam quod manuduceret ad *remedium*, sicut etiam in propagatione illa est aliquid per peccatum, scilicet libido, quod traducit morbum. Et quia *status* hominis erat ex coniunctione ipsius animae ad Deum per amorem unitivum modo castissimo, singulari et individuo; *remedium* veniebat ex coniunctione divinae naturae et humanae in unitatem hypostasis et personae, unitatem, inquam, divina gratia introductam ut *singularem* et *individuam:* hinc est, quod Deus ab initio instituit, ut propagatio fieret per coniunctionem maris et feminae *individuam* et *singularem*, quae significaret *ante* pec- Significatio.
catum coniunctionem Dei et animae, seu Dei et subcaelestis [6] hierarchiae, *post* peccatum vero coniunctionem Dei et humanae naturae, seu Christi et Ecclesiae; et ideo utrobique est *Sacramentum*, sci- Sacramentum.
licet *ante* et *post*, licet alio et alio modo, quantum ad *significationem* et *usum*. Cum enim esset *Sacramentum*, antequam superveniret morbus; libido, quae supervenit per peccatum, potius habet per matrimonium excusari; quam ipsum valeat vitiare; quia non morbus medicamentum corrumpit, sed medicamentum habet curare morbum [7]. — Ex quo manifeste apparet, quid *sit* matrimonium, et qualiter divinitus *sit introductum* in *esse*.

Rursus, quia quaelibet praedictarum spiritua- Pro thesi 2.
lium unionum in Sacramento matrimonii significatarum est unio unius sicut *agentis* et influentis, alte-

---

[1] Vide tom. IV. pag. 643, nota 1. Cfr. tamen Benedict. XIV. *epist. prima ad Abbat. Campidon.* (in appendice tom. IV. eius Bullarii), ubi docet, administrationem confirmationis et consecrationem ecclesiarum fieri posse a simplici sacerdote, delegato tamen a solo summo Pontifice. Vide supra c. 5.

[2] Secundum Iustinian., Institut. imper. lib. I. tit. 9. de Patria potestate. Cfr. tom. IV. pag. 684, nota 4. — Distinctio finis coniugii, scil. *in officium* et *in remedium*, est ex August., IX. de Gen. ad lit. c. 7. n. 12. — Subinde respicitur Eph. 5, 22. seqq. (ubi de coniunctione Christi et Ecclesiae).

[3] August., IX. de Gen. ad lit. c. 7. n. 12. De hoc cap. vide IV. Sent. d. 26-42. — Impedimentis post Tridentinum (praeter impedimentum *aetatis*, quod includitur secundum Bonav., IV. Sent. d. 36. Divis. textus, in impedimento *conditionis*) duo alia adiunguntur:

Si parochi et duplicis desit praesentia testis,
Raptave sit mulier nec parti reddita tutae.

[4] Eccli. 1, 5: Fons sapientiae verbum Dei in excelsis.

[5] Partis I. c. 1; II. c. 9. seq. et p. III. c. 1.

[6] Sive, ut supra Prolog. § 3. et p. IV. c. 3. dicitur, *ecclesiasticae* sive *humanae*, quae ibid. distinguitur *a divina* et *angelica*. — D G H et 1 *supercaelestis* (t). Post pauca pro *coniunctionem Christi* substituimus ex M T *coniunctionem Dei*.

[7] Cfr. IV. Sent. d. 26. a. 2. q. 2. et d. 31. a. 2. q. 1. in corp.

rius sicut *patientis* et suscipientis; et hoc, faciente amoris vinculo, qui ex mera *voluntate* procedit: hinc est, quod matrimonium debet esse coniunctio duplicis personae, differentis secundum rationem *agentis* et *patientis*, scilicet virilis sexus et muliebris, et hoc ex mero *consensu voluntatis*. — Et quia voluntas exterius non apparet nisi per signa ipsam exprimentia; hinc est, quod necesse est, ut consensus mutuus *exterius exprimatur* [1]. — Quia vero consensus ut de *futuro* non est proprie consensus, sed ipsius promissio; consensus vero ante commixtionem non facit plenariam unionem, quia nondum sunt *una caro:* hinc est, quod per verba de futuro dicitur matrimonium esse *initiatum*, de praesenti *confirmatum*, sed in carnali copula *consummatum*, quia tunc sunt *una caro* et *unum corpus* fiunt; ac per hoc plene significat unionem illam, quae est inter nos et Christum. Tunc enim plene traducitur corpus unius in corpus alterius secundum sui comparis potestatem [2] ad procreandam prolem.

Et ideo ipsius matrimonii sunt tria *bona*, sci- Pro thesi 3
licet *Sacramentum* propter vinculum insolubile, *fides* propter debiti solutionem, *proles* vero sicut effectus consequens ad utrumque.

Postremo, quia dicta coniunctio matrimonialis Pro thesi 4.
debet esse ex libero consensu procedens ad copulationem personarum distantium in unam matrimonii legem; et hoc potest duodecim modis impediri: hinc est, quod duodecim sunt impedimenta matrimonii; quod patet sic. — Ad matrimonialem namque consensum requiritur *libertas in consensu*, *libertas in consentiente* et *idoneitas ad coniunctionem*. Sed *libertas in consensu* tollitur per duo secundum duas partes involuntarii, scilicet per *ignorantiam* et per *violentiam* [3]. Et sic sunt duo impedimenta, scilicet *error* et *violentia*. — *Libertas* autem *in consentiente* tollitur per hoc, quod quis est alligatus alteri, et hoc vel *Deo*, vel *homini*. Si *Deo*, hoc est vel per *votum expressum*, vel per aliquid, quod habet *votum annexum*. Primum est in *voto*, secundum in *ordine*.

Congruentia 12 impedimentorum.

Libertas in consensu.

Libertas in consentiente.

Si autem *homini*, hoc dupliciter: aut per *ligamen existens*, aut per *praecedens*. Primum est in *ligamine*, quo quis ligatus est uxori; secundum est in *crimine*, quando moechus, vel moecha machinatus est in mortem coniugis, vel, ipso vivente, fidem de contrahendo dedit. Et sic sunt quatuor impedimenta, scilicet *votum*, *ordo*, *ligamen* et *crimen*. — *Idoneitas* autem *ad unionem* est distantia personarum conveniens, quae tollitur per nimiam *proximitatem*, vel per nimiam *elongationem*. Nimia autem *proximitas* venit [4] per *generationem*, sive per aliquid *simile generationi*, ut est *cognatio legalis* et *spiritualis;* aut venit per *commixtionem sexuum*, aut per *contractionem sponsalium*. Et sic sunt tria impedimenta, scilicet *cognatio*, *affinitas* et *publicae iustitiae honestas*. — Nimia autem *distantia* aut attenditur quantum ad ea quae sunt *naturae*, ut cum non possunt commisceri carnaliter; aut quantum ad ea quae sunt *fortunae*, quae non sunt in nostra potestate, ut patet, cum est unus servus, et alter liber; aut quantum ad ea quae sunt *religionis christianae*, ut cum quis est baptizatus, alter vero minime. Et sic sunt tria impedimenta, scilicet *impotentia coeundi*, *error conditionis* et *disparitas religionis*. — Ac per hoc sunt in universo duodecim impedimenta, quae, Spiritu sancto dictante, introducta sunt in Ecclesia, cui, etsi omnia Sacramenta sint commissa, potissime [5] coniugii Sacramentum commissum est regulandum propter *varietates*, quae circa hoc Sacramentum incidere possunt, et propter *morbum* annexum, qui est maxime infectivus et minime tenens modum; et ideo ipsius Ecclesiae est *gradus cognationum* limitare, sicut pro tempore expedire videt, et *personas legitimas* vel *illegitimas* iudicare et *divortia facere*. Sed nunquam debet nec potest matrimonium, quod legitime introductum est, annullare, quia *quos Deus coniunxit* non potest *homo*, quantumcumque sit magnae potentiae, *separare* [6], cum ipsius Dei iudicio iudicandi remaneant universi.

Idoneitas.

Nimia proximitas.

Nimia distantia.

Causae matrimoniales spectant ad Ecclesiam.

Notandum.

---

[1] Vide IV. Sent. d. 27. a. 2. q. 1. seq. — De seq. propositione, in qua respicitur Matth. 19, 6. et I. Cor. 6, 16, cfr. ibid. d. 28. q. 1. — Inferius post *de praesenti* Vat. 1 et 2 addunt *ratum vel* (de ista triplici matrimonii distinctione cfr. IV. Sent. d. 27. dub. 5.).

[2] Respicitur I. Cor. 7, 4. — Inferius post *scilicet* M addit *fides, proles et Sacramentum*, et pro *consequens* 2 cum D ponit *communis*.

[3] Cfr. supra pag. 240, nota 5.

[4] Plures codd. *aut est*, Vat., 1 et 3 *venit sive*. Inferius ante *spiritualis* 1 omittit *et*, pro quo Vat. *aut*.

[5] E addit *tamen*. Inferius pro *limitare* C *terminare*, et vocibus *et personas* plures codd. interserunt *inter*.

[6] Matth. 19, 6: Quod [ita etiam E K M] ergo Deus coniunxit, homo non separe

PARS SEPTIMA.

De statu finalis iudicii.

Cap. I.

De iudicio in communi.

Postquam aliqua breviter dicta sunt de Trinitate Dei, de creatura mundi, de corruptela peccati, de incarnatione Verbi, de gratia Spiritus sancti et de medicina Sacramenti; restat nunc septimo et ultimo aliqua breviter tangere de *statu finalis iudicii*. De
Thesis 1. quo in *summa* tenendum est, quod sine dubio iudicium universorum futurum est, in quo Deus Pater per Dominum nostrum Iesum Christum iudicabit vivos et mortuos, bonos et malos, reddendo unicuique
Thesis 2. secundum exigentiam meritorum [1]. — In hoc autem iudicio fiet *apertio librorum*, scilicet conscientiarum, quibus merita et demerita universorum sibi ipsis et ceteris innotescent, faciente hoc virtute illius *libri*
Thesis 3. *vitae*, Verbi scilicet incarnati; qui in forma *Divinitatis* non videbitur nisi a bonis, in forma vero *humanitatis*, in qua et sententiam promulgabit, videbitur tam a bonis quam a malis, licet terribilis in eadem forma appareat reprobis et blandus iustis [2].

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec
Ratio. est: quia, cum primum principium, hoc ipso quod primum, sit a se ipso, secundum se ipsum et propter
Principia generalia. se ipsum, hoc ipso ipsum est *efficiens*, *forma* et *finis*, universa *producens*, *regens* et *perficiens*; ita quod, sicut *producit* secundum *altitudinem suae virtutis*, sic etiam *regit* secundum *rectitudinem veritatis* et *consummat* secundum *plenitudinem bonitatis*. Quoniam ergo *altitudo summae virtutis* requirebat, ut non tantum esset productio creaturae ad *vestigium*, verum etiam ad *imaginem*; non solum creaturae *irrationalis*, verum etiam *rationalis*; non solum creaturae, quae movetur secundum *impetum naturalem*, verum etiam secundum *libertatem voluntatis*; et creatura, quae est ad *imaginem*, quia Dei capax [3], est *beatificabilis*, creatura *rationalis* est *disciplinabilis*, creatura *habens libertatem* voluntatis est secundum legem iustitiae *ordinabilis* et
Necessitas legis. *deordinabilis*: hinc est, quod *rectitudo veritatis* legem homini imponere debuit, in qua ad beatitudinem *invitaret* et ad veritatem *erudiret* et ad iustitiam *obligaret*; ita tamen, quod libertatem voluntatis
Salva libertate. non cogeret, quin pro suae libitu voluntatis iustitiam relinquere posset et sequi, cum « sic res, quas condidit, administrat, ut eas agere proprios motus sinat [4] ». Et quia *plenitudo bonitatis* in consummando operatur, secundum quod exigit *altitudo virtutis* et *rectitudo veritatis*; hinc est, quod consummatio beatitudinis non datur a bonitate summa nisi his qui servaverunt *iustitiam* a rectitudine veritatis impositam, qui susceperunt *disciplinam* et amaverunt illam summam et perpetuam *felicitatem* plus quam bona transitoria. — Et quoniam quidam hoc agunt, quidam
Pro thesi 1. autem oppositum, pro suarum varietate voluntatum, quae interius occultantur et in statu viae secundum suum arbitrium currunt; hinc est, quod ad manifestationem *altitudinis virtutis rectitudinis veritatis* et *plenitudinis bonitatis*, necesse est, universale iudicium sequi; in quo fiant instae *retributiones* prae-
Fiunt tria. miorum, apertae *declarationes* meritorum et irrevocabiles *lationes* sententiarum, ut in iustis *retributionibus* stipendiorum summae bonitatis appareat plenitudo, in apertis *declarationibus* meritorum veritatis appareat rectitudo, et in irrevocabilibus *lationibus* sententiarum summae virtutis et potestatis appareat altitudo. — Primum igitur, quoniam insta *retributio*
Argmitur ex primo. respicit culpam, cui debetur poena, vel iustitiam, cui debetur gloria; et universi filii Adae habent hanc, vel illam: hinc est, quod necesse est, iudicio retributionis *omnes* iudicari, ut iusti glorificentur, et impii condemnentur [5].

Rursus, quia aperta *declaratio* meritorum re-
Item, ex secundo pro thesi 2. quirit, quod simul appareat, quid agendum est, et quid actum est vel omissum a libertate voluntatis humanae secundum varietatem circumstantiarum; hinc est, quod et *libri conscientiarum* aperientur,
Libri duo. ut appareant merita, et *liber vitae*, ut appareat ipsa iustitia, secundum quam approbanda, vel reprobanda sunt merita illa. Et quoniam ille *liber vitae* est liber, in quo scripta sunt omnia, simul et lucidissime,

---

[1] Cfr. Matth. 16, 27; 25, 31; Apoc. 22, 12; ibid. 20, 15. *de libro vitae*.

[2] Gregor., II. Homil. in Evang. homil. 21. n. 3: Omnipotens Deus et terribilis peccatoribus et blandus est iustis. Cfr. tom. IV. pag. 987, nota 6. — De hoc cap. cfr. IV. Sent. d. 43. a. 2. et 3, ubi de libro vitae et conscientiae; d. 48, ubi de forma iudicis.

[3] Ut insinuat August., XIV. de Trin. c. 8. n. 11. Cfr. supra p. II. c. 9. et 12. — Superius pro *suae virtutis* edd. *summae virtutis*. Inferius post *disciplinabilis* D F addunt *creatura irrationalis indisciplinabilis*, et post *in qua* P supplet *hominem*, plures alii codd. *et*.

[4] Secundum August. supra pag. 218, nota 5. allegatum. — Superius pro *suae libitu voluntatis*, quod habent B C H. O, edd. *suo libito voluntatis*, P *suo velle*.

[5] Cfr. II. Cor. 5, 10. — Pro *iusti* Vat., 1 et 3 *boni*.

et in *conscientiis* scribuntur veraciter; ideo ex concursu apertionis horum librorum fiet aperta declaratio omnium meritorum, ita quod occulta cordis cuiuslibet et sibi et ceteris innotescant. Unde, ut vult Augustinus [1], liber ille est « vis, qua fiet, ut ad memoriam cuiuslibet cuncta mirabiliter revocentur », ut lucide appareat aequitas divinorum iudiciorum in apertissimo lumine veritatis.

Item, ex tertio pro thesi 3.

Postremo, quia irrevocabilis *latio* sententiarum debet fieri ab eo qui possit audiri et videri, et a quo non possit appellari; et videri ab universis non potest summa lux, quam tenebrosi oculi videre non possunt, pro eo quod *facie ad faciem* [2] videri non potest sine deiformitate mentis et iucunditate cordis: necesse est, quod iudex appareat in effigie creaturae. Quia vero pura creatura auctoritatem non habet summam, a qua appellari non possit; hinc est, quod necesse est, quod iudex noster et *Deus* sit, ut iudicet per auctoritatem summam; et *homo* sit, ut videatur et disceptet cum peccatoribus in effigie humana. Et quia una vox disceptationis terret culpabiles et assecurat innocentes; hinc est, quod una eius effigies iustos laetificabit et e contrario impios deterrebit.

Cap. II.

De antecedentibus ad iudicium, cuiusmodi est poena purgatoria.

Deinde in *speciali* circa statum finalis iudicii consideranda sunt quaedam sicut *praecambula*, quaedam sicut *concomitantia*, quaedam sicut *consequentia*. *Praecambula* autem sunt duo, scilicet *poena purgatoria* et *suffragia ecclesiastica* [3].

Primo igitur de *poenis purgatoriis* hoc tenendum est, quod ignis purgatorius est ignis corporalis, quo tamen spiritus iustorum, qui in hac vita non impleverunt poenitentiam et satisfactionem condignam, affliguntur secundum plus et minus, secundum quod plus vel minus de cremabili secum ex hac vita trahxerunt. — Affliguntur autem minus graviter quam in inferno, et gravius quam in hoc mundo; non tamen ita graviter, quin semper sperent et sciant, se in inferno non esse, licet forte pro poenarum magnitudine hoc aliquoties non advertant. — Hac autem afflictione ab igne corporali inflicta purgantur spiritus a reatibus et scoriis et etiam reliquiis peccatorum; quibus sufficienter expurgatis, immediate evolant et introducuntur in gloriam paradisi [4]

Thesis 1.

Thesis 2.

Thesis 3.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia, cum primum principium, eo ipso quod primum, sit optimum et perfectissimum, et eo ipso quod optimum, sit summe amativum boni et summe detestativum mali; sicut summa bonitas non patitur, quod *bonum* remaneat irremuneratum, sic etiam pati non debet, quod *malum* remaneat impunitum [5]. Quoniam igitur viri iusti aliquando decedunt, qui poenitentiam in hac vita non totaliter impleverunt; cum meritum vitae aeternae in eis non possit remanere irremuneratum, et vitium culpae non possit remanere impunitum, ne perturbetur pulcritudo ordinis universi: necesse est, quod ipsi tinaliter praemientur; necesse est etiam, quod iidem temporaliter puniantur secundum suarum culparum exigentiam et reatum. — Et quia culpa commissa et *offensiva* fuit maiestatis divinae et *damnificativa* Ecclesiae et *deformativa* imaginis divinae, menti nostrae impressae, maxime si fuit culpa mortalis, et venialis etiam disponit ad hoc; et de *offensa* requiritur punitio, de *damno* vero agenda est satisfactio, et de *deformatione* requirenda est expurgatio: hinc est, quod necesse est, quod poena illa sit iuste *punitiva*, digne *satisfactoria* et sufficienter *expurgativa*.

Ratio.

Pro thesi 1.

Culpa facit tria.

Poenae proprietates 3.

Primum igitur, quoniam poena illa debet esse iuste *punitiva;* et spiritus, qui, contempto bono aeterno et summo, se subiecit infimo, iuste debet inferioribus subiici, ut ab eis suscipiat poenam, ex quorum occasione perpetravit culpam, et ratione quorum et Deum contempsit et se ipsum vilem fecit: hinc est, quod ordo divinae iustitiae exigit, ut spiritus ab *igne materiali* habeat puniri; ut, sicut secundum ordinem naturae anima unitur *corpori*, ut influat vitam, sic uniatur *igni materiali* secundum ordinem iustitiae ut punibile punienti, a quo suscipiat poenam [6]. — Et quia viri iusti, qui sunt in gratia, non sunt digni nisi poena transitoria; et tanto maiori digni sunt poena, quanto maiora commiserunt peccata et minorem egerunt poenitentiam: hinc est, quod ab igne materiali puniuntur *temporaliter*, quidam tamen diutius, quidam vero brevius, quidam acerbius, quidam levius, secundum quod reatus exigit offensarum. « Necesse enim est, ut dicit egregius doctor Augustinus [7], quod tantum urat dolor, quantum haeserat amor ». Tanto enim difficilius quis pur-

Arguitur ex prima.

Puniuntur igne.

Temporaliter et inaequaliter.

---

[1] Libr. XX. de Civ. Dei, c. 14. Pro *cuncta* C *opera* (textus originalis *opera sua, vel bona vel mala cuncta*).

[2] Epist. 1. Cor. 13, 12. — De seqq. cfr. Ioan. 5, 22. seqq. — Inferius pro *non habet summam* K *non habet ferendi sententiam*.

[3] De quibus in hoc et seq. cap. De *concomitantibus* c. 4. 5, de *consequentibus* c. 6. 7. — Mox pro *poenis purgatoriis* edd. *poena purgatorii*. Subinde ex I K M O P Q V et 2 substituimus *tamen* pro *tantum*.

[4] De hoc cap. vide IV. Sent. d. 20. p. I. per totam. — Pro *quibus sufficienter purgatis* P *a quibus sufficienter purgati*, et pro *reliquiis* S *sordibus;* post *corporali* I addit *eis*.

[5] Cfr. Iom. IV. pag. 356, nota 6. et supra pag. 224, nota 8. — Inferius pro *viri iusti* I K L O U *multi*.

[6] Vide IV. Sent. d. 44. p. II. a. 3. q. 2. — Vat., I et 3 post *ut influat vitam* addunt *ipsi corpori*. Aliquanto superius pro *inferioribus*, quod exhibent B I K L M O P V, alii codd. et edd. *inferiori;* verbo *contempsit* S praeligit *offendit sive*.

[7] Libr. XXI. de Civ. Dei, c. 26. n. 4. — Paulo ante pro *levius* B Q et 2 *lenius*.

gatur, quanto medullis cordis eius intimius amor inhaeserat mundanorum.

Item, ex secunda pro thesi 2.

Amplius, quoniam poena illa debet esse *satisfactoria;* et satisfactio respicit libertatem voluntatis et statum viae; potissime cum ibi iam non sit status merendi, et poenae illae minime teneant rationem voluntarii: necesse est, quod illud quod deficit ex parte *libertatis* in voluntate sustinente, suppleatur in *acerbitate* ex parte poenae. — Quia vero gratiam habent qui purgantur, quam quidem ultra perdere non possunt; hinc est, quod nec a tristitia penitus absorberi nec in desperationem incidere nec in blasphemiam possunt nec volunt aliquatenus prosilire; ac per hoc, licet graviter puniantur, longe tamen aliter et mitius quam in inferno; et statum etiam illum indubitanter sciunt alium esse quam istum, in quo sunt illi [1] qui in inferno irremediabiliter cruciantur.

Item, ex tertia pro thesi 3. Duplex sententia.

Postremo, quia poena illa debet esse *expurgatória;* et purgatio illa est spiritualis: necesse est, vel quod ignis ille spiritualem habeat virtutem divinitus sibi datam, vel, ut magis credo [2], ipsa virtus gratiae interius habitantis, adiuta a poena extrinseca, ipsam animam iam pro offensis punitam et a reatuum onere alleviatam purget *purgatione sufficienti*, ut iam nulla remaneat dissimilitudo ad gloriam. — Et quoniam tales spiritus dispositi sunt in summo ad deiformitatem gloriae suscipiendam in se; cum ianua sit aperta et purgatio consummata, necesse est, illos spiritus evolare, in quibus est caritatis ignis sursum levans, et nihil retardans ex parte impuritatis animae vel reatus. Nec enim decet divinam misericordiam seu iustitiam, ut amplius differat gloriam, cum inveniat [3] receptaculum idoneum, et magna sit poena in dilatione praemiorum, nec amplius puniri debeat spiritus iam purgatus.

Cap. III.

De antecedentibus ad iudicium, cuiusmodi sunt suffragia ecclesiastica.

Thesis 1.

Thesis 2.

De *suffragiis* autem *ecclesiasticis* hoc tenendum est, quod suffragia Ecclesiae prosunt mortuis, suffragia, dico, quae Ecclesia pro mortuis facit, sicut sunt sacrificia, ieiunia, eleemosynae et aliae orationes et poenae voluntarie assumtae pro eorum culpis celerius et facilius expiandis. — Prosunt autem mortuis, non quibuscumque, sed « mediocriter bonis », utpote illis qui sunt in purgatorio; « non valde malis », scilicet illis qui sunt in inferno; « nec valde bonis [4] », scilicet his qui sunt in caelo, quin potius e converso eorum merita et orationes suffragantur Ecclesiae militanti, cuius membris multa beneficia impetrant Beati. — Prosunt autem secundum magis et minus vel pro diversitate meritorum in mortuis, vel pro caritate vivorum, quae magis sollicitatur pro aliquibus quam pro aliis; et hoc vel ad poenarum mitigationem, vel celeriorem liberationem, secundum quod supernae providentiae dispensatio melius eis viderit expedire. Thesis 3.

Ratio.

Pro thesi 1.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quoniam primum principium, cum sit optimum, ac per hoc summae *severitatis* contra malum, debet pariter summae *suavitatis* esse ad bonum; et ideo, cum ratione *severitatis* iustitiae iusti, in quibus est reatus culpae, debeant post hanc vitam in purgatorio tormentari [5], debent etiam ratione *suavitatis* misericordiae relevari et habere auxilium et munimen, maxime quia in miseria sunt constituti et suis operibus et meritis non possunt amplius se iuvare. Disponere igitur debuit regimen divinae providentiae, suffragia eis conferri ab his qui possunt, salva tamen *rectitudine iustitiae*, a qua nec debet nec potest *dulcedo divinae misericordiae* dissentire nec aliquatenus separari. Quoniam igitur *rectitudo iustitiae* exigit *conservationem honoris divini, regiminis universi* et *qualitatis meriti humani;* ideo superni et primi principii providentia summa disposuit, ec suffragia valere defunctis secundum *dulcedinem misericordiae* et *rectitudinem iustitiae*, servantis honoris divini dignitatem, universi regimen et humani meriti qualitatem.

Rectitudo iustitiae exigit tria in suffragiis servanda.

Ex primo arguitur.

Primo igitur, quoniam in huiusmodi suffragiis servari debet *iustitia*, quae *divini* praecipue est *conservativa honoris;* et honor divinus nihilominus exigit opera satisfactoria et poenalia sibi persolvi pro culpis: hinc est, quod per illa opera habent suffragia fieri, per quae potissime *fit satisfactio*, et *honor recompensatur* Deo. Quoniam igitur huiusmodi sunt tres partes *satisfactionis: ieiunium*, *oratio* et *eleemosyna*, et altaris *sacrificium*, in quo maxime redditur *honor debitus Deo* propter plenitudinem illius qui in sacrificio illo offertur: hinc est, quod suffragia Ecclesiae consistunt in huiusmodi operibus satisfactoriis et maxime in Missis celebrandis; secundum quod Gregorius in quarto Dialogorum [6] insinuat, aliquos propter Missarum beneficia de poenis magnis celerrime liberatos. Ac per hoc pompa exsequiarum et accuratio funeris et huiusmodi non debent inter suffragia Ecclesiae computari. Propter quod et sanctus

Satisfactionis partes 3.

---

[1] I L O *alium, quam sit eorum.* Superius pro *mitius* B G K *minus.* Inferius pro *est spiritualis* L M et 2 *debet esse spiritualis*, et pro *adiuta a* I K L M N O U V *adiuncta ei.*

[2] Cfr. IV. Sent. d. 21. p. I. a. 2. q. 1. et a. 1. q. 2.

[3] Ed. 1 *differant... inveniant.* Pro *seu* P Q et 2 *vel.*

[4] De hac triplici distinctione cfr. IV. Sent. lit. Magistri, d. XLV. c. 2, ubi allegat August., Enchirid. c. 109. n. 29. Ibid. in Comment. a. 2. agitur de suffragiis Ecclesiae pro defunctis, et a. 3, de suffragiis Sanctorum pro vivis.

[5] Ed. 1 addit *et expiare.* Mox pro *munimen* I K L O *iuvamen.* Inferius vocibus *dulcedo misericordiae* cum M S interseruimus *divinae;* pro *superni* I K O *supremi.*

[6] Cap. 55. De praecedente cfr. IV. Sent. d. 45. p. II. — Superius voci *debitus* ex G H I K L M V ad iunximus *Deo.*

Augustinus dicit in libro de Cura pro mortuis agenda [1], quod « curatio funeris, conditio sepulturae et pompa exsequiarum magis sunt solatia vivorum quam subsidia mortuorum ».

Item, ex secundo pro thesi 2.

Amplius, quoniam debet ibi servari iustitia *conservativa ordinis et regiminis universi;* et haec exigit, ut in communicatione influentiarum salvetur ordo et symbolum [2] inter ea, a quibus et in quae influentiae illae manant; ac per hoc inferius non debeat influere in id quod est supra, neque in id quod est per omnimodam distantiam elongatum: hinc est,

Non prosunt damnatis.

quod suffragia Ecclesiae non possunt valere his qui sunt in *inferno*, quia sunt a corpore Christi mystico penitus separati; unde nulla spiritualis influentia ad eos pervenit nec eis prodest, sicut nec influentia ca-

Nec Beatis.

pitis prodest membris a corpore amputatis. — Hinc est etiam, quod non prosunt *Beatis*, quia sunt omnino superiores secundum statum, et iam in termino existentes non possunt ad altiora conscendere; sed ma-

Intercessio Sanctorum.

gis e converso ipsi prosunt nobis et eorum orationes — nam et hoc meruerunt in carne — ideo disposuit ordo divinus, ut etiam ipsis Sanctis Dei orationes offerantur, ut et ipsi suffragentur nobis [3] ad divina beneficia impetranda. Non prosunt ergo eis ecclesiastica suffragia, sed magis nobis prosunt sua. —

Sed purgandis.

Restat igitur, quod prosunt solis *iustis*, qui sunt in *poenis purgatoriis*. Nam ipsi ratione *poenae* et *impotentiae* se iuvandi sunt vivis inferiores, ratione vero *institiae* ceteris membris Ecclesiae sunt coniuncti; ita ut merito eis Ecclesiae sanctae merita possint propter symbolum et ordinem suffragari.

Item, ex tertio pro thesi 3.

Postremo, quoniam debet in his servari iustitia, quae pensat *exigentiam meritorum;* hinc est, quod

Suffragia communia.

suffragia illa, quae *communiter* fiunt pro defunctis, licet omnibus bonis valeant pro modulo suo, his tamen amplius valent, qui magis *meruerunt*, ut sibi prodessent et valerent, dum erant in statu viae [4].

Specialia.

Illa vero, quae *specialiter* fiunt pro aliquibus; quia intentio facientis est recta et secundum Deum procedit, et ecclesiastica institutio absque dubio non est cassa: ideo plus valent illis, pro quibus determinate fiunt, licet etiam aliis aliquo modo communicentur. Nec tamen possunt ita *aliis* subvenire, sicut illi principali personae, pro eo quod, licet sint spiritualia [5], tamen divina iustitia pro maiori culpa maiorem exigit emendam et pro pluribus culpis plures emendas. Unde exemplum de lumine, quod aequaliter illuminat ad unam mensam sedentes, non placet, quia huiusmodi suffragia potius assimilari habent pretiis redemptivis quam huiusmodi influentiis diffusivis. — Quantum autem cuilibet determinate valeant, ille certitudinaliter definire habet, cuius est in reatibus et poenis et suffragiis pondus attendere et numerum et mensuram [6].

Notandum.

Cap. IV.

De concomitantibus iudicium, sicut est conflagratio ignium.

Deinde aliquid adiiciendum est de *concomitantibus* iudicium, quae sunt duo, scilicet *conflagratio ignium* mundanorum et *resurrectio corporum* [7].

Thesis 4.

De *conflagratione* igitur hoc tenendum est, quod ignis praecedet faciem iudicis, quo terrae facies exuretur, ita quod *figura huius mundi* [8] mundanorum ignium conflagratione peribit, sicut factum est aquarum inundatione diluvium. — Dicitur autem *transire*

Thesis 2.

figura huius mundi non quantum ad destructionem totalem huius mundi sensibilis, sed quia per actionem illius ignis omnia elementaria inflammantis *consummentur vegetabilia* et *animalia*, *purgabuntur* et *innovabuntur elementa*, maxime aër et terra, *purgabuntur iusti* et *adurentur reprobi;* quibus factis, cessabit etiam motus caeli, ut sic, completo numero electorum, fiat quodam modo *innovatio et praemiatio* corporum mundanorum [9].

Ratio.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia principium rerum universale, cum sit sapientissimum; etsi in omnibus, quae agit, attendat ordinem sapientiae, potissime autem in his debet attendere, quae spectant ad consummationem; ut sic non discordet primum a medio, nec medium a postremo, sed in cunctis congruentissime ordinatis appareat illius primi principii sapientia ordinans et bonitas et altitudo. Quoniam ergo Deus secundum sapientiam suam ordinatissimam cunctum mundum istum sensibilem et maiorem fecit propter mundum minorem, videlicet hominem [10], qui inter Deum et res istas inferiores in medio collocatus est; hinc est, quod

Principia generalia.

---

[1] Cap. 2. n. 4. — Superius pro *accuratio* F P *curatio*.

[2] Scilicet commercium sive convenientia. Eodem sensu ait Aristot., II. de Generat. et corrupt. text. 25. (c. 4.): In habentibus [elementis] symbolum facilis est transitus [transmutatio]. — Mox ex I K L M substituimus *a quibus* pro *in quibus*. Subinde post *ac per hoc* B addit *eam*, et aliquanto inferius post *spiritualis influentia* edd., excepta 2, addunt *capitis*.

[3] Pro *nobis* I K O U V *minus idoneis*.

[4] Cfr. IV. Sent. lit. Magistri, d. XLV. c. 2, verba August., Enchirid. c. 109. n. 29, allata. — Superius voci *exigentiam* I praemittit *secundum*.

[5] Vide supra Quaest. de perfect. evang. q. 4. a. 3. ad 9. — Post *personae* K L O addunt *pro qua fuerint* (L *fiunt*).

[6] Sap. 11, 21: Omnia in mensura et numero et pondere disposuisti.

[7] De his duobus agitur in hoc et seq. cap. — Superius posuimus *adiiciendum* secundum multos codd., inter quos M P R, pro *dicendum*, F *addendum*.

[8] Epist. I. Cor. 7, 31: Praeterit enim figura etc. — De diluvio cfr. Gen. 7, 1. seqq. Vide etiam II. Petr. 2, 5. et 3, 6. seqq. Inferius pro *diluvium* E K M et 2 *diluvii*, aliae edd. *tempore diluvii*.

[9] De hoc cap. vide IV. Sent. d. 47. a. 2. et d. 48. a. 2. — I K L U V *praemiatio caelestium et mundanorum*.

[10] Cfr. supra Prolog. § 2. et p. II. c. 4. in fine.

ut omnia sibi invicem congruant, et habitatio cum habitatore habeat harmoniam, homine *bene instituto,* debuit mundus iste in bono et quieto statu institui; homine *labente,* debuit etiam mundus iste deteriorari; homine *perturbato,* debuit perturbari; homine *expurgato,* debuit expurgari; homine *innovato,* debuit innovari; et homine *consummato,* debuit quietari [1].

Status mundi sex.

Pro thesi 1.

Primo ergo, quoniam mundus iste *perturbari* debet, homine *perturbato,* sicut stetit cum stante et quodam modo recidit cum labente; et in futuro indicio propter severitatem iudicis ostendendam necesse est omnium corda terreri, et peccatorum maxime, qui universorum Dominum contempserunt, ut sic omnis creatura divinum accipiat zelum [2] et conformetur auctori, conformetur etiam habitatori: necesse est, totius orbis cardines horribilissime *commoveri.* Et quia nihil intensius et velocius et horribilius in agendo commovet alia elementa quam ignis hinc inde ex omni parte concurrens; hinc est, quod necesse est, quod ipsius iudicis faciem ignis praecedat, non ex una parte tantum, sed ex omni parte mundi, ut sit ibi concursus ignis *elementaris* et *terrestris,* ignis *purgatorii* et etiam *infernalis,* ut per *infernalem* reprobi adurantur, per *purgatorium* iusti purgentur, per *terrestrem* haec terrae nascentia consumantur, per *elementarem* elementa subtilientur et ad innovationis faciem disponantur, et simul cum hoc cetera conturbentur, ut non solum homines et daemones, verum etiam Angeli videntes terreantur.

Homine perturbato, mundus commovetur.

Triplex ignis.

Rursus, quoniam mundus iste *purgari* debet cum homine *expurgando* [3]; et homo in statu finalis temporis indiget purgari a scoria *avaritiae* et *malitiae,* sicut in primo tempore a faece *luxuriae;* indiget etiam purgari et *velociter* et *intime* et *perfecte:* hinc est, quod sicut mundus prius deletus est et quodam modo purgatus per elementum *aquae,* quod est frigidum, contra ardorem et faecem luxuriae; sic finalis mundus per *ignem* propter refrigerium caritatis [4] et frigus malitiae et avaritiae, quae regnabunt in fine quasi in ipsius mundi senectute. Quae quia maximae sunt adhaerentiae, necesse est, quod purgans sit actionis *intimae, violentae* et *acceleratae;* quod non contingit reperiri in elemento alio quam in igne. Et ideo sicut factum est aquarum inundatione diluvium, sic per actionem ignis huius mundi sensibilis facies exuretur [5].

Homine expurgato, expurgatur.

Amplius, quoniam mundus iste *innovari* debet cum homine *innovato* [6]; nec innovari potest aliquid in novam formam, nisi perdat vetustam et quodam modo disponatur dispositione nova superinducta: hinc est, quod cum ignis maxime habeat virtutem *expulsivam* formae extraneae, habeat etiam vim *subtiliativam* et caelesti naturae cognatam: ideo per ipsum debet fieri *purgatio* simul et *innovatio,* ita quod, cum geminam habeat efficaciam, quantum ad *aliquam* iudicis adventum praecedit, quantum autem ad *reliquam* habet sequi. Et cum innovatio sit ad novitatem, quae amplius non redit ad vetustatem; ac per hoc ad novitatem incorruptibilem, quam dare non est in potentia alicuius creaturae: hinc est, quod licet in illa purgatione et innovatione ignis aliquid agat per *naturalem* virtutem, ut inflammare, purgare, rarefacere et subtiliare, tamen necesse est, quod cum illa virtute naturali sit virtus operans *supra naturam,* cuius imperio fiet conflagrationis initium, et cuius etiam virtute fiet nihilominus complementum.

Pro thesi 2.

Mundus innovatur.

Ignis partim praecedit iudicem, partim sequitur.

Virtus supernaturalis accedit.

Postremo, quoniam mundus iste debet *consummari,* homine *consummato;* et tunc est homo consummatus, quando in gloria completus erit numerus electorum, ad quem quidem statum omnia tendunt sicut ad finem ultimum et completum: necesse est, facta [7] completione illius numeri, terminari et quietari *motus naturae caelestis;* necesse est etiam, terminari *transmutationes elementares;* necesse est etiam per consequens, terminari *generationem,* quae est in *animalibus* et in *plantis.* Cum enim omnia ista ordinentur ad formam nobilissimam, quae quidem est anima rationalis; posito statu in animabus [8], necesse est, statum et complementum poni in ceteris praecedentibus. — Et ideo corpora *caelestia,* habita quiete et luminis plenitudine, dicuntur *remunerari. Elementa* vero, quae amplius non habent vim multiplicandi per transmutationem mutuam, dicuntur *interire,* non quantum ad substantiam, sed quantum ad actionem et passionem mutuam, et hoc maxime quantum ad qualitates activas. *Vegetabilia* vero et *sensibilia,* quia non habent potestatem ad vitam perpetuam et durationem sempiternam, qualis competit

Rem, consummatur.

Finiunt motus caelorum, transmutationes elementorum ac generationes.

Corollarium.

---

[1] Vide Glossam in Isai. 30, 26. tom. IV. pag. 989, nota 7. — Plures codd., inter quos F I K L O U V, et 2 *consummari.*

[2] Respicitur Sap. 5, 18: Accipiet armaturam zelus illius et armabit creaturam ad ultionem inimicorum. Subinde respicitur Matth. 24, 29: Virtutes caelorum commovebuntur. — Inferius pro *commovet* I K L O V *et commovendo.*

[3] Vat., 1 et 3 *expurgato.* Subinde pro *faece* H M *foetore;* similiter inferius pro *faecem* M substituit *foetorem,* quod etiam edd., excepta 2, exhibent. Pro *sicut mundus prius* A D I K L O et 2 *sicut primus mundus.*

[4] Matth. 24, 12: Et quoniam abundavit iniquitas, refrigescet caritas multorum. — Serm. 48. ad Fratres in eremo (inter opera Augustini): Omnia in homine senescunt vitia, sola avaritia invenescit. — Pro *refrigerium* D *refrigidationem,* I L V *refrigerationem,* K *frigiditatem et refrigerationem.*

[5] Epist. II. Petr. 3, 10: Caeli magno impetu transient, elementa vero calore solventur, terra autem et quae in ipsa sunt opera exurentur.

[6] A C T *innovando.* Inferius pro *subtiliativam* plures codd. *subtilissimam,* P *subtiliandi.*

[7] Pro *facta* 1 *terram,* quae etiam subinde *conquietari* pro *quietari.* Pro *completum* F P U *complementum.*

[8] Ita recte A B C D L O T V, edd. *animalibus.* Mox pro *statum* I K L O U *terminum,* qui etiam inferius verbo *multiplicandi* praefigunt *se.* Pro *quae amplius* B I K L T *quia amplius.*

statui illius nobilitatis; necesse est in propria natura consumi, ita tamen, quod salvantur in *principiis* et quodam modo in *simili*, videlicet in homine, qui similitudinem habet cum omni genere creaturae [1]; et ideo in ipsius innovatione et glorificatione possunt dici omnia *innovari* et quodam modo *praemiari*.

Cap. V.

De concomitantibus iudicium, sicut est resurrectio corporum.

De resurrectione autem corporum hoc tenendum
Thesis 1. est, quod omnium corpora hominum in generali resurrectione resurgent, nulla in eis existente distantia quantum ad ordinem temporis, sed magna quan-
Thesis 2. tum ad ordinem dignitatis. — Nam mali surgent cum suis deformitatibus et poenalitatibus, miseriis et defectibus, quos habuerunt in statu viae. In bonis autem « natura servabitur, et vitia detrahentur [2] », et omnes resurgent integro corpore et plena aetate et debita mensura membrorum; ut sic omnes Sancti occurrant *in virum perfectum, in mensuram*
Thesis 3. *aetatis plenitudinis Christi*. — Surgent autem tam in bonis quam in malis corpora eadem numero, quae prius et ex eisdem partibus constituta, salva totius veritate naturae non solum quantum ad membra principalia et humiditatem radicalem, verum etiam salvis capillis [3] et ceteris membris, quae faciunt ad decentiam corporis; ita quod « in quascumque auras vel sinus naturae pulvis humani corporis cedat, ad eam animam redibit, quae ipsum primitus, ut viveret et cresceret, animavit ».

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec
Ratio. est: quia primum principium, eo ipso quod primum
Principia. et summum, est *universalissimum* et *sufficientissimum*, ac per hoc principium est naturarum, gratiarum et praemiorum, principium etiam *potentissimum*, *clementissimum* et *iustissimum*; et licet secundum quandam *appropriationem* [4] sit *potentissimum* in constitutione naturarum et *clementissimum* in collatione gratiarum et *iustissimum* in retributione stipendiorum; tamen singula sunt in singulis, quia summa potentia, clementia et iustitia nullatenus possunt ab invicem separari. Et ideo in opere retributionis necesse est quod ipsa fiat, secundum quod exigit *rectitudo iustitiae* et *reformatio gratiae* et *completio naturae*. Quoniam ergo *iustitia* necessario Rationes 3 pro thesi 1.
requirit, ut homo, qui meruit vel demeruit non in anima solum nec in corpore solum, sed in anima simul et corpore, puniatur vel praemietur in utroque; *reformatio* etiam *gratiae* requirit, ut totum corpus assimiletur Christo capiti, cuius corpus mortuum necessarium fuit resurgere, cum unitum ésset inseparabiliter Divinitati; *completio* vero *naturae* requirit, ut homo constet simul ex corpore et anima tanquam ex materia et forma, quae mutuum habent appetitum et inclinationem mutuam [5]: necesse est, resurrectionem esse futuram, exigente hoc *constitutione naturae*, *infusione gratiae* et *retributione iustitiae*, secundum quas tota universitas habet regi. Et ideo ex his tribus omnia clamant hominem resuscitandum, ut omnis tollatur excusatio illis qui contra hanc veritatem fidei obsurdescunt, et merito contra tales universus *pugnet orbis terrarum* [6].

Primo igitur, quoniam resurrectio debet esse Arguitur ex 1. ratione.
secundum exigentiam ordinis *divinae iustitiae*; et Resurgent omnes.
divina iustitia reddit unicuique quod suum est pro loco et tempore; et omnis anima corpori semel [7] et ad punctum temporis unita vel habet in eo *culpam*, vel *gratiam*: necesse est, quod omnes resurgant. — Et quia distinctus debet esse status retributionis a Simul.
statu viae, et resurrectio spectat ad statum retributionis; ut non confundatur ordo universi, et ut fides habeat meritum, quae credit quod non videt, et ut certius et clarius appareat aequitas divinae iustitiae, et ut simul fiat consummatio et retributio finalis in Angelis et hominibus: requirit hoc divina iustitia, ut omnes resurgant *simul*, quantum est de lege communi. Quod dico propter Christum et eius beatissimam matrem, gloriosam Virginem Mariam. — Quia Pro thesi 2.
vero malis debetur poena et miseria et bonis gloria; ideo, etsi simul resurgant in tempore, valde tamen *dissimiles* erunt in conditione. Nam quia malis resurrectio non est ad vitam, sed ad supplicium [8]; necesse est, quod ipsi cum infirmitatibus, deformitatibus et defectibus suscitentur.

Rursus, quia resurrectio debet esse secundum Item, ex 2. ratione.
exigentiam *consummationis gratiae*; et perfecta gratia facit nos conformes Christo, capiti nostro, in quo nullus fuit defectus membrorum, sed perfecta aetas et statura debita et effigies formosa: opportunum est, quod boni suscitentur in optimis conditionibus; Vitia detrahentur.
ac per hoc necesse est, quod in eis vitia detrahan-

---

[1] Cfr. tom. III. pag. 40, nota 8. ex Augustino et Gregorio loci allegati. — Superius ex K U V substituimus *ad vitam* pro *et vitam*.

[2] August., XXII. de Civ. Dei, c. 17. — Seq. locus est Eph. 4, 13. — Superius Vat., I et 3 cum pluribus codd. pro *magna* substituunt *magis*, et cum aliquot codd. bis *ordinationem* ante *temporis* et *dignitatis* pro *ordinem*.

[3] Luc. 21, 18: Et capillus de capite vestro non peribit. — Seq. sententia est August., Enchirid. c. 88. n. 23. — De hoc cap. vide IV. Sent. d. 43. a. 1. et d. 44. p. 1. per totam.

[4] Cfr. supra p. I. c. 6. — Inferius pro *stipendiorum* I K L O P V *praemiorum*, D *praemiorum vel stipendiorum*, et post *tamen* edd., excepta 2, addunt *singillatim*.

[5] Vide Aristot., I. Phys. text. 81. (c. 9.), et August., XII. de Gen. ad lit. c. 35. n. 68. — Superius pro *reformatio etiam* edd. *reformatio autem*, I M *reformatio autem gratiae etiam*, alii similiter, sed omittentes *autem*.

[6] Sap. 5, 21: Et pugnabit cum illo orbis terrarum contra insensatos.

[7] F I K L O U V *simul*.

[8] Ioan. 5, 29: Et procedent qui bona fecerunt in resurrectionem vitae, qui vero mala egerunt, in resurrectionem iudicii.

Defectus suppleburtur.

tur, et natura servetur. — Opportunum etiam est, ut, si aliquod membrum deerat, suppleatur; si aliqua erat superfluitas, auferatur; si aliqua membrorum deordinatio, corrigatur; si parvulus erat, ad quantitatem aetatis Christi, quam habebat in resurrectione, licet « non in mole [1] », divina virtute deducatur; si decrepitus, ad eandem aetatem reducatur; si gigas, si nanus, ad mensuram congruam limitetur; ut sic omnes integri et perfecti occurrant *in virum perfectum, in mensuram aetatis plenitudinis Christi.*

Item, ex ratione 3. pro thesi 3.

Postremo, quia resurrectio debet esse secundum exigentiam *perfectionis naturae;* et natura spiritus rationalis exigit, quod vivificet corpus proprium, quia « proprius actus in propria materia habet

Corpus idem immortale, ex omnibus partibus constitutum.

fieri [2] »: necesse est, quod idem corpus numero resurgat, alioquin non esset resurrectio vera. Requirit etiam natura animae rationalis et immortalis, quod sicut habet *esse* perpetuum, sic corpus habeat, cui perpetuo influat vitam; ac per hoc corpus, quod animae unitur, ex ipsa unione ordinationem habet ad incorruptionem perpetuam, ita tamen, quod illud, in quo consistit substantia totius corporis, sicut sunt membra principalia et etiam humiditas radicalis et caro *secundum speciem,* habeat ordinationem *necessariam;* alia vero, scilicet caro *secundum materiam* [3] et partes, quae sunt de *bene esse* corporis, habeant ordinationem *de congruo:* et ideo primae partes sunt ordinatae ad resurrectionem secundum ordinem *necessitatis,* aliae vero omnes secundum ordinem *congruitatis.* Quem quidem ordinem quia Deus impressit naturae; et natura non potest perficere, quia non potest mortuum suscitare; et ipsa divina providentia nihil debuit facere frustra [4]: necesse est, quod ipsius virtute reparetur corpus *idem numero* et *immortale* et *ex omnibus partibus con-*

Virtute supernaturali.

stitutum, et salva tota veritate naturae. — Cum autem haec natura non habeat in *potestate,* sed solum in *appetitu,* quia nec *idem* corpus numero destructum reparare potest, cum non possit in totam rei substantiam, nec corpus *immortale* possit efficere, cum omne per naturam generabile sit corruptibile [5], nec *dispersa* colligere: necesse est, quod resurrectio non *seminalibus* nec *naturalibus* causis, sed *primordialibus* attribuatur, ut fiat secundum cursum mirabilem et supernaturalem et divinae imperium voluntatis.

Cap. VI.

De consequentibus ad iudicium, sicut est poena infernalis.

Consequenter de *consequentibus* ad iudicium est dicendum; quae sunt duo, scilicet *poena infernalis* et *gloria caelestis* [6].

De *poena* igitur *infernali* hoc tenendum est, Thesis 1.
quod poena infernalis est in loco corporali deorsum,
in quo aeternaliter affligentur omnes reprobi, tam
homines quam spiritus mali. — Affligentur autem Thesis 2.
eodem igne corporali, qui concremabit et affliget spiritus et etiam corpora — nec tamen corpora illa consumet, sed semper affliget — alios plus, alios minus
secundum exigentiam meritorum. — Huiusmodi au- Thesis 3.
tem afflictioni ignis coniuncta erit afflictio secundum
omnes sensus, coniuncta erit poena veruis et carentia visionis Dei, ita quod in his poenis erit *varietas* et cum varietate *acerbitas* et cum acerbitate *interminabilitas,* ut ad reproborum supplicium *tormentorum fumus ascendat in saecula saeculorum* [7].

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec Ratio.
est: quia, cum primum principium, eo ipso quod Principia generalia.
primum, sit summum, quidquid habet habet in
summo; ideo necesse est, ipsum esse *rectissimum.*
Cum ergo in retribuendo agat secundum rectitudinem; sicut contra se facere non potest nec *se negare* [8] nec suam iustitiam impugnare: sic necessario, sua rectitudine exigente, oportet, quod peccatum puniatur secundum quantitatem culpae, in his maxime, qui, legem misericordiae contemnentes, per impoenitentiam impegerunt in severitatem iustitiae. Quoniam ergo severitatis iustitiae est considerare culpam non solum quantum ad *radicem,* verum etiam quantum ad *circumstantias aggravantes;* congruentissimum est, ut iudex iustus poenas debitas ab impiis exigat usque ad ultimum quadrantem [9], ut sic non remaneat « dedecus peccati sine decore iustitiae »; et sicut manifesta est *potestas* in creando et *sapientia*

---

[1] Ut ait August. XXII. de Civ. Dei, c. 14. — Plures codd. et 2 *non mole.* Inferius verbo *limitetur* K praefigit *reducatur vel.*

[2] Aristot., II. de Anima, text. 26. (c. 2.). — Inferius post *ordinatione n* pro *habet* K P et 1 *habeat.*

[3] De hac Aristotelica distinctione carnis cfr. tom. II. pag. 734, nota 3. — Superius pro *substantia totius corporis* I K L U *natura totius corporis.*

[4] Cfr. supra pag. 271, nota 8. — Quod idem numero corpus destructum reparari non possit a natura, docet Aristot.; cfr. tom. IV. pag. 888, nota 2. — Inferius voci *naturae* Vat., 1 et 3 praefigunt *humanae.*

[5] Vide supra pag. 227, nota 2. — De causis seminalibus etc. vide II. Sent. d. 18. a. 1. q. 2. in corp., ex qua quaedam supra pag. 216, nota 3. — Post *seminalibus* P addit *rationibus.*

[6] De quibus in hoc et seq. cap. — I K L O U V brevius: *Consequentia ad iudicium sunt duo* etc.

[7] Apoc. 14, 11. — De hoc cap. vide IV. Sent. d. 44. p. II. per totam et d. 50. p. II. a. 2. (de verme).

[8] Epist. II. Tim. 2, 13: Negare se ipsum non potest. — Superius Vat., 1 et 3 cum aliquot codd. omittunt *eo ipso quod primum.*

[9] Respicitur Matth. 5, 26: Non exies inde, donec reddas novissimum quadrantem (F *novissimum quadrantem).* — Seq. sententia est August. supra pag. 224, nota 8. allegata. — Inferius pro *manifesta est* P *manifestata est,* I K L O U V *manifestatur,* et pro *summa* D *divina,* M *sua.*

in gubernando et *clementia* in reparando, sic manifestetur summa *iustitia* in puniendo. Quoniam ergo divina iustitia peccatorem impium debet punire secundum exigentiam culpae; et culpa mortalis, ad quam succedit finalis impoenitentia, ipsa habet ratione deordinationis *perpetuae*, deordinationis *libidinosae*, deordinationis *multimodae:* necesse est, quod ipsa puniatur poenarum *aeternitate*, *acerbitate* et *multiformitate*.

Deordinatio et poena triplex.

Primo igitur [1] deordinationis *perpetuae* poena debet esse *perpetua*, quia peccatum, quod quis committit et de quo nunquam poenitet, perpetuo in anima durat et a vita perpetua, scilicet Deo, separat et a voluntate procedit, quae in peccato vellet perpetuo delectari. Et licet *delectatio* illa transiens sit momentanea, quia tamen *deordinatio* tenet rationem perpetuitatis; poena *deordinationi* respondens debet habere carentiam finis; ut, sicut *homo* in suo perpetuo [2] finem non apposuit a peccato recedendo, sic *Deus* in suo perpetuo non desistat a puniendo; et sicut contra infinitum peccavit, sic poenam habeat infinitam; et quia non potest habere poenam infinitam *intensione*, habeat saltem *durationе;* et sicut voluntas eius post mortem semper malo adhaeret sine susceptione poenitentiae, sic Deus semper affligat sine immutatione sententiae, requirente hoc *perpetuitate deordinationis* in impiis damnatis.

Pro thesi 1.

Poena perpetua.

Rursus, quoniam deordinationis *libidinosae* poena debet esse *afflictiva*, quia delectatio punitur per tristitiam contrariam; et spiritus rationalis in peccando convertit se ad bonum proprium et *ut nunc* et partiale [3] libidinose amandum, et ex hoc contennit divinum imperium et dominium: hinc est, quod ad hoc, quod illa delectatio improba perfecte puniatur, in qua simul est delectatio cum contemptu, necesse est, quod ad punitionem illius contemptus et delectationis peccator, sive homo sit, sive spiritus, praecipitetur in *locum infimum* et maxime a statu gloriae longinquum, hoc est in profundissimum infernum. — Necesse est etiam, quod ibi exponatur affligendus *infimae naturae*, ac per hoc non a substantia spirituali patiatur, sed a *corporali et infima*, hoc est a faecibus corporum mundanorum, ut in faecibus defigatur et *igne et sulphure* concremetur [4]. Et quoniam spiritus, qui per naturam praeponitur corpori et in corpus habet influere et ipsum movere, dignitatem naturae per culpam pervertit et se subiicit quodam modo vilitati et nihilitati peccati; hinc est, quod secundum ordinem iustitiae debet ordinari, ut tam peccator spiritus quam homo igni corporeo alligetur, non ut in illum influat vitam, sed ut divino decreto suscipiat poenam. Cum enim rei, quam *horret* per timorem divinitus immissum et quam *sentit* per vim naturalis sensus, sit inseparabiliter alligatus; necesse est, quod acriter tormentetur. — Et quia ille ignis non agit nisi per dispositionem peccati et reatus et maculae ex improbitate libidinis procedentis; et haec non est aequaliter in omnibus: hinc est, quod ab eodem igne alii cremantur plus, alii vero minus, sicut ab eodem igne aliter uritur palea, et aliter comburitur lignum [5]. — Quoniam autem illa peccati distinctio et reatus, secundum quam actio ignis moderatur, in eodem est uniformis et nunquam crescit nec decrescit nec mutatur; hinc est, quod divino imperio ordinante, ille sic agit, quod semper urit et non consumit, semper affligit et non interimit, quia non agit ad suae formae multiplicationem, sed ad pacis animae in corpore perturbationem, sive ipsius spiritus in se ipso. Unde non fit nova ademptio, sed ademptae pacis continuatio; ut sic in eadem poena nec acerbitas aeternitatem, nec aeternitas tollat acerbitatem.

In loco infimo.

Pro thesi 2.

Ita igne et sulphure.

Gradu diverso.

Semper urit non consumit.

Postremo, quoniam deordinationis *multimodae* poena debet esse *multimoda;* et in omni peccato actuali mortali est deordinata aversio a summa luce et bonitate et inordinata conversio ad bonum commutabile et deordinatio voluntatis contra dictamen rationis rectae [6]: hinc est, quod omnes actualiter peccantes, qui erunt damnati, punientur poena triplici: propter aversionem, *carentia visionis Dei;* propter conversionem, *poena incendii materialis;* propter pugnam voluntatis et rationis, *poena vermis;* ut sic ex hac multiplicitate poenarum afflicti et *carie* et *acerbe* et *aeternaliter* crucientur, et *tormentorum fumus ascendat in saecula saeculorum*. Amen.

Pro thesi 3.

Poena damni, ignis et vermis.

Cap. VII.

De gloria paradisi.

De *gloria* autem *caelesti* hoc in summa tenendum est, quod in ipsa est praemium *substantiale*, *consubstantiale* et *accidentale*. Praemium, inquam, *substantiale* consistit in visione, fruitione et tentione unius summi boni, scilicet Dei, quem Beati videbunt

Thesis 4.

---

[1] B H addunt *ratione*. Mox pro *anima*, quod habent plures codd., inter quos B E M, edd. *animo*.

[2] Libero arbitrio seu voluntate semper peccandi. Cfr. tom. IV. pag. 922, nota 1. — Superius voci *momentanea* G H et 1 praefigunt *et*. Inferius pro *habere* I L O U V *portare*.

[3] G P et 2 *particulare* (P et 2 omittunt cum F L M *et ut nunc*), M *speciale*, qui etiam subinde cum E I K L O P substituit *amando* pro *amandum*.

[4] Apoc. 14, 10: Cruciabitur igne et sulphure. Soph. 1, 12: Visitabo super viros defixos in faecibus suis. Cfr. supra c. 2. — Superius pro *affligendus* K L O *puniendus*, et *natura* pro *substantia*. Inferius post *decreto* M addit *ab eo*.

[5] Cfr. I. Cor. 3, 12. seqq. — Superius pro *procedentis* T U et 1 *praecedentis* (vide tamen II. Sent. d. 31. a. 2. q. 3. in corp.), et pro *sicut ab eodem* plures codd., inter quos A L M P V, et 2 *sicut sub eodem*. Inferius pro *ordinante* M *moderante*.

[6] Vide supra pag. 180, nota 6, et pag. 224, nota 8.

facie ad faciem[1], hoc est nude et sine velamine; quo fruentur avide et delectabiliter, quem etiam tenebunt sempiternaliter, ut sic verificetur illud Bernardi, quod « Deus futurus est rationi plenitudo lucis, voluntati multitudo pacis et memoriae conti-
Thesis 2. nuatio aeternitatis ». — Praemium vero *consubstantiale* consistit in gloria corporis, quae *secunda stola* dicitur; qua[2] resumta, perfectius anima beata tendit « in summum caelum ». Et haec stola consistit in quadruplici dote corporis, scilicet in dote *claritatis, subtilitatis, agilitatis* et *impassibilitatis;* quae erunt secundum plus et minus, secundum maioritatem et
Thesis 3. minoritatem prius habitae caritatis. — Praemium autem *accidentale* consistit in quodam decore speciali superadiecto, qui quidem *aureola* nuncupatur; et secundum doctorum sententiam debetur triplici generi operum, scilicet *martyrio, praedicationi* et *continentiae virginali*[3]. Et in omnibus praedictis servabitur gradus et distinctio secundum exigentiam meritorum.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec
Ratio. est: quia primum principium, hoc ipso quod primum,
Principia generalia. habet summam unitatem, veritatem et bonitatem; hoc ipso est ponere in eo summam potentiam, sapientiam, clementiam et iustitiam. Quoniam autem haec invisibilia Dei manifestari decet per opera[4]; ideo Deus mundum istum sensibilem principians sic *produxit*, sic *gubernat*, sic *reparat*, sic *remunerat* et *consummat*, quod in productione manifestatur summa *potentia*, in gubernatione *sapientia*, in reparatione *clementia* et in retributione *iustitia* con-
Potentia in creatione. summata. Ut ergo manifestaretur *potentia*, ad sui ipsius laudem, gloriam et honorem omnia produxit de nihilo, faciens aliquid prope nihil, scilicet materiam corporalem, et aliquid prope se[5], scilicet substantiam spiritualem, et simul haec iungens in uno homine in unitate naturae et personae, scilicet ra-
Sapientia in gubernatione. tionalem animam et materiam corporalem. — Ut manifestaretur *sapientia*, ipse quidem providentissime omnia gubernat et ordinate. Nam ipse *supremum* hominis regit per se ipsum, mentem scilicet, quam illustrat[6], et *infimum*, scilicet corpus, per liberum arbitrium voluntatis, ut sic corpus et corporalia quoad regimen subiaceat spiritui, spiritus vero Deo. —

Ut manifestaretur *clementia*, lapsum hominem repa- Clementia in reparatione.
ravit assumendo hominis naturam, suscipiendo poenalitates et tandem perferendo poenam, ut sic summa misericordia misero misericordem faceret esse conformem ad relevationem miseriae non solum in dignitate naturae conditae, verum etiam in defectibus naturae in miseria constitutae[7]. — Ut tandem manife- Iustitia in retributione.
stetur *iustitia*, retribuet unicuique secundum exigentiam meritorum, non solum malis poenam, verum etiam iustis gloriam sempiternam: Sic enim exigit *retributio aequa* et *reparatio gratuita* et *gubernatio ordinata* et *productio virtuosa*. Nam omnium Haec 4 perfecte in consummatione.
horum consummatio est in fine.

Primum igitur, quoniam omnium iustorum prae- Pro thesi 1.
miatio fieri debet, secundum quod exigit *retributio iusta* et etiam *productio virtuosa;* et *productio*[8] Dei fecit rationalem spiritum prope Deum, capacem Dei, capacem scilicet secundum vim inditae imaginis ipsius beatissimae Trinitatis, cui in iustis totus hominis spiritus secundum integritatem imaginis deservivit: hinc est, quod nullo minus Deo potest rationalis spiritus praemiari nec impleri, nec eius capacitas terminari; ideo in praemium datur ei deifor- Animae domites 3.
mitas gloriae, per quam Deo effectus conformis, et ratione ipsum *videat* clare et voluntate *diligat* plene et memoria *retineat* in aeternum; ut sic anima tota vivat, tota dotetur in tribus animae viribus, tota Deo configuretur, tota illi uniatur, tota in illo requiescat, in ipso sicut in omni bono inveniens pacem, lucem et sufficientiam sempiternam, per quam « in statu omnium bonorum congregatione perfecto[9] » constituta et aeterna vivens vita, dicatur beata et etiam gloriosa.

Rursus, quoniam retributio illa debet fieri, se- Pro thesi 2.
cundum quod exigit non solum retributio iusta et productio virtuosa, verum etiam *gubernatio ordinata;* et Deus in productione corpus animae alligavit et naturali et mutuo appetitu invicem copulavit, ad gubernationem vero subiecit et in statu meriti fecit, ut spiritus condescenderet et intenderet corpori gubernando propter exercitium in merendo: nec *naturalis appetitus* patitur, quod anima sit plene beata, nisi restituatur ei corpus, ad quod resumendum habet inclinationem naturaliter insertam[10]; nec *regiminis*

---

[1] Epist. I. Cor. 13, 12. — Sententia Bernardi habetur in serm. 41. in Cantic. n. 5.

[2] A addit, *ut dicit Augustinus*, scilicet XII. de Gen. ad lit. c. 35. n. 68. Cfr. tom. III. pag. 585, nota 8. — Inferius post *minus* edd., excepta 2, addunt *in diversis*.

[3] Vide IV. Sent. d. 33. a. 2. q. 3; ibid. d. 49. p. I. et II. agitur de beatitudine animae et dotibus corporis gloriosi.

[4] Rom. 1, 20: Invisibilia enim ipsius a creatura mundi per ea quae facta sunt, intellecta conspiciuntur etc. — Inferius ante *sapientia* et *clementia* Vat., 1 et 3 repetunt *summa*.

[5] Vide supra pag. 224, nota 3. verba Augustini. — Inferius pro *in unitate* A D F *in unitatem*.

[6] Praeter Quaest. de scientia Christi, q. 4. cfr. II. Sent. d. 10. a. 2. q. 2. — August., de Quantitate animae, c. 36. n. 80: Subiicit [Deus] animae corpus, animam sibi et sic omnia sibi. Cfr. VI. Music. c. 5. n. 13. et Enarrat. in Ps. 145. n. 5. — Paulo ante pro *ordinate* C D F G H *ordinat.*

[7] Cfr. supra p. IV. c. 8. seqq. — Mox pro *manifestetur* 1 cum pluribus codd. *manifestaretur*, sed sequitur futurum.

[8] 1 O V *productio virtuosa*. Inferius voci *nullo*, pro quo T *nullo modo aliquo*, Vat., 1 et 3 praefigunt *a* (II. Sent. d. 8. p. II. q. 2. fundam. 2: Imaginem Dei nihil minus Deo implere potest, sicut dicit Augustinus et Beda).

[9] Quibus verbis Boeth., III. de Consol. prosa 2, definit beatitudinem. — Superius pro *uniatur* E F O P *illuminetur*.

[10] Vide supra c. 5. — Superius pro *plene beata* K O V *vere beata et plene*.

ordo sustinet, quod restituatur corpus spiritui beato nisi per omnia illi conforme et subiectum, quantum
Claritas. potest corpus spiritui conformari. Quoniam ergo spiritus est visione lucis aeternae clarificatus; ideo debet in eius corpore *claritas* lucis permaxima resultare.
Subtilitas. Quia vero dilectione illius summi Spiritus est summe spiritualis effectus; ideo in corpore habere debet correspondentem *subtilitatem* et spiritualitatem. Quia ten-
Impassibilitas. tione aeternitatis factus est omnino impassibilis; ideo in corpore eius debet esse *impassibilitas* omnimoda
Agilitas. tam intra quam extra. Quia vero ex his omnibus spiritus promptissimus est ad tendendum in Deum; ideo in corpore glorioso debet summa *agilitas* reperiri. Quoniam igitur per has quatuor proprietates fit corpus *spiritui conforme*[1] et etiam subiectum; hinc est, quod in his quatuor praecipue *dotari* dicitur, ratione quorum idoneitatem habeat sequi spiritum
In regione caelesti. et *locari in regione caelesti*, quae est regio Beatorum. In istis enim proprietatibus caelestibus corporibus assimilatur, per quas quasi gradatim distat corpus caeleste a quatuor elementis; et sic dos corporum quadruplicata et corpus in se perfectum reddit et conforme habitationi caelesti et Spiritui beato, per quem a summo *capite* Deo usque *in oram vestimenti*[2], scilicet corporis, plenitudo dulcedinis et beatitudinis ebrietas redundat, et quantum est possibile, derivatur.

Postremo, quoniam illa praemiatio debet fieri,
Pro thesi 3. secundum quod exigit retributio iusta et productio virtuosa et gubernatio ordinata et etiam *reparatio gloriosa;* et in diversis Christi membris diversa sunt charismata gratiarum non solum quantum ad interiora dona, verum etiam quantum ad exercitia exteriora[3]; non solum quoad habitus, verum etiam quoad status; non solum quoad perfectionem caritatis in mente, verum etiam quoad perfectionis decorem et pulcritudinem in opere corporali: hinc est, quod aliquibus membris non solum *stola animae* cum tribus eius dotibus et *stola corporis* cum qua-
Aureola triplex. tuor, verum etiam *excellentia quaedam decoris et gaudii* debetur propter praecellentiam perfectionis et decoris habiti in opere virtuoso. Quoniam igitur triplex est genus operis praecellenter perfectum et pulcrum et speciali[4] formositate formosum secundum triplicem vim animae: secundum rationalem, *praedicatio veritatis* perducens alios ad salutem; secundum concupiscibilem, *perfecta destinatio concupiscentiarum* per integritatem perpetuam continentiae virginalis; secundum irascibilem, *perpessio mortis* ad honorem Christi: hinc est, quod his tribus generibus iustorum, scilicet *praedicatoribus, virginibus* et *martyribus*, debetur illa excellentia praemii *accidentalis*, quod *aureola* nuncupatur; quod ad decorem facit non solum animae, verum etiam corporis, quia non redditur voluntati tantum, sed operi extrinseco, substernens sibi meritum et praemium caritatis, quod consistit in septiformi dote, triplici animae et quadruplici corporis, in quibus clauditur consummatio, integritas et plenitudo omnium bonorum spectantium ad gloriae complementum.

Conclusio de gloria Beatorum.
Qualia autem et *quanta* sint illa, non verba mea, sed beati Anselmi ponantur. Ait enim in fine[5] Proslogii: « Excita te nunc, anima mea, et erige totum intellectum tuum et cogita, quantum potes, *quale* et *quantum* sit illud *bonum*. Si enim singula bona delectabilia sunt, cogita intente, quam delectabile sit illud bonum, quod continet iucunditatem omnium bonorum, non qualem in creatis rebus sumus experti, sed tanto differentem, quanto differt Creator a creatura. Si enim bona est vita creata, quam bona est vita creatrix? Si iucunda est salus facta, quam iucunda est salus, quae facit omnem salutem? Si amabilis est sapientia in cognitione rerum conditarum, quam amabilis est sapientia, quae omnia condidit ex nihilo? Denique, si multae et magnae delectationes sunt in rebus delectabilibus, qualis et quanta est delectatio in illo qui fecit ipsa delectabilia »?
De ipso bono tralitionis in se.

« Qui hoc bono fruetur[6], quid illi erit, et quid illi non erit? Certe quidquid volet erit, et quod nolet non erit. Ibi quippe erunt bona corporis et animae, qualia *nec oculus vidit, nec auris audivit, nec cor hominis cogitavit*. Cur ergo per multa vagaris, homuncio, quaerendo bona animae tuae et corporis tui? Ama unum bonum, in quo sunt omnia bona, et sufficit. Desidera simplex bonum, quod est omne bonum, et satis est. Quid enim amas, caro mea, quid desideras, anima mea? Ibi est quidquid amatis, quidquid desideratis. Si delectat pulcritudo; *fulgebunt iusti sicut sol*[7]. Si velocitas, aut fortitudo, aut li-
De hoc bono in comparatione.

---

[1] I K L O V *totaliter conforme*, qui etiam (O excepto) inferius cum E *perfecte reddit conforme* pro *perfectum reddit et conforme*. Pro *fit* H M *sic est*.

[2] Psalm. 132, 2: Sicut unguentum in capite... quod descendit in oram etc. Cfr. Prolog. § 3.

[3] Cfr. I. Cor. 12, 4. seqq. — Aliquanto inferius pro *opere virtuoso* Vat., 1 et 3 *corpore virtuoso*.

[4] Ita F et 2, in aliis minus bene *spirituali*. Mox pro *secundum* plures codd. *scilicet*, F O *scilicet secundum*.

[5] Cap. 24: Excita nunc etc. — Vat., 1 et 3 *Excitare nunc*. Inferius post *potes* codd. et 2 omittunt *quale et quantum sit illud bonum*, et a pluribus codd. et 2 transponuntur haec verba post *quam delectabile sit illud bonum*. Subinde post *vita creata* P *quanto melior vita creatrix... quanto iucundior salus... quanto amabilior sapientia;* cod. P primum locum Anselmi tantum affert, ceteros omittit. Pro *facit omnem* edd. cum originali *fecit omnem*.

[6] Anselm. loc. cit. c. 25. — Post pauca allegatur I. Cor. 2, 9: Quod oculus non vidit... nec in cor hominis ascendit (ita etiam A). — Post *volet* I K L O addunt *habebit et*. Inferius M finem Breviloquii ponit *Ibi est quidquid amas, quidquid desideras*.

[7] Matth. 13, 43. — Secundus locus est Matth. 22, 30: Erunt sicut Angeli Dei. Tertius I. Cor. 15, 44; quartus Sap. 5, 16; quintus Ps. 36, 39; sextus Ps. 16, 15: Satiabor, cum apparuerit gloria tua. Septimus Ps. 35, 9. — Pro *corporis, cui* permulti codd. *corporis tui, ut*.

bertas corporis, cui nihil obsistere possit; *erunt similes Angelis Dei*, quia *seminatur corpus animale, et surget corpus spirituale*, potestate utique, non natura. Si longa et salubris vita; ibi est sana aeternitas et aeterna sanitas, quia *iusti in perpetuum vivent*, et: *Salus iustorum a Domino*. Si satietas; *satiabuntur, cum apparuerit gloria Dei*. Si ebrietas; *inebriabuntur ab ubertate domus Dei*. Si melodia; ibi Angelorum chori concinunt sine fine Deum laudantes [1]. Si quaelibet non immunda, sed munda voluptas; *torrente voluptatis tuae potabis eos* Deus. Si sapientia; ipsa Dei sapientia ostendet eis se ipsam. Si amicitia; diligent Deum plus quam se ipsos et invicem tanquam se ipsos, et Deus illos plus, quam illi se ipsos, quia illi illum et se et invicem per illum, et ille se et illos per se ipsum. Si concordia; omnibus illis erit una voluntas, quia nulla illis erit nisi Dei voluntas. Si potestas; omnipotentes erunt suae voluntatis, ut Deus suae. Nam sicut poterit Deus quod volet per se ipsum, ita poterunt illi per illum quod volent; quia sicut illi non aliud volent, quam quod ille, ita ille volet quidquid illi volent; et quod ille volet non poterit non esse. Si honor et divitiae; Deus servos suos bonos et fideles *supra multa constituet* [2], immo *filii Dei* et *dii vocabuntur* et erunt, et ubi erit Filius eius, ibi erunt et illi, *heredes quidem Dei, coheredes autem Christi*. Si vera securitas; certe ita certi erunt, nunquam et nullatenus ista, vel potius istud bonum sibi defuturum, sicut certi erunt, se non sua sponte illud amissuros, nec dilectorem Deum illud dilectoribus suis invitis ablaturum, nec aliquid Deo potentius invitos Deum et illos separaturum ».

De gaudio fruitionis.

« *Gaudium* vero, quale aut quantum est [3], ubi tale ac tantum bonum est? Cor humanum, cor indigens, cor expertum aerumnas, immo obrutum aerumnis, quantum gauderes, si his omnibus abundares? Interroga intima tua, si capere possunt gaudium suum de tanta beatitudine sua. Sed certe, si quis alius, quem omnino sicut te ipsum diligeres, eandem beatitudinem haberet; duplicaretur gaudium tuum, quia non minus gauderes pro eo quam pro te ipso. Si vero duo, vel tres, vel multo plures idipsum haberent; tantumdem pro singulis, quantum pro te ipso gauderes, si singulos sicut te ipsum amares. Ergo in illa perfecta caritate innumerabilium Angelorum et hominum beatorum, ubi nullus minus alium quam se ipsum diligit, non aliter gaudebit quisque pro singulis aliis quam pro se ipso. Si ergo cor hominis de tanto suo bono vix capiet suum gaudium, quomodo capax erit tot et tantorum gaudiorum? Et utique, quia, quantum quisque diligit aliquem, tantum de bono eius gaudet; sicut in illa perfecta felicitate unusquisque plus amabit sine comparatione Deum quam se et omnes alios secum, ita gaudebit plus absque aestimatione de felicitate Dei quam de sua et omnium aliorum secum. Sed si Deum sic diligent *toto corde, tota mente, tota anima* [4], ut tamen totum cor, tota mens, tota anima non sufficiat dignitati dilectionis; profecto sic gaudebunt *toto corde, tota mente, tota anima*, ut totum cor, tota mens, tota anima non sufficiat plenitudini gaudii ».

Notandum.

Origo gaudii ex amore et cognitione.

« Nondum ergo [5], Domine, dixi aut cogitavi, quantum gaudebunt illi Beati tui. Utique tantum gaudebunt, quantum amabunt; tantum amabunt, quantum cognoscent. Quantum cognoscent te et quantum amabunt te? Certe *nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit* in hac vita, quantum te cognoscent et amabunt in illa vita. — Oro, Deus, cognoscam te, amem te, ut gaudeam de te; et si non possum ad plenum in hac vita, vel [6] proficiam in dies, usque dum veniat illud ad plenum; proficiat hic in me notitia tui et ibi fiat plena, crescat hic amor tuus et ibi sit plenus; ut hic gaudium meum sit in spe magnum et ibi sit in re plenum. Domine, per Filium tuum iubes, immo consulis petere, et promittis accipere, *ut gaudium* nostrum *plenum sit* [7]. Deus verax, peto, accipiam, *ut gaudium* meum *plenum sit*. Peto, Domine, quod per admirabilem Consiliarium nostrum consulis; accipiam, quod promittis per Veritatem tuam, ut *gaudium* meum *plenum sit*. Meditetur interim inde mens mea, loquatur inde lingua mea, amet illud cor meum, sermocinetur os meum, esuriat illud anima mea, sitiat caro mea, desideret tota substantia mea, donec intrem *in gaudium Domini* mei, qui est trinus et unus Deus *benedictus in saecula saeculorum. Amen* [8] ».

Oratio pro cognitione et amore.

EXPLICIT BREVILOQUIUM FRATRIS BONAVENTURAE.

---

[1] Pro *Deum laudantes* textus originalis *Deo*. — Subinde allegatur Ps. 35, 9. — Inferius codd. ante *invicem* omittunt *et* contra textum originalem, qui etiam vocibus *nisi Dei* interserit *sola*, quod exhibet etiam B et 1.

[2] Matth. 25, 21. et 23. — Seq. locus est ibid. 5, 9. (Ps. 81, 6. et Ioan. 10, 34: Ego dixi: dii estis. Ibid. 12, 26; Ubi sum ego, illic et minister meus erit); tertius est Rom. 8, 17.

[3] I K L O V *Gaudium vero consequens quantum est.* Inferius pro *possunt* H cum textu originali *possint.*

[4] Matth. 22, 37.

[5] Anselm. loc. cit. c. 26. — Pro *cogitavi*, quod cum textu originali praebent H Q, alii codd. et edd. *cognovi.*

[6] Id est: saltem; edd., excepta 2, *ut.*

[7] Ioan. 16, 24: Petite et accipietis, ut gaudium vestrum sit plenum. Multi codd. et 2 *sit in te plenum.* Inferius textus alis propositiones *Deus verax* et *Peto, Domine*, transponit ita ut quae hic est prima, ibi sit secunda.

[8] Rom. 4, 25. Praecedens locus est Matth. 25, 21. — Textus originalis pro *est trinus* substituit *es trinus.*